Саф юреклер

Бириндживи бап.

Солдат дженктен къайта

I

Салмакълы адымларынен тоз котерип, топракъ ёлдан солдат кете.

Онынъ чызмалары, мавы галифеси, терден тенине япышып къалгъан гимнастёркасы, къаш ве кирпиклери тозгъа боналгъан.

Корюльгенине коре онынъ ёлджулыгъы чокътан башласа керек.

Багъ-багъчалар ве памукъ тарлалары арасындан кечкен ёл юксек бир къыргъа келип битишти.

Солдат, адымларыны сакинлештирип, тим-тикине дживанкъашланып кеткен кестирме ёлнен къыр устюне котериле башлады.

Ава тынып-тынчыкъып къалгъан.

Кимерде бир джесаретсизликнен эсипалгъан хафиф ель, тандыр кесильген ер юзюни араретли нефесинен уфлеп, дерал кечип кете.

Онынъ корюльмез эллеринен тебретильген отоленлер, чалылар, байгъынлыкътан айыныр киби, эринчекликнен башларыны эгип аларакъ, сонъ кене арекетсизликте къалалар.

Джанлы ве джансыз табиат терен юкъугъа далгъан.

Ёрулмакъ бильмез чалыкъ торгъайлар биле чилле сыджагъындан къачынып, къаерлердедир озьлерине дуракъ тапкъанлар ве сес-солукъсыз къалгъанлар тынчыкъып, къаврап ве сусып къалгъан бу орталыкънынъ сукюнетини ялынъыз ёлджу солдатнынъ аякъ тапырдылары боза.

Чокъ мемлекетлернинъ топракъларыны басып кечкен аякълары огге догъру адымладыкъча, этрафкъа тоз чангъытып, ер устюнде терен излер къалдыра.

Къыргъа бургъалангъан кестирмелер бири-биринден фаркъ этильмейджек дереджеде чыплакъ, сарпье тозлу эдилер.

Олардан бирини айланып кечтим дегендже, экинджи бири келип чыкъа ве эп текрарлана берген бу денъишмез лева инсанны къыр ёлунынъ гуя уджсузлыгъына, тюкенмезсизлигине къандыра эди.

Солдат, эгиле берип ве чевре этрафына бакъмайтура янъы бир кестирмеге айланаяткъанда, къыр тёпесине келип чыкъкъаныны эслемей къалды.

Буны онъа къаршыдан эскен ве серинликнен бетини сийпагъан ель сездирди.

Солдат денъиз мавылыгъындаки козьлерини авлакъларгъа тикти.

Онынъ алдында, тёпелери къарнен агъаргъан юксек дагъларнынъ этеклерине къадар узангъан гурь багъ-багъчаларнынъ, ком-кок памукъ тарлаларынынъ, ем-ешиль тюземликлернинъ дюльбер манзарасы ачылды,бу ешиль дерья ичиндеки акъ диварлы эвлер, денъиз мейданлыкъларындаки елькенли къайыкъларны анъдыралар.

Тюземликнинъ ортасындан буюк озен акъа.

Онынъ къаверенки сувлары чокътан-чокъ арыкъларгъа болюнип, тарлаларгъа джайыла.

Солдат ерге отурып, чантасына ясланды.

Фуражкасыны элине алды.

«Аджайип ватаным бар!—деп, бол-сал нефес аларакъ ферахланды.

— Балтыкънынъ толкъунлы ялыларыны, Белорусиенинъ ве Украинанынъ бол берекетли чёллеринден кечип келдим.

Бири биринден дюльбер ве аджайиплер.

Я Узбекистан!

Онынъ байлыгъына, гузеллигине, эфсаневий тарихына акъран тапылырмы!..»

О, сыджакъ къанлы бир йигит эди.

Къабарып тургъан къувурчыкъ къара сачлары, джесаретнен парылдагъан мавы козьлери, бираз къамбырайып тургъан индже буруны,— онынъ тёгерек ве муляйим бетине аджайип бир дюльберлик бермекте.

Бурун деликлери кенарындан созулып, къалын дудагъы устюне тюшкен къатмерли сызыкълар, онынъ чересини «мына мен кулеятырым» деген бир джошкъунлыкънен яраштыргъанлар.

Шимди, мына бу дюльбер манзараны сейир эткенде, онынъ тасавурында дженк йылларынынъ дешет харабелери джанланды.

Ернен ексан этильген койлер, ач-чыплакъ къалгъан етим балалар, бакъымсыз бичаре къартлар козьлери алдындан келип кечтилер.

Солдатнынъ кулер юзю яваш-яваш гъам ве кедернен орьтюльди...

...1929 сенесининъ бааринде, кой хозяйствосыны коллективлештирюв арекети бутюн мемлекетимизни къанлап алгъан бир девирде, Керчь балыкъчыларындан элли аиле, шу джумледен солдатнынъ тувгъанлары, гонъюлли оларакъ Мелитополь районынынъ Азов денъизи ялыларындаки бош топракъларгъа кочип, анда колхоз къурдылар.

Бу кучючик колхоз, балыкъчылыкънен бир сырада, багъджылыкъ ве экинджиликни де кенишлетип, дженк арфесинде бир къач бинъ джаны олгъан буюк бир хозяйствогъа айланды.

Колхоз коюнде орта мектеп ,хастахане, беш юз ерлик клуб, электрик станциясы, радиоузел, бала багъчалары, Молочный озени ялысында исе колхоз яшларынынъ сув спорты станциясы къурулгъан эди.

Яз айларында ешиллик ичинде комюльген бу кой, шу этрафтаки колхозларнынъ энъ зенгини ве абаданы эди.

Бундан эки ай эвелиси, дёрт йыллыкъ дженк мешакъатларыны сагъ-селямет баштан кечирген солдат, бир джан олып, тувгъанларына, коюне ашыкъты.

Ашыкъты амма, дженкнинъ якъыджы-йыкъыджы алевли эли бу койни де вирангъа чевирген: таш устюнде таш къалмагъан...

Солдат кене ёлгъа чыкъты.

Бабасы оны Совет Ордусына озгъаргъанда:

«Эсирликте къалмамыз, телюке бизим якъларгъа алмашса, Орта Асиягъа кочюп кетермиз» дегенинден, о да мында, Узбекистангъа келип чыкъты.

Тувганларыны араштырып, шеэр-шеэрден, район-райондан доланып юрдикче, бу мисли олмагъан улькенинъ дюльберлигине, зенгинлигине, халкъынынъ алидженаплыгъына сукъланды.

О, бир де бир ишке ерлешмек ве эндиден сонъ тынчлыкъ шараитинде кечеджек омрюнинъ темель ташыны мында къоймакъ къарарына кельди.

...Солдат, козю алдындаки манзараны сейир этип, чорап сёкюги киби тартылып-узанып кеткен тюшюнджелеринен мешгъуль олгъан арада, башы устюндеки кунешнинъ батыгъа авдарылгъаныны дуймай къалды.

О, аякъкъа турып, къырдан ашагъы энмеге башлады.

Юрмеси баягъы енгиллешти.

Огде, дере-тёпелер арасындан бурулып кеткен ёлда, адам къаралтысы сечильди.

Солдат адымларыны тезлештирип, чокъкъа бармадан, къарт бир адамнынъ артындан барып етти.

— Селям алейкум, къартым!—деди о янъгъыравукъ давушынен.

— Дегирменден къайтасызмы?

Къарт, сыртындаки чувалыны яваштан ерге къойып, солдаткъа айланды.

— Алейкум селям, мехман Дегирменден къайтам.

Ёл олсун?

— Къайракъташкъа.

— Нефтькеми?

— Нефтьке, къартым.

Даа узакъмы?

— Беш чакъырым даа къалды.

Солдат омузларыны къысты.

— Ана санъа бир шей даа!

Ёлгъа чыкъкъанда Къайракъташкъадже он беш чакъырым деген эдилер, шукюрлер олсун мен энди йигирми беш де юргендирим, насыл ола да беш даа дейсинъиз?

Бу чакъырымлар къозлаймы не?

Къарт да лакъырдыны шакъагъа чевирди:

— Юрмеси енъгиль олсун деп айталар да..—

— Сагъ олсунлар,— деди солдат кулип,— беш деген сайын гонълюм осе.

Олар ёл кенарындаки кольгели тал тереги тюбюне отурдылар.

Юксек бойлу, ири мучели ве лякин нарын бетли къарт, агъаргъан чот сакъалыны авучында топлап, къыйыкъ ве зифт киби къара козьлеринен солдатны баштан-аякъ сюзип чыкъты ве чокъ сурьмеген бу сукюнеттен сонъ кедерли бир давушнен сорады:

— Огълум, адынъ недир?

— Сервер!

Къарт сескенген киби олды.

— Сарвар?

— Эльбет, Сервер.

— Дженктен келесинъми?

— Дженктен.

— Бизим огълан даа къайтмады,— деди къарт ве теренден кокюс кечирди.

— Онынъ ады да Сарвар эди-..

Сарвар Махрамкулов!

Бойле бир адамгъа расткельмединъми, огълум?

Узун бойлу бир йигит...

Янакъларында чечек беньлери бар.

Кеткенде йигирми яшында эди.

Зенитчигим, деп язды.

— Ёкъ.къартым, расткельмедим.

Къарт, нелердир ойланып, кене сусты.

Куньдюзки сыджакътан дудакълары къабыкълашкъан, богъазы къурып къалгъан солдат:

— Къартым, бу якъынларда сув бармы?—деп сорады.

— Сувмы?...— деп алды тюшюнджелеринден айынгъан къарт.

— Эльбет де бар, озю де буз киби салкъын.

— Узакътамы?

— Ёкъ, узакъ дегильдир.

Анда, Чинар тюбюнде.

— О, алдына къарап, козьлеринен ишмар этти.

— Олса олса беш чакъырымдыр.

— Кене бешми?

— Солдат керчектен тааджипленди.

— Айса чокъракъ Къайракъташта экенде?

— Ёкъ, бираз якъынракъ...

— Турайыкъ къартым, ёлджу ёлуна ярашыр.

Турдылар.

Къарт чувалыны сыртына алмагъа тедарикленип, онынъ агъзына япышты.

Солдат:

— Токъта, токъта къартым,— деп ашыкъты ве белини букти.

— Чувалынъызны чантамнынъ устюне котеринъиз.

— Агъыр олур.

— Къулакъ асманъыз, къартым, йигитке юк ярашыр.

Къарт мыйыкъ астындан кулюмсиреп:

— Къызыкъ йигит экенсинъ,—деди.

Солдат бу сёзлерни озьнджесине анълады:

— Догъру айтасыз къартым, бугунь кунеш пек яман къыздырды.

Ёлджулыкъ девам этти.

Эйилик косьтермеге сыра тюшкенине къувангъан солдат, къарыкъкъан богъазыны къырып, джошкъунлыкъ вакъытларында айта тургъан йырыны созды:

Къапы артында такъыр-тукъыр,

Мен зан эттим кетен токъур;

Алмыш элине китабын окъур,

Молла олмыш бу сычан.

Ах сычан, вах сычан,

Молла олмыш бу сычан.

Къарт къулакъ салып динъленип тургъан сонъ:

— Бу насыл йырдыр?— деп сорады.

— «Сычан» тюркюси.

— Къызыкъ нарса...— деп, къарт айны сёзни бир даа текрарлады.

Лякин «къызыкъ» деген йыргъамы яхут ёргъунлыкъ бильмеген йигитнинъ тюкенмез шенълигинеми,— буны анълашылмай къалды.

Ёл, юксек отлар ве къамышлар орьтюли батакълыкъкъа таба догърулды.

Авада сазлыкъ ве чурюк от къокъулары къоюрды, нефес алмасы зорлашты.

— Борюкъышлакъкъа кельдик!— деп бильдирди къарт.

Солдат адымларыны сийреклештирмеге меджбур олды.

Адам боюнджа котерильген къамышлардан авлакълар сечильмей эди.

О, пышнай-пышнай кетеяткъанда, огге ташлагъан аягъыны бирден кери алып:

— Йылан!—деп къычырды.

Ёлнынъ ортасында, йип киби къалачланып яткъан къара беньли йылан, башыны тим-тикине котерип, чатал тилини созуп, солдатнынъ устюне узанды.

Лякин тамам бу вакъыт къарт чапып кельди ве чызмасынен йыланнынъ бойнундан бастырылгъан агъзыны керип ве сёнмекте олгъан козьлерини къарткъа тикип, эп такъатсызланды ве ниает башы тозгъа тюшип, бир метрлик бою джансыз бир алда созулып къалды.

Къарт бунынънен де кифаетленмеди.

Йыланнынъ бойнундан сыкъып юкъары котерди, онынъ агъзына тюкюрди ве бир къач кере башы устюнде савургъан сонъ, сазлыкълар ичине фырлатты.

Онынъ бу арекетини меракънен сейир эткен солдат:

— Къартым, йыланнынъ агъзына тюкюрмек неге керек олды?—деп сорады.

— Инсан тюкюриги йылан ичюн зеэрдир.

Илериде мукъайт ол, огълум, Борюкъышлакъ чешит джанаварларнынъ мекяныдыр.

Огде чинар тереги корюльди.

Пытакълары дёрт бир тарафкъа джайылгъан бу къарт терекнинъ таджы эндек шекилли балабан бир мейданны къаплап алгъан.

Солдат чувалны ерге ташлады.

— Барып араретимни сёндирейим ве бет-юзюмни ювайым, пек тозландым.

Сагълыкънен барынъыз, къартым, къысмет олса ярын корюширмиз.

— Къонмагъа еринъ бармы?—деп сорады къарт ве джевап беклемеден, девам этти:

Ювунгъандан сонъ меним эвиме кель, бу акъшам менде мехман олурсынъ, А-а-на, байыр тюбюндеки дут терегини коресинъми?

Терек алдындаки эв менимкидир.

Мытлакъа кель, кечикме.

Къарт чувалыны сыртына урып, яваш-яваш илери кетти.

Лякин чокъкъа бармадан кене токъталып, кери чевирильди де, чокъракъ бетке адымламакъта олгъан солдатнынъ артындан багъырды:

— Йигит, эшиттинъми, бугунь акъшам меним мехманымсынъ.

Махрамкул ака деп сорарсынъ.

— Яхшы, Махрамкул ака, бу гедже сизде къонарым,— деди солдат ве чокъаракъкъа ашыкъты.

Мына бу арада, Къайракъташ беттеки джаптан яш бир къыз тюшип, чинар тюбюндеки чокъракъ башында токъталды ве къолтугъындаки гугюмни ерге салды.

Озюне догъру кельмекте олгъан солдатны эслемеген бу эсмери дюльбер, ойчан козьлерини буллюр сувгъа тикип, онынъ ичине бакъып къалды.

— Селям алейкум, гузель къыз!—деп, апансыздан онынъ огюнде солдат пейда олды.

— Гугюминъизни толдырып берсенъиз, сагълыгъынъыз эшкъына бир сув ичер эдим.

Къыз абдырады.

Лякин шу саат эсини башына топлап, сырлы козьлерини солдаткъа котерди, онынъ тоздан агъаргъан къашларына, кирпиклерине, тознен тернинъ къарышмасындан лекеленип къалгъан юзюне бакъып тааджипленди тап куледжеги кельди.

Лякин, зорнен олса да, озюни эльге алды.

Пемпе гуль япракъларыны анъдыргъан дудакъларыны ачып, садеф киби тизильген эки сыра ап-акъ тишлерини косьтерип, муляйим бир тебессюмнен:

— Сувны эгилип ичинъиз, бетинъиз де ювулыр,— деп кульди.

— Пек сувсадым, кадям, озюм ичсем чокърагъынъызны къурутырым деп къоркъам.

Къызнынъ эсмери янакълары бираз даа къызарды.

— Пек лафазан экенсинъиз.

— Не чаре, лафазан догъгъаным.

Лякин башымнынъ белясы тек бу дегильдир.

Экинджи бир къусурым даа бар: янъы бир адамнен расткельгенде онынъ адыны, фамилиясыны сорап бильмесем, шу геджеси козюме юкъу кирмей.

Бу къызнынъ ады Айшеми, Алимеми, Фатмамы, Гульнармы, Ниярмы, деп сабагъадже чекишип чыкъам.

Сен де юкъумны больмейджек олсанъ, адынъны айт.

— Озюнъиз тапынъыз: айткъан беш адынъыздан бири менимкндир.

— Айше!— деди солдат.

— Сен азачыкъ олса да Айшеге бенъзейсинъ...

Меним Айше адлы якъын бир достум бар эди.

Солдат бу сёзлерни айтып, чокъракъ огюне тиз чёккен ве къана-къана сув ичти.

— Кадям, гугюминъни узат, толдурып берейим,сенинъ элинъден ичмек къысмет олмады, баре менимкинден сен ич.

— Джанынъыз агъырмасын, мен сизге олсун деп айттым: иште, корьдинъизмы, эм сув ичтинъиз, эм де бетинъиз ювулды.

Солдат гугюмни чокъракъкъа батырып алды, лякин оны саибине узатайым деп котергенде, козьлери элиндеки савуткъа къадалып къалды.

Бакътыкъча юзюндеки шенълик чизгилери силинип, череси акъ кягъыт кесильди.

Эллери къалтырады...

Къыз да къолайсыз бир алда къалды.

«Бу адам хастамы не» деп хавфсырады.

Лякин юрегини теляшкъа салгъан бу фикрини гизлеп, меселени шакъагъа чевирмеге тырышты:

— Акам, къаршынъызда «гузель къыз» тургъанда сиз гугюмге севда олдынъыз гъалиба,—деди.

— Багъышла, кадям, хаялгъа далгъанымны озюмде дуймай къалдым.

Бу савут манъа омрюмдеки бир адисени хатырлатты...

Солдатнынъ тили бу сёзлерни айтса да, мийи башкъа тюшюнджелернен мешгъуль эди.

«Ялан айтасынъ, достум, сен насылдыр бир адисени дегиль де, шаян балалыгъынъны хатырладынъ.

Гугюмнинъ сапына бакъ: сен оны чешме башында майыштыргъан эдинъ.

Гугюмнинъ эзильген къурсагъына дикъкъат эт: сен оны таякънен давул киби чокъмарлап, мына бу алгъа кетирген эдинъ.

Гугюмнинъ ялпашып къалгъан джез къапагъы да сенинъ мерафетинъдир:

«давул» дюмбирдеткенде бу къапакънен зиль тута эдинъ...

Аджеба бу савут мында, бу къызнынъ элине къайдан келип тюшти?...*

— Айды, мен кеттим, эвде сув беклейлер,— деди къыз ве гугюмини омузына алды.

— Сагълыкънен къалынъыз.

— О, джапкъа къаршы тырмашаяткъанда кулер юзюнен бир даа солдаткъа чевирильди:

— Айтмагъа унуткъаным, барып да бу акъшам юкъунъыз къачмасын: меним адым Ниярдыр.

Нияр Белобородова!

Я сизнинъки?

— Сервер!

Сервер Арсланов!

Солдат, адынен айткъанда Сервер, чызмаларыны чыкъарып тозуны сюртти, аякъларыны ювды ве белинедже союнып, салкъын сувда чайкъанды.

Ёргъунлыгъы кечкендай олды.

Сонъ, чантасыны сыртына урып, байырдан юкъары адымлады.

Кене гугюм меселесини хатырлады.

«Бу къыз ким экен?

Гугюмни къайдан алды?...»

Къан къызыллыкътаки кунеш къыр тёпелеринден нурларыны джыйыштырып, дагълар артына батты.

Орталыкъкъа къаш къаранлыгъы тюшти.

Куньдюзлери ем-ешиль олып корюльген тереклер, яваш-яваш тюслерини джоярақъ, къарарып къалдылар.

Тёпелер устюндеки ве джап этеклериндеки азаматлы вышкаларнынъ бичимлери денъишип, ерге саплангъан узундан-узун къазыкълар шеклине кирдилер.

Кок къуббесининъ мейдан бошлугъы бири-бнрининъ артындан янгъан йылдызларнен ярашты.

Чокъкъа бармадан къырларнынъ устюне де йылдызлар сепильгендай олды: онда юзлернен электрик лампалары липильдеп янды.

Олар, узун бир йипке тизильген алтын боюнджакъларны анъдырып, къырлар бою узандылар.

Йылдызларнынъ ве бу лампаларнынъ ярыгъынен айдынлатылгъан качалкалар, ат башына ошагъан балансирлерини дакъикъада бир ерге эгип алмакъта эдилер: дерсинъ, озь аралары селямлашалар.

Сервер, ярындан къалдырмай миллионларджа совет адамларынен бирликте чалышып башлайджагъыны, дженктен сонъ биринджи кере озь кучюни джемаат эмегине къошаджагъыны хаялланып, татлы ойларгъа далды.

О бельки шу ерде, отлар устюнле, серин авада геджелер ве раатларныр эди, лякин Къайракъташта ильк танышы олгъан Махрамкул акагъа сёз бергенинден

Еринден турды ве онынъ эвине догъру ёнельди.

Къарт узбек Серверни азбар къапысы алдында къаршылап алды.

— Ёкъ олгъан мехман да тапылды,— деди о.

— Ильтимас, эвге киринъиз!

Ювасындан башыны узаткъан копек кескин-кескин авулдап, мусафирнинъ устюне чапкъылды.

— Сус, Акъбаш!— деди Махрамкул ака.

Шу ан копекнинъ океси кесильсе де, эвге ябанджы адам кетирген мусафирпервер шорбаджысына опкеленир киби, даа баягъы ырылдап турды.

Сазлыкъ беттен чыр-чыр мазинлернинъ давушы эшитильди.

Олар айнени айтыр киби, талгъын-талгъын чырылдадылар.

Къайдандыр, исакъчот сесленди.

Онынъ макъамыны экинджи бири текрарлады.

Чокъкъа бармадаи бинълернен чилле боджеклери агъзларыны ачып, гедже тынчлыгъыны суслендирдилер...

2

Экинджи куню сабасы, Махрамкул ака азбардаки чечеклери сувараяткъанда, эвден чыкъкъан Серверни корип:

— Мехман, къайда ашыкъасынъ?—деп тааджипленди.

— Идареде иш куню саат секизден башлай.

Отур бираз къапынайыкъ, сонъ кетерсинъ

— Сагъ олунъыз,— деди Сервер,— маддем ёкъ.

Барып янъы мекянымнен таныш олайым.

Къайракъташ, эр учь тарафтан юксек къырларнен къуршавланып алынгъан кенъ бир мейданлыкъта ерлешкен.

Къырларнынъ тюбюнден тар бир дере шеклинде узанып, дженюпке догъру эндикче эп кенишлеген, дёрт бир якъкъа джайылган бу тюземлик, озеньгедже узанып кете.

Бу тюземликнинъ къыр этеклерине битишкен къысмы тогъайлардан ибарет, бель кемигини тешкиль эткен орта еринде исе Борюкъышлакъ сазлыгъы джайылгъан.

Ильк баарьден башлап кузь айларынадже тазелигини, ешиллигини джоймагъан Борю-: къышлакъ къамышлыкънен орьтюли.

Озьлерине гъыда арагъан чевик къушлар, булут кесеклери киби къайнашкъан чиркийлер бу сазлыкънынъ торюнде учушалар, къой ве сыгъыр сурюлери исе онынъ кенарларында отлайлар.

Къайракъташ бошлукълары эвель-эзельден берли ич кимсенинъ дикъкатыны джельп этмеген.

Лякин эр шейнинъ вакъты-сааты олганы киби, куньлерден биринде бу топракъ да багъырыны ачып, зенгинликлерини халкъкъа бермеге меджбур олгъан.

Дженк мунасебетинен он бинълернен моторлар арекетке кетирилип, дженкнинъ талийини чезген эсас «генераллардан» бири нефть олгъан девирде, 1944 сенесининъ бааринде, нефть ве газ излеп, бу ерлерде геологлар пейда олгъанлар.

Олар янларына ерли адамлардан джемаат туварджысы Махрамкул аканы алып, сазлыкъларны, дерелерни ве къырларны доланып чыкъкъанлар.

Бир чокъ ерлерде нефтьнинъ ер юзюндеки аляметлерине расткельгенлер.

Мына бу вакъиадан сонъ къырлар, тёпелер устюнде, джаплар этегинде геологлар, инженерлер ве ишчилер пейда ола; терон арыкълар къазып, топракъны аммоналнен патлата ве чешит аппаратларнен тешкерип бакъалар; айны вакъытта машина-машина вышка къысымлары, бурав трубалары, моторлар, кересте материаллары ташылып кетириле, биналар, ахырлар къурула; ер устюнде эльде этильген малюматларнынъ догърулыгъыны тешкермек ичюн вышкалар тиклене, биринджи кешфият къуюлары буравлана.

Оларнынъ базы бирлери беш-алты юз метр теренликтен ер юзюне нефть чагълайлар...

Сервер, Махрамкул аканынъ гедже ярыларына къадар девам эткен ве масаллардаки киби меракълы икяесини хатырлап, козьлерини къыр тёпелерине тикти онда къуллелери кокке ынтылгъан вышкалар ве баланс ерлерини саллап тургъан качалкалар къарарып тура.

Келеджекте ишчилер къасабанынъ меркези оладжакъ кениш мейданлыкъта яшайышкъа темель коюлгъан: онларнен акъ диварлы эвлер, устьлери толь ве шифернен орьтюль складлар, юксек топракъ диварларнен къораланып алынгъан ахырлар ве гаражлар къурулгъан.

Мейдандан бираз ашагъыда, байырдан энген таш ёл тюземликке айлангъан ерде, юзлернен тонналыкъ резервуарлар ерлештирильген.

Бу резервуарларда нефть сувдан арытылып, махсус трубаларнен нефть заводына айдала.

Сервер дёрт бир тарафкъа козь кездирип, меракънен сейир этип тургъап арада, нефть къуюларына кетеджек ишчилер ёл кенарларына топлана башладылар.

Бираздан тонлангъанлар арасында мавы комбинезонлы, ялпакъ къасыр шляпалы, балабан резина чызмалы сырлы козь бир «бала» пейда олды.

О бир къач кере Серверге бакъып алды.

Сонъ, оймакъ киби кучюк агъзыны ачып, мерджан тишлерини ялтыратып, козьлернни шенъликнен Серверге котерди де:

— Танымадынъызмы?—деп къыскъылдап кульди,-унутчанлыкъ хасталыгъы эксерий алларда севдаларда ола тургъан, ёкъса Къайракъташкъа келиркельмез бирине урундынъызмы?

Сервер оны сесинден таныды.

— Нияр, сенсинъми?

Бакъ онъа, эсмери гузель бир геджеде огълан балагъа чевирильген,—деди.

Сонъ, онынъ аякъларындаки торба шекилли бол чызмаларгъа бакъып, иляве этти:

— Кадям, бу чызмалар санъа уфакълыкъ этмейлерми?

— Бираз «сыкъалар».

Склад мудиримиз ишчилер ичюн кийимлерни озь бичимине уйдурып ала.

Мына шунынъ ичюн де манъа онынъ бичимине уймакъ керек олды.

Ёл кенарында топлангъан ишчилер арасындан алчакъ бойлу бир яш чыкъып, Сервернен Ниярнынъ янына келип токъталды.

— Пардон, лафынъызгъа мешайт этмедимми?— деп Серверге мураджаат этти.

— Таныш олайыкъ: Серж Мисхорович Къатыкъчиев!

Сервер элини узатып, огюндеки адамнынъ къокъулы майнен ялтыратылгъан сары сачларына, тикиш йипи киби инджертильген къашларына, кенъ балакълы штанына, тюрк папучларына ошагъан сиври бурунлы потиклерине бакъты.

Онынъ кескин назары Селимнинъ юрегине ятса керек ки, бир адым кери чекилип:

— Мевсимине коре мейвасы, девирине коре модасы,— деп озь-озюнден сукъланды.

— Артта къалмакъ истемейим...

Нияр, ишчилер янына келип токъталгъан юк машинасына догъру чапты.

Селим исе, субетлешини ташлап, онынъ пешинден ашыкъты:

— Нияр, токъта джаным, санъа айтаджакъ сёзюм бар...

Энди машинанынъ бортына тырмашмакъта олгъан Нияр Селимге юмурыгъыны саллап:

— Артымдан узюль, Мисхорович-Ошоромович!— деп кульди.

Ишчилер юклю беш—алты машина топракъ ёлда тоз котерип, къырларгъа таба ёнеди.

Бир озю къалгъан Селим солгъун бир чырайнен Сервернинъ янына къайтып кельди.

— Кординъми, юмурукъ косьтере,— деп опкеленди.

— Шакъа этедир беллеме, сырасыны тюширгенде чертип кертип де ала.

Кимге-кимге, лякин манъа базнасы оте...

Чалышмагъа кельдинъми?

— Эльбет, чалышмагъа кельдим.

Кадрлар болюгине бармакъ истейим.

— Ордуда ким эдинъ?

— Танкист.

— Демек мотордан чакъасынъ, ойлеми?

%

Селим Сервернинъ къолтугъындан джетекледи.

— Майлы бир иш бар, просто поэзия, пармакъларынъны яларсынъ.

Кадрлар начальниги Артём Михайловичнен озьара кенджаметмиз.

Вообщем, алма пишти, агъзыма тюшти, деп эсапла.

Къуруntысы менден, магъаричи сенден.

Сервер сертийди.

— Мен мында «майлы иш» кыдырып кельмедим, араджылыкъ ярдымына да мухтадж дегилим.

— Э-э-э, достум, ишнинъ иште фаркъы бар.

Айт корейим: папирос савурып бинъликлернен ойнамакъ эльверишлими, ёкъса къан-терге пишип айлыкънен куш» кечирмек яхшымы?

Поэзия къайда?

— Мен курорткъа дегиль де, кучюмни, такъатымны къойып намуснен чалышмакъ ичюн кельдим.

— Сол тарафынъдан турдынъ гъалиба, пек терс лаф этесинъ.

Бу ерлернинъ теналыгъы да тесир эткендир.

Лякин ильк теэссураткъа къапылма, о да баарь авасы киби кельмели-кечмели бир шейдир.

Кейфинъни тапармыз.

Бизде тавлы бир компання бар: эр афта ур патласын той-дюгюн...

Олар беш-алты ханели промысла идаресининъ къапысыны ачып, коридоргъа кирдилер.

Кадрлар болюгининъ къапысы алдында бир сюрю къадын ве эр киши невбет беклемекте эдилер.

Къашларына пармакъ къалынлыгъында сурьме чеккен семиз бир къадын Селиннинъ енъинден тутып, кенаргъа чекти:

— Айтчы, буфет меселеси насыл олды?

Шундан бир шей чыкъаджакъмы?

— Меселе пишеятыр.

Магъаричинъни азырла.

Къадын итираз этип бир шейлер айтаджакъ олса да.

Селим ичери кирип кетти.

Арадан эки-учь лаф кечер-кечмез кери чыкъып, Серверининъ къулагъына фысылдады:

— Ишлер просто поэзия!

Зорнен къандырдым.

Тез ол, мына бу анкетаны толдур ве ариза яз.

— Ишке кирмек ичюн анкета толдурмакъ шартмы?

— Иши билир.

Сенинъ акъкъынъда директорнен сёйлешеджек.

Сервер кошедеки къызыл орьтюли стол башына кечип, къалемге узанды.

Селим исе эллерини артына хачлап, тёгерекленген дудакъларынен фокстрот сызгъырып, силькинмеге башлады.

Бираздан Серверининъ янына къайтып:

— Сонъ, насыл, олдымы?— деп сорады.

— Дюльбер язынъ бар экен.

Пети-метиден насылсынъ?

Айды, озюнъ анълашырсынъ...

Сервер бу худжур лафнынъ не экенини анълап етиш тиргендже, къапыда кадрлар болюгининъ начальниги пейда олды.

О, семиз джелькели сагълам бир адам эди.

Озю киби къалын бир давушнен:

— Сервер Арсланов кимдир?— деп сорады.

— Меним!—деди Сервер.

— Ичери киринъиз.

— Меним невбетим даа кельмеди.

— Биз озюмизге керек адмларны невбетсиз къабул этемиз.

Буюрынъыз.

Сервер истер-истемез ичери кирди.

Невбетчилерден бири онынъ артындан:

— Корьдинъизми, бу да «керекли адам» экен — деди.

— Къаптырса керек.

Невбетте сес-шамата котерильди.

Лякин чокъкъа бармадан кадрлар болюгининъ къапысы текрар ачылып, босагъада начальникнинъ якъасындан туткъан Сервер пейда олды.

Онынъ козьлеринден кин-ачув пускюрмекте эди.

— Юр, юр арамтамакъ,— деди о,— ёкъса пол устюн,-деп сюйреп алып барырым.

Сервер оны партком секретарынынъ кабинетине тартып кирсетти.

Невбеттекилер де ичери сокъулдылар.

Акъсай-акъсай промысла директоры етип кельди.

Стол башындаки акъ сачлы, агъаргъан чот сакъаллы адам:

— Бу не мерафеттир?—деп аякъкъа атылып турды ве козьлюклери устюнден Серверге бакъты.

—Яхшылыкънен анълашмакъ мумкюн дегильми?

Ташланъыз оны.

Секретарьнынъ сёзлеринден джесаретленген Айрапетов, энъсесине айлангъан галстугъыны тюзетип, столгъа таба джылышты.

— Талап этем, бу хулиганны низамгъа чекинъиз!— деди.

— Ботен ерде мени къабар алувда къабаатлагъаны-къабаатлагъан, сюйреп тап мында кетирди.

Фронттан кельген эр бир контузиялы озь дегенини япаджакъ олса, бизим алымыз не олур?

Мен бу ишни бойле къалдырмам.

Мына шимди дос-догъру районгъа, прокуроргъа кетем...

О, халкъ сюрюси ичинден сыптырылып, ачыкъ къапыгъа догърулды.

Сервер онынъ ёлуны кесип, билегинден тутты.

— Ашыкъманъыз, прокурор къачмаз,— деди.

— Секретарь аркъадаш, бу адам манъа автопарккъа директорлыкъны теклиф этти ве бу ишни япып-яраштыраджагъы ичюн менден пара истеди.

Бу насыл шейдир?

Арамтамакъ кесильген бу эрифнинъ мени парагъа сатып алмагъа не акъкъы бар?

Айрапетовнынъ бети чукюндир киби къызарды.

— Ялан, меним устюме ифтира ата!—деп багъыраджакъ олды, лякин давушында эминлик сезильмеди.

— Ифтира ичюн суд джезасына тарткъанларындан хаберинъ бармы?

Амма да адамгъа тюштим эй...

Зенаатына коре иш теклиф этейим дедим, о исе...

— Ифтира дейсинъми?—деп Айрапетовнынъ алдына сурьме къашлы къадын чыкъты.

— Буфет ичюн менден бинъ кумюш истеткенинъ де ифтирамы?

Анавы панти бурун Селимни тапып кетирейимми?

%

%

Айрапетов озюни къапкъангъа тюшкен сычан вазиетинде ис этсе де, якъасыны къуртармакъ мерамыдан вазгечмеди:

— Утангъайдынъ,— деди о сурьме къашлы къадынгъа бакъып,- эсли-башлы бир къадын олсанъ да, ялан айтасынъ.

Мен сени биринджи кере корем де, о да насыл къабардыр?

— О, кене секретарьгъа айланды.

— Николай Васильевич, бу келмешеклерге инанманъыз, олар сёз бирлик олып мени къурудан-къуругъа якъмакъ истейлер.

Чаресини тапсалар бир къашыкъ сувда богъаджакълар.

Бильмейим, бу адамларгъа не яманлыкъ яптым...

Секретарь индемеди.

— Вай заваллы,сувгъа тюшип къуру чыкъкъан адам атеште янармы?

Агъзынъдан-бурнунъдан ракъы сасыгъы келе.

Сенинъ виджданынъ ракъынен суварылгъан, шунынъ ичюн де арамтамакълыкъкъа къапылгъансынъ.

Секретарьнынъ гонълю халкъ тарафында олгъаныны эслеген Айрапетов, артыкъ директоргъа бурулды:

— Сабир Мухаммедович, озь хадиминъизни бу ифтираджылардан къорчаламакъ ичюн эки агъыз лаф айтмайсызмы?

Риджа этем, бу комедияны битиринъиз, богъаздан ишим бар.

— «Комедия» битти,— деди директор ачувнен.

— Бу сааттен башлап ишнен алып-береджегинъиз олмасын.

Язык, къалпазанлыкъ эттик, бу меселе чокъкъа сурьди.

Къулагъынъдан тутып сени энди чокътан ортагъа чыкъармакъ керек эди.

— Сабир Мухаммедович, сиз не айтасыз шу?..

— Сус, сус!— деп, бу вакъыткъадже индемей тургъан Николай Васильевич де давушыны котерди.

— Сенинъ резиллигинъе бу аркъадашларнынъ ачувланмагъа да, сёгюнмеге де акълары бар, ишанчымызны акълап оламадынъ.

Халкъ ишанчыны джоймакъ къолай олса да, тапмасы пек зордыр.

Билип къал, сенинъ акъкъынъда башкъа шикяетлер де бар.

Бугунь олмаса ярын сенинъ ишинъни бакъаджакъ эдик.

Сагъ олсунлар, мына бу совет адамлары меселенинъ тез аль олунмасына ярдым эттилер.

Языкъ ки, сени ишке котергенде виджданынъ кирли олгъаныны бильмей къалдыкъ.

Айрапетов теляшлангъан козьлерини секретарьдан директоргъа айландырды.

Лякин онынъ назарында да озю ичюн яхшы бир шей сеземеди.

— Кет!— деди онъа директор нефретнен.

— Николай Васильевич, сизге риджа этем, зенаатларына коре бу аркъадашларны ишке ерлештиринъиз.

— Сонъ, топлангъанларгъа айланып, девам этти:

— Нефть оджакъларына ишке кельгенинъиз ичюн сагъ олунъыз, достлар.

Ишчи кучю етмегенинден, нефть къуюларыны къазув ве бина къурув ишлери баягъы аркъада къалды.

Сизлернинъ ярдымынъызнен бу ишлерни ёлуна къоярмыз, деп умют этем.

Ер асты байлыкъларыны халкъымызгъа хызмет эттирмек ичюн бизге юзлернен ишчи керек.

Сизлер бу къуруджылыкънынъ темель ташларыны тизиджилер оладжакъсынъыз.

Илеридеки ишинъизде мувафакъиет тилейим.

Секретарь ичеридекилернне скемлелерге отурмаларыны теклиф этти.

Директор исе Серверге пешинден кельмесини ишмар этип, кабинеттен чыкъты.

3

Сабир Мухаммедович уфакъ бир одадан ибарет олгъан кабинетине кирип, креслосына ерлешкен сонъ, Серверге де отурмасыны теклиф этти.

— Къызма табан экенсинъ, япкъанынъ пек къаба олып чыкъты,— деди о.

— Манъа я да партком секретарына кирип айткъай эдинъ.

— Багъышланъыз, чыдап оламадым.

Виджданымы парагъа сатып алмакъ истеген бу эриф сабырымны тюкендирди...

Сиз къапкъангъа тюшкен бу сычавулны буюк бир баллонгъа тыкъып, рафынъыздаки нефть нумюнелерли шишелеринен бир сырагъа къоюнъыз ве устюне:

«Къайракъташта эскиликнинъ джанлы къалымтысы» сёзлерини язынъыз.

Намы олмаса да, тарихта джиренч ады къалыр.

Сабир Мухаммедович баллон ичиндеки «джанлы къалымтыны» козь огюне кетирсе керек ки, озюни туталмай, къакъылдап кульди.

— Языкъ ки, бу сой «экспонатлар» шимдилик аз дегиллер, оларнынъ эписине баллон да етмез, рафта да сыгъмазлар.

— Тарих ичюн бир данеси де етер.

Къалгъанларынынъ къуйрукъларыны кесмек керек, зарарлы махлюкъ олгъанлары корюлип турсын.

Сабир Мухаммедович озюнинъ зейтюн киби сия козьлеринде ве ал янакълы эсмери юзюнде сезилир-сезильмез бир тебессюм сакълап, элине Сервернинъ анкетасыны алды.

Озь башына лакъырды этер бир тавурнен:

— Демек дженк башлагъан йыл Мелитополь гидромелиорация техникумыны битиргенсинъ...— деди.

— Чокъ яхшы...

Ордуда танкист экенсинъ...

— Директор бу сёзлерни айтаракъ, козьлерини Серверге котерди.

— Автопарк ичюн акъикъатен ляйыкъ бир адамсынъ.

Шимди гаражда эллиге якъын юк машинасы бар йылнынъ ахырынадже алтмыш беш машина даа аладжакъмыз.

Риджа этем, бу ишни озь бойнунъа ал.

Ишанчынъыз ичюн сагъ олунъыз, директор аркъадаш,— деди Сервер,— лякин мен нефть къуюларында чалышмакъ истейим.

— Ким оларакъ?

— Башталарда, эльбет де, адий ишчи оларакъ.

— Демек, бурав устасы дереджесине етмек истейсинъ, олейми?

Сервер кулюмсиреди.

— Бир басамакъ даа атланъыз.

— Сени анълап оламайым,— деди директор.

— Нефтъ оджакъларында чалышкъан эр бир ишчининъ бирден-бир истеген уста дереджесине етмектир, сен исе...

— Мен мында ишлеген девримде заочно окъуп, геолог олмакъ истейим.

Арзум будыр.

Зан этсем, мурадыма мытлакъа наиль олурым.

Сабир Мухаммедович аякъкъа турып, достчасына Сервернинъ элини сыкъты.

— Окъу, къардашым, яшлыкъта окъуп къал!

Устюне басып юрген топрагъымызнынъ багърында зенгин хазинелер бар.

Оларны къыдырып тапмакъ ве халкъымызнынъ вариети этмек бизим мукъаддес борджумыздыр.

Мен де геолог эдим...

Эдебият керек олса дос-догъру эвиме сурип кель, чекинме, шкафлардан истеген китапларынъны сайлап ал.

Бизим комсомол тешкилятыныиъ секретары Саша Кудрявцев да политехника институтынынъ заочный болюгинде окъуй.

Бу йыл битиреджек.

Умумий предметлерден санъа ярдымы токъуна билир.

Окъувынъны нефть элифбесинден башла,— бу сёзлерни айтаракъ, Сабир Мухамедович стол чекмеджелерини акътарды, ондан эки китап чыкъарды.

— Мына башта буны, Броднынъ «Нефть сырлары» китабыны окъу.

Бу китап санъа элифбе хызметини корер нефтьчиликнинъ не къадар зевкълы ве меракълы бир иш олгъаныны бильмек ичюн, мына Манаф Сулейманнынъ «Ер асты сырлары» китабынен таныш ол, аджайип бир эсер!

Сервер директоргъа тешеккюрини бильдирип, сагълыкълашып кетти.

Кабинет бошалып къалгъан киби олды.

Не ичюндир бильмем, бу яшнынъ шадлыгъы, истикъбальге ишанч ве умютнен бакъышы Сабир Мухаммедовичке озь яшлыгъыны, генчлик деври ынтылувларыны хатырлатты.

Сабир Мухаммедович дженктен эки йыл эвель Ташкенттеки Орта Асия девлет университетининъ геология факультетини битирди ве аспирантурада къалмасыны теклиф этмелерине бакъмадан, бир группа эсли ве яш геологларнен бирликте тувгъан Фергъана вадисине келип тюшти, нефть барлыгъы зан этильген ерлерни тешкермеге-огренмеге башлады.

О, эки йылнынъ къыш ве языны чёллерде, къыр тёпелеринде ве дагълыкъларда кечирди.

Ишине джан-гонъюльден берильген бу яш геолог, сабалары танъ атмаздан чантасыны сыртына урып, чёкючини элине алып, озю ичюн бельгиленген участкагъа чыкъып кете эди.

О, ачылып къалгъан ер къатламларына расткельдими, къар ве ягъмур демеден, шу ерде саатлернен, кимерде бир куньлернен къалып оларнынъ къурулышларыны, бири-бирининъ устюне ятыш шекиллерини, теркиблерини, яшларыны — нидже миллион йыл эвелиси пейда олгъанларыны—огрене ве топографик каритагъа зарур къайдлар япа эди.

Акъшамлары, энди къаранлыкъ тюше башлагъан бир вакъытта, чешит джысым нумюнелеринен толу чантасыны сыртына урып, ёрулгъан ве лякин тендюрист бир алда базагъа къайтып келе эди.

Омрюни чёль геологиясы ишине берюв,— онынъ ичюн чезильген ве денъишмеси мумкюн олмагъан бир шей эди.

Лякин гъафлеттен дженк башламасы бутюн планларны бозды: тешкерюв ишлери вакътынджа токътатылды, Сабир Мухамедович исе ордугъа алынды.

О, бир къач йыллар дженкинъ къуршун ягъмуры ичинден аман-эсен кечти ве гвардия майоры дереджесине етти.

Лякин дженкнинъ ахырына таба, севимли ишине къайтув энди акъикъаткъа чевирилеяткъан девирде, душман топрагъында минагъа огърап, сол аягъындан айырылды.

Эвине, оны дёрт козьнен беклеген севимли къадынына агъач аякънен къайтып кельди.

Эльбет де, бойле бир къазадан сонъ дагъ-къырларны доланып юрмек хаялындан вазкечмек керек олды.

О, аспирантурагъа кирип, геология боюнджа ильмий ишлернен огърашмакъ истеди.

Лякин онынъ ордудан къайткъаныны эшиткен эски достлары — яш геологлар онынъ якъасыны бошамадылар, Фергъана вадисинде нефть ве газ араштырув боюнджа козьде тутулгъан буюк планларны тасвирлеп, онынъ эски «дердини» къозгъадылар.

«Сенинъ чагъынъда яш адамгъа лабораторияда къапалып къалмакъ айып бир шейдир,— деп утандырдылар,— ильмий ишни ялынъыз лабораторияда дегиль, нефть къуюлары башында да алып бармакъ мумкюн.

Шимди, дженк яраларыны девалайыджы эсас иляджлардан бири нефть олгъанда, сен дёрт дивар арасында сыгъынып, пробиркалар ичиндеки нефтьке сукъланып турмазсынъ эбет» деп, оны эрте-ярыкъ насылдыр бир ишке азырладылар.

Сабир Мухаммедович ахыр-сонъу олдырамады, аркъадашларынынъ тешвикъатына къапылды ве эвельден ойлангъаны киби Илимлер академиясына дегиль де, трестке барып, тешкиль этильмеси козьде тутулгъан Къайракъташ нефть оджакъларына ёлланма алды къырлар ва тогъайлар арасына келип тюшти.

Мына бу бошлукъларда нефть оджакъларынынъ темель ташыны къоймакъ керек олды.

Биринджи вакъытларда иш уджу-буджагъы олмагъан бир дерья олып корюльди.

Араштырув ишлерини девам эттирмекнен бир сырада, геологларнынъ берген малюматларыны амельде тешкерип бакъмакъ ичюн кешфият къуюлары буравламакъ, бунынъ ичюн де ишчи кучи ве мутехассысларны тапып кетирмек, эв ве бина къурмакъ, техника кедиклери ве алетлерни шеэрден мында ташымакъ, район меркезинден башлап нефтьчилер къасабасы къуруладжакъ ергедже йигирми беш километрлик таш ёл къурмакъ...

Ве асыл эр шейни янъыдан башламакъ, девам эттирмек ве иш колемини кунь сайын кенишлетмек керек эди.

Дженк акъибети оларакъ, эр бир тедбир бинъ бир тюрлю зорлукъларгъа барып чата эди.

Ишнинъ зорлугъы Сабир Мухаммедовични къоркъузмады.

Озюнинъ тюкенмез гъйрети ве зийрек акълынен баштак-аякъ ишке берильди.

Арасы бир йыл кечер-кечмез йигирмиге якъын кешфият къуюлары буравланды къуюлар башындан къыр этеклериндеки резервуарларгъа къадар нефть трубалары тартылды.

Лякин иш колеми кенишледикче, эсас зорлукъ кадрлар меселесине келип тирельди.

Нефть оджакъларына онларнен буравджылар, операторлар, электрик монтёрлары, чиленгирлер, ташчылар, шоферлер ве адий ишчилер керек олып къалды.

Бу мутехассысларны къыдырып тапмакъ яхут да нефть оджакъларындаки ишчилерден азырламакъ керек, эди.

Шунынъ ичюн о, нефть оджакъларына озь эмегини теклиф эткен эр бир адамгъа шорбаджы козюнен къарай ве шу адамнынъ истихсалгъа насыл бир файда кетире биледжегине кунь эвельден къыймет кесмеге тырыша эди.

Сервернен олып кечкен субет нетиджесинде Сабир Мухаммедович озюнде насылдыр бир енъгиллик, тендюристлик ис этти.

Ёргъунлыгъы, кесик аягъынынъ джан сыкъыджы сызлавы савушкъандай олды.

«Бойле къатты ирадели, темиз виджданлы адамлар мында аз дегильдир,— деп ойланды.

— Бунынъ кибилери енъгиль къазанч пешинден чапмайлар, иш ичюн, джемаат менфаатлары ичюн яшайлар.

Оларны ишке джельп этмек ве оларгъа аркъа даямакъ керек».

4

Сервернинъ тюшюнджелери де Сабир Мухаммедовичнен багълы эди.

О, илериде бойле муляйим ве самимий адамнынъ эли астында чалышаджагъына къуванып, ёлгъа чыкъты.

Уйле устю эди.

Сервер япылмасы керек олгъан бутюн ишлерни акъшамгъадже битирмеге тырышты ве ялынъыз бундан сонъ яшларнынъ умумий ятакъханесине келип, комендантскъа ишке ерлешкени акъкъында справкасыны косьтерди.

Комендант оны экинджи къаткъа алып чыкъты ве къапылардан бирини ачып:

— Буюрынъыз, кошедеки йигирми экинджи койкагъа ерлешинъиз,— деди.

— Башкъаларында адамлары бар.

Узун бир коридорны анъдыргъан бу балабан оданынъ ичи бойдан-бойгъа тизильген ве орталарында тумбочкалар ерлештирильген демир койкаларнен толу эди.

Сервер курсюге отурып, гимнастёркасыны ве чызмаларыны чыкъарды.

Койкасы устюне ерлешип, бираз раатламакъ истеди.

Лякин шу арада ичери эсли бир къадын кирип къалды.

— Вай анайчыгъым, бу оданынъ алекети недир?— деп элиндеки къопкъаларыны ве сипиркисини ерге ташлады да, абул-къубул джыйыштырылгъан тёшеклерге бакъып къалды.

— Токътанъыз, мен сизни ойле бир низамгъа алыштырамадым ки...

Онынъ козьлерине Сервер илишти.

— Вай джаным балам, сен де бу одагъа тюштинъми?

Чокъ яхшы, чокъ яхшы-..

Сени мен идареде эслеп алдым, анавы зыпкъынны аз къалды богъа яздынъ...

Къана, огълум, мынавы челеклерни ал да, манъа крандан бир къач челек сув кетир.

— Мында ишлейджексизми?

— Мында, огълум.

Зенаатым ойле.

Анавы чалбаш акъай: ятакъханеге барынъыз енге, яшларгъа ана олунъыз, оларны эльге алынъыз, деди.

Не япайым, разы олдым иште.

— Адынъ недир, огълум?

— Сервер!

— Адынъиен къарт ол.

Менимки Зарифе!

Зарифе енге дерсинъ.

О, бурун астындан недир йырлап, койкаларны ве тумбочкаларны пенджере бетке тарта башлады.

Сервер исе балакъларыны тиреди, енълерини къывырды ве къопкъаларны элине алып, биринджи къаттан сув кетирди, Зарифе енгенен оданынъ ортасына тюшип, пол ювды.

Яш ишчилер къуюлардан къайта башлагъанда, пол энди ювулгъан, тёшек ве тумбочкалар джыйыштырылгъан эди.

Зарифе енге босагъа огюнде сылакъ чул джайып, ичери кирмекте олгъан яшларны низамгъа чекти:

— Эй, баба йигити, былашыкъ аякъларынънен къайда сокъуласынъ?

Бар, потиклеринъни тоздан арыт.

Я сен, комюр козьлюм, сув беллеп, нефть ичтинъми?

Тез ол, бетинъни ювып кель.

Яшлар эль-бетлерини ювып, иш урбаларыны алмаштырып, биринджи къаттаки буфетке ашамагъа кеттилер, Сервер исе кроваты янындаки курсюге отурып, Манафнынъ «Ер асты сырлары» китабыны ачты.

Башында бираз джан сыкъыджы олып корюльген бу эсер, кеттикче онынъ мерагъыны къозгъады.

О, китаптаки къарт пефтьчи Кафар дайынынъ, яш инженерлер Зекийнинъ ве Гулиенинъ дуйгъуларынен, эеджанларынен оларнынъ умют ве арзуларынен яшай башлады.

Сервер эписинден зияде Зекийнинъ чексиз джесаретине, челик ирадесине, ишке садыкълыкънен берилювине сукъланаракъ, саифелерни чивирдикче, изме-из онынъ пешинден кетти ве бу эдебий къараман онынъ тасавурында реаль бир адам оларакъ джанланды...

— Хош кельдинъ мусафир!

Сервер абдырап, козьлерини китаптан алды.

Онынъ алдында узунджа бойлу, къонъур козьлю, эсмери черели бир йигит келип токъталды.

Онъа элини узатып:

— Таныш олайыкъ: Адиль Атаханов!—деди.

Сервер еринден турып, озюне узатылгъан эльни сыкъты ве адыны айтты.

— Мен мусафириликке дегиль де, мында ишке кельдим,— деди.

— 23-нджи къуюгъа тайин эттилер.

Адиль къувангъандай олды.

— Бир къуюда ишлейджек экенмиз де!

Бизде адам етмей эди, кельгенинъиз чокъ яхшы олды.

— Адиль къалы алдында лакъырды эткенлерге чевирильди.

— Борис, мында кель!

Сельби киби узун бойлу, тыгъыз мучели, сарышын бетли, культе киби къабарып тургъан къуба сачлы ве къуба къашлы бир йигит субетдешлеринден айырылып оларгъа догъру адымлады.

— Таныш олунъыз: Борис Речевский!—деп, Адиль оны Серверге такъдим этти.

— Бизим бригаданынъ азасыдыр.

Буравджынынъ ярдымджысы олып чалыша.

Лакъырды эснасында оларгъа бир къач яш нефтьчи даа келип къошулды.

Бойджа эписинден алчакъ кельген, лякин къабарыкъ кокрекли, кенъ омузлы, томбул янакълы бириси, аркъадашлары арасындан джылышып, озюни шадлыкънен Серверге такъдим этти:

— Шофер Ешиль Амет!

Куньдюзлери нефтьчилерни ташыйым, геджелери исе тюшюмде лётчикке чевирилип, сабагъадже элерон-ланжерон, вибрация-деривация деп, сандыракълайым, чюнки-..

Борис отькюрликнен парыладагъан эля козьлерини къымып, ийлекярлыкъ тебессюминен:

— Тек бир сандыракъласа бир шенъ дегиль амма,— деди,— кимдерде бир тюшюнде ава фелякетине огърап, ойле бир яйгъара къопара ки, эпимиз тёшеклеримизден атылып турамыз...

Озьлюгинден багълангъан лакъырды нетижесинде Сервер янъы достларынынъ мында къачан ве къайдан кельгенлерини, не ишнен мешгъуль олганларыны, келеджектеки омюрлери акъкъында нелер тюшюнгенлерини огренип алды.

Кеч яттылар.

Ян-янаша тюшкен койкалар башында,даа баягъы вакъыт къыскъылдылар, пышылдашувлар эшитилип турды.

Сервер де бирден юкълап оламады.

Орюмчек киби орьмеклешкен ве мийини кемирген эеджанлы тюшюнджелер юкъусына ёл бермедилер.

Ярыштан башлап ишке тюшеджеги, кучь ве гъайретинен инсанлар ичюн файдалы шейлер яратаджагъы, коммунизм деп адландырылгъан аджайип бинанынъ къуруджыларындан бири оладжагъы оны айыныкълыкъ эйджанында тутты.

Ахыр сонъу олдырамады, тумбочкасы устюндеки лампочканы якъып, элине кене «Ер асты сырлары» алды.

Китапнынъ биринджи джюмлесинден башлап, фикирлерини севимли къараманлары запт этти...

Экинджи куню сабасы, дженктен сонъ биринджи кере арбий формасыны иш урбасына авуштыргъан Сервер, яшларнен берабер нефть къуюларына кетти.

Экинджи баб.

Инсанны онъдыргъан да, савулткъан да иштир

1

Ишчилернен юклю машина къыр тёпесине котерильгенинен ем-ешиль отлакълар ичиндеки тегиз топракъ ёлдан вызнен кетип, буравланмакъта олгъан он алтынджы, он единджи къуюларнынъ янындан кечти ве этрафи арча чалыларынен сарылып алынгъан йигирми учюнджи къуюнынъ культ будкасы алдына келип токъталды.

Машинадан тюшкен яшлар гедже вахтасындан смена къабул этмек ичюн къуюгъа таба кеттилер, Сервер исе, насыл бир иште оладжагъыны бильмегенинден, кенаргъа чекилип, устанынъ кельмесини бекледи.

Орталыкъ сес-шамата ичинде эди.

Кокке узангъан эйбетли вышка, онынъ устюнден саркъып тургъан салмакълы демир алкъалар, челик трослар, трубалар, ердеки къоджаман механизмлер, моторлар, къудретли насослар, бираз иракъта сырыкъ киби тизилип къоюлгъан нефть трубалары, дюзеллер Серверге дженк йыллары чёллер ичине кочюрнлип кетирильген заводларны хатырлатты.

Онынъ янына орта бойлу, эсмери чырайлы, кесментик къырджыман бир адам келип токъталды.

Дудагъындан сигарыны кейфнен думанлатып:

— Хош кельдинъ, къардашым!—деди ве насырлы элини узатты.

— Мен Андрей Павлович Промкиним.

Къыскъадан айткъанда: Андей Палыч!

Бурав устасы.

Мында келеджегинъни идареден анъладым.

Чокъ яхшы.

Бизге ишчи кучю сув ве ава киби керек.

Иште, коресинъми, адам етмегенинден гедже сменасынынъ бир къысмы кене иште къалды...

Устанынъ къызарынты тюшкен солгъун козьлери, къабаргъан козь къапакълары, къара тюклернен орьтюльген кедерли бенъзи онынъ сабагъадже чырым этмегенини ифаделемекте эдилер.

О, дакъикъада бир сигарыны дудакъларына кетире, агъыз толдурып ичине чеке ве уйирилип чыкъкъан тютюнни чалармагъа башлагъан мыйыклары арасындан уфлей эди.

— Чокъ яхшы—деп текрарлады Промкип.

— Лякин бильмейим, сен мында зенаат саиби олмагъа кельдинъми, ёкъсам тек бир къазанчкъамы?

— Мен озь авеслигимнен кельдим,—деди Сервер.

— Нефтьчи олмакъ истейим.

Бу джевап устаны къандырмаса керек ки, берген суалини анълатыр киби, сёзюни девам этти:

— Авеслигинъ келип-кечиджи бир шей олса, эписи ишке башлама, чюнки эп бир чалышып оламазсынъ.

Кельме-кетме зыпкъынларны корер козюм ёкъ.

Бойлелери не озьлери онъалар ве не де девлетни онъдыралар.

"Ишке ялынъыз къазанч аршынынен якълашкъан я да къолайлыкъ козюнен бакъкъан яшлардан акъикъий нефтьчи олмай, олар эр даим аякъ астында сурюнип юрелер.

Озюне зенаат сечкен яш адамнынъ акъылнен иш тутмасы, юрегинден разылыкъ алмасы керек, чюнки ялынъыз джан-гонъюлден севильген иштен нетидже чыкъа.

Промкиннинъ сёзлеринде Сервер озюне ишанчсызлыкъ сезди.

— Андрей Палыч, сиз меним бу ишке авесликнен кельгениме инанмайсынъыз гъалиба.

Мен энди йигирми дёрт яшына кирдим, аз-чокъ дюнья корьдим.

Керек олса ишнинъ къолайыны да, паралысыны да тапар эдим.

Мени нефтьчилик зенааты меракъландыра.

Шунынъ ичюн омрюмнннъ биринджи иш кунюни нефтьчиликтен башламакъ къарарына кельдим.

Ер асты байлыкъларыны къыдырып тапмакъ ве оларны халкъкъа хызмет эггирмекни зевкълы ве алидженап бир иш деп саям.

Промкиннинъ юзюне кунеш нурлары сепильгенден олды, чырайы кульди.

— Беш ольчеп, бир бич, дегенлер, мен санъа зенаат сечмекнинъ не къадар къыйын бир иш олгъаныны кунь эвельден хатырлатмакъ истедим.

Анълагъан олсанъ чокъ яхшы.

Меним бригадамда ишлегенлернинъ чокъусы яшлардыр.

Озюм сайлап алдым.

Олардан эр бирининъ омюр планы, юреклеринде исе ярынки куннинъ хаялы бар.

Нефтьчилик ойле бир меракълы иштир ки, зенаат мердивенининъ биринджи басамагъына аякъ бастынъмы, онынъ тёпесине къадар чыкъмагъандже тынчланамайсынъ.

Бу иш, эльбет де, корьмек, бильмек, огренмек, ве севмекнен ола.

Адильиен таныш олдынъмы?

Ана, онда, ротор башында шорбаджылыкъ эткен одыр.

Башталарда адий ишчи оларакъ чалышты.

Сонъ, верховой ве буравджы ярдымджысы олды.

Эминим, ондан бурав устасы да олур.

Адамларымыз мына бойле адым-адым осерек, нефтьчилик зенааты мердивенининъ та юкъары басамакъларына котерилелер.

Эр шей авесликке ве тырышчанлыкъкъа багълы.

Санъа да нефтьчилик ишини биринджи басамакътан башламакъ керек олур.

Олар лакъырды эткен арада, къуую башындан Адильнинъ давушы янъгъырады:

— Андрей Палыч, мында келинъиз!

Трубаларнынъ эниши агъырлаша башлады...

Промкин кетмеге азырланып:

— Балчыкъ шингенлиги азырлагъан анавы ишчиге ярдым этинъиз,— деди.

— Якъынларда кельди.

Тенбельнинъ бири.

Мында адынен анъылмай, оны ялынъыэ лагъабынен чагъыралар: Шишман!

Ничюндир бильмем, оны бизим бригадагъа сурюштирдилер.

Уста вышка тюбюндеки тахта сетнинъ устюне чыкъты.

— Буравнынъ теренлиги къач метр?

— Учь юз элли,— деди Адиль.

Промкин буюк бир тезликнен айланмакъта олгъан роторгъа эгилерек, къулагъынен динъленип бакъты.

Лякин кесен-кес бир къараргъа келемегенинден, контроль-ольчев приборлары ерлештирильген тахтагъа бурулды, козьлерини тазыйыкъ косьтериджи дриллометрге тикип алды.

Ер астындан балчыкънен къарышып чыкъкан таш парчачыкъларыны элинде уфкъалап бакъты.

Къашлары мемнюниетсизликнен чатылды.

— Бурав токъаллашкъан,— деди о тыныкъ бир давушнен.

— Денъиштирмек керек.

Чыкъарынъыз!

Адиль:

— Стоп!— деп багъырды.

Тормоз башында тургъан Борис ричагны басып, роторны токътатты.

Учь юз элли метр теренликтен буравны чыкъармакъ — бири-бирине ялгъалангъан учь юз элли метр узунлыгъындаки трубаларны тартып чыкъармакъ демектир, чюнки бурав трубаларнынъ уджында олып, оларнынъ айланып турмасынен арекет эте.

Бурав ер астындаки къатты джысымларгъа расткельгенде сыкъ-сыкъ токъаллаша.

Оны чыкъармакъ ве янъысыны такъыштырмакъ керек ола.

Нефтьчилернинъ энъ чокъ вакъытыны алгъан иш де мына будыр.

Адиль нефтьчилерге аит бир тильнен эмир бере башлады:

— Бас (юкъарыгъа)!

Бираз даа!

Олды.

Энди бонг (ашагъыгъа)!

Эки элинен рычаггъа япышкъан Борис козьлерини Адильге тикерек, тормоз барабанынынъ арекетини ёлуна къойды.

Мына, биринджи труба котерильди.

Онынъ устюнден чыбыргъан къаверенки балчыкъ шингенлиги тахта сетке джайылды.

Йигирми беш метр узунлыгъындаки ялтыравукъ труба багъламындан айырылып, вышканынъ устюндеки вертлюг вастасынен юкъары тартылды.

Онынъ артындап экинджиси, учюнджиси пейда олды.

Сервер балчыкъ шингенлиги машинасына догъру кетеяткъанда, недир, такъ этип башына урды.

О, ерге тюшкен кягъыт томарыны алып, оны козьлерине кетирди.

Къарандашнен чызгъалангъан бу кягъыт устюне худжур бир бейит язылгъан:

«Пек копюрген сачларынъ, тарамайсынъ,

Унуттынъ сапсем бизлерни, къарамайсынъ...»

Сервер башыны котерип, вышканынъ тёпесине бакъты.

Ондан Нияр сесленди:

— Башынъыз тешильмедими?

— Ёкъ, тешильмеди.

Машалланъ бар, яхшы снайпер экенсинъ.

Балчыкъ шингенлиги ичюн топракъ куреклемекте олгъан Шишман Серверге чевирилип:

— Башынъны чокъ котерме, фуражканъ лайгъа тюшер,— деп джылмайды.

— Эйиси мынавы курекни ал да, тель элеклер устюндеки чакъылларны темизле.

Ёрулдым, бираз раатланмасам олмайджакъ.

Сервер озюне курек узаткъан услупсыз адамгъа бакъып къалды.

Онынъ майлы синиге бенъзеген ялтыравукъ къафа тасы, акъчиль къашлары тюбюндеки уфачыкъ ве тюссюз козьлери, къара сепкильнен орьтюли дабла бети, къушагъы салынгъан къабарыкъ къурсагъы, ильк бакъышта биле онъа къаршы хошнутсызлыкъ къозгъай эдилер.

— Чокъ бакъма, назарларсынъ,— деди Шишман.

Къана, курекни ал да, ишке тюш.

Сервер улукъ шекилиндеки тель элеклерге янашып, оларны къум ве чакъылдан темизлемеге башлады.

Къую ичинден айланып чыкъкъан балчыкъ шингенлиги мына бу тель элеклерге акъып келе, мында чакъыл ве къумдан арына ве бундан сонъ чанларгъа барып тёкюле.

Лякин онда да токътап къалмай.

Къудретли насослар чанлардаки шингенликни шланглар вастасынен вышканынъ тёпесине котерип, буюк бир тазыйыкънен оны къую ичине йиберелер.

Балчыкъ шингенлиги озюнинъ бу токътавсыз арекетинде, бураз тарафындан уфатылгъан таш-чакъыл парчаларыны, къатты топракъ буртюклеринн юкъары алып чыкъа, элеклер устюне ташлай ве сонъ кене ёлуна кете...

Устанынъ эмиринен къуюда бурав ишлери токътатылгъанындан, балчыкъ шингенлигининъ арекети де кесилди.

Сервер даа не япмакъ кереклигини сорап, Шишмангъа чевирильди.

Хачлангъан эллерини башы артына алып, гъамсызлыкънен сигар савургъан Шишман:

— Чокъ давранма, кобегинъ тюшер,— деди.

— Бу ач козь къуюны балчыкъ шингенлигине тоюрамазсынъ.

Галдагъа чекиль де, менден бир тютюн якъ.

— Тютюн ичмейим,— деди Сервер.

— Олмаса анавы сары топракъ обасыны таштан темизлеп, мешалка ичине курекле.

Он курек топракъкъа бир курек барит къош.

Сервер ишке берилип кетти.

Узун саплы, чёмюч шекилли курек онынъ элинде енгиль бир таякъ парчасы киби айланды.

Онъа мыскъылнен бакъып тургъан Шишман:

— Чокъ эшеклер корьдим амма, сенинъ киби инатына даа расткельмеген эдим,— деп кульди.

— Ишле эшегим, язда арпа, кузьде курпе ерсинъ.

Шишманнынъ кулькюси Севернинъ джанына тийди.

Ыргъат ишлеткен бейлер киби чалкъа тюшип яткъан бу эрифнинъ арсызлыгъы афакъаныны патлатты.

— Джанынъ сыкъыламы?—деп, Сервер сув кранына битишкен шлангны элине алды.

— Башынъны салкъын сувнен ювайым, бельки тенбеллигинъ кечер...

Бу сёзлерни айтаракъ, Сервер сув фышкъыргъан шлангны онъа догърултты.

Даа демин гъамсыз-кедерсиз, урдымдуймаз бир адам олып корюльген Шишман, бир ан ичинде еринден атылып турды, ялкъынлы окъдай балкъылдагъан козьлери Серверге тикленди, къалтыравукъ эллери онынъ богъазына тартылды.

Сервер, козь ачып юмгъандже джанавар кесильген бу адамдан элесленип, бир къач адым кери чекильди де, курегини башы устюне котерди.

— Якъын кельме, къафа тасынъны парча-кесек этерим!— деди.

Шишман, зорнен олса да, озюни эльге алды.

Онынъ ялкъынлы козьлери гъайрыдан уфакълашып, солып, сёнип къалдылар.

Кулюмсиремеге тырышты.

— Сен не, мени дёгюшчи бир адам беллединъми?

Валлаи, омрюмде ич бир инсангъа эль тийсеткен адам дегилим.

%.

Ишчилер уйлелик раатланмакъ ичюн культ будканынъ огюндеки къарагъачнынъ тюбюне топландылар.

Олардан эр бири явлыгъына сарып я да сумкасына къойып кетиргенини ортагъа сурюштирип, джемаат софрасы тешкиль эттилер.

Ашкъа козю олмагъан ве юкъусызлыкътан буюкъкъан Промкин шу ерде ятып къалды.

Тек бир Шишман кенарда къалды ве чатмалы явлугъыны ерге яйып, бир озю ашады.

Сервер пек ачыкъкъан эди.

Саба буфетте абул-къубул къапыныпы чыкъкъанда янына бир шейлер алмакъ акълына биле кельмеди.

Лякин шимди оны чыкъ шингенликлерининъ теркибини тешкердим...— деп, Нияр озюни акъламагъа тырышты.

Яшлар ерлеринден турып, ишке кеттилер.

Чокъкъа бармадан къую башындан Адильнинъ давушы янъгъырады:

— Бош!

Эшитесинъми, бош дейим.

Олды,олды.

Бас!

Сакът давран Борис.

Бош!

Бас!

Бош!...

Промкин яшларнен лакъырдыгъа тутунгъан Николай Васильевичтен айырылып, Сервернинъ янына кельди.

— Ильк вакъытларда, къардашым, мына бу иште олурсынъ,— деди.

— Балчыкъ шингенлигини берильген рецепт муджиби ве етерлик дереджеде азырламагъа тырышынъыз.

Бильмек керексинъ, бу шингенлик нефть къуюсынынъ юрек тамырларыны арекетке кетирген къандыр.

Бу къан, ер тюбюнде буюк бир тезликнен айланмакъта олгъан буравны сувута, топракъны йымшата, къазылгъан топракъны, уфатылгъан ташларны юкъары алып чыкъа, къуюнынъ диварларыны сылай.

Шингенликнинъ бир дакъикъа биле токъталып къалмасы авария чыкъмасына себеп ола билир.

Онынъ гежде-куньдюз акъып-арекет этип турмасы керек.

Насыл, бу иш юрегинъе ятамы?

— Ята, Андрей Палыч.

— Кельгенинъе пешман олмадынъмы?

— Ойлелери де бармы?

Промкин такъан-тукъан ишлемекте олгъан Шишмангъа козь этти.

— Сен шу мусаллаткъа козь-къулакъ ол, барып да шингенликни бозып башымызгъа беля ачмасын...

Оларгъа Николай Васильевич келип къошулды.

Сервернинъ былашкъан усть-башына бакъып:

— Къабардан къачынып, бойле пис ишке тюштинъми,— деп кульди.

— Аферин, чокъ яхшы эттинъ; инсанны онъдыргъан да, савулткъан да намуслы иштир.

— Бу сёзлерни айтаракъ, Николай Васильевич балчыкъ шингенлигининъ теркибини тешкермекте олгъан Нияргъа айланды.

— Къызым, ананъа не айтайым.

— Меним адымдан онынъ манълайындан опюнъиз.

— Я даа?

— Даасыны акъшам эвге баргъанда озюм айтырым.

Николай Васильевичнинъ череси эвлят къуванчынен нурланды.

Оларнынъ баба-баладжасына самимий субетлерини кенардан сейир этип тургъан Сервер:

«Рус аилесине бу татар къызы къайдан кельди?— деп тааджипленди.

— Къызым дегенде бу адамнынъ дудакъларындан бал тамлай.

Нияр да оны джан-гонъюльден севе гъалиба.

Я гугюм!...

Гугюм онъа къайдан келип тюшти?»

2

Николай Васильевич Къайракъташ нефть оджакъларына бундан бир йыл эвельси, дженкте алгъан агъыр ярасыны госпитальде савулткъандан сонъ кельген эди.

Эвельден Баку нефть оджакъларында партия хадими оларакъ чалышкъан бу адамгъа ве геолог Сабир Мухамедовичке геология картасына алынгъан районда нефть ва газ чыкъарув ишини тешкиль этмек вазифеси авале олунгъан эди.

Олар аз бир вакъыт ичинде агъа-къардаш кесилип, бу агъыр лякин шерефли юкнинъ тюбюне кирдилер.

Чокъ ишлер япылды, лякин зорлукълар аля бугунь битмеди.

Шимди олардан энъ къыйыны ишчи кучю топлав, нефть оджакъларынынъ ишчи коллективнни тешкиль этюв эди.

Лякин ишчилернинъ эксериети хоранталарынен кочип кельгенлеринден, эвбаркъ къытлыгъы да, ишни чаналата башлады.

Нефть оджакъларынынъ ысмарышынен стройконтора тарафындан къурулаяткъан эвлер ишке джельп этильгенлернинъ итияджларыны темин эталмай эди.

Бу меселе Николай Васильевичке гедже-куньдюз аман бермеди, чюнки б965иринджи невбетте буравланаджакъ отуз эки дане нефть къуюсынынъ талийи шимди догърудан-догъру бу меселенинъ тезден аль этильмесине келип тирельди.

Шимди, нефть къуюларындан къайтаяткъанда, онынъ акълында кене шу меселе къозгъалды.

О, машинада отургъан Промкинге мураджаат этерек:

— Андрей Павлович, джемаатчасына эв къурув меселеси ишчилеримизни меракъландырырмы?— деп сорады.

Уста, юкъугъа кетейим деп тургъан ёргъун козьлерини ачты.

— Я кересте?

— Ерли материаллардан файдаланырмыз.

Промкин там-такъыр тогъайларгъа козь этерек:

— Анавы чытырман дагъдан кересте ичюн агъач кесермиз, ойлеми?—деп алды.

— Хаялынъызгъа Русие дагълары кельсе керек.

— Ёкъ, Андрей Павлович, мен хаялперест адам дегилим.

Эвлернинъ диварларыны котермек ичюн бу ерлерде аджайип топракъ бар.

Устьлерини орьтмек ичюн истегенинъ къадар къамыш тапмакъ мумкюн.

Эскирип къалгъан я да нефть оджакъларында артыкъ керекмеген трубалардан да файдаланмакъ мумкюн.

Истек олсун, эллери келишкен усталар да тапылыр.

— Пек оптимист бир адам экенсинъиз:

керестесини дегиль, энди усталарыны да таптынъыз.

— Оптимистлик яман бир шей дегильдир,— деди Николай Васильевич,

— лякин мына сен, кимерде бир, пессимистликке урунасынъ.

Имкянларымызгъа чокъ инанаджагъынъ кельмей.

Къайракъташкъа кочип кельгенлер арасында зенаатсыз адам ёкъ десем де янъылмам гъалиба.

Дженк халкъкъа чокъ шей огретти.

— Олмаса къуюларны ташлап, эв къуруджылыгъына башлайджакътырмыз даа...

— Сен бугунь кене сол тарафынъдан турдынъ гъалиба.

Николай Васильевич:

«ёкъса Галина Ивановнанен кене давалаштынъмы» дейджек олса да, тилини тишледи.

— Эвде олмадым,— деди уста тыныкъ бир давушнен,

— къуюда геджеледим...

Чокъ белялы къуюгъа расткельдик, эвге къайтсам да козюм къуюда къала.

Сиз меним суалиме джевап бермединъиз: ишчилер эв къура башласалар, къуюларны ким къазар?

— Оларны укюмет планында косьтерильгенинден бир кунь биле кечиктирмемиз.

Бизге эм планларны беджермек, эм де ишчилеримизни эвнен темин этмек керек.

Къыш келеятыр.

Бунынъ ичюн...

Николай Васильевич озюнинъ къызгъын тасавурына берилип, джемаатчасына эв къурув акъкъындаки тюшюнджелерини икяе эте башлады.

Бу икяе, машина къырлардан энип идаре алдына келип токъталгъандже девам этти.

Уста баягъы вакъытлар индемей динълеп тургъан сонъ:

— Яхшы тешвикъатчы экенсинъиз,— деди,— мен киби «пессимистни» де къандырдыньыз.

Тюшюнип бакъайым, бельки...

— Сен тек бир озюнъни дегиль, бутюн бригаданъны козьде тут.

Бригаданъда алтмышкъа якъын ишчи бар.

Къоранталылары да аз дегиль.

Бу ишке оларны да джельп этмек керек.

Эв къургъанлар тарафындан бошатыладжакъ девлет биналарыны къыш мевсиминде келеджек ишчилерге къалдырырмыз.

Айды, тюшюнип бакъ.

Николай Васильевич устанен сагълыкълашып, идареге догъру адымлады.

Лякин къапынынъ сапыны тутайым дегенде, бирден элини кери алып, ёлгъа къайтып чыкъты ве Борюкъышлакъ бетке кетти.

Онда Махрамкул аканынъ эви алдында токъталып, къапыны такъылдатты...

Нефть къуюларындан къайтмакъта олгъан ишчилернен юклю машиналар къырлардан ашагъы бири-бирининъ артындан къувушып, акъшамгъа таба идаре огюне келип токъталдылар.

Кунь бою теналашып къалгъан Къайракъташ сокъакълары кене къалабалыкълашты, орталыкъта сес-шамата янъгъырады.

Сервернен Нияр къалдырымлар бою кеттилер.

Олар, таш ёл эки пытакъкъа чаталлашкъан ергедже одыр — будыр акъкъында лакъырды этип кельдилер.

Нияр сагълыкълашмакъ ниетинен элини узатты.

Сервер онынъ уфачыкъ ве сыджакъ элини авучында къалдырып:

— Риджа этем, ашыкъма,— деди.

Сервернинъ тюшюнджелеринде кене гугюм меселеси къозгъалды.

Юрегини тырмалагъан сабырсызлыкъ:

«Утанма, сора!» деп зорласа да, фикир ве идраки бунъа къаршы чыкътылар:

«Сенинъ гугюминъе бенъзеген савут азмы?

Ёрулып къайткъан къызнынъ башыны бойле олмайджакъ шейлернен кутеджексинъми?..:»

Сервер Нияргъа шенъ ве чалыкъ бир адам олып корюльген эди.

Лякин шимди онынъ мугъайсырап къалувы Ниярны да кедерлендирди.

— Ашыкъмаз эдим амма, тилинъиз килитленип къалды да..:

— Тилимни килитлеген гугюм меселесидир.

Нияр чокъракъ башындаки адисени хатырлап, сырлы козьлерини Серверге котерди.

Сервер исе гъамлы бир давушнен девам этти:

— Бу гугюм бизим эвден чыкъкъан бир савуттыр.

Мен балалыгъымда онынънен чешмеден сув ташый эдим.

Онынъ устюндеки эзиклер мына бу эллернннъ мерафетидир.

Риджа этем, айтынъыз, бу савут сизге къайдан келип тюшти?

Меселенинъ аслына иремеген Нияр, эмиетсиз бир суальге джевап берир киби:

— Мен бу савутнынъ сиз ичюн мукъаддес бир шей олгъаныны бильген олсам, оны чокъракъ башында элинъизге туттырыр эдим,— деди.

— Юринъ, бизим эвге барайыкъ да, гугюмни алып чыкъайым.

— Нияр, сен мени анъламадынъ.

Мени гугюм дегиль де, онынъ саиби меракъландыра.

Сен оны кимден алдынъ?

— Шай десенъиз...

— Нияр енгильден нефес алды.

— Бундан бир йыл эвельси эништем мени Андижанда бир къызнен таныш этти.

Дженк йыллары экиси бир отрядда партизанлыкъ эткенлер.

Мен о къызнен бир къач кере киногъа бардым.

Сонъки корюшювимизде бу къыз эртеси куню акъшамы Самаркандгъа кетеджегини айтты.

Мен оны озгъарып вокзалгъа бардым.

Иште о вакъыт, явлыкъкъа сарылы бу гугюмни манъа берип:

«Ялварам санъа, Нияр, бу савутны эманетке ал, о, меним джан достумнынъ бирден-бир хатиресидир», деди.

Бир эльнен оны ташып юрмек зор олгъаныны айтты.

Сервер:— Бир эльнен дейсинъми?— деп тааджиплenди.

— Эльбет, тек элли эди.

«Бирде-бир ерге ерлешкен сонъ бу савутны озюм келип алырым» деди.

— Сонъ?

— Биз Андижанда къаладжакъ эдик, лякин эништемнинъ сой-акърабалары Фергъанада яшагъанларындан, биз де о тарафкъа авуштыкъ.

Бир къач айдан сонъ мен Къайракъташкъа кочип кельдим.

Гугюмиинъ саибинен бир даа корюшемедим.

— О къызнынъ къайда олгъанындан хаберинъ ёкъмы?

— Ёкъ,— деди Нияр.

— Къыш анлары бизге эништем келип кеткен эди.

Таныш къызымызны Ташкентте корьгенини ве манъа селям бильдиргенини айтты.

— Сонъ?!

— Бундан сонъ шу къыз акъкъында ич бир шей эшитмедим.

Эништемни насылдыр бир районнынъ МТС-не механик ёллагъанлар.

Ондан аля бугунь хабер кельмеди.

Сервер элиндеки сонъки умют йипи узюльгенини сезип, башыны тёбен алды.

«Бу чолакъ къыз ким экен?— деп тюшюнди.

— Бу гугюм онынъ «джан достунынъ бирден-бир хатиреси» олмасы не демектир?

Койдеш къызларым ве техникум танышларым арасында тек эллиси ёкъ эди де!..»

— Нияр, бельки эсинъде къалгъандыр: о къызнынъ бет сымасы, бой — посту насыл эди?

Сервернинъ эйджанланувы Нияргъа да тесир этти.

«Тувгъанларындан бир де бирини арайдыр» деп ойланды.

Акълында къалгъанына коре таныш къызынынъ тышкъы къияфетини тасвирлемеге тырышты:

— Бу къызгъа четтен бакъкъанда онынъ бой-постунынъ тюзгюнлигине, беден мучелерининъ тегизлигине сукъланмамакъ мумкюн дегиль эди.

Тобукъларына саркъкъан эки орьме куля сачы, ап-акъ тегиз энъсеси, онынъ аджайип бичимли эндамына тасвир олунмаз бир гузеллик ашлай эди...

— Я юзю?

— Юзю бой-постуна келишмей.

Табиат онынъ эндамыны буюк бир усталыкънен бичсе де, юзюне кельгенде аджемилик корьсеткен: бетими сыма боясынен дегиль де, лекеге ошагъан насылдыр мор боянен тамгъалап ташлагъан.

Бойле шей къызлар ичюн эльверишли дегильдир, чюнки яшлар къызларнынъ бет сымасына бакъып къыймет кеселер.

Лякин конфет устюне сарылы дюльбер кягъыткъа бенъзеген бу тышкъы гузелликнинъ астында не сакълы олгъанына эмиет бермейлер.

Догъру, эм ичтен ве эм де тыштан бешарет адамлар да бар.

Лякин меним танышым юзден корюмсиз олса да, рухий джеэттен аджайип бир инсан эди.

Бельгисиз бу къызгъа берильген тасвирни меракънен динълеген Сервернинъ тасавурында насылдыр бир таныш сезгилер къозгъала башлады.

«Айше!— деп багъыраджакъ олды.

— Ёкъ, Айше ялынъыз ичтен дегиль де, тышкъы корюнишиндже де инсанны айретте къалдыраджакъ бир дюльбердир.

Онынъ тазе къарны анъдыргъан акъ чересинде ич бир илле ёкътыр.

Янакълары устюндеки къара бенълер онынъ дюльберлигини даа зияде айдынлаткъан гузеллик аляметлеридир.

Ёкъ, ёкъ.

Ниярнынъ айткъаны башкъа къыздыр».

Нияр девам этти:

— Бу къыз эсиме кельгенде мен, ничюндир бильмем, «Орьме юзюк» масалыны хатырлайым.

Бу масалны эшиттинъизми?

Олмаса динъленъиз.

Эвель заманларда пек бешарет бир огълан бар экен.

Акъранлары,— кой яшлары ве къызлары,— онынъ юзюне бакъмагъа биле джийрене экенлер.

Мына, куньлерден бир кунь бу огълан озен ялысына келип токътала да, сув устюнде ялдагъан эмен япракъларыны сейир эте.

Олар пек дюльбер экенлер.

Бу япракълардан бир данесини элине алып:

«Эй аджайип япракъ, сен бу дюльберликни къайдан алдынъ?— деп сорай.

— Вуджудынъ сарарып-къурып кеткен, тек бир юрек иплеринъ къалгъан.

Демек, дюльберлигинъ сафлыгъында экен.»

Огълан бойле бир къараргъа келип, тута да, кокрегини яра, дане-дане юрек ипчиклерини узип ала.

Бу ипчиклерден аджайип орнеклер оре.

Бу орнеклерни корьген дюльбер къызлардан бири:

— Эй, бешарет огълан, бу ипчиклерден манъа бир юзюк ормезсинъми?— дей.

Огълан разы ола.

Саф юректен узюльген ипчиклерден козь къамаштырыджы дюльберликте бир юзюк орип бере.

Къыз оны пармагъына кечире.

Кечире амма, койнинъ энъ дюльбери сайылгъан бу къыз, козь юмып ачкъандже, джиренч ве къоркъунч бир махлюкъкъа чевриле.

Себеп шунда экен: къыз бу юзюкни такъкъанынен, багърындаки ялдызлы чильтер учып кете де, мераметсиз, кунджю ве джийренч юреги ачылып къала.

Оны эр кес коре.

Атта ана-бабасы биле ондан юз чевирелер.

Иште, о куньден башлап халкъ арасында: бетке бакъма, юрекке бакъып дост ара, деген аталар сёзю пейда ола.

Сиз мени янълыш анъламанъыз.

Меним танышым юзден тап о къадар чиркин дегильдир.

Мен бу масалны ибретли бир икяе оларакъ мисаль кетирдим, чюнки яшларымыздан пек чокълары озьлерине къыз сайлагъанда ялынъыз мына бу «ялдызлы чильтерге» бакъып иш туталар, лякин онынъ астындаки юрекнинъ неден ибарет олгъанына эмиет бермейлер.

Нияр икяесини битирип, айткъанлары хусусында Серврнинъ фикрини бильмек ичюн, сусып къалды.

— Нияр, гугюм саибннинъ ады хатиринъдеми?

— Айше!

Сервер абдырады.

Бельки янълыш анълагъандырым беллеп, басыкъ бир давушнен сорады:

— Айше дединъми?

Нияр «Айше» адынынъ Серверде насыл бир тесурат догъургъаныны эслемей къалды, чюнки тамам бу вакъыт оларнынъ янына келип токъталгъан Николай Васильевич:

— Къызым, сен даа эвге къайтмадынъмы?—деп оларнынъ субетини больди.

— Санъа ананънен корюшмек, ашамакъ, раатланмакъ керекмейми?

Юр, лакъырдынъызны бир башкъа вакъыт девам этерсинъиз.

Николай Васильевич Ниярны къолтукълап, оны ёлнынъ юкъары бетине догъру джетекледи.

Сервер исе бири-бирине зыт фикирлерге ве къуванчкъа ошагъан насылдыр бир бельгисиз дуйгъуларгъа къапылып, оларнынъ пешинден бакъып къалды.

3

Ятакъханедекилер терен юкъуда эдилер, тек бир Селим айыныкъ эди.

Сервер ичери киргенинен башыны ястыкътан котерип, онъа шубели-шубели бакъты да:

— Ишимде мени масхара этип, сыртыма балабан бир выговор япыштырттынъ, энди севген къызыма да козь къойдынъмы? — деди.

— Сенде виджган деген шей бармы?

Сервер индемеди.

Тумбочкасы устюндеки лампочканы якъып, курсюге отурды.

Селим бираз даа сомурдангъандан сонъ, агъзыны юмып, юкъугъа далды.

Сервернинъ тюшюнджелери узакъ кечмишлерде доланмакъта эди.

Онынъ хаялыны кулер юзлю Айше запт этти.

Отьмюште Айшенен бирликте кечирген къуванчлы куньлери, джанлы левхалар киби, козьлери алдындан келип кечтилер, ве, ниает, сонъки нокътасына — Айшенен сагълыкълашув кунюне келип токъталдылар.

Олар, бинъ докъуз юз къыркъ бириндджи сенесининъ язында, техникумны битирип, койлерине къайтып кельген эдилер.

Шу акъшамы Серверлернинъ эвинде эш-достлары топлашып, эмек босагъасьндан ильк адым атаджакъ бу эки дживан яшнынъ шерефине йыр йырлагъан, оюн ойнагъан ве яш мутехассысларгъа илеридеки ишлеринде ве омюрлеринде эйилик тилеп, чокътан-чокъ къаделер котерген эдилер.

Койдешлери оларны нишанлы деп биле эдилер.

Олар Мелитополь районы кой хозяйствосы болюгинде ишлейджек эдилер.

Лякин талийни билирми?

Шу гедженинъ сабасында дженк чыкъты.

Бир къач куньден Айше Серверни Совет Ордусына озгъарып, Мелитополь вокзалына кельди.

Поезд кочмезден алдын Сервер омрюнде биринджи кере онынъ ал янагъыдан опип, яшлыкъ къызгъынлыгъынен:

— Бекле, Айше, мен тезден къайтырым,— деди.

Айше джевап бермеди.

Сервернинъ юз чизгилерини эбедий оларакъ зеинине синъдирмеге истер киби, аля козьлерини онъа тикип къалды.

Тамчы-тамчы козьяшлары ал янакъларындан тыгъырып, ерге тюштилер...

Чокътан отькен куньлерни хатырлав Сервернинъ юрегини шу дередже джоштырды ки, о мына шимди, шу дакъкъада Айшеге мектюп язмакъ арзусына къапылды.

«Мектюп азыр олсун, Айшенинъ адресини огренгенимнен деръал почтагъа теслим этерим» къарарына келип, чантасындан мешин джылтлы ёл дефтерини чыкъарды, элине къалем алды.:

«Айшем — мормелевшем!

Бу акъшам сен кене козюмнинъ алдына кельдинъ, лякин мен сенинъ элинъни сыкъмакъ, сесинъни эшитмек, нефесинъни сезмек имкянындан аджизим.

Сени хатырлап, юрегим кене асретлик дуйгъуларынен алевленди, лякин мен бу алевни сёндюрмек имкянындан махрумым.

Сен меним ичюн шимди даа азиз ве якъын бир адамсынъ лякин менден узакъ тюштинъ, бельгисизликке синъдинъ, мен сени назламакъ ве охшамакъ имкянындан аджизим...»

Сервер къозгъалгъан юрегининъ эмрине бойсунаракъ, къайгъы ве къуванчларыны ифаделеп, ёл дефтерининъ къаралангъан саифелерини чевире берди.

О, бутюн барлыгъынен мектюпке берильгенинден, пенджере тышындан гедже къаранлыгъы чекиле башлагъаныны дуймай къалды.

«...Къарсамбалы дженк йылларындан сонъ арбий формамны ташлап, омрюмде биринджи кере шерефли ишчи адынен ишке тюштим.

Хайырлай билесинъ: мен нефтьчим!

Тааджипленесинъми?

Техникумда алгъан зенаатымны сорайсынъмы?

Айше, мен бу акъта чокъ тюшюндим ве сонъки къарарым яшлыгъымнынъ эвельки арзуларындан устюн кельди.

Бу, ойланмадан къабул этильген бир къарар дегильдир: дженк йыллары мен чокъ шейлер корип кечирдим ве нефтьнинъ къанлы чарпышмаларда ватанымызнынъ талийини чезген эсас васталардан бири олгъаныны анъладым.

Я шимди, тынчлыкъ шараитинде нефть не демектир?

Бир дакъикъа олса да, козьлеринъни юм ве шойле бир левханы козь огюне кетир: ана юртумызнынъ юзю, юрекнинъ къан тамырлары киби, нефть трубаларынен къаплангъан; мына, бу къан тамырларындан, тютеп тургъан фабрика ве заводларгъа, колхоз ве совхоз чёллерине гедже-куньдюз къара къан — нефть акъып турмакъта.

О, юз бинълернен джансыз моторларны арекетке кетиререк, ёллардаки машиналарны чаптыра, чёллердеки тракторларны юрсете, дерьялардаки къоджаман пароходларнынъ чархларыны айландыра, кокте ава гемилерини учура!

Бу къара къан бир сание токътав бильмеден, эп акъып тура: къан кельмей тура юрт юреги ишлерми?

Айт, Айшечигим, юрт юрегини арекетке кетирген совет нефтьчиси адынен ким гъурурланмаз?

Мында аджайип адамлар бар.

Бу адамларнен тек бир къырларны авдарып ташламакъ дегиль, «еди къат» ернинъ тюбюне тюшип, ондаки бутюн байлыкъларны ер устюне чыкъармакъ мумкюн.

Устамыз Андрей Палыч...»

Ичери Зарифе енге кирип къалды.

— Танъ хоразы, сен энди турдынъмы?

Сервер айретте къалды: саба ачылдымы?

— Багъышланъыз, Зарифе енге,— деди о шашкъынлыкънен,— ишим бар эди, эрте турмакъ керек олды...

Учюнджи баб.

Къасевет олмаса, къуванч да олмаз эди

1

Андрей Павлович эвде геджелесе де, биринджи хоразларгъадже козюне юкъу кирмеди.

Ялыныз саарь мааллеринде козь къапакълары агъырлашып, юкъугъа кеткен киби олды лякин юкъусы чокъкъа сурьмели тумбочканынъ устюндеки будильник кескин-кескин янъгъырап, саба саат еди олгъаныны бильдирди.

Уста кийинмеге башлады.

Янбашындаки кроватта яткъан Галина Ивановна бир тарафындан экинджисине буруларакъ, хошнутсызлыкънен сомурданды:

— Шу багъыр авукъ будильникни нефть къуюсы ичине ташламасам олмайджакъ гъалиба.

Не маразымнынъ шейидир: козюм юкъугъа кетти дегенде, тамам башынъ уджунда чанъ къакъыла...

Галина Ивановна теренден кокюс кечирип, чаршафыны башы устюне чекти.

Андрей Павлович исе аякъ уджларына басып, ашханеге чыкъты, примусны якъты ве чайникке сув толдураджакъ олып челекке эгильди.

Бирден чайникнинъ джез къапагъы тасырдынен цемент полгъа тюшип, къапыгъа догъру юварланды.

Къапакъны алайым дегенде, тирсеги стол устюндеки мешребени урып тюшюрди.

Бу ал, саат он бирлергедже тёшекте созулып ятмагъа алышкъан Галина Ивановна ичюн адден ашыр бир арсызлыкъ олып корюльди.

О, ине устюнде отургъан адамнынъ чалыкълыгъынен кроватьтан атылып тюшти де, алевленип ашханеге чыкъты:

— Сен не, мени энъкъастан уятмакъ истейсинъми?— деп окюрди.

Онынъ къурып къалгъан ве ченъгелери чыкъкъан юзюндеки ири къара козьлери фалташ киби парылдады.

— Аселет патырды къопарасынъмы?

Бу хаста къадынгъа раатлыкъ керекмей, ольсюн, къуртулырым, яшыны алырым дейсинъми?

Андрей Павлович къарысына ачувланаджакъ олса да, лакъырдынынъ ахыры Галина Ивановнанынъ «эси кетмесинен» нетиджеленеджегини бильгенинден, индемеди, элини сильтеп ташлады да, ач къарыннен ишке чыкъып кетти.

Уста акъикъий раатлыкъны эвде дегиль де, иш башында тапа эди, яшларнынъ шенълигине гювенип, оларнынъ генчлик гъайретлерине сукъланып, ёргъунлыгъыны ве юкъусызлыгъыны унута ве бутюн барлыгъынен ишке бериле эди.

Лякин сонъки вакъытларда иште де бир чокъ онъайтсызлыкълар юз берди: буравланмакъта олгъан йигирми учюнджи къуюда бурав эшильген топракъ тюбюнде къалды; зар-зорнен оны тартып чыкъардыкъ дегенде, янъысы ер астындаки бошлукъкъа расткельди...

Бутюн бу ишлерге эвельден козьде тутулмагъан кучь ве вакъыт сарф этильди.

Бу да етмегени киби, нефть бекленильген бириндживе экинджи къатламлардан ич бир шей чыкъмады.

Бригада ярын геологик техникий наряддда косьтерильген еди юзь элли метр теренликке тюшеджек.

Омрюнде онларнен къуюларнынъ буравланмасына реберлик эткен ве буюк теджрибеге малик олгъан уста, бу сонъки къатламдан да умютини узди.

Промкин контора огюнден кечеяткъанда, кимдир, онынъ артындан къычырды:

— Андрей Павлович!

Сесленген Сабир Мухамедович эди.

Олар — Николай Васильевич, Махрамкул ака ве Промкинге таныш олмагъан башкъа учь адам, ёл кенарында субетлешмекте эдилер.

Директор оны мусафирлерге такъдим этти:

—Бурав устасы Андрей Павлович Промкин!

Олар эль тутуштылар.

Николай Васильевич:

— Эв къурув акъкъында лакъырдымыз хатиринъдеми?—деп Промкинге мураджаат этти.

— Мына, меркезден архитектор ве планджылар кельдилер.

Олар къуруладжакъ Къайракъташ ишчилер къасабасынынъ планыны тертип этеджеклер.

Девлет тарафындан буюк микъдарда пара ве кересте айырылды.

Бу, эльбет де, бир къач йылгъа девам этеджек иштир.

Шунынъ ичюн коллектив эвлер къуруджылыгъыны да кенъишлетмек керек.

Сен бу акъта бригада азаларынен сёйлештинъми?

— Ёкъ, сырасы тюшмеди.

— Я озюнь не тюшюнесинъ?

Уста чырайыны сытты.

— Баласы-чагъасы олмагъан адамгъа эв неге керек?

Зоргъа къалгъанда башымны тыкъмагъа бир тешик тапарым эбет...

Устанынъ кейфсизлигини сезген секретарь агъзыны юмды.

Сёзни директор девам этти:

— Къуюны буравлав ярын битеми?

— Ярынгъа къарарлаштырамыз, Сабир Мухамедович, акъшамгъа таба каротажниклер кельсе яхшы олур эди.

Промкин кетти, къалгъанлары Махрамкул аканынъ пешине тюшип, Къайракъташ этрафларында долана башладылар.

Гезинти бутюн кунь девам этти.

Бу ерлернинъ энъ эски адамларындан бири олгъан Махрамкул ака оларгъа сув козьлерини, кузь ве баарь айларында къырлардан сель олып ташкъан сув ёлларыны, таш оджакъларыны, тола кесмеге яраРлыкъл сары топракъ джапларыны ве Борюкъышлакъ сазлыгъынынъ къуру топракъкъа битишкен сынъырларыны косьтерди.

Кезиджилер бири-бирини болерек, джемаат биналарынынъ, ишханелернннъ ве ишчилер ичюн къуруладжакъ эвлернииъ ерлерини къызгъынлыкънен муакеме эттилер.

Николай Васильевич айтылгъанларны динълеп, кяде бир озь теклифлерини къошса да, Промкиннинъ кедерли чырайы козю алдындан чекильмеди.

Олар чокътан таныш эдилер.

Дженктен эвель, Николай Васильевич Апшерон нефть оджакъларындан биринде партбюро секретары олып чалышкъанда, Промкин де онда бурав устасы эди.

Энъ яхшы нефтьчилерден бири сайылгъан бу саф юрекли ве агъыр адамны партиягъа озю тевсие этти.

Дженк йыллары экиси де фронткъа кеткенлеринден, баягъы вакъыт корюшмедилер.

Дженктен сонъ биринджи кере Бакуда, трест тарафындан чагъырылгъан мушавереде расткелиштилер.

Шу куню трестке теджрибели нефтьчилерден бир къач юз адам чагъырылгъан эди.

Мушавереде, Узбекистан Меркезий партия комитетининъ ве Министрлер Советининъ риджасына бинаэн, Фергъана вадисинде тешкиль олунаджакъ янъы-нефть оджакъларына буюк бир группа нефтьчини йибермек меселеси музакере олунды.

Башкъаларынен бир сырада, олар да разылыкъ бердилер ве бир къач куньден ёлгъа чыкътылар.

Бир вагонда отькен ёлджулыкъ нетиджесинде олар бири-бирини даа яхшы огрендилер ве эски танышлыкъ достлукъкъа чевирилип, Узбекистанда бир ерде чалышмагъа къарар бердилер.

Николай Васильевич Промкиннинъ аиле омрю пытракълы бир вазиетте олгъаныны даа ёлда экенде анълады.

Табиатчасына акъайынынъ акиси олгъан Галина Ивановна, Бакунынъ меркезинде квартираларыны ташлагъанларына языкъсынды, сой-акърабаларындан айырылгъанына аджынды, «алланынъ насылыдыр бир сыджакъ чёллери» ичине барып тюшеджегине агълады, бир даа яшайыш корьмейджегини, тропик сытмадан веремге огърайджагъыны айтып, бутюн ёл Промкиннинъ мийини кемирди.

Поезд Туркменистан топрагъынынъ тёрюне кирип, кунеш алев киби къыздыра башлагъан сонъ, о текмиль шашырды: шейлерини джыйыштырды ве биринджи расткельген станцияда тюшип къаладжагъыны бильдирди.

Николай Васильевич ве онынъ къадыны Зинаида Федоровна Галина Ивановнанынъ гонълюни алмагъа, тынчландырмагъа тырышсалар да файда бермеди.

О, акъайыны ташлап, Зинаида Федоровнанынъ устюне атылды:

— Манъа акъыл огретмек истейсинъми?— деп багъырыкълады.

— Акъайым партия хадимидир, оны шеэрде къалдырырлар, артымдаки юмшакъ еримни бир къарыш даа май бийлер, деп ырджаясынъмы?

Не олса, кене бизим ахмакъкъа олур, алла бильсин оны къайдаларгъа айдарлар...

Бу вакъыткъадже насыл да олса индемей тургъан Промкин, артыкъ олдырамады ве ачувнен аякъкъа турып, юмругъыны сыкъты.

— Сус!

Дерал сус, деп джекирди.

— Ёкъса станция беклемеден, сени мен озюм поездден котерип атарым.

Галина Ивановна акъайынынъ когергенини, къалтырагъаныны корип, сусмагъа меджбур олды.

Дудакъларыны къысып, башыны алып, озюни эр кес тарафындан хорлангъан-хырпалангъан бир масум зан этерек, Андижангъа кельгендже агъзыны ачмады.

Николай Васильевич ве Зинаида Федоровна Промкиннинъ аиле омрю шимди де уймагъаныны ве бутюн гъайретини ишке берген бу адамнынъ азап чеккенини, лякин чекинчеклиги ве ювашлыгъы юзюнден индемей юргенини биле ве онъа джан-юректен аджына эдилер.

Олар бу къары — къоджаны достчасына тенбиелемек ве муаббетлештирмек ичюн бир къач керелер озь эвлерине зияфетке чагъырдылар, лякин «джаны агъыргъан» Галина Ивановна бармам деп баш кестирди.

Бунъа бакъмадан Николай Васильевич ве Зинаида Федоровна Промкинлерге озьлери бардылар, лякин оларнынъ босагъадан ичери кирмелеринен, Галина Ивановнанынъ эвден чыкъып кетмеси бир олды.

Башкъа чаре къалмагъанындан, Николай Васильевич Промкиннинъ бир озюнен козь-козьге келишип айры башында лакъырды этмек къарарына кельген эди.

Лякин онынъ бу алидженап мерамы да нетидже бермеди, чюнки Промкин бу мевзудаки субетлерден къачынып юре, бу акъта сёз ачылдымы, агъзына сув алгъан адам киби сусып къала.

Промкинлернинъ аиле омюрлери кеттикче четинлешти.

Сонъки вакъытларда Андрей Павловичнинъ табиатында асабийлик, къабалыкъ ве сертлик сезиле башлады.

Ишке федакярджасына садыкълыкъ косьтермесине бакъмадан, кейф бозгъунлыгъы, нешесизлиги ве шахсий омрюне первасызлыгъы кунь сайын кучьлешти.

Сонъки вакъытларда оны бир къач кере саргъуш корьдилер.

Бу ал, йипнинъ уджу къача башлады демек эди.

Николай Васильевич бутюн бу адиселерни хатырлап, Промкиннинъ шахсий омрюне догърудан-догъру къарышмакъ ве оны бир ёлуна къоймакъ фикрине кельди.

Лякин насыл ве не киби бир усулларнен ишке киришеджегини озю де бильмей эди.

«Зинаида Федоровнанен фикирлешмек керек,— деген нетиджеге кельди о.

— Кадынлар бойле шейлерде сезгек ола тургъанлар, бельки бу къары-къоджанынъ дердине де бир дерман тапылыр».

Шеэрден келген адамлар дефтерлерине зарур къайдлар япаракъ, ярындан башлап бу ерлернинъ рельефнни плангъа алмакъ къарарына кельдилер.

Махрамкул ака мусафирлериен сагълыкълашкъан сонъ, секретарьнынъ янына кельди.

— Москвадан мектюп кельди,— деди о гъамлы бир давушнен.

— Бизим Сарвар белгисиз гъайып олгъанлар джевелинде экен.

Бильмейим, эвлядым сагъмы- ёкъмы..

Къарт башыны эгди.

Къадыны онъа екяне бир эвляд багъышлап, огълуны бир яшына кетирмеге етиштирмеден, хасталанып ольген эди.

Дер чагъында тул къалгъан Махрамкул ака эвленмеди, Сарварны озю бакъып осьтюрди.

Бирден-бир эвляды фронткъа кетген сонъ, дёрт дивар арасында бир озю къалып, дженк битмесини сабырсызлыкънен бекледи.

«Дженк битти!» деген хайырлы хаберни эшиткенинен, козьлери ёлларда къалды, ёлда пейда олгъан эр бир къаралтыгъа огълум дегильми экен деп, тельмирип бакъты, ордудан къайтып кельген эр бир танышындан огълуны сорады.

Лякин бу къанлы чарпышмада сагъ къалгъанларнынъ деерлик эписи къайтып кельген сонъ, онынъ юрегини теляшлы тюшюнджелер сарып алды.

— Сабыр этинъиз, Махрамкул ака,— деди Николай Васильевич,— бир кунь ола иншалла о да къайтып келир.

Къарт башыны котермеди.

Сабир Мухаммедович онынъ юрегини алмакъ ниетинен:

— Дженкте яраланып я да контузия олып, душмангъа эсир тюшкенлер де аз олмады,— деди.

— Олардан бир чокълары бизим сабыкъ иттифакъчыларымызнынъ элиндедир.

Оларны азат этмек ве тувгъанларына къавуштырмакъ ичюн укюметимиз бутюн чарелери коре.

Ола билир, Сарвар да эсир тюшкендир.

— Ёкъ, меним огълум эсир тюшмез— деп сертейди Махрамкул ака ве бирден кери чевирилип, эвине догъру кетти.

2

Промкин гедже сменасында къалды.

Сабагъа якъын бурав геологик нарядда косьтерильген теренликке тюшти, лякин козьде тутулгъан къумлыкъкъа дегиль де, олдукъча къатты бир къатламгъа расткельди.

Бурав ишлери эп агъырлашты.

Даа янъы къомшу къуюдан къайткъан лаборантка Нияр Белобородова вышканынъ тёпесине чыкып, къыргъа тырмашмакъта олгъан машинагъа бакъып къалды.

О, саба сменасына ишке келеджек Серверни беклей эди.

Бу акъ бетли, къувурчыкъ къара сачлы ве денъиз киби мас-мавы козьлю яш онынъ тюшюнджелерине ве юрегине кирип къалды,онъа якъын тувгъаны олып корюльди,даима корюшип турмакъ, бирге олмакъ арзуларыны кучьлештирди.

Нияр, Серверге беслеген муаббетлик дуйгъуларынынъ себеплерини анълап оламады ве козьнен корюльмез севги йиплерининъ орюмчек агълары киби юреги этрафында урмелеше башлагъанларыны сезмей къалды.

Ешиль Амет саба сменасы нефтьчилеринен янъы бир адам даа кетирди — бу, кадрлар болюгининъ начальниги вазифесинден азат этильген Артём Михайлович Айрапетов эди.

О, догъру устанынъ янына кельди:

— Андрей Палыч, бригаданъызгъа янъы аза къабул этесинъизми?—деп ырджайып кульди.

— Мени де нефтьчи япмакъ истедилер.

Не чаре, акъикъат озь ерини тапкъандже, къуюда чалышмагъа разылыкъ бердим.

Промкин мыйыкъдай къалын къашларыны чатып, махоркасыны асабийликнен чекти.

— Зорнен ишке чыкъкъан адамгъа мухтадж дегилим,— деди о.

— Меним бригадам иштен айдалгъанлар ичюн юва дегильдир.

Кельген машинагъа отур да джанынъ истеген тарафкъа кет.

Устанынъ кейфсизлиги, баягъы вакъыттан берли ишсиз салланып юрген Айрапетовнынъ козюни къоркъузды ве о, насыл да олса иште къалмакъ ичюн, бургъаланмагъа меджбур олды:

— Къоркъманъыз, Андрей Палыч, башынъызгъа мусаллат олмам.

Бригаданынъ эсап-къасап ишлерини алып бармакъны, материал пешинден юрмекни, чапмакъны, чапкъаламакъны, къыскъасы не айтсанъыз эписини саат-саатине япмакъны озь бойнума алам.

— Бу ишлерни мен озюм япам.

Бухгалтер де, экспедитор да керекмей.

Манъа топракъ куреген, балчыкъ шингенлиги азырлагъан ишчи керек.

Разы олсанъ курекни ал да, ишке тюш, юрегинъе ятмаса бар озюнъе башкъа бир иш тап.

Промкин лаф битти деген манада сыртыны Айрапетовгъа айландырып, Сервернен лакъырдыгъа тутунды:

— Сен гъалиба вышканынъ устюндеки ишлернен де меракъланасынъ, олейми?

Сервер иштен бош вакъытларында Ниярнен вышканынъ устюне чыкъкъанларыны, ондан авлакъларны козеткенлерини хатырлап, къолайсыз бир вазиетте къалды.

— Андрей Палыч, суалинъизнинъ манасыны анълап оламадым.

Уста мыйыкъ астындан сырытты:

— Анъламагъан экен!

Айса неге къызардынъ?—деп шакъалашты.

— Хырсызнынъ къалпагъы яна дегенде, башына япышкъаны догъру экен де.

Мен вышка акъкында сёз ачмакъ истедим, сен исе...

О кене кулюмсиреди.

— Айтчы бакъайым, сени онда ,не меракъландыра: вышка тёпесинден корюльген манзарамы, верховойлыкъ ишими, ёкъса...

— Андрей Палыч, сиз манъа зенаат мердивени акъкъында айткъан эдинъиз, —деди Сервер.

—Бу мердивенден атаджакъ экинджи адымым верховойлыкъ олгъанындан, мен бу ишни де огренмеге тырышам.

Уста буюк бир мемнюниетнен мыйыкъларыны бурып алды.

— Мен буны эслемей къалмадым.

Талап эт, огренмеге тырыш.

Бир къач куньлер Сейтаблагъа ярдым этерсинъ.

Сонъ бакъар-корермиз...

Къуванчнен къанатлангъан Сервер сансар джанбазлыгъынен вышканынъ тёпесине чыкъты.

Кронблокнынъ янында долангъан Сейтаблагъа:

— Къана, достум, даа янъы юмуртадан чыкъкъан тюксюз верховойны озюнъе шегирт къабул эт,— деди.

Юкъусызлыкътан козь къапакълары пускалашкъан Сейтабла Серверге рушенликнен бакъып:

— Тюксюз экен!— деп кульди.

— Сакъалынъдаки джуньлерден чорап орьмек мумкюн.

Сени верховой яптылармы?

Чокъ яхшы, берабер ишлермиз.

Ашагъыдан Адильнинъ давушы янгъырады:

— Сеитабла, кронблокны ве канатларны тешкерип бакътынъмы?

— Бакътым, эр шей ёлунда.

Вышка тюбюндекилер буюк кергинлик ичинде эдилер.

Моторларнынъ ве буюк бир сурьатнен айлангъан роторнынъ гурюльтиси, арекетинде токътав бильмез лебёдканынъ тасырдысы орталыкъны сес-седагъа богъмакъта эди.

Уста балчыкъ шингенлигининъ теркибини ве арекетини тенкермек ичюн, улукъларнынъ янына барды, лякин онда не Шишманны ве не де Айрапетовны расткетирмегенинден, элесленмеге башлады: бу месулиетли дакъикъаларда балчыкъ шингенлиги арекетининъ токъталувы авариягъа себеп ола билир эди.

Промкин башыны юкъары котерип:

— Сейтабла, бу ердеки ишчилер къайда кеттилер?— деп сорады.

— Андрей Палыч, олар авась сыджакъ олгъанындан, алмаша берип ишлейлер.

— Сен не айтасынъ шу?

— Олардан бири чалкъа тюшип яткъанда, экинджиси онынъ башы уджунда турып, чибинлерни къува экинджиси ятса, чибинлерни биринджиси сопалай.

Демек, смена алмаштырып ишлейлер.

Инанмасанъыз, тахта сетнинъ астына эгилип бакъынъыз.

Промкин вышканынъ тюбюне сокъулды.

Эм, акъикъатен, экиси де сырт устюне узанып, яваш-яваш лакъырды этмекте эдилер.

Устаны башта Айрапетов эследи.

О, зорнен кулюмсиреп, озюне къачамакъ арады;

— Андрей Палыч, бугуньки сыджакъ къыркъ градускъа еткендирми?

Валлаи, тек бир къыздырмакъ дегиль, якъып-куйдирип ташлайджакъ.

Буюрынъыз, бираз ял алынъыз.

Биз де даа шимдичик отурдыкъ, бирер сигар сарайыкъ дедик.

Уста озюни тутамады:

— Ишке башламадынъ, энди ял аласынъмы?

Инсафсыз пезевенклер, сизнинъ япкъанынъыз недир?

Бир къач айлыкъ ишни осаллыгъынъызнен бозмакъ, бошкъа чыкъармакъ истейсинъизми?

Къана, тез ол, къобадан чыкъынъыз!

Айрапетов еринден турып, кунь ярыгъына чыкъты.

Промкин кеткен сонъ Шишмангъа буруларакъ:

— Корьдинъми?— деп ири козлерини керди.

— Деспот!

«Пезевенк» экен.

Я онынъ озюни ишке ким къабул этти?

Мен, Артём Михайлович!

Онъа эки козьлю эв тапыгы берген ким эди?

Кене мен, Артём Михайлович!

Энди пезевенк олдыкъ.

Эх, дюньялар-дюньялар, асла кимсеге яхшылыкъ япмайджакъсынъ амма, юрегим юфкъа элимден кельген ярдымны костермей оламайым.

Иште, халкъкъа эйилик япа-япа, ахыры бу алгъа къалдым...

Айрапетов башыны юкъары котерди.

Онынъ назары Сервернинъ козьлеринен чатышты.

Кейфи бираз даа бозулгъан киби олды.

— Башыма энъ буюк къабакъны мына шу мусибет патлатты.

— Солдатмы?—деп сорады Шишман.

— Шунынъ озю.

Юрдудан кельген адамдыр, озюне нефакъа тапсын, беш-он капик къазансын деп, автопарккъа директор оларакъ тевсие этмек истеген эдим.

О исе меним устюме ифтира атып...

Тыпкъы пичен устюнде яткъан къабанджыкъ: озю ашамай, башкъасына да ашатмай.

Шишман Айлапетовгъа гонъюльдешлик косьтергенден олып, башыны бургъалады, пышнап кокюс кечирди ве курегининъ сапына даянып:

— Ойле о, Артём акъай, дюньяда адамзатлыкъ къалмады,— деди.

— Бу эриф де башкъларына чукъур къазгъанлардан бири олса керек.

Сен онынъ анкетасыны окъугъандырсынъ, о къайдан кельген, кимлерден ола?

Айрапетов элине курегини алып, икяесини башлады...

3

Яшлар тыныш алмадан къызгъынлыкънен чалыштылар, энди сонъки метрлери буравланмакъта олгъан чокъ мешакъатлы бу къуюнынъ астына тюшмеге ашыкътылар.

Ротор башындаки уста, приборларгъа бакъып алгъан сонъ, элини котерди де:

— Стоп!— деп багъырды.

— Бурав еди юз элли метр теренликке тюшти!

Борис рычагны кендисине чекти.

Вызнен айлангъан моторнынъ арекети яваш-яваш сакинлешип, бир къач саниеден токътап къалды.

Яшлар устанынъ этрафына топланып, эеджанлы козьлерини онъа тиктилер, бир къач айлыкъ эмеклерининъ нетиджеси акъкъында онынъ фикрини бильмек истедилер.

Лякин уста бу акъта лакъырдыдан къачынып:

— Къуюнынъ ичини балчыкъ шингенлигинен ювып, оны каротажгъа азырланъыз,— деди.

— Мен барып бир чырым этейим.

Керек олсам уянтырсынъыз, культбудкада олурым...

Промкин тапчан устюне -узанып, козьлерини юмды.

Лякин юкъугъа кетейим дегенде, онынъ тынчлыкъ бильмез тасаввурында кене шу процесс джанланды:

Иште, дёрт бир тарафкъа бакъып чапкъалап юрген Адиль, багъыра-чагъыра, насылдыр бир эмирлер бере; Борис, трубаларны бири-биринден айыра ве юкъарыгъа бакъып, Сейтабланен шакъалаша...

Энди бу тюшюнджелерден къуртулдым дегенде, онынъ акълына тюневин саба эвде олып кечкен вакъиа кельди.

Бу вакъиа мунасебетинен аиле омюрлериндеки дигер уйгъунсызлыкъларны хатырлады.

Уста юкълап оламады.

Мийи ве бедени даа зияде ёрулгъан ве эзгеленген бир алда, еринден турып, къапыдан чыкъты.

Баягъы вакъыт арчалыкъта доланып юрди.

Лякин Галина Ивановнанен багълы олгъан кедерли тюшюнджелери онъа мында да аман бермедилер.

Уста яшларнынъ янына къайтып кельди.

— Андрей Палыч, козюнъизни юм да, бахтынъызны денъенъиз,— деди шадлыкънен Адиль,— сонъки трубаны чыкъарамыз!

Промкин бу къуюдан чокътан умюдини кессе де, яшларнынъ иш къызгъынлыгъыны сувутмамакъ ичюн, бу акъта индемей кельди.

Шимди де бир шей айтмады.

«Итимал денъиз янар» дегенлер, деп тюшюнди.

Ниает, къуюнынъ агъзында сары балчыкънен аялангъан бурав корюльди.

Уста онынъ тишлери арасындаки балчыкъ томарчыкъларыны банкагъа толдурып, Адильге узатты.

— Лабораториягъа!

Тамам бу арада юкъарыдан Сервернинъ давушы янъгъырады:

— Каротажниклер келе!

Бу вакъыткъадже иш нетиджеси акъкъында индемей тургъан Промкин, яшларнынъ суаль бериджи козьлерине бакъаракъ:

— Къую акъкъында сонъки сёзни каротажниклер айтыр,— деди.

— Мен бу къуюдан нефть беклемейим...

Машиналар къую огюне келип токъталдылар.

Огдеки машинадан-виллистен директор, партбюро секретары, геолог ве инженер тюштилер.

Брезентнен орьтюли экинджи машина каротажниклернинъки эди.

Онынъ бортындан тюшюрильген кабельни къуюгъа сюйреклеп кетирдилер.

Шофер моторны кочюрди.

Онынъ кучюнен арекетке кельген макъара, чарх киби айланып, эп чезильмекте олгъан къара кабель къуюнынъ ичине саркъты.

Макъарадаки кабель ярыгъа кельгенде, бирден арекет токъталып, приборнынъ устюндеки ракъам «750»-ни косьтерди.

Геолог каротаж приборларыны дикъкъатнен козеткен сонъ, директоргъа чевирилерек:

— Къую бош...— деди.

Яшларынъ башлары ерге саркъты.

Директор исе гъамлы бир давушнен геологдан сорады:

— Бу къуюда бурав ишлерини кене де девам эттирмеге аджет бармы?

Кунь эвельден эльде этильген малюматларгъа ишангъан геолог, бу ерлерде нефть барлыгъына шубе биле этмеген эди.

Лякин шимди, техникий нарядгъа мувафыкъ бурав энъ ахырки къатламны тешкен сонъ да нефть ве я да газ аляметлериринъ корюльмемеси оны айретте къалдырды.

Шунынъ ичюн де директорнынъ суалине бирден джевап тапамады.

— Худжур шей...— деди о.

— Ола билир, козьде тутулгъан ер асты къатламларындан бираз кенаргъа чыкъкъандырмыз.

Бу ерден алынгъан пробалар эвельден буравлангъан къуюлардакине ич де бенъземей.

Директор суалини текрарлады:

— Фикиринъизни ачыкъ айтынъыз: бу къуюда бурав ишлерини девам эттирмеге аджет бармы?

— Эльбет де бар.

Бугунь алынгъан пробанынъ анализи ич бир тюрлю мусбет нетидже бермесе биле, бурав ишлерини девам эттирмек керекмиз.

Биз, бунынъ саесинде, ер асты структурасы акъкъындаки малюматларымызны мукеммеллештириримиз.

Адиль чырайыны сытты:

— Амма да ишке тюштик, эй!

Бугуньгедже къуюны нефть тапмакъ ичюн къаза эдик, эндиден сонъ исе бош олгъаныны биле-биле къазаджакъмыз.

Айтмагъа келеми, зевкълы иш...

— Геолог аркъадаш, хазине ишандыргъан еринъизде бош къошкъулакъкъа расткельдик,— деп Борис къошулды.

%

Биз «файдасыз эмек» артелининъ азалары дегильмиз, бизге башкъа бир иш тапынъыз.

Яшлар хошнутсызлыкънен чувулдаштылар:

— Башкъа къуюгъа алмаштырынъыз!

— Бош-бошына эмек сарф этмек истемеймиз!..

Къуюдаки онъайтсызлыкъ бу яш шефтьчилернинъ иш авеслигини сёндиреджеги, оларда первасызлыкъ ве кевшеклик догъураджагъы шубесиз бир шей олгъанындан, Сабир Мухамедович меселенинъ огюни алмагъа тырышты:

— Буравлангъан эр бир къуюдан нефть чагълар беллединъизми?

Шу кечкен бир йыл ичинде бош къуюларгъа расткелинмедими?

О, этрафындаки ишчилерге бакъып алды.

— Эгер биз нефть ятакъларынынъ булунгъан черлерини озюмизнинъ беш пармагъымыз киби бильсе эдик, бу кешфият къуюларыны буравламагъа да аджет къалмаз эди.

Догърудан догъру юзлернен къую буравлар да, нефтьни трубаларнен резервуарларгъа акъызыр эдик.

Ёкъ, достларым, таш-топракъ къатламлары бу зенгинликлерни бизден гизлеп туталар.

Оларны къан-тер тёкип араштырмакъ ве тапмакъ керек ола.

Табиат бу зенгинликлерни къолайлыкънен бере къоймай, инсанны чекиштире, орселей, алдай, кимерде бир мувафакъиетсизликке огърата.

Ирадесиз, чыдамсыз ве принципсиз адамлар бу иште мувафакъиет къазанамайлар.

Мында себатлы, къатты табиатлы ве челик ирадели инат адамлар керек.

Ишлери онъ кельгенде кульген, къувангъан, онъайтсызлыкъкъа огърагъанда кевшеп къалгъан, бурунларыны салындыргъан адамлардан нефтьчи чыкъмай.

Сабир Мухаммедович Адильге ве онъа ясланып тургъан Бориске бакъты.

Олар бу опкели бакъышкъа чыдаялмайып, козьлерини тёбен алдылар.

Директор девам этти:

— Бу ерлерде нефть барлыгъына эминлик асыл этмек ичюн шимдилик бирден-бир чаре кешфиет къуюлары къазувдыр.

Эльбет де биз келиши гузель эр ерде къазыкъ къадап къазувны бу ерден башлайыкъмы экен, деп фал бакъмаймыз.

Бу иште геологларымыз тарафындан кунь эвельден эльде этильген малюматларгъа базанамыз.

Олар бу орталыкъларны адым-адым тешкерип, онынъ геологик картасыны тертип эттилер, нефть барлыгъы зан этильген эр бир участка шурфлар, канавалар къазув вастасынен геохимик ве геофизик тешкерювлер ёлунен тафсилятлы суретте огренильди.

Инсан козюнден гизли олгъан ер асты къатламларынынъ къурулышыны, структурасыны огренмек ичюн бир къач къую буравланды.

Бу малюматларгъа эсасланаракъ, контурлар къуюларыны, яни нефть ве газ барлыгъы аз-чокъ белли олгъан мейданлыкъынынъ сынъырларыны тайинлев къуюларыны къаза башладыкъ.

Бу иш эсасында айры мувафакъиетсизликлер олувы итимал бир шейдир.

Онъа бакъмадан, бу ишни баарьгедже девам эттиреджекмиз.

Бундан сонъ исе онларнен эксплуатация къуюлары къазып, ватанымызнынъ нефть анбарына озь иссемизни къошаджакъмыз.

Къайракъташ нефти мемлекетимизнинъ умумий нефть балансына киреджек.

Бу, ярынки куннинъ, якъын келеджекнинъ ишидир.

Лякин бу къуванчлы кунни тезлештирмек ичюн гъайретимизге-гъайрет къошып ишлемемиз керек.

Яшлар директорнынъ айткъанларына къансалар да, юреклери кульмеди, гъам ве кедерлери язылмады...

4

Селим яшларнынъ иштен къайтмаларыны сабырсызлыкънен беклеп, кассирша Анифенен бирликте конторада джедвель тизмекте эди.

Джедвельге сонъки фамилия язылып, янында «500» ракъамы къойылгъан сонъ, о Анифенинъ омузларыны сыйпап, муляйим бир сеснен:

— Къалем туткъан иидже пармачыкъларындан айланайым,— деди.

— Шаирлерден бири сенинъ бу назик пармакъларынъ акъкъында шойле деген:

Къыналы пармакъ, джез тырнакъ, алтын оймакъ!

Сенинъ татлы тилинъе олурмы тонмакъ!

Толгъун кевдели, ялпакъ бетли Анифе ойнакъ козьлерини аякъ устюндеки Селимге котеререк:

— Сен халкъ йырларыны да шаирлер адындан сата башладынъ,— деди.

— Халкъ йыры деген ичюн оны джемаатнен топланып уйдурдыларсмы?

Къыз пармагъына ашыкъ олгъан севдалар эвельден де бардыр.

Олардан бири уйдургъандыр.

Меселе онда дегиль...

Демек, къарарнен олса да, джедвель азыр.

Яшлар бу ракъамларгъа ким бильсин насыл къуваныырлар.

Сагъ ол, тосунчыгъым.

Селим пенджереге келип, назарыны сокъакъкъа ташлады.

Онда дымма къаранлыкъ эди.

— Машина аля даа корюльмей.

Къана, Аничка, къолтугъыма кир де, ёлгъа чыкъайыкъ.

Конторадан чыкъаяткъанда оларгъа гедже къаравулы Махрамкул ака расткельди.

— Къартым, йигирми учюнджи къуюдакилер къайтмадыларсы? — деп сорады Селим.

— Олар чокътан къайттылар,— деди Махрамкул ака.

— Машина оларны ятакъханеге алып барды.

— Деме?! - Селим айретте къалды.

— Я барып да дагъылып кеткен олсалар?

Ашхана да къапалгъандыр.

Аничка, сен мени бу ерде беклеп тур.

Сакъын еринъден къыбырдайым деме.

Козь ачып юмгъандже къайтып келирим.

Селим ашхана бетке чапып кетти.

Чокъкъа бармадан ашхананынъ пенджерелери электрик ярыгъынен алланды, ичериде акъ халатлы къадын пейда олды.

Кери къайтып кельген Селим:

— Юр, кечикмейик,— деп Анифени ашыкътырды.

—— Мен, достларны енъишнен тебриклеген сонъ, олардан бир къачыны ресторангъа чагъыраджам: бугунь айлыкъ алдым....

Йигирми учюнджи къуюнынъ бош чыкъкъаны акъкъындаки хабер бригаданынъ бутюн азаларыны мугъайтты.

Олар буфетте ашап-ичкен сонъ одаларына чыкъып, сес-солукъсыз къалдылар.

Тек бир Адильнен Сервер пенджере къаршысындаки стол устюне джайылгъан буюк бир кягъыткъа эгилип, озь аралары къызгъы-къызгъын сёйлешмекте эдилер.

Ода ичиндеки сускъунлыкъ Зарифе енгени тааджипте къалдырды.

«Огъулларыма не олды экен? — деп, олардан эр бирини козьден кечирди.

— Озь аралары къавгъа эттилерми?

Ёкъ, оладжакъ шей дегиль.

Кимерде бир хоразланып бири-бирининъ устюне атылсалар да, къавгъа эткен, дёгюшкен адетлери ёкътыр.

Айса даа не ола билир буюклерден бири джанларыны агъырттымы?

Ёкъ, джаным, бойле меляикелернинъ джаны агъыртылырмы?

Бельки меним тазирлерим тесир эткендир.

Эльбетте бу къадыннынъ хызметине урьмет этейик, сёзюни тутайыкъ деп, келишселер керек.

%

Бойле бир хуласагъа кельген Зарифе енге, арсланны эльге алыштыргъан адамнынъ гъурурынен киббарланып, оданы бойлап юрмеге башлады.

Ичери дост къызларнен Нияр кирип къалды.

О, озюнинъ бет сымасына пек келишкен кок антерисини кийген, орьме сачларыны омузулары устюне джайдыргъан.

Онынъ кулер юзюнде дерсинъ куньдюзки кунешнинъ шавлелери синъип къалгъан.

Къызларны корьген яшлар башларыны котердилер, кулюмсиредилер араларындан серин ель эсип кечкен киби олды.

Зарифе енге яшларны озь башларына къалдырып, одадан чыкъты.

Ниярнынъ мерамы Серверни киногъа чагъырмакъ эди.

Лякин, ятакъханеде ялынъыз башында корюльмеге чекингенинден, мында гонъюльдешлери олгъан къызларны да янына алды.

Амма одагъа кирип, яшларнынъ нешэсизлигини сезгенинен,— мерамында вазкечмеге меджбур олды.

Сервернен айырылып чыкъмакъны къолайсыз бир шей сайды.

— Клубкъа янъы картина кетирильди,— деди о.

— Киногъа кетмеге истеклилер бармы?

Яшларнынъ беклегени де бу эди.

Олар, эфкярларыны эзгелеген кедерли тюшюнджелерден къуртулмагъа ёл ачылгъанына къуванып, алель-аджеле кийинмеге башладылар.

Кино лакъырдысыны эшитмеген Сервернен Адыль исе, къызларнынъ этрафында балкъурт киби къайнашкъан яшларнынъ янына келип, сусмаларыны риджа эттилер.

— Достлар! — деп башлады Сервер.

— Бригадамызнынъ эксери азалары мында олгъанындан, сизнен акъыл танышмакъ истеймиз.

Меселе шундан ибарет.

Бнз, йигирми учюнджи къуюнынъ вышкасыны дагъытмай тура янъы къуюгъа кочюрмекни теклиф этеджек оламыз.

Эгер бу къуруntынынъ тюбюнден чыкъа бильсек, келеджектеки ишимиз де тезлешир, девлетке де он бинълернен рубле икътисат этермиз.

Насыл, бойле бир тешеббюсни ортагъа сурейикми?

Ичеридекилер бири-бирине бакъыштылар.

Киногъа азырланып, бир чызмасыны кийген, экинджисини элинде туткъан Амет аякъкъа турып, бош элининъ терс тарафыны Серверининъ манълайына кетирди:

— Достум, сыджагъынъ бар гъалиба!

Кулюштилер.

Тилине сербестлик бермеге фурсат тапкъан Борис де артта къалмады:

— Аджеба алтмыш тонналыкъ бу вышканы сыртына урып кетеджек пельван ким экен?

Бербер Алининъ айткъан эфсаневий Сейтбатталымы?

Йокъса Аметнинъ машинасына ышанасызмы?

Бориснинъ фикирини Амет девам этти:

— Сенинъ алтмыш тоннанъ меним машинама не оладжакъ, бисмилля дегендже оны къуш къанаты киби алып къачар.

Лякин бу вышканы машинагъа насыл котерирмиз?

Андижан областында алтмыш тонналыкъ домкрат тапылырмы?

— Етти акъылданелик саткъанынъыз,— деп Адиль Бориснен Аметке сертийди.

— Къайракъташта тек бир Аметнинъ машинасы дегиль, даа да кучьлю автомашиналар да бар, лякин бу ишке керекмейлер.

Вышка ер устюнден чаналап кетеджек.

Бутюн меселе ёлгъа багълы: вышканынъ кетеджек ёлу тегиз олмалы.

— Къыр ёлларына бельки асфальт тёшермиз?

— Кульме Борис, биз янъы Америка ачмаймыз, Баку нефтьчилерининъ омюрде сыналгъан теджрибелеринден файдаланмакъ истеймиз.

— Адиль элиндеки индже джылтлы китапны Бориске узатып:

— Мына, истесенъ озюнъ де окъуп бакъ, — деди.

— Тюневин Сервернен вышканынъ кетеджек ёлуны козьден кечирдик.

Оны баягъы тегизлемек керек.

Бельки башкъа ишлер де чыкъып къалыр.

Иш къоркъакълары дегильмиз, керек олса гedжелери де чалышырмыз.

Къасевет олмаса, къуванч да олмаз эди дегенлер, бош чыкъкъан къуюгъа кеткен заметимизни бельки бунынънен акълармыз.

Ярын Андрей Палычнен фикирлеширмиз эгер о да...

Адильнинъ сёзюни кроваты устюнден диньленип тургъан Шишманнынъ давушны больди:

— Аферин Адиль, мерамынъыз пек яхшы.

Теклифинъизге джан-гонъюлимнен къошулам.

Бу ватанперверлик тешеббюсинъизни ялынъыз тебриклемек мумкюн.

Ярындан кечи ёкъ, Андрей Палычнен келишип, бу меселени вышка къуруджылыгъы конторасы огюне къоймакъ керек.

Ичеридекилер Шишмангъа бакъып къалдылар.

Джемаат ишлерини корер козю олмагъан бу адамнынъ сёзлери оларны айретте къалдырды.

Сервер де тааджипленди.

О, балчыкъ шингенлиги азырлагъанда араларында олып кечкен чарпышманы, онынъ ялкъынлы козьлерини, бир ань ичинде къутургъан джанаваргъа чевирильгенини ве шу саниеси сувып, масумлешип къалгъаныны хатырлады.

Сонъки вакъытларда Шишман иште де буюк гъайрет косьтере башлады, эвельден эки адамнынъ япкъан ишини шимди бир озю беджере.

«Худжур шей!..— деп Сервер башыны чайкъады.

— Онынъ «нуткъына» бакъ!

Бекленильмеген деньишме десенъ де ери бар.

Джемаатнынъ назары тийгендир...»

Нияр къол саатына бакъып, раатсызлана башлады:

— Ярым сааттен экинджи сеанс башланаджакъ, ашыкъмакъ керек.

Сервер, бу лакъырдынынъ девамыны башкъа бир вакъыткъа къалдырмакъ мумкюк дегильми?

5

Тамам бу арада ичери Селимнен Анифе сюрип кирдилер.

Селим босагъа алдында токъталып, буюк бир шадлыкънен:

— Яшасын эмек къараманлары!— деп багъырды.

— Къуюнынъ кобегини тешип, нефть бардагъына чёмюч далдыргъан яш нефтьчилеримизге шан ве шереф!

Адиль Селимнинъ устюне атылды:

— Бизни мыскъылгъа алмакъ санъа къалдымы?

Я агъызынъны юм, я да...

Къуюнынъ бош чыкъкъанындан хабери олмагъан Селим Адильнинъ сертлийгинине къулакъ асмады ве Анифенинъ элиндеки джедвельни алып, айны шу джошкъунлыкънен девам этти:

— Биз, Аничканен берабер, сизлерден эр биринъизге тиеджек мукяфатны эсаплап чыкътыкъ.

Къулакъ салынъыз: Адиль Атаханов,— аладжакъ мукяфаты учь бинъ алты юз, Борис Речевский,— эки бинъ еди юзь, Сервер Арсланов...

Адиль Селимнинъ элиндеки кягъытны къакъып алды да, оны авучы ичинде томарлады.

— Бу да насыл масхаралыкътыр?

— Токъта, йыртма,— деп Селим джедвельге узанды,—пек худжур адамсынъ, Адиль, сорамадан-сокъмадан бир куньлик эмегимизни томарлап ташладынъ.

Айды, зарар ёкъ, Аничка оны темизге чекер.

Къуюны муддетинден эвель буравлап битиргенинъиз ичюн аладжакъ мукяфатларынъыз — мына бу кягъытнынъ устюнде языдыдыр.

Биз орта эсапнен алдыкъ, бельки юзер кумюш чокъ я да аз язылгъандыр, лякин сёз бинъликлер акъкъында кеткенде, юзликлернинъ не эмиети бар?

Текмилини бухгалтериядан пара алгъанда билирсинъиз...

Сервер Селимнинъ огюне чыкъып:

— Къуру чыкъкъан къуюичюн о да насыл мукяфаттыр?— деп сорады.

Селим озюни сыкъмады.

— Къуюкъуру чыкътымы?

Языкъ, чокъ языкъ?..

Лякин мукяфат ичюн онынъ эмиети ёкътыр, къуру чыкътымы, сылакъ чыкътымы, ёкъса ичинден шайтан чыкътымы, — бойле шейлер эсапкъа алынмай, чюнки мукяфат нефть ичюн дегиль де, буравлангъан къую ичюн бериле...

— Етти, етти Селим, чокъ гевезеленме!— деп бу кересинде онынъ сёзюни Борис больди.

— Къую къазгъанда ёкъ эдинъ, энди мукяфат такъсиминде тапылдынъмы?

Билип къал, биз тек бир къазанч пешинден чапкъалап юрген диванелер дегильмиз.

Ишке къойгъан заметимизден девлетимиз файда корьген олса, бу мукяфатларны севине-севине алыр эдик.

Лякин бу кересинде файда дегиль де, зиян кетирдик.

Шунынъ ичюн мукяфат акъкъында сёз биле ола бильмез.

Шахсен мен иссеме тюшеджек мукяфатны ред этем.

— Мен де ред этем!— деди Адиль.

— Мукяфаттан вазгечемиз!—деп бир къачы даа теклифке къошулдылар.

Селим къолайсыз бир вазиетте къалды.

Мында, яшларны къувандырмакъ ве бу мунасебетнен бир къачыны сыйламакъ ичюн ресторангъа чагъыраджакъ олып кельсе де, шимди, меселе бам-башкъа ёлгъа мингенинден, не япаджагъыны бильмей къалды.

— Заметимиз зая кетти,— деп Анифеге айланды ве кулюмсиреджек олды.

Лякин онынъ элемли бакъышына расткельгенинен лакъырдыны чевирмеге меджбур олды.

— Аничка, бельки биз де киногъа барырмыз?...

Ичеридекилер зий-чув олып одадан чыкътылар.

Сервер Ниярнынъ козьнен сездирген риджасына бакъмадан, киногъа кетеджеги кельмеди.

Элине Адильнинъ ташлап кеткен китабыны алды,оны къайта баштан окъуджакъ олды, лякин, бир къач саифе чевирир-чевирмез, фикирлерини башкъа тюшюнджелер бийледи...

Сонъки вакъытларда онынъ табиатында янъы бир адет пейда олды: акъшамлары теналыкъта бир озю къалдымы, дефтерини чыкъара ве отурып-турып севимлисине мектюп къаралай эди.

Кунь бою оны эеджанландыргъан тюшюнджелерни, рухий шадлыгъыны я да кедерини невбеттеки мектюбинде ифаделемегендже, козюне юкъу кирмей эди.

Бу мектюплерни къаралагъанда Айше эр даим онынъ козьлери алдында джанлана ве онынъ язгъанларыны окъуп тургъан бир адам киби, кулимсирей, онынънен бирликте эеджанлана я да къашларыны чатып, Сервернинъ кедерине къошула эди.

Йиберильмей къалгъан бу мектюплер энди онларнен саифени толдурса да, Сервернинъ мектюп язмагъы, фикрен олса да севимлисинен дертлешмеге истеги тюкенмеди мектюплер дефтери онынъ куньделиги олып къалды.

Мына шимди де, къуванч ве умютнен башлагъан ве къайгъы-кедернен биткен шу куннинъ ахырында, фикирлерини бир низамгъа чекмеге, оларны севимлисине беян этмеге юрегинде буюк бир арзу не этти.

«Айшем — мормелевшем!—деп башлады о.

Бугунь нефтьчилик зенаатынынъ экинджи басамагъына адым аттым — верховой олдым!

Лякин верховойныиъ иши ерден эки басамакъ юкъарыда дегиль де, 241 басамагъы олгъан вышканынъ устюндедир.

Мен бу юксекликтен этрафыма бакътым: козюм алдындан уджсуз-буджакъсыз ватанымнынъ улу дагълары, чёллери, тарлалары, озен бою чименликлери, койлери, шеэрлери келип кечкен киби олды.

Бу дюнья не къадар аджайип, онда яшамасы не къадар зевкълы экен, деп ойландым.

Айгиди сени омюр, инсангъа бир кере дегиль де, ниаетсиз яшамакъ ичюн берильген олса не олур эди!

Дюньядан келип-кечювнинъ ёлу пек къыскъа: ишнинъ эбини алдым, маясыны таптым, ёлуны булдым дегендже, омюр ёлунъ ахырына барып ете.

Шунынъ ичюн бу ёлны айны бир ташкъа эки кере сюрюнмеден билип кечмек ве илери догъру аткъан эр бир адымында озюнден ярашыкълы бир из къалдырмакъ керек.

Барсын, сенден сонъ келеджек несиль сени тешеккюрнен анъсын, сени такъдирлесин ве такълит этсин.

Горькийнинъ Каприден огълуна язгъан мектюби хатырынъдамы?

Биз бу мектюпни бир яз акъшамы сеннен Мелитопольнынъ шеэр багъчасында окъугъан эдик.

Янъылмасам онынъ умумий мундериджеси шойле эди: Огълум!

Сенинъ сачып кеткен чичеклеринъ осип кемалына кирдилер, далландылар, ве гуллендилер, келип-кечкенлернинъ козьлерини озьлерининъ дюльберликлеринен охшайлар, оларны къувандыра ве севиндирелер.

Озюнинъ омюр ёлунъда илериде де инсанлар ичюн яхшылыкъ япмагъа, яшагъан дюньянъны яраштырмагьа, джемиетимизнинъ байлыгъыны арттырмагъа тырыш.

Бизим нефтьчилер бу сой адамлардандыр.

Мен устамыз Андрей Палычке яш балалар киби севда олдым.

Агъыр табиатлы ве пек мераметли бу адам, акъикъий зевкъны, рухий раатлыкъны ялынъыз иште тапа.

Бу «хасталыкъ» бизге де юкъа башлады.

Бизлерден эр биримиз онынъ киби олмагъа тырыша.

Лякин чокъ языкъ ки, онынъ аиле яшайышы уймай, дейлер.

Шунынъ ичюн олса керек ки, иштен эвге къайткъанда даима кейфи бозула, нешесизлене.

Онынъ къарысыны (ады Галина Ивановна экен) кеченлерде буфетте корьдим.

Сют алмагъа кельген.

Догъруcыны айткъанда оны бегенмедим...

Яшлар эр даим бир-де-бир шейге къуванмагъа мухтаджлар.

Къуванмай тура яшамакъ мумкюн олмаса керек.

Бу сонъки айлар ичинде оларнынъ энъ буюк къуванчы буравланмакъта олгъан къуюгъа беслеген умютлери эди..

Бугунь къуюнынъ къуру олгъаны анълашылды.

Олар бурунларыны салындырдылар...

Айше!

Хаялымда ойле бир фикир догъды ки, онынъ аяткъа татбикъ этильмеси ялынъыз бизлерни дегиль, устамызны да къувандырыр.

Насыл шей дейсинъми?

Айтмагъа сакъынам!

Сабыр эт, Айшем, Андрей Палычнен корюшейик, онынъ фикрини анълайыкъ...»

Дёртюнджи баб.

Къуванчы ерге -кокке сыгъмады

1

Сервер академик Губкин адындаки геология институтынынъ заочный болюгине документлерини йибергенден бир ай сонъ, кириш имтианларыны Андижан институтында береджеги акъкъында Москвадан хабер алды.

Ишнинъ къызгъын девиринде Москвагъа бармай тура имтианларны мында бермек мумкюнлигине къувангъан Сервер, алель-аджеле джыйышынып, хабер алгъанынынъ экинджи куню ёлгъа чыкъты.

Бир афта ичинде бутюн имтианларны мувафакъиетнен берип битирди.

Студент шеадетнамесини джебине къойгъан сонъ, Сабир Мухаммедовичнинъ риджасына бинаен, ишчи кучю топламакъ ичюн догъру Самаркъанд областына кетти.

Мында Булунгъур, Джанбай, Пахтакор районларында булунды ве ниает Ургуткъа келип тюшти.

Ургут район иджра комитетинде онъа Къайракъташтан бир адам кельгенини ве ишке кетмеге истегенлерни клубгъа топлагъаныны айттылар.

Сервер райиджраком бинасындан юз-юз элли метр узакълыкътаки клубгъа ашыкъты.

Онда адамдан йине ташламагъа ер ёкъ эди.

Топлангъанлар озь аралары лакъырды эте ве дакъикъада бир козьлерини санагъа тикип ала эдилер.

Ниает, сана артындан райиджраком хадими чыкъты.

Гъаля-гъуляны токътатты.

— Сёз Къайракъташтан кельген векильге бериле!

— деп илян этти.

Санада Селим пейда олды.

Театр конферансьелери киби элини коксюне даяп, залдакилерине теменна эткен сонъ юксек бир давушнен:

— Нефть ве гуль!—деп багъырды ве сагъ элининъ ишарет пармагъыны юкъары котерди.

Сервер бу «артистни» корьгенинен, агъзыны ачып шашып къалды, богъазына тыкъылгъан кулькюни зорнен тыйды.

Топлангъанлар да шашкъын-шашкъын Селимге ве бири-бирине бакъыштылар.

Селим исе эзберден шиир окъур киби девам этти:

— Экиси де аджайип шей!

Сиз, эльбет де, нефть дегиль, гуль къокъулайсынъыз, севген къызынъызгъа нефть дегиль, гуль багъышлайсынъыз, оны нефтьке дегиль, гульге ошатасынъыз.

Лякин сиз «къаранфиль», «эрылгъан», «мелевше», «шеббуй», «акъшам сефа», «астра» киби энъ назик мислернинъ ялынъыз гуль майындан дегиль, эм де нефтьтен япылгъаныны билесинъизми?

Хош къокъулы кремлер, къокъуларынен юрек байылтыджы мазьлар, къадын дудакъларыны къызарткъан помадалар нефть махсулатындан чыкъарылгъаныны билесинъизми?

Тыраш олгъанда сакъалынъызгъа пускюртильген миск амбер къокъулы сувнынъ бир вакъытлары къап-къара нефть олгъаныны билесинъизми?

Нефть!

Аягъынъызгъа кийген галошларгъа, устюне басып юрген асфальт ёлгъа, машина баллонларына, магазин рафларындаки аджайип эшьяларгъа дикъкъат этинъиз!

Олар нефть не нефть газынынъ махсулыдыр!

Нефть!..

Селимнинъ сёз байлыгъы тюкенсе керек ки, «докладынынъ» бу ерине кельгенинен бирден сусып-тынып къалды.

Не олды-не олмады, кунь бою эзберлеп юрген «дюльбер» сёзлери акълындан чыкътылар.

Залдаки халкъ бульбуллер киби сайрагъан ве шимди шашып-шашмалап къалгъан Селимге бакъып, беклеп къалдылар.

— Аркъадашлар!

Мен сизлерни Къайракъташ нефть оджакъларына ишке чагъырмагъа кельдим,

— деп Селим докладынынъ проза къысмына кечмеге меджбур олды.

— Эр бир ватанпервер гонъюлли оларакъ язылмакъ ве Къайракъташ топрагъынынъ астындаки табиат байлыкъларыны ер устюне чыкъармагъа озь кучюни къошмакъ керек.

Язылынъыз, аркъадашлар, пешман этмезсинъиз, деп давушыны котерди.

— Бу байлыкъ, халкъ тилинен айткъанда ер астындаки бу къара май, сизлерни беклей...

Арттаки сыраларда отургъанлардан бири Селимнинъ сёзюни болерек, мыскъылнен сорады:

— Айтчы къардашым, бу къара май дегенинъ отьмекке силинеми?

Джемаат къакъылдап кульди.

Фурсаттан файдаланып, экинджи бири даа сесленди:

— Нефтьни гульге де ошаттынъ, сакъалымызгъа да пускюрттинъ ве лякин нефтьчилернинъ иш шараитлери акъкъында бир сёз айтмадынъ.

Джевап бер -Къайракъташкъа кочюп барсам къорантама эв бериледжекми?

Бу адий суаль Селимнинъ кейфине уймады:

— Кочюп келинъиз, эв меселесини онда бакъарлар,— деди.

Суаль берген адам меселенинъ ардыны узьмеди:

— Сен, къардашым, бургъалама, ачыкътан айт, бараджакъ еримизде яшамакъ ичюн эв бармы ёкъса озь эллеримизнен къураджакъмызмы?

Эгер озюмиз къураджакъ олсакъ, бу иште дирекциянынъ ярдымы токъунаджакъмы?

Кересте береджекми, демек истейим.

Селим не айтаджагъыны бильмеди, чюнки бу меселелерден хабери ёкъ эди.

Шунынъ ичюн, тез-тез якъасыны къуртармагъа тырышты:

— Эр шей тапылыр, азыр эв де, кераcте де...

чагъыргъан сонъ не ичюн тапылмасын...

Ойле де...

Суаль бермек ичюн бир къач адам даа аякъкъа турдылар:

— Айлыкълар насыл?

— Аш-сув теминаты меркезлештирильгенми?

— Самаркъанд демир ёлуна къадар эв эшьяларымызны насыл алып бараджакъмыз?

Машина бериледжекми?

Суаль тюшкен сайын Селимнинъ чырайы денъишти ве озюни йине устюнде отургъан адам киби ис этти.

О, Ургуттаки тувгъанларынен корюшмек ичюн беш кунь мулетинен рухсет алгъанда, Сабир Мухаммедович онъа таныш-билишлерини Къайракъташкъа ишке чагъырмасыны риджа эткен эди.

Селим исе бундан файдаланып, тувгъанлары огюнде къопайчоралыкъ сатмакъ истеди: районджракомда озюни «Къайракъташнынъ месуль хадимлеринден бири» оларакъ такъдим этти ве бу топлашувны чагъыртты; тувгъанларына «буюк доклад» япаджагъыны айтып, оларнынъ эписини клубгъа чагъырды.

Буны къолай бир шей белледи.

Лякин шимди, эвельден козьде тутмагъан суаллери ягъмур киби ягъабашлагъанда, докладчылыгъына бинъ бир пешман олды, къапкъангъа тюшкен сычаннынъ кирмеге делик арагъаны киби, о да шашкъын козьлерини къапыгъа тикти.

Бирден, сескенген киби олды.

Юзюнде тебессюм ойнады.

Кимгедир козьлерини къымып, сананынъ алдына кельди.

Буюк бир юкнинъ тюбюнден чыкъкъан адам киби бол-сал нефес алды.

Стол башындаки районджраком хадими онынъ бу худжур арекетнне тааджипленерек:

— Суаллерге джевап береджексинъизми?—деп сорады.

— Ёкъ,—деди Селим.

Сонъ кене джемааткъа айланды.

— Аркъадашлар!

Биз Ургуткъа эки адам олып кельдик.

Мен докладчы эдим.

Докладымны динълегенинъиз ичюн сагъ олунъыз.

Энди суаллеринъизге бериледжек джевапларны динъленъиз.

Сёз, Къайракъташнынъ метинли нефтьчиси Сервер Арсланов аркъадашкъа бериле!

Сервер аркъадаш, санагъа буюрынъыз!

Селим «метинли нефтьчининъ» шерефине алгъыш котермек макъсадынен эллерини чырпса да, залдакилер индемедилер.

Олар кери бурулып, козьлерини къапы янындаки Серверге тиктилер.

Сервер ачувлы-ачувлы Селимге бакъып, залнынъ огюне чыкъты ве джемааткъа айланды.

— Аркъадашлар!

Къайракъташтан кельген бу адамнынъ сизге ишандыргъан «дженнетине» инанманъыз.

О, бираз гевезедир.

Дженктен сонъ бутюн мемлекетимизде олгъаны киби, Къайракъташта да вазиет агъыр.

Эв меселеси де пек къыйын.

Лякин бу ишнинъ тюбюнден озь кучюмизнен чыкъмакъ истеймиз.

Дженк йыллары совет халкъы бундан да агъыр алларны корюп кечирди, лякин кене де олса душман огюнде тиз чёкмеди.

Биз, дженкте енъгенимиз киби, бу зорлукъларны да тез вакъытта битирир ве...

Сервер къурулаяткъан нефть оджакъларынынъ бугуни ве келеджеги акъкъында, иш ве яшайыш шараитлери акъкъында айтып берди.

Суаль-джевап акъшамгъадже девам этти.

Топлашувнынъ ахырында йигирмиге якьын аиле Къайракъташкъа кочюп бармагъа язылдылар.

2

Сервер клубдан чыкъаяткъанда къапы алдында Селимнен козьме-козь расткелишти.

— «Артист», мында кель!

— деп оны кене клуб ичине тартып кирсетти.

— Сен мында адам алдатмагъа кельдинъми?

Мен етип кельмеген олсам сенинъ алынъ не олур эди?

Ит масхарасы этип Ургуттан айдап йибермез эдилерми?

Айтчы, дирекция адындан сёз айтмагъа, нефть оджакъларынынъ итибарыны тюшюрмеге сенинъ не акъкъынъ бар?

Селим озюни сыкъмады:

— Янъылмагъан бир Алла.

Омрюмде бир кере доклад япаджакъ олдым, о да...

Озюнъ корьдинъ иште тувгъанларым огюнде котериледжек олып, шап этип чамургъа йыкъылдым.

Айды, бу йылнынъ къазасы да бунынънен кечсин...

Бизни бу акъшам мусафирликке чагъырдылар, барасынъмы?

— Кет башымдан!

— Гъалиба зем-зем сувы да оладжакъ.

— Озюнъ бар,

— деди Сервер элини сильтеп ве клубдан чыкъты.

— Сервер, токъта шуны, къайда кетесинъ?

— Меним къайда кеткеним сенинъ не ишинъ?

Масхара олдынъ, даа мусафирликке бараджакъ оласынъмы?

Сенинънен халкъкъа корюльмек биле айып.

Мен Ургутнынъ айтувлы «Юкъары чынарына» кетем, онынъ салкъын сувунда ялдамакъ истейим.

Селим Сервернинъ пешине тюшти.

— Меним хатиримни саймасанъ, ич омладым Нияргъа урьмет эт: бизни мусафирликке онынъ акърабасы чагъырды.

Сервер бирден адымларыны кесип, артындан кельмекте олгъан Селимге айланды:

— Я о адам Ниярнынъ кими ола?

— Тап о къадарлыгъынен меракъланмадым, чюнки Ниярнен сой-акърабалыкъ пейда этмек пешине тюшмедим.

Меселенинъ бу джеэти ялынъыз сени меракъландыра билир.

— Аранъызда башкъа бир лаф олмадымы?

— Даа насыл лаф ола билир?

Ниярнынъ, Николай Васильевичнинъ ве Зинанда Федоровнанынъ ал-эвалыны сорады.

Не айтайым, чокъ яхшылар, дедим.

Сагълыкълашкъанда: акъшам устю бизге айланынъыз, беклерим, деди.

Мен, эльбет де, ред этмедим.

Элли учюнджи номер портвейини бутюн шарапларнынъ падишасы сайгъанымны айттым.

Не демек истегенимни анълагъандыр эбет.

Сени де унутмадым: аркъадашымнынъ энъ севген ашларындан бири чиберектир, дедим.

— Масхара! — деп ачувланды Сервер.

— Юзюнъде астар бармы шу?

Бельки о адамнынъ ашамагъа отьмеги де ёкътыр, сен исе онынъ башына мусаллат олып...

— Отьмеги олмагъан адам дёрт ханели эв япармы?

— Я оны да къайдан бильдинъ?

— Мусафирликке кеткенде ёл адаштырмайыкъ деп, озюнен къапысына къадар барып кельдим.

— Къачан?

— Сен клубда суаллерге джевап бергенде барып кельдим.

Сервер Селимнинъ тап бу къадар юзсюз олгъаныны бильмей эди.

Шимди онынъ агъзындан бу сёзлерни эшиткен сонъ не япаджагъыны бильмей къалды: бармакъ айып, лякин бармаса юреги хырпаланаджакъ, къонакъбайнынъ ким олгъаныны бильмейджек.

Бельки о...

— Селим, санъа риджа этип айтам: анда бошбогъазланма, юзсюзленме.

Клубда масхара олгъанынъ да етти.

— Алла сакъласын, юзьсюзликнен меним не алып береджегим бар?

Сиз озьаранъыз лакъырды этерсинъиз, мен исе шарапнен субетлеширим.

Сервер чаресизлигинден омузларыны къысып алды.

— Юр, кеттик...

Ургутнынъ къаршысындаки эйбетли «Къайнана тиши» къырларынынъ сиври къаялардан ибарет таджлары энди батмакъта олгъан кунешнинъ алтын нурларынен ялдызлангъан эди.

Сервернен Селим топракъ диварлар арасына къысылгъан сокъакътан юкъары котерилип, балабан бир къапынынъ алдында токъталдылар.

Селим къапыдаки алкъа шекилли тельни сильккенинен, азбар теренлигинден чанъ сеси эшитильди, копек авуллады ве кимдир къапыгъа догъру адымлап:

— Сус, Кесиккъулакъ!

—деди ве ичериден къапынынъ мандалыны чыкъарды.

— Буюрынъыз, мусафирлер!

Оларнынъ алдында пельван дейиледжек дереджеде юксек бойлу, къалын джелькели, кенъ омузлы, ири мучели къыркъ-къыркъ беш яшларында бир адам пейда олды.

Онынъ бет сымасыны яраштыргъан чатма къашлары да, кок козьлери де, къартал бурну да, чаталлашкъан къара мыйыкълары да беден мучелери киби ири ве салмакълы эдилер.

Къонакъбай билеклери тирельген юнлю эллерини Сервернен Селимнинъ омузларына ташлап, оларны юзюм сергилери тюбюнден азбарнынъ экинджи башына алып барды.

— Буюр, отурынъыз, хош сефагъа кельдинъиз!

— деп, серги тюбюндеки стол башындан ер косьтерди.

— Таныш олайыкъ: Осман Аметов!

Койде олгъанда лагъабым Сейтбаттал эди, — деп кулюмсиреди.

Сервер азбарны сейир этти.

Мында эр шей,— устюне отургъан скемлелери де, стол да, сергилерни тутып тургъан чаталлар да, къуую устюндеки макъара да, макъарагъа асылы челек де,— шорбаджынынъ озю киби ири ве къавий эдилер.

Ёл къапыдан азбарнынъ экинджи башына къадар узангъан тарачыкъ ёл джез сини кенълигиндеки пиляки ташларнен орьтюльген.

Джам аятлы эвнинъ салмакълы къапылары ве пенджерелери де, къарт тереклернииъ кевделери киби къалын эв багъаналары да Осман агъанынъ озю киби мухкем ве тутамакълы эдилер.

Осман агъа Сервернинъ бу гизли тюшюнджелерине джевапланыр киби:

— Мен эр шейни темелли тутмагъа, асырлыкъ япмагъа алышкъан бир адамым,— деди.

— Бу меселеде меним озь фельсефем бар: ишни алель-аджеле япып сонъундан оны юз кере текрарлагъандже, эйиси бир кере, лякин къавий яп да, шу иш бир даа башынъны ёрмасын.

Инсан омюр ёлуны къайтав бильмеген темелли адымларнен кечмек керек.

— Эвни озюнъиз къурдынъызмы?

— Козюмде нур, элимде къувет ве усталыкъ бар экен башкъасынынъ ярдымына не аджет?

Куньдюзлери МТС-те механик ишледим, акъшамлары эв яптым.

Акъкъы не керек, енъгенъ де чокъ чекишти.

— Бу сёзлерни айтаракъ, о, сергилер артындан табакънен кельмекте олгъан къадынгъа тараф ышмар этти.

Сервер козьлерини чевиргенинен, юреги шув этип кетти: оларгъа таба кельген къадын,—эгер онынъ эслилиги, манълайындаки чизгилер ве самайларындаки акъ сачлары эсапкъа алынмаса,— тыпкъы Ниярнынъ озю эди.

Къадын къаве табакъны стол устюне къойып, мусафирлерден ал-хатир сорады, Зинаида Федоровнанынъ, Николай Васильевичнинъ ве Ниярнынъ селяметлигинден хабер алды.

Сонъ, кельген тарафнынъ — сергилер артына къайтып кетти.

Чокъкъа бармадан ондан къызартылмакъта олгъан чибереклернинъ мадде къозгъайыджы къокъусы кельди.

Бу вакъыткъадже кускен адам киби башыны тёбен алып индемей отургъан Селим, козьлерини ялтыратты ве индже пармакъларыны стол устюне къойып, оны дембелек киби тасырдатты.

Бираздан эллерини кери алып, тилине сербестлик берди:

— Сорамасы айып олмасын,— деп буюк бир незакетнен башлады,

— насыл олды да, рус аилесинде татар къызы пейда олды?

Бунынъ аслыны бизде ич кимсе бильмей.

Нияр, догъмушларымдыр, демектен вазгечмей.

Рус къары — къоджа да: Нияр къызымыздыр, тувгъанымыздыр, бирданемиздир, дегенде дудакъларындан: бал тамлай.

— Дженк къардашым...— деп Осман агъа теренден косюс кечирди.

— Азмы аналар баласыз, балалар исе анасыз ве бабасыз къалдылар?

Нияр да дженк оксюзлеринден биридир...

Николай Васильевич меним эски танышымдыр.

Биз онынънен Къара денъизде арбий катерде хызмет эттик.

1942 сенеси, Акъяр мудафаасынынтъ ахырында, Николай Васильевич аскерлеримизнен Кавказ ялыларына чекильди, мен исе, бир группа

матроснен аскерлеримизнинъ кери чекилювине ярдым эткен сонъ, гедже къаранлыгъындан файдаланып, къайыкънен Скадовск якъынларына барып, чыкътыкъ ве онда украин партизанларына къошулдыкъ.

Экинджи кересинде биз Николай Васильевичнен Андижанда корюштик.

Мында Баку нефть мутехассысларынен кельген.

Мен оны бирден танып оламадым: бир вакъытлары башы устюнде къабарып тургъан къувурчыкъ къара сачлары, Бакулылар адетиндже ташылгъан пос мыйыкълары бир тамамагъаргъан, къан къускъан семиз янакълары сарарып — солып къалгъан.

Къадыны Зинаида Федоровна бизим Ниярны корьгенинен, онынъ бойнуна сарылды, опьти, агълады...

Албу исе о, Ниярны, гонъюлли оларакъ фронткъа кеткен ве анда эляк олгъан догъмуш къызына ошаткъан.

Николай Васильевичнинъ козьлери де яшланды, Ниярны бир къач ай оларнынъ янында къалдырмамны риджа этти.

Бакъсам, Нияр да олардан айрылмакъ истемей.

Иште, къардашым, узун тарихнынъ къыскъа бахси бундан ибарет.

Нияр оларда къалды.

Сагъ олсунлар, яхшы адамлар экенлер, оксюзге керчектен ана-баба олдылар.

Сервер озюни меракъландыргъан меселени сорайым дегенде, Осман агъа аякъкъа турып, сергилер артына кетти.

Арасы чокъ кечмеден къадынынен бирликте кери къайтып, софраны донаттылар.

Селим стол устюне къоюлгъан шарап шишесини корьгенинен, джебинден чакъысыны чыкъарып, онынъ буравыны ачты ве шишеге узанды.

Сервер стол астындан онынъ аягъыны тепсе де, Селим:

— Мерси! — деп джевапланды, лякин шишени ташламады.

Осман агъа чиберек тарелкасыны мусафирлернинъ огюне сурьди:

— Чекинменъиз, къардашларым, буюрынъыз!

Сервер къонакъбайгъа урьмет этерек, тепсисине бир къач чиберек алды, лякин ничюндир, богъазына аш кетмеди.

— Осман агъа, Ниярдаки гугюмнинъ саиби Айше шимди къайдадыр?

Къонакъбай элиндеки бош къадени столгъа къойып, кок козьлерини Серверге котерди:

— Акърабанъ оламы?

— Эгер гугюмнинъ саиби мен деген Айше олса, о меним койдешимдир...

Эм де якъын достум.

Биз онынънен бир мектепте окъудыкъ, бир койде осип-буюдик.

Гугюм бизим эвден чыкъкъан савуттыр.

Ниярнынъ тарифине бакъкъанда, о къыз мен къыдыргъан Айшеге ошай.

Лякин мени онынъ чолакълыгъы шубелендире.

Онда бойле бир эксиклик ёкъ эди.

— Э, къардашым, дженкте ялынъыз эль-аякъсыз дегиль, башсыз къалгъанлар да аз олмады.

Айшенинъ эли дагъда кесильди.

Бильмейим, о къыз сен деген Айшеми...

О Азов денъизи ялыларында арекет эткен партизан отрядында эди.

Бизден узакъ олмасына бакъмадан, бизим партизанлар арасында бу разведчик къызнынъ ады анъылмагъан кунь ёкъ эди.

Патлатылгъан немсе складлары, учурымдан юварлатылгъан душман эшелонлары, эль-аякълары багъланып, дагъгъа чыкъарылгъан хаиплер акъкъында хаберлернинъ чокъусы бу чатал юрек къызнынъ адынен багълана эди.

Мен сизге озь козьлеримиен корьген бир адисемни икяе этмек истейим.

Айшенен ильк корюшювимиз де иште о вакъыт олгъан эди.

1942 сенесининъ аяз къышында, бизни, Къара денъиз матросларындан ибарет эллиге якъын партизанны Мелитополь тарафларына авуштырып, бир къач куньлерге партизан штабынынъ резерви оларакъ къалдыргъан эдилер.

Иште шу куньлернинъ биринде, кучюк бир партизан отрядынынъ немселер тарафындан къамачавгъа алынгъаны ве къырылып битмекте олгъаны акъкъында штабгъа хабер кельди.

Биз, гедже ярыларында ёлгъа чыкътыкъ.

Молочный озени ялыларына баргъандже йигирми-йигирми беш километр ёл юрмек керек олды.

Бутюн гедже кеттик.

Тизден къар эди.

Сабагъа якъын, ёлда, къамачавдан зор-белянен къуртулгъан бир къач партизангъа расткельдик.

Эджеллери къыл уджуна асылы бу адамларны Айше озюнинъ пулемёт атешинен орьтерек, олюмден къуртаргъан лякин озю атеш алкъасы ичинде къалгъан.

Биз, бельки оны сагъ тапармыз умюдинен, адымларымызны тезлештирдик.

Огден юрген разведчиклеримиз биз барayaткъан койде душмандан эсир биле къалмагъаныны бильдирдилер.

Немселернинъ бу къуруntысы бизни пек тааджиплендирди.

Албу исе олар бутюн кучьлерини топлап, Молочный озени ялысындаки къыргъа джёнегенлер.

Олар, беллерине къадар къаргъа батсалар да, ачув, афакъан ве инатлыкънен эп къыргъа тырмашмакъта эдилер.

Оларны зытландыргъан къыр тёпесиндеки пулемет экен.

Биз къыр этегине еткенимизнен, немселерни аркъадан ура башладыкъ.

Эки якълы атеш ичинде къалгъан душман теляшкъа тюшти: къачкъаны-къачты, къачамагъаны къар устюнде серилип къалды.

Нефесимиз тыйылып, къыр устюне чыкътыкъ.

Пулемётчы къыз бизни корип, вазифесини беджергенине къуваныр киби, зорнен кулюмсиреди де, башыны пулемёткъа даяды...

Пулемётнынъ тапанджасы онынъ сагъ тирсегине къайышнен багълы эди.

Корюльгенине коре, гедже къолуны бузлаткъан ве атышны девам этмек ичюн бузлу къолны тапанджагъа багълагъан.

Онынъ аякълары ве сырты къар куртюги тюбюнде эди.

Мен, энди джан алямети косьтермеген бу къызгъа бакъып, ватангъа садыкълыкънынъ ве душмангъа нефретнинъ не къадар кучьлю бир шей экенини анъладым.

Биз оны штабгъа кетирдик.

Шу акъшамы дагъ госпиталинде онынъ элини кестилер.

Эртеси куню бети, аякълары, кокюслери къабарып-шишип чыкътылар.

Вазиетининъ агъырлыгъына бакъмадан, «Буюк топракъкъа» кетмеге разылыкъ бермеди.

Арасы бир ай кечер кечмез о кене сафкъа къайтып кельди.

Мына, къардашым, Айше дегенлелери бойле бир къыз эди.

Софра башындакилер хайли бир вакъыт сукюнетте къалдылар.

Селим биле эр шейден вазкечип, тюшюнджеге далды.

— Айше тувгъанларыны таптымы? — деп сорады Сервер.

— Ёкъ, тапамады...

1943 сенеси, аскерлеримизнинъ мешур Мелитополь операциясы алдындан, немселер оларнынъ койлерини топкъа тутып, эалисини де къырып ташлагъанлар.

Джан огълу джан къалмагъан...

Кой эалиси партизанларнен багълы экен.

Сервернинъ башы столгъа салынды.

«Я меним тувгъанларым не олды? — деп окюнди.

— Десене оларны да умумий къыргъынлыкъ сели алып кетти...»

— Осман агъа, айткъан къызынъызнынъ фамилиясы эсинъизде дегильми?

— Биз оны ялынъыз лагъабынен биле эдик.

Асыл фамилиясы, янъылмасам, Къуртбединова эди.

— Догъру, Къуртбединова!

— деп, озюнинъ хабери олмадан Сервер аякъкъа атылып турды.

— Шимди о къайдадыр, сагъмы?

— Былтыр оны Ташкентте корьдим.

Окъуй экен.

— Къайсы мектепте?

— О акъта лаф олмады.

Биз партизанлыкъ куньлерини, таныш билишлеримизни хатырлап, дюньямызны унуттыкъ.

Айше Андижангъа 1943 сенесининъ декабрь айында кельген.

Бир йыл балалар эвинде директор олып чалышкъан ве алий мектепке кирмеге азырлангъан.

Демек, макъсадына иришти.

Язда, эгер шеф колхозларына кетмесе, Украинагъа, эски танышымыз Семён Аркадьевичке силягъа барып келеджегини айтты.

Бу къарт партизанны дженкнинъ сонъунда геми къуруджылыгъы заводларындан бирине месуль ишке ёллагъанлар.

Лякин онда пек яман хасталанып, тёшекке тюшкен...

Вакъыт ятсы мааллерини авгъан эди.

Мусафирлерге тёшекни сергилер тюбюндеки сет устюне тёшедилер.

Стол башында олгъанда индемей отургъан Селим, шимди, усть-башыны ташлагъанда:

— Сен Айшени керчектен севе эдинъми? — деп сорады.

— Севмек дегиль, мен оны озь юрегим деп биле эдим.

— Я шимди?

— Дженк йыллары севгиме тоз къонмады.

Мен оны дюнья юзюндеки энъ темиз къалипли ве азиз адамлардан бири саям.

Селим акъ чаршаф тюбюне сокъулып, эллерини башы артына къойды.

Баягъы вакъыт индемей ятты.

Сонъ, Серверге бурулып:

— Сен бутюн Авропаны доланып чыкътынъ,— деп башлады.

— Чичеклернинъ гузельден гузели олгъаны киби, къадынларнынъ да дюльберден дюльбери ола.

Озюнъ де оларны сукъландыраджакъ киби бир йигитсинъ.

Керчегини айт, бириндж и севгинъе хиянетлик этмединъми?

— Ёкъ!—деди Сервер.

— Бойле шей акълыма биле кельмеди.

Мен бир кере севдим, эм юректен севдим зан этем ки, меним бу севгимни ялынъыз юрегимнинъ токътап къалувы узе билир.

Селим козьлерини йылдызларгъа тикип, Сервернинъ сёзлерини озюнинъ акъыл теразесинде салыштырып бакъты.

О, бу киби самимий севги мисаллерине китапларда чокъ расткельсе де, онынъ аятта да ола биледжегине инанмай эди.

— Я Нияр? — деп сорады Селим.

— Башынъны айландырмадымы, юрегинъде озюне юва къурмадымы?

— Бир юрекке эки адам сыгъмаз.

Мен оны ялынъыз аркъадаш оларакъ бегенем.

Джанлы, шенъ ве акъыллы къыз.

Селим кокюс кечирди.

— Нияр сени севе, мен исе Ниярны...севе эдим.

Бу дюнья не къадар анълашылмаз бир шей экен...

Мен санъа керчектен сукъланам.

Сен озь юрегинъни былаштырмагъансынъ, оны ананъдан насыл къабул этсенъ, шу темизликте сакълап туткъансынъ, мен исе...

— Даа кеч дегиль, озюнъни эльге ал, пачавра олма.

Адам олсанъ, бельки Нияр да сени бегенир.

Селим яры юкъу, яры эс арасындан:

— Кеч дегиль... эльге ал...— деп фысылдады.

— Сен яхшы адамсынъ, Сервер,

— деди ве янбашына чевирилип, козьлерини юмды.

Сервер юзюм япракълары арасындан козьлерини кокке тикерек, акъшамдан берли бутюн барлыгъыны къаплап алгъан тюшюнджелерни бир тертипке чекмеге тырышты.

Юрек къуванчы ерге кокке сыгъмагъандан олды.

Бу къуванч, эльбет де, Айшенинъ барлыгъына, сагъ-селяметлигине ве бир кунь ола мытлакъа онъа къавушаджагъына асыл эткен эминлигинен багълы эди.

О, бельки ярын, ёлгъа чыкъар да, Айшесини барып тапар.

Мытлакъа тапышырлар, келеджектеки аятларыны бирге къурарлар, омюр шербетини бирге ичерлер.

Оларнынъ бундан сонъки омюрлери, аят ёллары къуванч ве севинч нурларынен тёшелир, севги ве муаббетлик дуйгъуларынен айдынланыр;

бу ёлнен кетип, сеадетли аиле омрюне ириширлер.

Башкъа тюрлю олмасы мумкюн де дегиль...

Яшайыш чокъ зевкълы бир шей экен!

Дженк битти.

Эндиден сонъ совет адамлары яшайышны даа да дюльберлештирмек, барлыкъ, боллукъ, бахтлы омюр темели устюнде сеадет бинасыны къурмакъ ишлеринен огърашырлар.

Биз — Айше ве мен, бу улу къуруджылыкънынъ чокърагъында олурмыз, коммунизм бинасынынъ кунден-кунге дюнья устюне котерильгенини озь козьлеримизнен корермиз...

Чокъ бахтлы адамлар экенмиз!

Бойле мукъаддес бир вазифе ялынъыз бизим несильге насип олды.

Юреклерде дженк къурбанларынынъ аджысы олмагъанда, бу аят даа да зевкълы олур эди.

Гугюм...

Я Семён Аркадьевич?...

Семён акъай...

Эртеси куню сабасы Осман агъа Серверни озгъарып, автобус токътагъан ергедже кельди.

Инджеден ягъмур сепелей эди.

«Къайнана тиши къаяларындан ашагъы саркъкъан къара булутлар багъ-багъчаларнынъ, тютюн тарлаларынынъ устюне сурюшмекте эди.

— Осман агъа, риджа этем, Айшеден мектюп алсанъыз манъа онынъ адресини бильдиринъиз,— деп ялварды Сервер.

% - Эбет.

— Къардашым, корюштик-билиштик амма, фамилиянъны сорамадым.

— Сервер Арсланов.

— Арсланов?

Таныш фамилия.

Бир къач кере эшиткен эдим.

Мелитополь районындаки «Зарница» колхозындан...

— Догъру, доръру!

— деп эеджанланды Сервер.

— Колхоз реиси эди.

О, меним бабам ола.

Сиз он билесизми?

— Озюни бильмейим, лякин дженк йыллары япкъан алидженап ишлери акъкъында чокъ эшиткен эдим.

Семён Аркадьевич айткъан эди.

— Скуратовмы?

— Я сен оны къайдан билесинъ?

Эльбет, Скуратов, бабанъ дженк йыллары онынъ ёлбашчылыгъы алтында олгъан.

— Сонъ?

— Аиленъизнинъ талийинден хаберинъ ёкъмы?

— Ёкъ.

Осман агъа башыны тёбен алды.

— Мен де бильмейим...— деди тыныкъ бир давушнен.

— Айше биледир.

Айды, сагълыкънен бар.

Николай Васильевичке айт, якъынларда мен де кочюп барырым.

Осман агъа МТС-ке кетти.

Сервер хайли вакъытлар онынъ артындан бакъып тургъан сонъ, Ургут — Самаркъанд автобусына минди.

Селим даа корюльмей эди.

О, сабанынъ саарь вакътында тувгъанларынен савлукълашмагъа кеткенде, саат онда машинагъа етип келеджегини айткъан эди.

Сервер раатсызлана башлады.

Шофер мешин ястыкъкъа ясланып, аягъыны педальге басты.

Машина кочейим дегенде, ниает, нефеси тыйылгъан Селим ичери сурип кирди.

— Пардон, багъышла мени, бираз кечиктим гъалиба,— деди.

— Достлар якъамны бошамадылар .

Иште, коресинъми, мени озгъарып бир сюрю адам чыкъты.

— Селим башыны пенджереден узатып:

— Гаврик, гармошкагъа «Къарылгъачны» сёйлетчи! — деп багъырды.

Гармоннынъ созулмасынен, машинанынъ кочьмеси бир олды.

Селимнинъ агъзындан юрек быландырыджы шарап къокъусы келе эди.

Сервер хошнутсызлыкънен ондан башыны чевирди.

— Яныгъымдан ичтим,— деди Селим.

— Бу вакъыткъадже озюмни эльге алмагъаныма, пачавра олгъаныма янып ичтим.

— Мында яныгъынъдан ичтинъ, Къайракъташкъа къайтып барсанъ къуванчынъдан ичерсинъ, ойлеми?

— Алла сакъласын, оладжакъ шейми!

Шаирлерден бири айткъаны киби, сонъки къадемни тизиме сындырып, парчаларыны Ургутта къалдырдым.

Амин!

Кери къайтыш ёкъ.

% Айды, айдайыджы, эп огге!

Не, меним ираде кучюме инанмайсынъмы?

Мерси!

Селим даа баягъыт вакъыт Сервернинъ къулагъы тюбюнде бурчанлап турды.

Сонъ, ёлджуларгъа айланды.

Олардан де бирине, де дигерине бакъып, бин бир дереден сув кетирди ве ниает севимли «Къарылгъачыны» созды.

Сервер озь тюшюнджелеринен мешгъуль эди.

Онынъ анасы эр къыш Мелитополь шеэрине барып, Сергей акъайнынъ эвинде бир къач кунь къонмакъны боюн борджу сайгъаны киби,

бу рус адамынынъ муляйим табиатлы, мазун черели къадыны тётя Дуся да емишлер пишкенде огълу Володянен койге мусафирликке кельмекни,

отура-тура кунь бою Сервернинъ анасынен дертлешмекни, экевлешип леген-леген татлы къайнатмакъны озюне адет эткен эди.

Олар апа-къардаш киби эдилер.

Сервер де Володянен достлашты.

Олар техникумны бир йылда битирип, экиси де бир куньде ордугъа кеттилер.

Я бабаларынынъ достлугъыны айтмайсынъызмы?

Олар байрамларда бир ерге расткелишмей тура къаде котермей эдилер.

Демек, эски достлар дженк йыллары да тапышкъанлар...

Саба ёлгъа чыкъкъанда Сервернинъ бирден-бир мерамы догъру Ташкентке кетмек эди.

Лякин бу акъта тюшюнип-ташындыкъча, кетмек ниетине къаршы бир чокъ маниалар тапылды.

Белли я, Ташкентке баргъаны алда онда бир къач кунь эгленмек керек оладжакъ.

Лякин рухсет алмай тура ишни ташлап кетмек олурмы?

Андрей Палыч да, Адиль де, Борис де оны беклейдирлер.

Вышканы еринден кочюрмек меселесини о къайтып кельген сонъ аль этеджек эдилер.

Эгер Сервер бекленильген вакъытта Къайракъташта олмаса, вышканынъ таркъатыладжагъы шексиз бир шейдир, чюнки олар бу акъта озь аралары сёйлешселер де, тюшюнджелерини Сабир Мухаммодовичке бильдирмеген эдилер.

Сервернинъ юреги «кет» деп зорласа да, идраки бунъа къаршы чыкъты.

О, Самаркъандкъа барып тюшкенинен, Айшени соратып, пайтахттаки бутюн али окъув юртларына ве шеэр справка бюросына телеграмма чекмек къарарына кельди.

3

Йигирми учюнджи къуюда иш девам этти.

Лякин теренлиги энди секиз юз элли метрге баргъан къуюнынъ тюбюнден алынгъан пробанынъ лаборатория анализи де, каротажниклернинъ тедкъикълери де мусбет нетидже бермеди.

Сабир Мухаммедович къуюны къапатмакъ—консервациягъа ташламакъ акъкъында эмир имзалады.

Куньнинъ ахырына къадар бурав ишлерини битирмек ичюн тырышкъан Адиль, консервация акъкъында бу укюмни эшиткенинен, элиндеки кельпетсини ачувнен фырлап атты.

— Хайырсыз къуюнынъ ичине коммеге сасыкъ бир мышыкъ биле тапылмады, — деп сомурданды.

— Ич олмадым онъа ярар эди.

— Сен янъыласынъ, достум, — деди Борис, — къую бош къалмады: онынъ ичине бир къач айлыкъ эмегимиз ве умютимиз комюльди.

Промкин бу меселеде яшларнен дуйгъудаш олса да, ишсизликке ис бермемеге тырышты:

— Аферин Борис: сенинъ фикиринъе мен де къошулам.

Эм ялынъыз ис тутмакъ дегиль, агъламакъ да керек.

Ойле бир агъалайыкъ ки, анавы ердеки директор да, секретарь да эшитсинлер.

Бельки бичарелигимизге аджынып, олар да бизге къошулырлар.

Адиль кедерли козьлерини устагъа тикип:

— Николай Палыч, бизни тап о къадар юфкъа юрекли санманъыз,— деди.

— Лякин бойле бир вакъытта, янмай-куймей, къуванайыкъмы?

Озюнъизге малюм, бу кечкен айлар хаялымыз ве тюшюнджелеримиз шу онъмаз къуюгъа багълы эди.

Биз бошуна кеткен умюдимизге ве эмегимизге янамыз.

— Янмагъа кельгенде биз миллионларнен къурбанларнынъ дженкте тёккен мукъаддес къанларына да янамыз, лякин не япмалы, къан тёкмеден енъиш къазанмакъ мумкюн дегиль эди.

Эль къавуштырып яс тутмадыкъ, тюшкюнликке урмадыкъ, дженк яраларыны тездже девааламакъ ичюн гъайретимизге гъайрет къошып чалышамыз.

Бу къуюгъа къоюлгъан эмек зая кетти демек де янълыш бир шейдир.

Биз оны буравламакънен, ер асты нефть мейданлыгъынынъ сынъыры бу ерде дегиль де, бираз ичериде олгъаныны анъладыкъ, демек илериде ёл берильмеси мумкюн олгъан хатанынъ огюни алдыкъ.

Биз, эйиси, келеджектеки ишимизни музакере этейик.

Мен сизнинъ теклифинъизни инженерге бильдирдим.

Яшлар бирден эйджанланып кеттилер: башлары юкъары котерильди, козьлеринде рушенлик пейда олды.

Адиль:

— Инженер не деди?—деп, суаль берижди козьлерини устагъа котерди.

— Кесен-кес бир шей айтмады,чюнки Къайракъташта вышкаларны ер устюнден сюйреп кетмек амелиятта корюльген бир шей дегильдир.

Ярын мында келип, вышканынъ кочюриледжек ёлуны тешкереджек.

Бу лакъырды ятакъханеде котерильгенде Борис къызматабанлыгъына барып къаршы чыкъса да, меселенинъ аслыны анълагъан сонъ козюне юкъу кирмеди.

Юкълап кетеджек - къоджаман вышка козю алдындан чекильмеди.

— «Ёкъ» демеди, ойлеми? — деп сорады Борис.

— «Ёкъ» демемек де «эльбетнинъ» ярысыдыр.

Онъа да шукюр.

Лафтан ишке кечмек керек, ондан башкъа авучларымызны къашынты къотуры басар, бу акъта бригаданынъ бутюн азалары арасында лаф котермек керек.

Инженер озю келип анълатса даа яхшы олур эди.

— Инженер де келир,— деди Промкин.

— Бу ишни, аслында, вышкарлар япмакъ кереклер.

Лякин бизим пайымызгъа да буюк иш тюшеджек.

Ёл ачмакъ, оны кереги киби тегизлемек бизим вазифемиздир.

Директорнен секретарь ве каротажниклер энди къайткъан эдилер.

Кунь къавушайым деп тургъанда топракъ ёлда тоз котерип, янъы юк машинасынен Амет етип кельди.

О, ялынъыз машинасыны дегиль, озюнинъ усть-башыны да янъырткъан: манълайындан бир топ пускуль киби саркъып тургъан сачлары устюнден ешиль каймалы ве козырогында насылдыр бир тура олгъан фуражка кийген, акъ кольмеги устюнден къырмызы галстук такъкъан, йылтыравукъ демир алкъаларнен иликленген янъы комбинезон кийген, аякъларына къонучлары кери къайтарылгъан сахтиян чызма сокъкъан.

О, кабинадан йитлерджесине атылып тюшти де, ресим алдырмагъа азырлангъан бир адам киби, аякъларыны форсанси бири-бирининъ устюне хачлады, коксюни керди, дудакъларындан ашагъы салынгъан папиросны кейфиен чекип, алкъаланып чыкъкъан тютюнни авагъа уфюрди.

Мына, бойледжесине озюни косьтергенден сонъ, чырайыны сытты ве кедерли бир давушнен:

— Эшиттим, насыл да олса заваллы къуюнынъ башына еткенсинъиз, — деди.

— Эмир алла башынъыз сагъ олсун!

Бугунь мен де коломбинамны комдим — ломгъа теслим эттим.

— Бойле бир «тазиеден» сонъ Амет татлы согъан буюклигиндеки къол саатына бакъты.

— Сизни алмагъа кельгендир беллеменъиз.

Мен машинамны обкаткагъа чыкъардым.

Аметнинъ шакъасы Бориснинъ джанына тийди.

— Амет, бу джаным-джаным машинаны санъа къач сааткъа ишандылар? — деп башлады о.

— Омюрлик!

— Янъылсалар керек.

Сен оны ким бильсин къайсы джардан ашагъы учурырсынъ.

Валлаи санъа янмайым, машинагъа языкъ.

Амет агъзындаки папиросны асабийликнен тишледи, джакъларыны ойнатты.

— Сени къайсы бир джардан учураджагъымны озюм билем, — деп кабинагъа кирди.

— Мининъиз!

О, акъикъатен, буюк джанбазлыкъ косьтерди: къыр устю тюземлиги биткениуен, машннаны баш ашагъы энген сарп ёлгъа бурды, учурымлар янъыдан, айланмалардан йылдырым тезлигинен кечти ве ёлджуларыны тоз пудрасына бояп, вакътындан он дакъикъа эвель, контора огюне келип токъталды.

Башыны кабинадан чыкъарып:

— Хайырлы къаза, достлар, бетинъиз ап-акъ кесильген, бираз коркъсанъыз керек, — деп кулюмсиреди.

— Не япайым, янъы машина, тормозлары яхшы тутмай.

Борис акъай, машинадан учып кетмединъми?

Языкъ, чокъ языкъ.

Бар, урбанъны алмаштыр да, киногъа кель.

Беклерим...

4

Машинадан тюшкен уста эвине догъру кетти.

Лякин электрик станциясынынъ таш дивары янына етип, энди эвине буруладжакъта, аякълары такъаттан кесильген киби олды, адымлары явашлады.

Иштеки онъайтсызлыкътан сонъ эвге къайтып,

къарысынынъ сытыкъ чырайыны корьмек, асылы ве сонъу олмагъан опькелерни эшитмек, бу «судьянынъ» алдында энди бинъинджи кере озюни акъламагъа меджбур олмакъ,

онъа джеэннем азабындан да агъыр бир шей олып корюльди.

Шимди онъа, юкъусыз кечирген геджелеринден сонъ, гонъюль раатлыгъы, тынчлыкъ ве юкъу керек эди.

Лякин озь эви ола тура даа къайда барсын, кимнинъ эвинде раатлыкъ ве тынчлыкъ тапсын,

кедерини кимге тёксин, кимден гонъюль алсын!

Ёкъ, джаным, башкъасынынъ башына мусаллат олмакъ не керек я.

Айса не япмалы?

Уста кери бурулды .

Ашхана даа ачыкъ эди.

О, догъру буфетке барып, ач къарынгъа бир стакан ракъы ичти.

Спирт ичини атеш киби якъып, мийине урды.

Кедери бираз язылгъан киби олды.

— Юз грамм даа!—деди уста.

Саллана берип ёлгъа чыкъты.

Гонъюлинде Галина Ивановнагъа дженктен эвель беслеген севги ве муаббетлик дуйгъуларына ошагъан сезгилер джанланды.

Араларындаки сувукълыкънынъ къабаатыны озь бойнуна алмагъа тырышты.

«Бутюн къабаат менде, чюнки баштан-аякъ ишке урунып, къарымны унуттым, онынъ арзуларына къулакъ асмадым,— деп ойланды.

— Ёкъ бойле яшалмаз, юмшамакъ, инджермек, муляйимлешмек керек, оны бираз джильвелендирмек ве эркелемек керек.

Шишип къалгъай эдилер, бутюн къадынлар наз севелер: джаным-козюм демегендже, козьлери де кульмей.»

Уста, гъафлеттен акълына кельген бу фикирге ферахланып, бир даа ашханагъа къайтып кирди, буфеттен ренкли шеритлернен сарылгъан эки къуту шоколад ве мускат шарабы алып чыкъты.

«Акъикъатен, корюмсиз бир бинанынъ ичинде ерлештирильген ве архивде тозланып къалгъан фильмлер косьтерильген кинодан башкъа шимдилик мында даа не бар я?—деп Галина Ивановнанынъ азарланмасына себеп арады.

— Баку киби бир шеэрде яшагъан къадын ичюн, эльбет де, мында джан сыкъысыдыр.

Къабаат менде, Галяны дёрт дивар арасында къалдырдым, эсамесини окъумадым, эглендирмедим, эвге ялынъыз ятмагъа кельдим.

Екъ, бойле олмаз,

къадынгъа мунасебетте дюменни чевирмек керек, ич олмадым базар куньлери оны Андижангъа алып барайым, кино-театрлерни корейик,

отпускада исе онынънен берабер Волга бойларына баш урармыз».

Бойле джошкъун тюшюнджелерге далгъан уста къапысы алдына келип еткенини дуймай къалды.

«Мына шимди софра башына кечип муаббетликнен ашап-ичермиз, кийинир-къушанырмыз ве яшлыгъымызда олгъаны киби къолтукълашып, киногъа кетермиз».

Уста къапыны ачты, къутуларны аяттаки стол устюне къойды ве шишени чыкъармакъ ичюн элини джебине сокъты.

Бу арада ичеридеки оданынъ къапысы ачылып: Галина Ивановнанынъ башы корюльди.

— А-а, кельдинъми пьянса?— деп аяткъа атлады.

— Озюнъ киби бир такъым быралкъыларнен къонушып юргенинъ етмеди, энди эвге де кетирдинъми?

Тез ол, башымдан джоюл, шишенъ де башынъа парлансын.

Устанынъ башындан ашагъы дерсинъ къайнакъ сув тёктилер.

Даа демин джошкъунлыкънен сусленген ве яхшы ниетлернен толу юреги еринден кочькен киби олды.

Сыкълетленди, фикирлери къарышты, тили курьмеклешти.

О, насыл да олса озюни эльге алып:

— Галя, Галочка!

Мынавы шоколадларны санъа кетирдим, —деп къутуларны узатты.

— Шарапны да берабер ичмек ичюн кетирдим.

Сонъ киногъа кетермиз, яхшы кино бар, дейлер.

Устанынъ узатылгъан эллери авада асылып къалды.

Галина Ивановна еринден тепренмеди.

— Вай-вай-вай, бу не къадар незакет ве урьметтир!

Айтчы, бу алидженаплыкъ санъа къайдан кельди?

Шараптан думанлангъан ахмакъ башынъа бугуньки кунь секизинджи март олып корюльдими?

Бир вакъыт япмагъан шейинъ эльдиректен бугунь акълына кельгени пек худжур.

Керчектен де шашыладжакъ бир шей...

Бельки догърусыны айтырсынъ?

Бу къутуларны бир кахпеге багъышлайджакъ эдим амма, оны эвде тапамагъанымдан санъа кетирдим, дерсинъ?

Гедже сменасында къалдым деп, эвге кельмеген геджелеринъни шу кахпеде кечире эдинъми?

Айт, керчегини айт, манъа эписи белли.

Ах гъарип башчыгъым, геджелери юрегимни кемирген шек-шубелер догъру экенлер де!

Сулюк олып къанымны эмди, тенимни еди ,аздырды-тоздырды, верем этти, энди мени брак чыкъарып, башкъасына айланды.

Семизини таптынъмы, хынзыр?

Мени бегенмейсинъми ?

А-а, агъзынъа сув алып, балыкъ киби сусып къалдынъмы?

Айтмагъа ялан тапамайсынъмы? ...

Галина Ивановна тёке берди.

Тынч, муаббет лакъырдыгъа азырланып, шаматагъа расткельген уста исе, не айтаджагъыны бильмейип, шашып-шашмалап къалды.

Онынъ сусып турмасы Галина Ивановны даа зияде алевлендири:

— Тутылдынъмы кельпазе?—деп акъайынынъ устюне чапкъылды, козь яшларынен суварылгъан къаргъышларыны бурчакъ киби септи.

Уста ап-акъ кесильди.

Ачувы богъазына келип тыкъылды.

Лякин шунъа бакъмадан, зорнен олса да:

— Галина, Галя!...

Агълама джаным —деди.

— Инан манъа, бу къутуларны мен махсус сенинъ ичюн алдым.

Сен яш балачыкъларны пек севесинъ.

Мынавы къуту устюндеки ресимге бакъ.

Бу яш тосунчыкъны коресинъми?

Кульмектен тап козьлери яшлангъан.

— Бу сёзларни айтаракъ, уста Галина Ивановнагъа якълашты, бир элини онынъ омузына ташлады, экинджисинен къутуны онъа узатты.

— Бакъ, бу сабийчикке бакъчы...

Галина Ивановна йыландан титсиреген бир адам киби, онынъ янындан сыптырылып, къоджасынынъ элиндеки къутуны къакъып тюшюрди ве ерге тёкюльген конфетлерни аякъларынен таптады.

— Башкъаларынынъ балаларына къуванасынъмы, бичильген теке?

Эркеклигинъ къайда?

Ёкъса сени арем агъасы япмакъ ичюн азырладылармы?

Уста къалтыравукъ бир давушнен:

— Галя, бу меселеде къабаат менде олмагъаныны сен билесинъ де гъалиба... — деди.

— Демек, къабаат менде экен, ойлеми?

Санъа апакъайлыкъ япамайым, бала догъурамайым, сен исе бала дердине тюшип...

— Сус, сус дейим санъа!

— Уста озюнинъ хабери олмадан багъырып йиберди.

% -Айып дегильми?

— Етти энди зевзекленгенинъ, кес!

— Къычырма, зампара, феодал, къоркъузамазсынъ...

— Не?

Къана бир даа текрарлачы!

— Уста къадыны устюне атылды, ачувындан дудакъларыны тишледи.

— Текрарламаз беллединъми?

Зампара дедим, феодал дедим!

— О, алев фышкъыргъан козьлерини акъайына тикип къалды.

Шимди онынъ юзюнде бу козьлерден башкъа ич бир чизгини фаркъ этмек мумкюн дегиль эди:

козь яшларынен сылангъан бет боясы эллеринен ёгъурылып, юзю клоунларнынъки киби аялангъан эди.

Озюнден кечкен уста юмругъыны тююклеп:

— Сёзюнъни кери ал, джарис инсан, мен зампара дегилим, феодал дегилим, — деп текрар багъырды

— Феодалсынъ, феодалдан да бетерсинъ, партияда тесадюфий бир унсурсынъ...

Уста элини салмакълап, шамарыны Галина Ивановнанынъ бетине тюшюрди.

— Кет, кет!

Бир да козюме корюльме!—деп айкъырды ве билегинден къапышлап, оны аят къапыдан итеп йиберди.

Озюнден кечкен уста башына япышып, ичери одагъа чапып кирди ве урбаларынен кроваты устюне юзю къоюн юварланды.

О, сытма хастасы киби бутюн беденинен къалтырамагъа, охылдамагъа, дакъикъада бир чеврильмеге, созулмагъа башлады.

Башында къайнашкъан фикирлери эп кутюрлешти, токъаллаштылар ве о тюшюнмек-ташынмакъ къабилиетини джойды.

Тек бир юрегининъ санчылып инълемесини сезди.

Ниает, бутюн барлыгъынен бейутликке берильди.

Бу вазиетте чокъмы ятты, азмы, не де олса оны азбардан къакъылгъан къапынынъ тасырдысы уятты.

Эзильген-ёрулгъан бир адамнынъ меджалсызлыгъынен тёшектен турып, къапыны ачты.

Саба ачылгъан...

— Къатты юкълай экенсинъиз, Андрей Павлович,— деп идаре къаравулы Махрамкул ака азбардан сесленди.

— Аз къалды къапынъызны сындыра яздым.

Сизни Николай Васильевич чагъыра.

Тез кельсин,деп риджа этти.

Анавы сизинъ...

Махрамкул ака сёзюни битирмеди, айланып кетти.

Уста онынъ пешинден къарап, озь башына:

— Мына не!

—деп алды ве олып кечкенлер шу ан тасавурында джанланды.

— Мен не яптым, не эйледим!—деп башыны эки эли арасына алды, дешет бир теляшкъа тюшти.

— Эль-алем къаршысында резиль масхара олдым да!

Энди яшларгъа насыл бир юзнен корюлирим?

Манъа не деп бакъарлар?

Къадынларгъа мунасебетте земане феодаллыгъы бу дегильми?...

Ёкъ, мен феодал дегилим!— деп, озюни биревлери огюнде акъламагъа тырышкъан адам киби багъырды.

— Мен акъикъий адамым, совет адамым, коммунистим.

Кучюм еткендже чыдадым, чекиштим, даа не япа билир эдим!

Онынъ аякъларына тюшмек, ашаланмакъ керек эдимми?

Я о кимдир?

Бунъа дегерлими?...

Оладжакъ олды..

Уста къапысыны орьтюп, азбаргъа фырланып чыкъты ве догъру идареге кетти.

Ичери киреяткъанда кабинеттен чыкъкъан Галина Ивановнанен козь-козьге расткелиштилер.

Истер-истемез бири-бирине тикилип бакътылар.

Галина Ивановнанынъ козьлериндеки ачув ве кин алеви аля даа сёнмеген эди.

— Залым!—деди о.

— Сенинъ эки аягъынъны бир чызмагъа сокътырмасам мен де мен олмайым.

Ичериде Сабир Мухаммедович де бар эди.

Уста оларнен селямлашып, озюне теклиф этильген скемлеге отурды.

— Андрей Павлович, къадынынъыз даа шимдичик мында эди,— деди Николай Васильевич.

— Расткелиштик,— деди уста ве башыны эгди.

— Шикяетнен кельген.

Сен оны урдынъмы?

— Урдым, Николай Васильевич, даянамадым.

Къабаатлым.

Асаджакъсынъызмы, кеседжексинъизми, мен эр сой джезагъа азырым.

Николай Васильевич ойчан козьлерини Промкинге котерди.

Уста, суд огюнде къабаатыны таныгъан ве шимди укюм къарарыны беклеген бир адам киби, рухий азаплар ичинде чекишмекте эдн.

Николай Васильевич бу аджайип адамгъа эм дост, эм де партия тешкилятынынъ секретары оларакъ вакъыында ярдым элини узатмагъаны ичюн озюни къабаатлы сайды.

Шеэрден планджылар кельген куню Промкиннен козь-козьге келишмекни ве джиддий лакъырды этмекни къарарлаштырып, бу акъта Зинаида Фёдоровнанен фикирлешкен олса да, куньделик ишлерге берилип кетмеси лакъырдыны кери сурьди ве...

— Иш белягъа чатты,— деди о,— бойле олып чыкъаджагъы шексиз бир шей эди.

Тама-тама голь олды ве ниает ташып кетти.

Акъшамки вакъиа къадынынъа мунасебетте сенинъ эски хаталарынънынъ акъибетидир.

Сен бу къадын алдында буюк джинает ишлединъ!

— Николай Васильевич отургъан еринден атылып турды.

— Сен оны боздынъ, баштан чыкъардынъ,— деп къызышты.

— Сен оны эмексевер совет къадыны оларакъ тербиелемек ерине, онынъ энъ осал джильвелерини охшадынъ, ёл-ёрукъ косьтермек ерине, догъру ёлдан адаштырдынъ, эв эшьясына чевирдинъ, мещанка яптынъ.

Ёкъ, энди шоколад файда бермез, кечиктинь.

Чюнки о бу девир ичинде сенинъ гонълюнъни сюслендирген бир бульбульден, сенинъ башынъ устюне чыкъкъан, нерваларынъны чокъугъан бир къузгъунгъа чевирильди.

Бу джинает ичюн сени асмакъ, башынъны кесмек азлыкъ этер...

Къоркъам, партия билетинънен сагълыкълашмакъ керек олмалысын.

Бу сёзлер устанынъ юрегине ине олып санчылдылар.

О, итираз этмеге ынтылып, скемлесинде сабырсызлыкънен къыбырданды.

— Асабийлешме, мен даа битирмедим,— деди Николай Васильевич.

— Айтмакъ истегенинъ козьлеринъден корюлип тура: мен къадыныма сербестлик бердим, о исе фена адам экен, эйилигиме кемлик косьтерди, юрегиме дерт олды; мен оны меляике сандым, албу исе о, къадын урбасы кийген иблис экен, демек истейсинъ.

Ойлеми ?

— Къарарнен айткъанда ойле, амма...

— Сабыр эт.

Меселе ойле олгъаны алда манъа бир къач суальге джевап бер.

Галина Ивановна кимнинъ аилесинде догъды?

— Цапенконынъ.

— Я о Цапенко дегенинъ ким: князмы, графмы, дворянинми?!

— Баба-эдждатларындан тутып нефтьчи олып кельгенлер.

— Демек, Галина Ивановна арамтамакълар табакъасындан дегиль экен, ишчи аилесинде догъгъан, эр бир локъма отьмек къан-тернен къазанылгъаныны та балалыкътан корюп бильген.

Лякин сен оны къафеске къапаттынъ, граф къызлары киби эркелеп, арамтамакъ яптынъ.

Къабаат кимде?

Токъта, ашыкъма.

Бельки эв толусы баланъ бардыр, заваллы къадын къапыдан чыкъамайдыр?

Билем, сенде бала да ёкъ.

Бельки бир шейлер язадыр, дюньяны тааджипте къалдыраджакь иджатларнен огърашадыр?

Зан этем ки, бойле бир иш етерлик тасили олмагъан адамнынъ арджы дегильдир.

Бельки тикиш тикедир, нагъыш ишлейдир, ресим япадыр, эвинъизни картина галлереясына чавиргендир?

Ёкъ, элине ине туткъан къадынгъа бенъземей, эшиткениме коре тюп урбаларыны биле терзилерге тиктире экен.

Энди айт бакъайым, йигирми дёрт саатыны дёрт дивар арасында бош-бошуна ве ялынъыз башына кечирген къадында не тюшюндже ола билир?

Эльбет де акъайы.

Ана о, япмагъа башкъа бир иши олмагъанындан, кунь бою эрини тель-тель этип айры ипчиклерге айыра ве бу ипчиклерге къарап, фал бакъа.

Юреги бом-бош олгъан бу къадын фал бакъкъанда даима ямангъа ёрап, озь юрегини шек-шубе, тёметлернен къарартып, хаста тасавурынынъ емиши олгъан бу уйдурмаларгъа озь-озюни къандырды, оларны керчек бир шей санды ве кет-кете зеэрленип, къутурып, ахыр сонъу сенинъ устюнъе чапкъылды, сени ве озюни эзиетлемек онынъ ичюн бирден-бир иш ве эглендже олды.

Иште, Андрей Палыч, сенинъ аиле фаджианънынъ фельсефеси бундан ибареттир.

Аиле омрюнъни мына бу чурюк эсаста къургъансынъ.

Къадынынъ ве виджданынъ алдында сенинъ джинаетинъ мына будыр.

Уста итиразгъа къалкъышмакъ ичюн артыкъ ич бир тюрлю алямет косьтермеди ве отургъан скемлеси узеринде эйкель киби къатып къалды.

Озюнинъ шахсий иши ичюн халкънынъ башында мусаллат олгъаны ичюн тарсыкъты, бабасынынъ тазирини динълемеге меджбур олгъан яш бир бала киби сыкъылды.

Къатмерлешкен манълайында тер тамчылары пейда олды.

Эгер мына шимди ер ярылса эди, ернинъ тюбюне батып кетер де, бир даа халкънынъ козюне корюльмез эди.

Уста ерге салынгъан башыны котермеден:

— Меним япкъанларымны истесенъиз къабаат танынъыз, истесенъиз джинает, бу сизнинъ ишинъиз,— деди.

— Лякин мен къатланып оламайджагъым...

Къадемсизден текмиль тёнъюльдим, джаным янды, ифра кельдим.

Етти энди, кетсин, къайтып кельмесин, эп бир босагъадан ичери атлатмам.

— Ташлайджакъ оласынъмы?

Инсан баласыны ёлдан чыкъардынъ, боздынъ, энди оны бу чытырманлы ёлда къалдырасынъмы?

Принципинъ яхшы экен: йыкъылгъангъа бир тепме!

Ёкъ, достум, озюнъ пиширген боткъанъны озюнъ чёмючле.

Эвленмек: акъшам къавуштым, сабасына дердимден савуштым, демек дегильдир.

Бу, коммунист ахлякъына ят бир шейдир.

Эрте-ярыкъ эсинъни топла, меселеге ачыкъ козьнен, айдын фикирнен янаш, акси алда бу ишни коммунистлернинъ муакемесине къоймагъа меджбур олурмыз.

Бу вакъыткъадже лакъырдыгъа къошулмагъан Сабир Мухаммедович:

— Андрей Павлович, Галина Ивановна сизге тийгенден сонъ чалыштымы?— деп сорады.

— Мен ордуда олгъанда Бакуда арбий госпитальде чалышкъан.

— Не иште?

— Чамашырханеде ишлеген.

— Чокъ яхшы,

—деди Сабир Мухаммедович ве диван устюнден турып, акъсай-акъсай Промкиннинъ янына кельди.

— Бир къач куньден джемаат чамашырханеси къурулып битеджек.

Онда чалышмагъа къаиль олурмы?

— Озюнден соранъыз,— деп ташлады Промкин, лякин джевабынынъ къабалыгъыны сезип:

—Ёкъ, къаиль олмаз,— деп къошты.

—Дженк йыллары оны чалышмагъа меджбур эткен отьмек, къурсакъ ихтияджы эди.

Мен къайтып кельген сонъ: етти энди чекишкенлерим, деди, иштен нефрет этти.

Чамашырхане ишини шанына сыгъдыраджакъ инсан дегильдир.

— Зенааты бармы?

— Артистлиги бар.

Лякин санада дегиль де, акъшамлары меним башым устюнде ойнай.

— Артистлиги керчекми?

— Сёзге кене Николай Васильевич къошулды.

—Мектеп битирдими?

Ёкъса адий авескяр эдими?

— Эвленген йылымыз театр техникумынынъ учюнджи курсыны ташлап кетти.

Бундан сонъ баягъы вакъытлар Баку нефтьчилери клубы авескярларынынъ ишине къошулды.

Лякин ахыр сонъу онда да чул туттырамады.

Николай Васильевич телефонда эв номерини алды.

— Нияр, сенсинъми къызым?

— деп бирден шенъленип кетти.

— Къайтып кельдими?

Айса козюнъ айдын.

Лякин бу хабер башта санъа келип еткени худжур бир шей.

Не, тесадюфнен корюшип къалдыкъ, дейсинъми?

Ялан айтасынъ, ярамаз, бойле тесадюфлернинъ не экенини яшлыгъымызда биз де корюп кечирдик.

Гизлеме, гизлеме, Сервер къачан къайтыр деп, козьлеринъ ёлда къалгъан эди.

Кулесинъми, юрегинъе яттымы?

Зарар ёкъ, бир кунь ола экинъизнинъ де къулакъларынъызны бурып, эллеринъизге туттырырым.

Эништенъде къонгъанмы?

Селямлары ичюн сагъ олсунлар.

Эльбет, кельселер бир ерде олур эдик.

Османны сагъындым .

Нияр, къызым, ананъны телефонгъа чагъыр.

— Николай Васильевич трубканы къулагъында тутып, Промкинге къарады.

— Демек, оны окъувдан алып къалгъан да сен railединъ?

Билем, билем, окъувны ташла демединъ амма, ташламасына къаршы да бир сёз айтмадынъ.

Клубдан сувундырдынъ, озюнънинъ эв артистинъе чевирдинъ.

— Бу арада телефонда кене давуш эшитильди.

— Селям, Зинаида Фёдоровна.

Хаберим бар.

Бизге бармасыны мен озюм риджа эттим.

Зорла, бизде къонсын.

Ялварам, тувгъанларджасына муамеледе булун, о пек яман асабийлешкен.

Уюштыкъ, дейсинъми?

Аферин, акъылданем, сен психология профессоры олмакъ ичюн догъгъансынъ амма...

Хастаханеге?

Анълап оламайым.

Ничюн?

А-а!

Кетсин, мытлакъа кетсин, керек олса анда ятып къалсын.

Эльбет, араларындаки уйгъунсызлыкълар акъкъында экисинде де тюшюнип-ташынмагъа вакъыт олур.

Яхшы, ёллукъ масрафыны акъайындан алырым.

Яслигеми?

Зиночка, телефонда опюшмекнинъ чареси олса эди, мен сени шимди бинъ бир кере опер эдим...

Пек асабий, балаларны котеклемезми?

Шакъа, шакъа эттим..

Яхшы, мен разым.

Онынъ артистлиги де бар экен.

Не?

Ойнаймы, деп сорайсынъмы?

Тап о къадарлыгъыны бильмейим, клубгъа файдасы олур...

Догъру, Нияргъа айт, онынъ якъасыны бошамасын.

Зиночка, аз къалды унуткъан эдим: огютле, шамар акъкъында яйгъара къопармасын.

Уста :

«Дюньяда аджайип адамлар бар,— деп ойланды.

Юреги къайта баштан сызлады.

— Мени эндиден сонъ пармакънен косьтерирлер.

Иш башында юзлернен яшларны тербиелеген, онларнен нефть усталары етиштирген мынавы адам озь къарысыны тербиелеп оламады, халкънынъ башында мусаллат олды, дерлер».

Николай Васильевич трубканы аппарат устюне къойып, рухий джошкъунлыкънен кулюмсиреди.

Субетнинъ башында юзюни къаплагъан джиддийлик чизгилери, ельнен айдалгъан къара булутлар киби язылып, чересине эр вакъыттаки муляйимлиги къайтты.

Озь башына лакъырды этер киби:

— Дюньяда омюр сюрмек къолай бир шей дегильдир,— деди.

— Ер юзюндеки эки бучукъ миллиард адамдан эр бириринъ озюне махсус табиаты, адетлери, арзулары, дюньягъа бакъышы бар.

Олар арасында тыпкъы-тыпкъына бир кельген эки адам я тапылыр да я ёкъ.

Лякин шунъа бакъмадан инсанлар разылыкъта яшамагъа, бири-бирини анъламагъа ве бу муаббетлик ашкъына, керек олса, базы бир истеклеринден вазкечмеге меджбур олалар, акси алда дюньяда яшайыш дегиль де, анархия укюм сурер эди.

Сиз, Андрей Павлович, эки кишисинъиз, лякин кене де олса умумий бир тиль тапамадынъыз.

Учь эр киши даа чокъ вакъытлар лакъырды этип отурдылар.

Бу учь кишининъ лакъырдысы бир фикирге — Галина Ивановнаны мытлакъа ишке ерлештирмек къарарына келип багълангъан сонъ, учю де ерлеринден турып, кабинеттен чыкътылар.

Бири-биринен сагълыкълашаджакъта, секретарь:

— Андрей Павлович, бала севесинъизми?—деп сорады.

Орта ерден догъгъан бу суальнинъ неге сылтав олгъаныны уста анълап оламады.

— Мен бала севдасым,— деди о.

— Лякин талий мени аиле омрюнинъ бу бахтындан марум этти.

— Баланъыз олмадымы ?

— ёкъ, олмады.

Бириндже къадыным локъса олып ольди...

Николай Васильевич теренден кокюс кечирди.

— Сабир Мухаммедович, сизде къач бала бар?

— Учь дане.

Экиси къыз, энъ кучюги огълан.

— Риджа этем, къорантанъызны тезджерек кочюрип кетиринъ,— деди Николай Васильевич.

— Шимдилик Къайракъташта яш бала пек аз.

Баре Андрей Павловичнен сизге барып, сизинъ балаларнен эгленирмиз.

Сабир Мухаммедович мемнюниетнен кулюмсиреди.

— Балаларымны озюм де чокъ сагъындым.

Меселе шунда ки, къадынымны иштен бошамайлар.

О, Ташкент шеэр поликлиникасында эким олып чалыша.

Мени экинджи кере хырсызлыкъкъа меджбур этеджеклер гъалиба.

— О да насыл хырсызлыкътыр?

—деп тааджипленди Николай Васильевич.

— Биринджи кересинде мен Гульджианны эвлеринден алып къачкъан эдим, чюнки ана-бабалары эвленгенимизге разылыкъ бермедилер.

Шимди исе иштен бошамайлар.

Демек,кене хырсызлыкъ япмакъ керек оладжакъ.

Олар кулюштилер.

Секретарь Промкинни козьде тутаракъ:

—— Яшайыш худжур шей:

бирлери алып къачалар, дигер бирлери исе зорнен къачыралар,— деди.

— Андрей Павлович, янынъызда пара бармы?

— Не къадар?

— Бинъ кумюш.

Ёкъ, бинъ беш юз.

— Парам эвдедир,

—деди Промкин ве банаки телефон лакъырдысыны хатырлап:

«Галя къайда кетеджек, онда насыл хасталыкъ бар?» деп раатсызланды.

— Ярын саба бинъ беш юз рубле меним столум устюнде олсун, анъладынъмы?

Айды, эвинъе кет, бекяр адам,— деп достчасына оны аркъасындан итеди.

— «Аршын мал» пьесасындаки мен тул — сен тул тюркюсине уйып, тул къадынлардан бирининъ эвине барып тюшме,— деди ве балаларджасына къакъылдап кульди.

— Галина Ивановна кельмей къалса, раатсызланма о биздедир.

Сагълыкънен бар...

Йылдызларнен безенген мавы-мор семада акъ булутларны ярып, акъчиль ай ялдамакъта.

О, геджени куньдюзге чевирмеге, гедженинъ кеч маалинде дюньяны куньдюздеки киби айдынлатмагъа тырыша ве кучю еткендже ышыгъыны ерге тёке.

Лякин онынъ ышыгъы да, бу ышыкътан асыл олгъан кольгелер де, айнынъ озю киби, зайыф ве чырайсызлар.

Юкъугъа далгъан эмекчи Къайракъташ шимди тынчлыкъ ве теналыкъта сусленмекте.

Кяде бир Борюкъышлакъ беттен шакъалларнынъ яйгъарасы къопса да, бу титис давушлар, узюльген йипдай, бирден кесилип кетелер де, орталыкъны гъайры баштан мезар тынчлыгъы сарып ала.

Башыны урмагъа ер тапамагъан уста кеч вакъытларгъадже ялынъыз башында къыр тёпелеринде доланып юрди.

Сонъ, ёрулгъан-талгъан бир алда эвине кельди.

Онынъ кейфи бозукъ, рухий вазиети басыкъ ве тюшкюн эди.

Лякин, шунъа бакъмадан, эвден чыкъкъанда юрегинде къайнашкъан кин, ачув ве афакъан текмиль ятышып, къутургъан фуртуналардан сонъ тынып, тынчланып къалгъан денъиз киби, онынъ юреги де сакинлешти ве сезилир-сезильмез умют шевкъларынен нешеленди.

Уста босагъадан ичери атлады.

Эв бом-бош олып корюльди.

Урбаларыны ташлап, кроватькъа узанды.

Янашадаки кроват ачылмагъан эди.

Дженктен сонъ бнринджи сефер эвинде ялынъыз башында ятты.

Ятты амма, юкълап олдымы экен?...

Беишнджи баб.

Халкъ уфюрсе — боран къопар

1

«Комюльди» деп эсаптан чыкъарылгъан йигирми учюнджи къуюда акъшамдан сабагъадже кене иш девам этти.

Лякин бу кересинде къуюгъа бурав да, нефть трубалары да эндирильмеди...

Вышка къуруджылыгъы конторасындан кельген вышкарларгъа Промкиннинъ бутюн бригадасы ярдымгъа чыкъты.

Олар бир къач кунь ёл тегизледилер, тюневин акъшамдан башлап сабагъадже вышканы ёлгъа азырлав ишлерине ярдым эттилер.

Вышканынъ эр дёрт аягъы астына кягъыт тегизлигинде челик чаналар ерлештирильди, отуз милиметрлик челик трослар багъланды ве бу тросларнынъ уджлары вышка арекет этеджек ёлгъа догъру узатылып ташланды.

Айны къалынлыкътаки трослар вышканынъ арт тарафындаки учюнджи ве дёртюнджи секцияларына бегитилип, уджлары ерге саркъытылды.

Нефть оджакъларынынъ директоры ве партком секретары энди чокътан иш башында эдилер.

Къушлыкъ мааллерине таба, байрамгъа топланыр киби, Къайракъташнынъ иштен бош эалиси, хусусан яшлар ве балалар, машиналарнен я да пияде юрип, къуюгъа кельдилер.

Махрамкул аканен Зарифе енге де мында эдилер.

Сонъки вакъытларда дост-муаббет олып къалгъан бу эки къартны да вышканынъ кочюриледжеги меракъландырды.

Эм, акъикъатен, тёпесине къарагъанда башынъдаки къалпагъынъ ерге тюшеджек дередже юксек бу къулленинъ ер устюнден кетеджеги, энъишлиги-ёкъушлыгъы базы бир ерлерде йигирми беш-отуз градускъа

еткен секиз километрлик ёлны тайгъалап кечеджеги бир чогъунда шек-шубе догъурды.

Вышканынъ эр эки кенарында, гуя старткъа азырлангъан машиналар киби, он трактор ян-янаша къоюлды.

Къарыкъ давушлы яш инженер ёлнынъ ортасына тюшип, элиндеки байрачыкъларны силькти.

Тракторлардан дёрт данеси патырдынен ерлеринден кочип, вышканынъ алдына кечтилер ве элли-элли беш метр авлакъта токътадылар.

Вышканынъ аякъларына агълангъан тросларнынъ уджлары оларгъа бегитильди.

Бу тракторларнынъ огюне дёрт трактор даа келип токъталды.

Оларны трослар вастасынен арттаки тракторларгъа къоштылар.

Къалгъап эки трактор аркъа тарафкъа кечти, вышканы балансирлемек ичюн юкъарыдан саркъытылгъан трослар оларгъа багъланды.

Вышкарлар болюк-болюк олып, тракторларнынъ алдына ве вышканынъ дёрт бир ягъына кечип, эмир беклеп къалдылар.

Инженер тракторларнынъ огюне кечти, козьлерини вышканынъ тёпесине тикип алды.

Юкъусыз кечирильген гедже онынъ бенъзини ёргъунлыкъ акълыгъынен агъартса да, козьлери кергин, арекетлери джесаретли ве чалыкъ эдилер.

О, элиндеки байракъларны саллап, кочьмек ичюн эмир берди.

Он трактор бир вакъытта къулакъ тындырыджы гурюльти къопарып, биринджи сурьатнен ерлеринден тепрендилер.

Трослар тартылды ве кергинлештилер.

Мудиш таш къале киби къадалып тургъан вышка, юреги къайтадан ура башлагъан эфсаневий джанавардай яваштан къыбырданды, чайкъалды ве кочьти...

Козьлерини акъайтып теляшнен бакъып тургъан Махрамкул ака, насылдыр бир дуалар пышылдады, авучларыны бетине кетирди ве:

— Акъ ёл! — деп багъырды.

Зарифе енге де онынъ фикрине къошулды: — Огъурлы ёллар олсун!

Юзьлернен сейиржилер сес-шамата къопарып, шакъалашып, бу орталыкъларда ич бир вакъыт корюльмеген бу аджайип мерасимнинъ пешине тюштилер.

Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ секретары, — къувурчыкъ къара сачлы, индже, муляйим бетли, чалыкъ арекетли Саша Кудрявцев де мында эди.

О, озюнинъ хабери олмадан, чокъ давушлы бу сес-шаматагъа къошулып, къасыр шляпасыны авагъа атып тутты.

— Аферин йигитлер, — деп Сервернинъ омузыны таптады.

— Насыл, гезиджи завогъа ошаймы?

Бу вышканынъ кечкен эр бир километр ёлу он бинълернен рубленинъ икътисат этильмеси демектир.

Козь огюне кетир: бир вышканы къурмакъ ичюн, ярдымджы къувет эсапкъа алынмагъанда биле, он алты адамнынъ эки-учь ай чалышмасы ве дёрт-беш юз бинъ рубле масраф этильмеси керек ола.

Лякин сизнинъ тешеббюсинъизнинъ эмиети тек бунда дегильдир, бу тешеббюсинъ перченлери чокъ олур.

Валлаи пек яхшы ишке ёл ачтынъыз.

Бир да аферин!

Сервер макътавгъа ошагъан бу сёзлерден тартынып:

— Саша, риджа этем, бу акъта лакъырды ачылгъанда бизим адымызны анъма,— деди,— чюнки бизим бутюн япкъан «къараманлыгъымыз» Баку нефтьчилерининъ теджрибеси язылгъан бир къач рисаледеки фикирлерни омюрге кечирмек олды.

Сен, эйиси, бригада азаларыны макъта.

Олар бир афта, тыныш алмадан, иштен бош вакъытларында мына бу ёлны тегизлеп чыкътылар.

— Оны да билем, — деди Саша.

— Лякин шуны да акъылда тут: эгер сизинъ шахсий тешеббюсинъиз олмагъан олса, итимал, бу ишке якъын бир вакъытта киришильмез эди.

Тракторларнынъ гурюльтиси ве сейирджилернинъ сес-шаматасынен озгъарылгъан вышка, тантаналы бир гъурурнен, дженюпке сюйрельмекте эди.

Онынъ сылджымакъта олгъан ёлу шимдилик тем-тегиз олгъанындан, къушлыкъ маали авгъандже эки километрге якъын ёл кечильди.

Ишнинъ муваффакъиетнен битеджегине шек-шубе къалмады.

Адиль, Борис ве Нияр да бу фикирде эдилер.

Олар ганъюль шадлыгъынен лакъырды этерек, Мишанен Серверге келип къошулдылар.

Бираздан Махрамкул аканен уста да оларнен сыралаштылар.

— Андрей Павлович,— деди Борис,— янъы къуюда ишке къачан башлайджакъмыз?

Уста кулюмсиреди: — Авучларынъ къашынамы?

Азырлыкъ ишлери сонъуна етеятыр.

Вышканынъ ер устюндеки хозяйствосы деерлик бир тамам кочюрилип кетирильди.

Энергия установкалары, балчыкъ шингенлиги машиналары, насослар, ве асыл бутюн машиналар ве кедиклер буравланаджакъ къуюю башына кетирильди.

Бинъ эки юз метр теренлигинде оладжакъ бу къуюнынъ тюбюне тюшмек ичюн етерлик дередже бурав трубалары да ташылып, штапельге тизильди.

Бочкаларнен цемент, оба-оба сары топракъ, йыгын-йыгын къуруджылыкъ материаллары азырланды.

Фикримдже дюльгерлер, чиленгирлер ве монтёрлар тез вакъытта ишнинъ астындан чыкъып, бизге:

«Буюрынъыз, келинъиз, буравынъызгъа къара алтын хазинеси къысмет олсун», дерлер.

Вышканынъ арекет ёлундаки энъ джиддий энъишке якълашылды.

Инженер байрагъыны котерип, «токътанъыз!» эмрини берди.

Арекет токъталды.

Тракторларнынъ моторлары бошуна айлана башладылар.

Бир къач вышкар вышканынъ устюне тырмашып, онынъ секцияларынынъ мукеммеллигини козьден кечирдилер.

Тракторлар янъы баштан патырды къопарып, огге тепрендилер.

Вышка азар-азар сылджып, йигирми еди градус энъиштен янтая башлады.

Онынъ аркъасындан саркъытылгъан трослар эп кергинлешти, тартылды ве вышка бутюн боюнен энъиштен ашагъы авдарыладжакъ киби олди.

Хавфсырагъан юзлернен козьлерде къоркъу алямети пейда олды.

Бу, энъ телюкели саниелер эди.

Вышка огге догъру тайгъан сайын, къос-къоджа кевдеси де эп ерге янтайды.

Лякин, энди авдарылыр деп, юзлернен юреклер бармагъа ер тапмагъан бир вакъытта, челик чаналарнынъ ог къысмы тегизликке келип таянды.

Арекет эвельки сурьатыны алды.

Уйле тенеффюске къадар беш бучукъ километр месафе аркъада къалды.

Хавфлы энъиш кечильгенден сонъ халкънынъ чокъусы эвлерине къайтып кеттилер.

Вышкарлар, трактористлер ве бригада азалары ял алмакъ ве къапынмакъ ичюн топ-топ оларакъ вышканынъ этрафында чёктилер.

Тенеффюс вакътында машинасынен Амет етип кельди.

Невбетчи экен.

Янъы машина алгъан сонъ юзюнден тебессюм эксик олмагъан бу яшнынъ козьлери бугунъ адден ашкъын шенъликнен парылдамакъта эдилер.

— Шанлы къыз, санъа кавалеринъден мектюп бар, — деп Ниярнынъ огюне кучюк бир конверт ташлады.

— Кетем, достлар, сагълыкълашмагъа кельдим.

Керек олып къалсам, мени кок юзюнден араштырынъыз.

— Хайырлы къаза, сен кене тюш корьдинъми?— деди Борис.

— Бу олмайжакъ хаялдан вазгечмединъ кеттинъ.

Энди буны машина айдагъан эр бир ахмакънынъ элине самолёт туттырырлармы?

Башта окъумакъ керек.

— Онда окъурым,— деди Амет.

— Бирინджи вакъытларда стажёр олурым, сонъ исе...

— Самолётта стажёр оламы?

Яшлар кулюштилер.

— Башынъыз ишлемесе де, кульмеге устасынъыз,— деди Амет ве элини комбинезонынынъ джебине тыкъып ондан мавы джылтлы бир конверт чыкъарды.

— Мына, мектюп алдым, тез ол деп чагъыралар.

Конвертнинъ тюбюне бакъынъыз:

«Ташкент, аэропорт».

Борис усулнен Аметке таба эгилип, онынъ элиндеки мектюпни къакъып алды.

Амет де Бориске япышты.

Тартыша-тартыша экиси де ерге йыкъылып,топракъ устюнде юварлашмагъа башладылар.

2

Тенеффюс битти.

Юрюш девам этти.

Аркъа беттен эсе башлагъан ве эп кучьлешмекте олгъан алевли ель ташкъыны озюнинъ корюльмез кевдесинен вышканынъ корпусына суйкенерек, огге догъру арекетни баягъы енгиллештирди.

Къазыладжакъ къую башындаки йыгъым-йыгъым трубалар, къуруджылыкъ керестелери, оба-оба цемент чуваллары ве метилери, энергия установкалары сечиле башлады.

Акъшамгъа къадар ёлнынъ ахырына етиледжеги ич кимседе шек-шубе къалдырмады.

Вышкарларнынъ ве устанынъ имаесиндеки яшларнынъ джошкъунлыгъы шадлыкъкъа чевирильди.

Олар куньбою къыздыргъан кунешнинъ астында чекишкенлерини де, ёрулгъанларыны да унуттылар.

Яш инженер озюне авале олунгъан ве омюринде биринджи кере амелиятта отькерген бу месулиетли ишнинъ тюбюнден мувафакъиетнен чыкъаяткъаныны корип, юрек джошкъунлыгъындан сархошлангъан киби олды.

О дакъакъада бир тракторларнынъ алдыиа чыкъа ве отькюр давушынен оларнынъ гурюльтисини бастырмагъа тырышаракъ, трактористлерге багъырып-чагъырып бир шейлер айта, шакъалаша, пармакъ саллай, сонъ вышкарларнынъ янына къайтып келе, оларнен субетлеше ве кулюше эди.

Бу кересинде о Махрамкул аканен кетмекте олгъан устагъа якълашып, оларнен адымлады.

— Уста,— деди о,— бугунь акъшамгъадже вышканы янъы къуюнынъ устюне кетирип ерлештирсек «магъарыч» олурмы?

— Бойле бир иш ичюн магъарич азлыкъ этер,— деди уста,— той зияфет япармыз.

— Вышкарлар ве трактористлер зияфетке ляйыкъ иш яптылар.

Оларны рагъбетлендирмек керек.

Сенинъ буравджыларынъа да машалла, олар да артта къалмадылар.

— Инженер якъасыны чезди, кокюсини ельге къаршы чевирди.

— Коресинъизми, бугунь ель де бизге хызмет эте.

Ель эсе башлагъанынен къасеветке далгъан Махрамкул ака озюнинъ кедерли Чюшюнджелеринен яш инженерни мугъайтмакъ истемесе де, шимди, озь-озьлюгинден бу акъта лаф ачылгъанындан, артыкъ чыдап оламады:

— Огълум, ельнинъ шимдилик бизге ёлдаш олгъанына къуванма, онынъ табиаты билинмез.

итимал, достлугъыны бозар да, хаинликке уруныр,— деди.

— Коресинъми, артымыздаки «Ельбогъаз» чырайыны сытты, къара урбасыны кийди, негедир, азырланмагъа башлады.

Учю де токъталып, кери чевирильдилер.

Уфукътан, авлакътаки къарлы дагълар артындан котерильмекте олгъан ве, — булутмы, туманмы, тозмы,— анъламасы мумкюн олмагъан къаверенки бир перде, эп кенишлемекте ве кок юзюне яйылмакъта эди.

— Рузгярнынъ афакъаны патлагъандже вышканы къуюгъа еткизип, аякъларыны бетоннен бекитип ташлармыз,— деди инженер.

Деди де, озь сёзлерине ышанмагъан бир адам киби, хавфсырагъан козьлерини кене уфукъкъа тикип къалды.

Уста да къашларыны чатты ве теляшлы бир давушнен:

— Рузгярнынъ тезлиги бизим арекетимизден юзлердже арткъач олгъаныны акъылдан чыкъарманъыз,— деди.

— Ёлда якъаласа якъамызны къуртармакъ зор олур.

Вышканынъ аркъасындан бир къат даа ихтият тросларны тарттырмакъ керек.

— Бу иш эль тутар.

Бизге тезджерек барып етмек ичюн давранмакъ керек.

Инженер уфукъкъа бакътыкъча кейфи къайтты, тынчлыгъы бозулды, чырайындаки шенълик тебессюми кедерге алмашты, хавфсырап къалгъан козьлернни асабийликнен вышкагъа, тросларгъа, тракторларгъа тикип алды.

Вышкарларнынъ янына барып, олардай эр бирини тенбиелеп чыкъты.

Инженернинъ теляшланмасы башкъаларына да тесир этти.

Эр кес агъзыны юмды, орталыкъта тек бир тракторларнынъ патырдысы ве рузгярнынъ шувултысы къалды.

Уфукътан котерильген къаверенки перде кок юзюнинъ къуббесине етип, экинджи тарафкъа, куньбатыгъа авдарылды...

Ель тынгъан киби олды.

Орталыкъны тынчлыкъ басты.

Къаверенки перде къонмакъта олгъан кунешнинъ устюне авдарылып тюшер-тюшмез, къырлар устюндеки къорайларны, чалы-чурпыны, тоз-чакъылны авагъа котерип, шиддетли боран къопты.

Акъшам башындан гедже къаранлыгъы чёкти.

Ельнен кетирильген таш-топракъ вышканынъ ве тракторларнынъ демир кевделерине бурчакъ киби сепилерек, этрафны тасырды ве гудюрди шаматасы ичине комьди.

Телюке артмасынен мукъайтлыкълары сонъки дереджесине еткен вышкарлар бу тоз-думан къаранлыгъында тросларны ве вышканы зорнен эслей эдилер.

Инженер, вышка авдарылгъаны алда мытлакъа къаза чыкъаджагъы акъкъында хавфыны устагъа бильдирди.

Айны шу тюшюнджелернен мешгъуль олгъан Промкин:

— Прожекторларны кетирмек керек,— деди де, ёл кенарындан кетмекте олгъан машинанынъ устюне секирип минди.

— Айда, Амет, янъы къуюгъа догъру айда!

Машина кочькен арада, Сабир Мухаммедовичнен Николай Васильевич келип къалдылар.

Олар инженерни янларына алып, вышканынъ вазиетини тешкердилер.

Оларнынъ дикъкъатыны арттаки тракторларгъа багълангъан трослар джельп эттилер.

Трослар узюлип кетеджек дереджеде тартылгъан эдилер.

Сабир Мухаммедович инженерден:

— Вышканынъ тёпесинде эхтият трослары бармы? — деп сорады.

— Бар,— деди о.

— Лякин вышканынъ арекетини токътатып, къошма тросларны ашагъы саркъытмакънен огърашсакъ, къыйметлн вакъытны эльден къачырырмыз.

Бараджакъ еримизге эль узатсанъ да етеджек.

Эгер бекленильмеген бир беля чыкъмаса, ярым сааттен ёлнынъ ахырына етермиз.

— Арекетнинъ токътатылмасына мен де къаиль дегилим,— деди директор.

— Юрюшни девам эттиринъ, бу ачыкъ орталыкъны тез кечмеге давранмакъ керек.

Лякин беля чыкъармы-ёкъмы деп фал бакъып турсакъ да олмаз.

Алдымызда бир эниш даа бар.

Шунынъ ичюн мына шимди, бу дакъикъада аджеле чаре корьмек керек.

Огдеки эки тракторнынъ аркъагъа кечмеси ичюн эмир беринъиз.

— Инженер шашкъын-шашкъын директоргъа бакъты, о исе, айны кесен-кесликнен девам этти:

— Огге догъру арекетни токътатмадан, вышканынъ тёпесиндеки тросларны ерге саркъытмакъ ве аркъагъа кечеджек тракторларгъа тиркемек керек.

Боран, душманынынъ устюне джан аляметииен чапкъылгъан джанавар киби окюрмекте ве къутурмакъта эди.

Тоз-топракъ, таш-чакъыл эписи бир ерге къарышты.

Козь ачманынъ чареси къалмады.

Къыр тогъайларындан тамырларынен сёкюлип кетирильген тикенлер, от-оленлер вышканынъ ичини-тышыны ныхтлап ташладылар.

Кок юзюни къаплагъан мудиш перденен орьтюли кунеш къыр артларына батса керек ки, къаранлыкъ даа зияде къоюрды.

Чокъкъа бармадан, янъы къуюдан кельмекте олгъан бир къач машинанынъ фарлары парылдады.

Олар вышкагъа якъынлашкъан сонъ кери чевирилип, онынъ янбашларына кечтилер.

Машиналардаки прожекторлар вышкагъа догърултылды ве бирден балкъылдап, онынъ эйбетли боюны бунарлы шавлелеринен айдынлаттылар.

Сабир Мухаммедович вышкарларны постларындан алмакъны телюкели бир шей сайгъанындан, буравджыларгъа мураджаат этти:

— Юрюш вакъытында вышканынъ устюнден эки къат даа трос саркъытмакъ керек.

Бу, эльбет де, зор ве телюкели бир иштир.

Бойле бир ишни ялынъыз джесаретли ве теджрибели адам япа билир.

Эгер аранъызда...

Директор сёзюни битирмеди.

Къайгъылы козьлерини устагъа тикип, онынъынен акъыл танышыр киби, сусып къалды.

Уста исе, теджрибеси олмагъан яшлардан бирде-бири вышкагъа тырмашмагъа разылыкъ берир де, аджемилиги юзюнден озь башына етер, деп къоркъты.

— Сабир Мухаммедович, бу ишке яшларны джельп этмесек де олур,— деди о.

— Вышкагъа чыкъмакъны манъа авале этинъиз.

Бакуда бу киби ишлерни бир къач кере озь козьлеримнен корьдим.

Сервер бу иш озюне авале олуныр деп беллеген эди.

Лякин лакъырды башкъа джерьян ала башлагъанындан, огге атылып чыкъты да, джан агъырысынен:

— Бригаданынъ верховойы ким я? — деп опькеге тутунды.

— Бельки мени бу иштен азат эткендирсинъиз?

Азат этмеген олсанъыз, вышканынъ тёпесинде башкъа адамнынъ иши ёкътыр.

Мен озюм чыкъарым.

Боран айны шу кучьнен уфюрьмекте эди.

Тюшюнип турмагъа вакъыт олмагъанындан, директор:

— Яхшы, сен чыкъ! — деп разылыкъ берди.

— Лякин сакъът ол, сенинъ джанынъ бизге вышкадан да къыйметлидир.

Сервер вышканынъ тюбюне кирип, онынъ демир чабакъларына япышты.

Олар, сытмалы адам киби, дирильдей ве къалтырай эдилер.

Сервер биринджи адымны атты.

Йылдырым тезлигинен ишлеген акъыл ве идраки:

«Юрь, къоркъма, бу юкни бойнунъа озюнъ алдынъ, энди бургъучлама, резиль-масхара олурсынъ,— деп зорлай эдилер.

— Дженкни хатырла, онда таш-топракъ бораны дегиль, къуршунатеш къасыргъасы эсе эди.

— Бу тюшюнджелерге къарама-къаршы оларакъ, юрек дуйгъулары.

— Токьта, токъта ахмакъ, сен не япасынъ шу, башынъ омузларынъа агъырлыкъ эттими? — деп тенбиелей ве оны кери тарта эдилер.

— Бельки озюнъни аджымайдырсынъ, о алда Айшени аджы, даа корюшмеси къысмет олмагъан - ана-бабанъны хатырла...».

Анънен дуйгъу арасындаки бу чарпышма бир сание биле сюрьмеди.

Сервер юрек дуйгъуларыны басыштырып, бутюн барлыгъынен юкъарыгъа, ялынъыз юкъарыгъа котерильмек ынтылышына къапылды.

Котерильмеси пек къыйын эди.

Буюк бир кучьнен кокюсинден итеген боран, инелеринен эллерине санчылгъан къавракъ тикенлер, прожекторларнынъ козь къамаштырыджы нурлары Серверге бир дакъикъа биле аман бермедилер.

Лякин, о, агъыз-бурунына толушкъан тоз-топракъкъа бакъмадан, кимгедир эмир берир киби:

«Юкъары!

Эп юкъары!» деп багъыра ве тырмаша эди.

Юкъары котерильдикче вышканынъ салланувы да артты.

Сервер озюни булутларгъа асылгъан саланджакъ устюнде ис этти.

Шай олса да, эвельки элесленювинден эсер биле къалмады.

«Юкъары!

Эп юкъары!» деп текрарлай ве юкъарыда телюке дегиль де, телюкеден къуртулыш бар киби, янъы чабакъларгъа япыша ве тырмаша эди.

Ашагъыдакилер яваш-яваш вышканен юререк, козьлерини Серверден алмадылар.

Нияр, аякълары къатты топракъ устюнде олмасына бакъмадан, озюни Сервернеи вышка устюнде ис этти, севимли адамынынъ дуйгъуларына къапылды, онынъ теляшлы фикирлеринен тесирленди ве бу афатлы дуйгъулар нетиджесинде бутюн багърыны сарып алгъан эеджанны гизлемеге меджалы къалмагъанындан, къалтырамагъа башлады.

Николай Васильевич:

— Ушюдинъми, Нияр? — деп раатсызланды.

— Бельки меним курткамны япынырсынъ?

— Ёкъ баба, ушюмедим, — деди Нияр.

— Мени бу ишнинъ акъибети къоркъуза.

Сервернинъ ёлуны айдынлатып, эп юкъары котерильмекте олгъан прожектор ышыкълары, ниает, вышканынъ тёпесине еттилер ве кучючик олып корюльген Серверни алтын ялдызларынен боядылар.

Сервер вышканен берабер салланып, баягъы бир вакъытлар онынъ устюнде огърашты.

Бираздан юкъарыдан саркъытылгъан трослар нынъ уджлары ерге салынды.

Бу трослар, зор-белянен олса да, вышканынъ аркъасына янаштырылгъан тракторларгъа пекитильди.

Телюке эксильди.

Кунь бою девам эткен мешакъатлы иштен ёрулгъан ве энди текмиль такъаттан кесильген ишчилер, енгильден нефес алдылар.

Сонъки энъиш кечильген сонъ, инженернинъ асабийлиги де ятышты.

О, прожекторларнен айдынлатылгъан ёлда кене колоннанынъ алдына кечти...

3

Буравджылар машинагъа толушып, гедженинъ кеч маалинде Къайракъташкъа ёнедилер.

Нияр Сервернинъ янында отурды ве машина эниш-ёкъушларда силькиндикче, эп онъа таба джылышты.

Нияр озюни тендюрист тутмагъа тырышса да, ёргъунлыгъы онъа бойсунмады: чокъкъа бармадан козь къапакълары юмулды, кевдеси Серверге янтайды, башы онынъ омузына салынды.

Яры юкъу, яры эс арасында кечкен бу дакъикъаларда Ниярнынъ бутюн багърыны севимли адамына даа якъьш отурмакъ, онынъ нефес алувыны, юрегининъ урувыны, тенининъ джыллылыгъыны сезмек арзусы къаплады.

Дюньядаки бутюн инсанлар эсинден чыкъып, тасавурында ялынъыз Сервер къалды.

Юрегини нешэлендириджи бу ёлджулыкънынъ айларнен, йылларнен, эбедий оларакъ девам этмесини тиледи.

Гонъюли бутюн гъам-къасеветлерден арыныпп, ялынъыз севги нурларынен сюсленди, шахсий дюньясы севги ве къуванчнен толып ташты.

Лякин бу севги ве къуванч сеадетлиги чокъкъа сюрьмеди, юрегини айдынлаткъан нурлар яваш-яваш тынмагъа, сытылмагъа, къарармагъа, сёнмеге башладылар, олар ерине кедерли, теляшлы сезгилер къозгъалды.

Нияр: «Айше!— деп элесленди.

— Сервер Айшени джан-юректен севе.

Севгисини ич кимседен гизлемей.

Демек, мен оларнынъ арасына юзьсюзликнен сокъулгъан арткъач бир шахсым...

Ойлеми я?...

Сервернинъ шимдики дуйгъулары бундан дёрт-беш йыл огюне догъгъан севгининъ ялынъыз серпинтиси дегильми экен?

Корюшип къалсалар Сервер оны эвелькиси киби северми?

Дженк Айшенинъ юзюне озюнинъ перишанлыкъ тамгъасыны сильген.

Я эльсизлиги?

Сервер, эльбет де, эвельки дуйгъуларынен яшай.

Ола билир, шимдики Айшени корьсе севгисине пешман олур... ве... бельки...

Мен не дедим шу?!..

Айшеге яманлыкъ ёрап, онынъ бахтсызлыгъы устюнде озь бахтымны къурмакъ истейим!..

Я мен озюм кимим, биревнинъ бахтына меним не акъкъым бар?

Демек меним юрегим де, «Орьме юзюктеки» анавы къызнынъки киби, джиренч ве хаин экен!

Бешарет экеним.

Ким экенимни энди анъладым.

Демек, гузель деп макъталгъан меним бетим тюбюнде де башкъа адам сакълы экен.

Не къадар ашшалыкъ!

Догъру айткъанлар: бетке бакъма, юрекке бакъып дост ара.

Сервер ахмакъ дегильдир, Айшени тек бир бет сымасы ичюн дегиль инсаниетлиги, муляйимлиги, табиатынынъ боллугъы ве рухий зенгинлиги ичюн севгендир.

Айшенинъ аджайип юреги бар.

Онынъ юрек тамырларындан юзюк орьмек мумкюн олса эди, бу юзюкнинъ дюльберлиги бутюн алемни айретте къалдырыр эди.

Я мен кимим?

Айшенен тенъешмеге, бой ольчешмеге менде не бар?

Тюкян пенджерелеринде къадалып тургъан манекенлернинъ бет сымасымы?

Я даа?..

Сервернен Айше бири-бирине дегерли адамлардыр.

Олар бирликте яшамакъ ичюн чифт олып догъгъанлар.

Къавушсынлар, бахтлы олсунлар...

Серверни мен де северим.

Гизлиден северим, хабери биле олмаз...

Севмек джинает дегильдир.

Айшени де северим.

Агъа-апаларым деп северим...»

Хаялгъа далгъан Ниярнынъ тасавурында бу эки яшнынъ бирликтеки омюр левалары джанланды.

О, энди юкъугъа далып, тюшюнде оларнынъ балаларыны тебрете башлады.

Лякин тамам бу арада къулагъына Сервернинъ сеси чалынды:

— Уян, Нияр, кельдик!

Нияр козьлерини ачып, башыны Сервернинъ омузында корьгенинен, неге огърагъаныны бильмеди, буз-бузлады.

— Багъышланъыз, юкълап къалгъаным...

Борис: — Пуф ястыкъ тапкъан сонъ юкъламай даа не япарсынъ? — деп Ниярны санчып алды.

— Юкъу серсемлигинден олгъан шей.

— Неден олгъаныны биз озюмиз билемиз...

Ашханенинъ пенджерелеринде электрик ярыгъы парылдамакъта эди.

Адиль:

— Кирип къапынайыкъмы? — деп аркъадашларындан сорады.

— Ашхане ачыкъ олса керек.

Буравджылар ашханеге толуштылар.

Сервер, Бориснинъ ерсиз шакъасындан мугъайып къалгъан Ниярнынъ гонъюлини алмакъ ичюн, оны ашханеге чагъырды.

Нияр ред этмеди.

Балабан ашхане бом-бош эди.

Ялынъыз кошедеки стол башында энди кейфлерини алгъан бир къач адам къонушмакъта эдилер.

Яшлар ичери киргенде олар ерлеринден къыбырдамасалар да, къолтукълашкъан Сервернен Нияр пейда олгъанларынен, Селим скемлесинден атылып турды, мыскъылнен кулюмсиреди ве къадедешлерине эгилип, оларнынъ къулакъларына фысылдады.

Аркъадашлары шакъылдап кульдилер.

Бориснинъ шакъасындан сонъ Селимнинъ бу ачыкътан-ачыкъ саташувы Ниярнынъ кейфини даа зияде бозды.

Ашханеге киргенине бинъ бир пешман олды.

Лякин чекилип кетейим дегенде, козьлерини къадедешлеринден алгъан Селим текрар оларгъа айланып, къашларыны чатты, Нияргъа пармагъыны саллады.

Энди Нияр да олдырамады.

Сервернинъ къолтугъындан сыптырылып, эки адымда Селимнинъ янына кельди.

— Будала, неге кулесинъ, менде не алып береджегинъ бар? — деп онынъ узун сачларына япышты, онъгъа-солгъа тарткъычлады ве скемлесинен берабер оны полгъа йыкъты.

— Тьфу санъа, зыр-зоп эриф!

Табиатынъда етмегени ошек эди, энди ошекчи къадынларны да бастырдынъ.

— Бу сёзлерни айтаракъ, Нияр афаканлы козьлерини стол башындакилерине тикти.

— Озюнъе коре достларынъ да!

Шу ердеки Айрапетов:

— Сен, къардашым...— деп итиразгъа къалкъышаджакъ олса да, айтмагъа сёз тапамагъанындан, назарыны кене къаделерге алмаштырды.

Нияр аркъадашларына келип къошулды.

Кульмектен къатып-къатып къалгъан Борис:

— Сен, комсомолка аркъадаш, яшларны котеклеп адам этеджек оласынъ гъалиба,— деди.— Эр алда яхшы яптынъ, къадын котеги унутылмай тургъан.

— Унутмаса яхшы эди амма, бу адамнынъ афызасы пек зайыф олса керек, даа кеченлерде...

Нияр агъызыны юмды.

Кечкен базар куню акъшамы клуб алдыдаки мейданлыкъта Селим оны оюнгъа чагъыргъан эди.

Лякин Селимнинъ агъызы-буруны шарап сасыгъанындан, Нияр разы олмады.

Шай да олса Селим онынъ якъасыны бошамады ве энди бинъ бир кере мектюплеринен бильдирген севгисини артыкъ тильнен иза эте башлады.

Нияр оны сонъуна къадар динълеп:

— Айтаджагъынъ биттими? — деп сорагъан эди.

— Битти,— деди Селим.

— Омюрим сенинъ тилинъ уджында асылы тура:

«севем» десенъ яшарым, «ёкъ» десенъ бу яш башымнен ёкъ олып кетерим.

Мени аджы, Нияр, даа яшым, меним бутюн келеджегим...

— Олды, олды, шаплауз, — деди Нияр.

— Бугуни олмагъан адамнынъ келеджеги де олмаз.

Шарап сенинъ виджданынъны да, ираденъни де кемирип ташлагъан, пачавра олгъансынъ.

Кет башымдан, бир даа козюме корюльме.

Селим кетмеди.

Дудакъларыны мыскъылнен джампийтип:

— Пачавра сёзюни башта Серверден эшиттим, - деди.

— Сонъ, не олгъан?

— Не олсун, озюнъни онъа бегендирмек ичюн онынъ тилинен лаф эте башладынъ.

Попугай олдынъ.

— Сонъ?

— О сени севмей.

Онынъ севген къызы бар.

Къыз дегиль, просто поэзия!

— Бу сёзлени ара бозмакъ, озюнъни бегендирмек ичюн айтасынъмы?

Сенинъ эрлигинъ, акъайлыгъынъ, намусынъ къайда?

Оюнджылар оларнынъ этрафына топландылар.

Афакъаныңдан эль-аягъы къалтырагъан Нияр, Селимге дарылып, яш хоразларнынъ инатлыгъы ве чалыкълыгъынен онынъ устюне атылды, якъасына япышты...

Селим артыкъ олдырамайып, масхаралардажасына къачып кетмеге меджбур олды.

Шимди бу адисе Ниярнынъ акъылындан йылдырым тезлигинен келип кечти.

Борис исе оны бир шейлер антыр беллеп:

— «Кеченлерде» деп башладынъ, даа бир шейлер олдымы? — деп сорады.

— Олгъан шей ёкъ,— деди Нияр ве лакъырдыны чевирди.

— Тыпкъы къамчыгъа алышкъан къотур аткъа ошай: дарылсанъ да пиченге узана.

— Нияр Аметнинъ кетирген мектюбини хатырлады.

Оны къойнундан чыкъарып, Бориске узатты.

— Мына, бойле мерафети де бар.

Айлыгъынынъ ярысыны почта масрафларына сарф этсе керек.

Акъылына ким кельсе, севгисини онъа сата.

Юреги пек «бол».

Къайракъташта севмеген къызы олмаса керек.

Борис конвертни ачып, онынъ ичинден кучючик бир кягъыт чыкъарды ве котеринги бир давушнен окъумагъа башлады:

«Нияр!

Клуб огюнде берген дерсинъ ичюн сагъ ол.

Сержнинъ джаны агъыргъандыр беллеме.

Инсан башынен ат башына нелер кельмез!

Къабаат менде.

Шаирлерден бири (ады эсимден чыкъты): къыз сёгюши ашамагъан йигит омюр билля севгининъ къадирини бильмез, деген.

Анълаштыкъмы?

Яшасын барышыкъ!

Юрегимнинъ дерманы ким олгъаныны бильмек истесенъ, эгилип кузьгю ичине бакъ, юрек докторымны онда корерсинъ.

Серж!».

Яшлар кульгиден къатып-къатып къалдылар.

Къонушкъанлар арасындаки Селим исе юмурыгъыны столгъа урды, недир, багъырыкъламагъа башлады.

— Бу иште башка бир усул къулланмакъ керек,— деди Борис.

— Оны адам этеджек де, гъайып этеджек де мына сиз къызларсынъыз.

Бориснинъ фикирини анълап оламагъан Адиль:

Сен не айтмакъ истейсинъ шу? — деп сорады.

Не айтмакъ истегенимни озюм билем...

Яшлар ашчы къадыннен эсаплашып, ашханеден чыкътылар.

Сервер Ниярны озгъарып кетти.

4

Раатлыкъ куню олгъанындан, секизинджи ятакъ одасынынъ адамлары бугунь саат докъузларда турдылар.

Олар Зарифе енге тарафындан бельгиленген низам тертибине бойсунаракъ, раатлыкъ куньлери япыла тургъан ишлернен мешгъуль олдылар: тумбочкаларынынъ ичини темизледилер, койкаларынынъ тозуны сильдилер, пенджерелерни ачып, оданы сипирип-ювып чыкътылар.

Бундан сонъ оданынъ ичи бербер тюкянына айланды: яшлар кучючик кузьгюлер къаршысына кечип, тыраш олдылар.

Бир къач дакъкъадан оданынъ ичи тюрлю одеколонларнынъ къарышмасындан асыл олгъан худжур бир къокъунен толды.

Тек бир Селим аля даа мамюрлик юкъусында эди.

Акъшамлары даима «мешгъуль» олгъанындан, о кеч ята ве кеч де тура эди.

Зарифе енге оны шахсен озь незарети астына алса да, бу адеттен вазкечтиремеди.

Борис джеп дефтеринден бир бет кягъыт узип, нелердир язды ве оны Селимнинъ тумбочкасы устюндеки кепканынъ тюбюне къойды.

Бундан сонъ яшларгъа чеврилип:

— Кетейик, аркъадашлар, фитиль якъылды, энди минанынъ патлмасыны беклемек керек,— деди.

Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ ачыкъ топлашувы куньдюз саат учьке тайин этильген эди.

Топлашувнынъ ачылмасына баягъы вакъыт даа олса да къарт къарагъач тереклерининъ гурь пытакъларынен орьтюльген клуб алды мейданлыгъы энди нефтьчилернен толды.

Топлашувнынъ эвельден илян олунгъан кунь тертиби Къайракъташлыларны чокъ меракъландырса керек ки, топлангъанлар арасында комсомоллар ве союзда олмагъан яшларнен бир сырада, эслибашлылар да бар эдилер.

Халкъ эп кельмекте.

Комсомол тешкилятынынъ секретары Саша Кудрявцев топлангъанларны джошкъун бир тебессюмнен козьден кечирген сонъ бюро азаларындан Серверни ве Адильни кенаргъа чагъырды.

— Корьдинъизми? — деп башынен халкъкъа ишмар этти.

— Тап бу къадар адам келеджегини ким бильген!

Бюро азалары фикир алышып беришкен арада, оларнынъ янына топлашувнынъ докладчысы Николай Васильевич келип токъталды.

— Чокъ яхшы, чокъ яхшы! — деп башлады о.

— Джемаатымызны Къайракъташнынъ ялынъыз бугуни дегиль, ярынки талийи де меракъландыра.

Бу аджайип бир аляметтир.

Олар мында ялынъыз къазанч хатири ичюн кельмегенлер, яшамагъа, эвбаркъ къурмагъа, эбедий нефтьчи олып къалмагъа кельгенлер.

Демек, олар бу меселеге джиддий ве анълы оларакъ бакъалар.

Бу сёзлерни айтаракъ, Николай Васильевич джеп саатына къарады.

— Саат учьни беш кече, Саша, къалдырымлар устюне чыкъ да, топлашувны ачып, сёзни манъа бер.

Зан этсем, бугуньки топлашув ичюн клуб керек олмаз.

Айретте къалгъан Саша ойчан козьлерини секретарьгъа тикти:

— Топлашувны ачыкъ авада кечиреджекмизми?

Олмаса клубдан скемлелерни чыкъармакъ керек...

— Ёкъ, скемле де керек олмайджакъ.

Саша джесаретсиз адымларнен къалдырымлар устюне чыкъты.

Назарыны кене секретарьгъа ташлады.

Николай Васильевич «башла, башла!» дер киби, къашларыны ве козьлерини ойнатып алды.

Саша озюнинъ индже, лякин муляйим сесинен:

— Аркъадашлар!—деп багъырды.

Сес-шамата тынып, топлангъанларнынъ козьлери онъа чевирильген сонъ, девам этти:— Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ топлашувыны ачыкъ илян этем.

Топлашувны алып бармакъ ичюн президиумгъа аза косьтеринъиз.

— Президиумгъа сайлангъанлар Сашанынъ янына келип, аякъ устюнде къалдылар.

— Кунь тертибинде бир меселе бар:

«Къайракъташ нефтьчилер къасабасынынъ бугуни ве истикъбали».

Доклад ичюн сёз Николай Васильевичке бериле!

Къалдырымдан юкъары котерильген ап-акъ сачлы, акъ бетли, нарин черели секретарьны Къайракъташлылар гурьдели алгъышларнен къаршылап алдылар.

Инсанларгъа мунасебетте ялынъыз яхшылыкъ дуйгъулары беслеген ве эр бир адамнынъ къуванчына къувангъан, кедерине къошулгъан бу адам, къайракъташлыларнынъ «озь адамы» олып къалгъан эди.

— Достлар!— деп башлады о.

— Совет укюмети ве партиямыз бизге, мына бу ерде топлангъан яшларгъа, къырджыманларгъа ве къартларгъа, Къайракъташ орталыкъларында буюк бир нефть оджагъы мейдангъа кетирмекни авале этти.

Бизлер якъын келеджекте мемлекетимизге эр йыл бинълернен тонна нефть ве миллионларнен кубометр газ бермек керекмиз.

Дженктен сонъки беш йыллыкъкъа бизим къошаджакъ иссемиз мына будыр.

Эльбет де, чалышмакъ ичюн инсанларгъа яшайыш шараити керек.

Озюнъиз билесинъиз, шимдилик вазиетимиз пек мушкуль:

«ёкъымыз», «барымыздан» чокъ олгъан бир девирде яшаймыз.

Буларнынъ announcement эписи дженк акъибетлеридир.

Лякин бу зорлукъларгъа бакъмадан, укюметимиз нефтьчилернинъ яшайышларыны яхшылаштырмакъ, ичюн бутюн чарелерни коре.

Нефть къуюларынынъ сайысы ве оларнынъ берген махсулаты арттыкъча, Къайракъташ къасабасы да кенъишлеп, буюп, якъын йыллар ичинде абадан бир шеэрге чевириледжек.

Эвельки шеэрлер онларнен йыл девамында къурулгъан олсалар, бизим шеэримиз беш-он йылда пейда оладжакъ.

Биз, энди догъаяткъан бу янъы шеэрнинъ темелини къоюджылармыз, арадан йыллар келип кечер ве бир кунь ола биз балаларымызгъа, бу чыплакъ тогъайлар ве тёпелер арасында пейда олгъан шеэрнинъ тарихыны ифтихарнен икяе этермиз.

Куню келир, бу шеэрнинъ ады да мемлекетимизнинъ харитасында къайд олуныр, газеталарда язылыр, радионен айтылыр.

Башкъалары озьлерини Ташкентли, я да Фергъаналы адлагъанлары киби, биз де Къайракъташлымыз деп гъурурланырмыз.

Меним айткъанларым бош хаял дегильдир, энди ресмий документлерде озюне ер тапкъан бир акъикъаттыр.

Республикамызнынъ министрлер совети бу шеэрнинъ план-проектини тасдыкълады.

Мына о, Къайракъташнынъ истикъбали!

— Николай Васильевич элиндеки кенъ япракъ кягъытны ачты, оны нефтьчилерге чевирди ве девам этти:— Бу кягъыт устюндеки чызыкълардан, дёрткошелерден, даирелерден эр бири ярынки шеэрнинъ асфальт ёлларыны, эки-учь къатлы эвлерини, медениет сарайыны, кино ве театрлерини, бинълернен балалар окъуйджакъ мектеплерни, хастаханелерини, паркларыны, стадионларыны тасвирлей.

Бу истикъбалъ шеэрини шимди де козь огюне кетирмек дегиль, оны кезип чыкъмакъ да мумкюн.

Юринъиз, истикъбаль шеэрини зиярет этейик.

Секретарьны джан-къулакъ олып динълегенлер арасындан дерсинъ электрик току кечти — олар эеджангъа кельдилер, чувулдаштылар ве ёлгъа бурулдылар.

— Аркъадашлар, токътанъыз! — деп Николай Васильевич шаматаны ятыштырды.

— Къапалы эвге анахтарсыз кireджек оласынъызмы?

ёкъ, бундан бир шей чыкъмаз.

Шеэрнинъ анахтары шимдилик ялынъыз меним элимдедир.

— Секретарь элиндеки кягъыт табагъыны котерди.

— Мына о!

Эвлернинъ къапыларыны мен ачаджам.

Кезинтимизни бу ерден башлайыкъ.

Мына бу кучюк клуб бинасы ерине, орнеклернен безендирильген, балкон ве колонналарнен яраштырылгъан учь къатлы акъ бинаны козь огюне кетиринъиз.

Онынъ ичине авескярлар тёгереклери ичюн махсус одалар, китапхане, къыраэтхане бар.

Лекция ве концертлер динълемек, кино бакъмакъ, эгленмек ве тёгерек мешгъулиетлерине иштирак этмек ичюн нефтьчилер эр акъшам мында топланалар.

Къайракъташны яраштыргъан бу бина — нефтьчилернинъ медениет сарайыдыр.

— Сарайнынъ алды — бутюн бу мейданлыкъ, — декоратив тереклернен, гуль ве чичек клумбаларынен, даилеримизнинъ ве медениет эрбапларынынъ эйкеллеринен яраштырылгъан.

Бу мейданлыкънынъ ортасында Аманкъутан къырларынынъ мермер ташларынен къалангъан голь бар.

Гольнинъ ичинден гедже-куньдюз сув фышкъыра.

Акъшамлары онда медениет сарайнынъ оркестри чала.

Энди юринъиз, эсас ёлгъа чыкъайыкъ.

Топлангъанлар Николай Васильевичнинъ пешине тюшерек, энишли-ёкъушлы тозлу ёлгъа чыкътылар.

Саша Нияргъа козь этип, шенъликнен:

— Насыл, топлашувны бегенесинъми? — деди.

— Бабанъ керчектен комсомол агитаторы экен.

— Биз истикъбаль шеэрининъ меркезий ёлунда булунамыз, — деди секретарь, — Зан этинъиз ки, биз дёрт-бёш машинаны бир вакъытта кечирмеге къабилиетли, грунтнен орьтюлю ве электрик лампаларынен куньдюздеки киби айдынлатылгъан буюк бир ёлнынъ ортасында булунамыз.

Мына бу ерде химия техникумынынъ ве ишчи яшларнынъ акъшамки мектебининъ учь къатль бинасы тура.

Ве онынъ экинджи кенарында, техникумнынъ къаршысында, студентлернинъ умумий ятакъханелери ерлешкен.

Юрюнъиз, бираз даа илери кетейик.

Биз, магазинлер, ресторанлар, ашханелер сырасына келип чыкътыкъ.

Мына бу ерде эки къатлы универмаг ачылгъан, джанынъ не истей, онда эписини тапмакъ мумкюн.

Онынъ янында аптека.

Онынъ экинджи якъында кондитерская.

Юрюнъиз, бираз даа илери кетейик....

Николай Васильевич элиндеки плангъа бакъа-бакъа, нефтьчилерни истикъбаль шеэрининъ зан этильген джемаат биналары ве нефтьчилернинъ эвлери алдындан, скверлернинъ ве чичекликлернинъ ичинден кечирди.

Озь хаялына далып кеткен бу адамнынъ джошкъунлы шу дереджеге барды ки, о ярынки куньни бугуньге алмаштырып, келеджек акъкъындаки икяени бугуньки киби тасвирледи.

Бу аджайип кезинтининъ иштиракчилери эп онъа таба джылыштылар ве бирде бир сёзюни къачырырмыз деп, суаль бермектен биле къачынып, оны джан-гонъюльден динъледилер.

Ёлнынъ ахырына барып еттилер.

Николай Васильевич оны хаялнен узатаракъ:

— Бу ёл джапларгъа барып даяна,— деди.

— Онынъ четлеринде нефтьчилернинъ ешиллик ичинде комюльген онларнен коттеджлери бар.

Ёлнынъ энъ юкъарысында исе, махсус осьтюрильген чамлыкълар ичинде, яз ве къыш ишлеген раатлыкъ эвлери агъарып турмакъта.

Николай Васильевич «гезиджи» топлашувны Борюкъышлакъ бетке алып барды.

Келеджекнинъ поликлиникасы ве локъсаханеси янындан, пионерлер сарайы азбарындан, йигирми-отуз гектар ерни къаплап аладжакъ нефть махсулатлары комбинатынынъ химия лабораториясы огюнден кечтилер.

Борис Ниярнен Анифени къолтукълап, гизли бир сыр ачар киби, оларнен фысылдашты.

Нияр арды-сыра къыскъырдап кульди.

— Яхшы, мен разым, — деди о, — бельки бундан сонъ акълыны башына топлар.

Анифе индемеди.

Кеттикче чырайы сытылды.

Негедир, ачувлангъан киби олды.

Юрмеси баягъы къыйынлашты.

Адым сайын тёпелерге тырмашмакъ, дерелерден, арыкълардан атлап кечмек керек олды.

— Бу тегизсизликлерге къулакъ асманъыз,— деди Николай Васильевич.

— Мында чалышаджакъ онларнен бульдозерлер, грейдерлер, экскаваторлар оларны голь устю киби тегизлеп ташларлар.

Топлашувнынъ иштиракчилери чыплакъ тогъай ортасындаки дут терегининъ талдасында токътадылар.

Къайракъташ ве онынъ ашагъысындаки Борюкъышлакъ бу юксекликтен авуч ичинде тургъан киби корюле эди.

— Бир дакъикъа олса да козюнъизни юмып, бу сазлыкълар олгъан ерде къуруладжакъ паркны тасавурынъызда джанландырынъыз, — деди секретарь.

— Бу парк элли гектар ерни къаплагъан.

Орта Асия медениет ве истираат паркларында оскен терек джынсларынынъ эписинден мында нумюнелер бар.

Энъ юксеклери сельби тереклеридир.

Зан этейик ки, бизлер бу парккъа акъшам зияретине кельдик.

Бирден юзлернен ренкли лампалар парылдап, паркнынъ геджеси куньдюзге алмашты.

Атылгъан феерверклер кок юзюнде патлап, бинъ бир ренкке кирдилер ве паркта акъшам эгленджеси башлагъаныны хабер эттилер.

Кийинип-къушангъан нефтьчилер сурю-сурю парккъа толушмакъталар.

Къайда бакъма, кино, эстрада театри, оюн мейданлары, павильонлар, ресторанлар...

Лякин бу паркнынъ энъ аджайип ери — онынъ ортасындаки гольдир.

Сув спорту авескярлары онынъ ичинде курекли, елькенли ве моторлы къайыкъларда кезинмектелер.

Геджелери биле гольнинъ ичи йылым-йылым йылтырай.

Лякин оны лампочкалар дегиль де, гольнинъ астындан трубаларнен сув устюне чыкъырылгъан «эбедий атеш» айдынлата.

Борюкъышлакънынъ аджайип келеджеги мына бойледир.

Якъын куньлерде самолёт бу орталыкъны нефтьнен ишлеп чыкъаджакъ.

Чиркийлер, лячаре, озьлерине башкъа бир дуракъ тапмагъа меджбур олурлар.

Машиналар терен арыкълар къазмакъ ёлунен сазлыкътаки сувны дереге акъызаджакълар.

Ильк баарьден башлап, паркымызгъа биринджи фиданлар отуртыладжакъ.

Энди аркъа тарафынъызгъа айланып, мына бу къыр этеклерини къаплагъан тогъайларгъа козь ташланъыз, ашагъыдаки сазлыкъ сувгъа шишип ята, бу ерлер исе сувсузлыкътан къурып-сарарып къалгъанлар.

Кене хаялгъа далайыкъ.

Бу тогъайлар багъ-багъча ве бостанлыкъкъа чевирильгенлер.

Ешиллик зийнети ичинде агъарып тургъан эвлер нефтьчилер тарафындан къурулгъан шахсий биналардыр.

Эр бир эвнинъ огюнде чешмеси, ашханасында газ печкасы, одаларында электрик ярыгъы бар.

Сабалары ишке озьлерининъ машиналарынен, мотоциклетлеринен я да бу ерлерге къатнагъан автобусларнен кетелер...

Николай Васильевич сусты ве келеджекнинъ умумий манзарасыны хаялында джанландырмагъа тырышып, козьлерини Къайракъташкъа тикти.

Онда бир-бир бучукъ йыл ичинде укюмет тарафындан къурулгъан къыркъ-элли дане джемаат бинасындан, нефтьчилер яшагъан эвлерден, бараклардан ве ахырлардан башкъа деерлик бир шей ёкъ эди.

Лякин бу манзара оны мугъайтмады.

Бугуньки лева ерине онынъ козьлери алдында келеджекнинъ эйбетли манзаразсы — Къайракъташ шеэри джанланды.

О, озь башына лакъырды этер киби:

— Эльбет, бир куньолa бизни Къайракъташлылар деп чагъырырлар, — деди.

— Лякин бу намгъа ляйыкъ олмакъ къолай шей дегильдир.

Биз азыр шеэрге кирмейджекмиз, оны озь эллеримизнен къурып, онда яшамагъа акъ къазанаджакъмыз.

Халкъ уфюрсе боран къопар, дегенлер.

Дженктен эвельки бешйыллыкъларда аз шеэр къурулдымы?

Биз де къурармыз.

Мытлакъа къурармыз!

Лякин шимдилик вазиетимиз агъыр...

Пек агъыр, — деп къошты Николай Васильевич ве бу вакъыткъадже джошкъунлыкънен янъгъырагъан давушында гъам ве кедер сезильди.

— Нефтьчилер арасында аля бугунь эвсизлер бар, ишчилер ве къуруджылар исе эп кельмектелер ве илериде де келеджеклер.

Оларнынъ эписини бир кереден эвнен темин этмекнинъ чареси ёкъ.

Вакъыт беклемей.

Тезден ягъмурлар, мусаллатлы къыш айлары етип келир.

Бизге мына бу келеджекке де азырланмакъ керек.

Укюметимиз айры башында эв къурмагъа истегенлерге кредит пара ве кересте айырды.

Биз Махрамкул аканен бутюн участканы доланып чыкътыкъ.

Тола кесмек ичюн бу ерлерде аджайип сары топракъ бар.

Эв устюни орьтмек ичюн къамыш мына, аякъ тюбюнде.

Комсомоллар ве хусусан эвли яшлар я да эвленмеге азырлангъанлар бу иште тешеббюсчи олмакъ кереклер.

Дёрт-беш адам топлашып эв къурмакъ мумкюн дегильми?

Кучюнъиз арслан кучю, эллеринъиз исе алтын, эр сой ишке келише.

Топлашувдакилер къыбырдашты ве озь аралары пышылдаштылар.

Янъы кельгенлерден эсли бир адам аякъкъа турып:

— Эв къурмагъа истегенлер пек чокълар,— деди.

— Кочюп кельген сонъ ерлешмек керек.

Тырышсакъ бизлерден эр биримизиинъ озь къаралтысы олур.

Бундан ишке де зиян тиймез.

Меселе онда дегиль.

Мен бу къургъакъ тогъайларда эв къурмакънынъ не лузюми бар, демек истейим.

Эвинъ огюнде талдалыкъ, ешиллик, бир къач кутюк юзюм асмасы олмаса, иштен къайткъан сонъ озь элинънен бир къач помидор я да къарпыз узип емесенъ, бойле эвнинъ не зевкъы олур?

Мен сув меселесини айтмакъ истейим: сувны къайдан аладжакъмыз?

Бу тогъайнынъ чырайына бакъынъыз: сувсузлыкътан ич мараз хасталары киби сарарып къалгъан.

— Сув бар, аркъадашлар! — деди Николай Васильевич.

— Эм озен суву дегиль, буз киби салкъын, буллюр киби темиз чокъракъ суву!

Эвельден бу тогъайлар суварылган ер экен.

Чокъракънынъ суву кесильген сонъ, тогъайнынъ юкъарысындаки арыкъ да таш-топракънен комюлип къалгъан.

Геологларымыз бу чокъракънынъ агъзыны таптылар, онынъ сув козьлери темизленди.

Шимди ондан бир къач билек къалынлыгъында сув фышкъыра.

Ишчилер эски арыкъларны темизлемеге башладылар.

Бир къач куньлерден сув бу тогъайларгъа гъайрыдан джан береджек.

Суаль бере башладылар.

Яшларны зиядесинен шеэрнинъ келеджеги акъкъында айры тафсилятлар меракъландырды, эслилерни исе, эсасен, эв къуруджылыгъы къызыштырды.

Борис, аркъадашларынен къулакълашкъандан сонъ:

— Мына биз,— о Сервернен Адильни косьтерди ве устамыз Андрей Палыч, джемаатчасына бир эв къурмакъ истеймиз.

Эгер лётчиклик дердинден вазгечсе, Амет де бизге къошулыр.

Сиз бу меселеге насыл бакъасынъыз? — деп сорады.

Николай Васильевич ийлекярлыкънен кулюмсиреп:

— Негедир азырланасынъ амма, алла бильсин, мерамынъны анълап оламайым, — деди.

— Къурунъыз, ич олмадым ятакъханеде бир къач ер бошалыр.

Эльбет, яшлардан эр бирининъ озюндже бир азырлыгъы бар: Адиль койдеки къыз къардашы Муаббетнен анасыны мында кочюреджек; Борис Андижан пединститутыны битиреяткъан севимли къызына эвленип, оны мында аладжакъ; Сервер тувгъанларыны ве Айшени тапып, оларнен Къайракъташта яшайджакъ...

Саша еринден турып:

— Комсомол топлашувынынъ къарарыны окъумакъ ичюн сёз Борис Речевскийге бериле! — деп илян этти.

Борис, боюнынъ юксеклигине бакъмадан, дут терегининъ кенарындаки тёпечикке чыкъты ве трубадан багъыртыр киби, къалын давушнен окъуды:

— «Биз, республикамызнынъ чешит район ве областларындан мында топлангъан яшлар, Къайракъташны абадан шеэрге чевирюв акъкъында партия ве укюметимизнинъ къарарыны чин гонъюльден тебриклерек, даимий суретте нефть оджакъларында къалмагъа, кучь ве гъайретимизни бу янъы шеэрни къурмагъа, топракъ теренликлериндеки юз миллионларнев тонна «къара алтынны» ер устюне чыкъарып, ана юртумызнынъ нефть анбарына тёкмеге сёз беремиз.

Биз Фергъана вадиси комсомолларыны ве яшларыны Къайракъташкъа чагъырамыз; келинъиз, аркъадашлар, бизге къошулынъыз!

Мында эр сой мутехассыслар керек.

Элинъизде усталыгъынъыз олмаса да келинъиз, мында зенаат саиби олурсынъыз!

Келинъиз, сизлер де совет нефтьчиси деген шанлы адны ташымагъа мунасип адамлар олунъыз!

Къайракъташ комсомоллары ве яшлары илериде нефтьчилернинъ раатлыкъ меркези оладжакъ медеиист паркынынъ къуруджылыгъыны озь шефликлерине алалар.

Эр бир яш шофер, экскаваторджы, бульдозерджи, скреперджи ве башкъа мутехассыслар кучь ва эмеклерини къувана-къувана парк къуруджылыгъына бермеге азырлар».

Борис бир ань сусып, топлангъанларнынъ дикъкъатыны озюне джельп этти.

Сонъ, давушыны бираз даа котерип, сёзлерини дане-дане айырып, джошкъунлыкънен девам этти:

— «Бурав устасы Промкиннинъ бригада азалары йигирми учюнджи нефть къуюсыны вакъытындан эвель буравлагъанлары ичюн аладжакъ етмиш учь бинъ рубле мукяфатны, озьлерининъ биринджи взносы оларакъ, элял олсун!, - деп, парк къуруджылыгъына багъышлайлар...»

Чокъ йыллардан берли сес-седа эшитильмеген тогъайда, янъыдан яшайыш келеяткъанындан хабер берип, гурьдели алгъышлар янъгъырады.

5

Сархошлыкъ беютлигинден янъы айынабашлагъан Селим, козьлерини ачмай тура башыны тебретти.

Башы юзьлердже инелернен санчылгъан киби агъырды.

Кене юкъугъа далды.

Селим экинджи кере козьлерини ачкъанда, куньдюз саат беш къарарлары эди.

Раатлыкъ куню олгъанына бакъмадан, оданынъ ичи чым-чырт эди.

О бель устюне котерилип, аякъларыны кроватьтан ашагъы салындырды.

Шимди онынъ бирден-бир арзусы башыны «тюзетмек», эди.

Лякин къайда барсын, дердини кимге анълатсын, «юз граммгъа» кимден тиленсин!

Шишманданмы?

Пара дегиль, кесильген тырнагъыны да бермез.

Козюне бакъсанъ — козь кирасы истеген, джаным десенъ — джанынъ чыкъсын деген бир эрифтир.

Айрапетов башкъа, джан-гонъюль адамы, лякин тюневин онынъ айлыгъыны ичтилер, онынъ джебине де суме тюшти.

Даа ким бар?

Бербер Алимми?

Къамбыры къурсун, «эски борджларынъы тёле» дер...

Селим тумбочка устюндеки кепкасына узанды.

Бакъса, кепкасы тюбюнде дёрт букленген бир кягъыт ята.

Селим кягъытны элине алып, козьлерине кетирди.

Оны бир ве бир даа окъуды.

Учюнджиココресинде, озь козьлерине ышанамайып, къулакъларынен де эшитмек ичюн, багъырып окъуды:

«Серж!

Мектюплеринъни алдым.

Бу вакъыткъадже джевап бермегениме тарсыкъма, севгинъни денъемек истедим.

Сенден он биринджи мектюпни алгъан сонъ, севмеген адам бойле бир инатлыкънен мектюп устюнде мектюп язмаз эди, деп тюшюндим.

Сенинънен козьме-козь корюшмек ве сырдашмакъ ичюн бугунь саба ятакъханеге бардым.

Сен юкълай эдинъ.

Юргъандыр, юкъусыны бозмайым, деп, санъа бу мектюпни язып къалдырдым.

Акъшам устю мени китапханеде бекле.

Ким олгъанымны онда билирсинъ.

Селямнен»

Селимнинъ кедери къуванчкъа айлангъан киби олды.

«Не исе, юзде бирине олса да, джевап кельди,— деп джошты.

— Язгъанларым зая кетмедилер.

Лякин бу мектюп кимнинъ язысыдыр?

Бар да анъла:

«он биринджи мектюп» дей!

Кимге къач мектюп язгъанымны билем, я?

Яза бердим иште.

Базы бирлерине бельки он беш де язгъандырым.

Сонъки мектюбим Нияргъа эди.

«Джевабыны» тюневин ашханада къайтарды...

Анифе де язмаз: аванс меселесинден сонъ козюме айланып бакъмагъа да истемей.

Почтальон къыз Катягъа язгъан мектюплерим маркасыз конвертнен кендиме къайтып кельдилер.

Аптекадаки Сима лагъабымны Печорин къойгъаны-къойгъан, мектюплеримни къызларгъа окъутып куле экен...

Джаным, олар чокълар, эр бирининъ озюне коре адети, къылыгъы бар...

Бельки яшлардан бири шакъа эткендир?

Не десенъ япарлар, козьлерине чёп олдым...»

Селим чокь тюшюнип-ташынгъандан сонъ эр алда китапханеге бармакъ ве онда газета окъугъандан олып, беклемеге къарар берди.

Клуб бинасында ерлешкен китапханеде абунеджилерге китап берюв сааты эди.

Рафлар янындаки китапхане хадими Эльмира абунеджилер арасындаки Селимни эслегенинен, онъа джошкъун бир тебессюмнен козь этерек:

— Кельдинъми Селим?—деп сорады.

— Къыраэтханеге кир, бираз бошалайым да, мен де барырым.

Селимнинъ юреги шув этип кетти.

«Кулюшинъден айланайым,— деп севинди о.

— Бир саат баш ёрдым да, мектюпнинъ Эльмирадан олгъаныны анълап оламадым: китапханеде чалышкъан адам корюшювни даа къайда тайин эте билир.

Чокъ яхшы...

Умют этмеген ташынъ баш ярар дегенлери бу олмалы, кимден-кимден, лякин Эльмирадан къаршылыкъ беклемеген эдим».

О, кучючик бир залдан ибарет къыраэтханеге кирип, дивангъа отурды ве элине стол устюндеки «Крокодил»ны алды.

Козьлерини онынъ саифелери устюнде юрсетип, окъуйджакъ олса да, башына ич бир шей кирмеди, чюнки фикирлери Эльмирагъа айтаджакъ сёзлернни уйдурмакънен мешгъуль эдилер.

Ниает, журналнынъ джылтыны чевирип, шарап бочкасы ичинде богъулаяткъан къырмызы бурунлы адамнынъ каррикатурасыны бакъты.

Тап куледжеги кельди.

Лякин о кулейим деп тургъан арада, къапы янындан эшитильген таныш бир сес онынъ фикирлерини больди:

— Багъышла, Селим, бираз кечиктим, топлавшувымыз чокъкъа сурьди.

Селим сескенип кетти: онынъ къаршысындаки Нияр эди!

Бир ань ичинде юрегини къоркъу, элесленюв ве къуванч сезгилери сарды.

Башы айлангъан киби олды.

Зар-зорнен озюни эльге алып.

— Буюр Нияр, дивангъа отур...— деп янында онъа ер берди.

— Мен де даа шимди кельдим.

Барайым, янъы газеталарны козьден кечирейим, дедим.

Нияр кулер козьлерини Селимге тикти:

— Демек, меннен корюшмеге дегиль де, газета окъумагъа кельдинъ, ойлеми?

Мектюбимни алмадынъмы?

Ана санъа бир шей даа!

Десене оны китапханеге мына бу киббар Нияр чагъырды?!

Асла оладжакъ шейми!

Даа тюневин...

Лякин иш бунынънен де битмеди.

Ичери бири-бирининъ артындан Анифе, Катя ве башкъалары сюрип кирдилер.

Борис, ири козьлерини парылдатып, аралыкъ этильген къапыда къадалып къалды.

— Кельдим,— деди Анифе ачувнен.

— Афу истеп язгъан мектюбинъни бириси кунь алдым.

Къана, къызлар арасында айт корейим, севгинънинъ садыкълыгъы акъкъында даа не мартавал окъуйджакъсынъ?

Селимнинъ юреги ялыгъа ташлангъан балыкъ киби чапаланды, лякин агъыз ачмагъа джесарети етмеди.

— Анифе, бу Серж санъа да мектюп яздымы?— деп сёзге энди Катя къошулды.

— Вай анайчыгъым, бу эриф тек мени северир беллеген эдим.

Бакъ онъа, бол гонъюлли экен.

Серж, неге сусып къалдынъ, башынъны котер де, козьлериме бакъчы: мени киногъа чагъыргъан, киноактрисаларгъа ошаткъан сен дегиль эдинъми?

Тур, кечикеятырмыз, биринджи сеанскъа барып етейик.

Катя Селимнинъ билегине япышты.

— ёкъ, Селимчигимни ич кимсеге бермем,— деп автостанцияда билетчи чалышкъан панти бурун къыз куле-куле онынъ экинджи тирсегинден тутты.

— Мен онынъ, о да менимдир.

Инанмасанъыз, манъа язгъан мектюбинден бир бейитчик окъуйым.

— О сумкасындан уфакъ бир кягъыт чыкъарып, багъыра чагъыра окъуды:

...Тереклерде кестане, тёкюлир дане-дане,

Дюнья толу дюльбер олса, аладжагъым бир дане.

Эшиттинъизми?

Дюльберлерден аякъ басмагъа ер къалмаса биле, онынъ аладжагъы тек мен экеним.

Селим айт джаным, бу бейитни сен яздынъ дегильми?

— Сенинъки о бейитми, — деп кульмектен козьлери яшлангъан экинджи бир къыз элиндеки кягъытны ачты.

— Мына, буны да динъленъиз:

..Бардым ярем багъчасына, гуль далында гуль битер,

Халкънынъ беш-он яры олса, манъа бир дане етер.

Коресизми, бутюн къызларнынъ арасындан бир данесини сайлагъан, о да мен экеним.

Ойлеми Селим?

Къана клуб огюнде манъа айткъан сёзлеринъни мында да текрарлачы!

Къызлар кульгиден тыйылып-тыйылып къалдылар.

Тек бир Анифе кульмеди.

Селимнинъ масхаралыкълары айтылгъан сайын, онынъ чырайы сытылды, кейфи даа зияде бозулды.

Селимнинъ вазиети да агъыр эди.

О, башыны аякълары арасына салындыргъан ве чаресизлигинден терге пишкен алда, козь къйыгъындан къапыдаки Бориске бакъып алды.

О да богъула-богъула кульмекте эди.

Селим бирден дивандан атылып турды да, сыптырылып къачмакъ истеди.

Лякин къызлар онынъ якъасыны бошамадылар...

Кульки-шамата энъ юксек дереджесине етеяткъанда, ичери бир къолтукъ китапнен Саша кирип къалды.

Селимнинъ башына къуршунлар киби япырылгъан къызларны корьгенинен, айретте къалып, Бориске айланды:

— Бу насыл шейдир?

— «Ахлякъ концерти!» — деди Борис.

— Селим бу къызларнынъ эписине юрегини ишандыргъан.

Мына олар, бу бичаре юрекни пай эталмай, озь аралары чеккелешелер.

— Сенинъ мерафетинъдир,— деп ачувланды Саша

— Балалыгъынъ кечмеди кетти.

— О, къызларгъа таба барып:— Олды, олды энди!— деп багъырды.

— Къана, скемлелерге отурынъыз да, меселени эмин-эркин музакере этейик.

Селим, сен де отур...

Лакъырды чокъкъа сурьди.

Ичеридекилер ялынъыз саат он къарарларында дагъылыштылар.

Китапханеджи къыз пенджерелерни орьтмек ве столлар устюндеки газета ве журналларны джыйыштырмакъ ичюн бираздан залгъа кирди.

Бакъса, бир озьлери къалгъан Ниярнен Селим тынч-муаббет лакъырды этмектелер.

— Эльмира, сен китапханени къапатаджакъ оласынъ гъалиба, — деп Нияр аякъкъа турды.

— Бизге де вакъыт.

Селим, замет олмаса мени эвимизге озгъар.

— Озгъарайым да, — деди Селим...

Шу геджеси Селим сабагъадже юкълап оламады.

Тюшюндикче озь-озюнден утанды.

Сабагъа якъын юкъугъа кетейим дегенде, озюни эшитеяткъан къоркъунч бир учурымнынъ кенарында корьди.

Юкъусындан абдырап уянды.

Нияр да чокъ чекишти.

Азбар къапыда Селимнен сагълыкълашкъан сонъ, даа баягъы вакъыт о кеткен тарафкъа бакъып къалды.

Селимнинъ бирден агъырлашып къалмасы ве башыны эгип акъырын-акъырын кетмеси, онынъ юрегини ынджытты.

Нияр, омрюни бош-бошуна ве джемаат зарарына кечирген бу яшны энъ кескин кулькюге алмакъ ве оны къызлар ортасында масхара этмек ичюн куньдюзи Бориснинъ къурунтысына авесликнен къошулса да, клубдаки лакъырдыдан ве хусусан онынънен сагълыкълашкъан сонъ, озюни недедир къабаатлы ис этти.

Нияр кедерли дунгъуларынен озь одасына келип кирди.

Лякин тёшекке кирген сонъ да, Селимнинъ мазун чырайы козю огюнден кетмеди.

Бу адамнынъ яхшы тарафларыны тапмагъа, аз бучукъ олса да оны акъламагъа себеп арады.

Селимнинъ табиатыны, къылыкъларыны, аркъадашларына ве ишке мунасебетини Хаялындан кечирди.

Лякин юрекке теселля бериджи ич бир шей тапамады.

«Озю къабаатлы,— деп кестирди Нияр.

— Ирадесиз инсан.

Ички онынъ ирадесини, табиатыны кемирип, намусыны, эдебини токъаллаштырып ташлагъан.

Омюрден ич бир шей кутьмеген, ич бир макъсаткъа ынтылмагъан ве зая кетмекте олгъан куньлерини «сефа» деп бильген бу адамнынъ ярыны не олур?

Я сен, комсомолка аркъадаш, бу печельни фелякет ташкъыны ичинден чекип алмакъ ичюн онъа ярдым элинъни узаттынъмы?

Лякин бундан не файда?

Бу киби печеллер озь башларында къалсалар, тамыр пекиштирип, тазе фышкъын атып, янъы-янъы филислар чыкъармазлармы?

Сен, эр бир печельнинъ догъру ёлгъа чекильмеси, адам этильмеси, коммунизм огърундаки къазанчлардан бири олгъаныны бильмейсинъми?

Баштан-аякъ сазлыкъкъа баткъан бу адамнынъ тенинде, эльбет де, темиз ери де бардыр.

Шу темиз еринден тутайым да, оны сазлыкътан чыкъарайым демединъ.

Сен оны ялынъыз яманлыкъ тортасы деп бильдинъ.

Энди азапланасынъмы?..

Онынъ яшлыгъы — шимдилик онынъ байлыгъыдыр.

Омюр ёлуны даа кечип кетмеди, артына айланып бакъмагъа, туткъан ёлундан кесен-кес бурулмагъа вакъты бар.

Я даа?

Ямансызлыгъымы?

Бу да осал шей дегильдир...»

Алтынджы баб.

Башынъа кельсе — башмакъчы олурсынъ

1

Шувулдап ягъмур ягъа.

Сим-сия кесильген кок юзюнинъ булутлары ерге саркъкъанлар.

Зиндан къаранлыкъ.

Козь-козьни корьмей.

Ятакъханенинъ огюне машина келип токъталды.

Онынъ бортундан секирип тюшкен Сервер, резина чызмаларынен шинген балчыкъны ёгъурып, софагъа чапып кирди.

Ягъмурлыгъыны, мешин фуражкасыны чыкъарып, бетиндеки ягъмур тамчыларыны сильди ве экинджи къаткъа чапып чыкъты.

Аркъадашлары терен юкъуда эдилер.

Сервер аякъ уджларына басып, кроватына кельди ве союнмагъа башлады.

О, чокъ ёргъун эди.

Комсомол секретарьларынынъ саба саат докъузда башлагъан район мушавереси акъшам саат секизгедже девам этти.

Нефть оджакъларында, санайы ишханелеринде ве колхозларда социалистик ярышнынъ кетишатына екюн чекильди.

Онда район партия комиметининъ секретары сёзге чыкъаракъ, Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ ишини ве хусусан Адильнинъ бригадасыны мисаль этип кетирди, комсомол секретарьларыны олардан орьнек алмагъа чагъырды.

Сервер ёргъун олса да, гонълю гъает шад ве джошкъун эди.

Эгер мына шимди аркъадашларындан бирде-бири айыныкъ олса эди, о онынънен бирге ян-янаша отурып, теэсуратларыны айтыр, япыладжакъ ишлерни икяе этер ве гонълюни бошатыр эди...

Инсанда ойле бир рушенлик саатлары ола ки, мытлакъа бирисинен корюшмек, дертлешмек, юрек джошкъунлыгъыны аркъадашынънен пайлашмакъ ичюн озюнъде буюк бир рухий истек сезесинъ.

Сервер де бу вазиетте эди.

Гедженинъ кеч маали олгъанына бакъмадан, о «йиберильмеген мектюплер» дефтерини чыкъарды, элине къалем алды...

Шу ань севимли Айшесининъ къар киби акъ ве темиз юзю козьлери огюне кельди, чокъракъ сувларынынъ тыныкъ аэнкини анъдыргъан шырын давушы къулакъларында чынълады.

«— Айшем — мормелевшем,— деп башлады о.

Мында келип тюшкеним алты ай олды.

Бу аз бир вакъыт ичинде Къайракъташта ойле бир денъишмелер олды ки, оларны къалемнен тасвирлемек биле къыйын.

Сен Къайракъташнынъ географиясыны баягъы огренгендирсинъ, чюнки бундан эвельки мектюплеримнинъ эр биринде оны анъып турдым.

Келеджекте нефть оджакъларынынъ меркези оладжакъ бу кенъ мейданлыкъта янъыдан отузгъа якъын эки къатлы эв япылды.

Темеллери къоюлгъан ве куньден-куньге котерильмекте олгъан биналарнынъ сайысы бундан да чокътыр.

Раатлыкъ куньлери меркезий сокъакълар рыкъма-рыкъ адамгъа тола.

Борюкъышлакъ да сыфатыны денъиштирди, онынъ ялынъыз ады къалды десем де янъылмам.

Комсомол тешкилятынынъ тешеббюсинен яшлар сазлыкъкъа уджюм эттилер, къамышларны тер-тегиз къыркъып чыкътылар.

Шимди онда чешит джанаварларнынъ «концерти» дегиль де, канава къазыджы машиналарнынъ давушы янъгъырай.

Я къавракъ тогъайлыкъны айтмайсынъмы?

Онда сув кельди — янъы яшайыш башлады.

Юзге якъын нефтьчи аилеси девлетнинъ ярдымынен эв къурмакъталар.

Озь эвлерине киргенлер де бар.

Азбарларыны къазалар, терек ве юзюм чубукълары отурталар.

Бир къач адам олып биз де бу ишке тутундыкъ.

Андрей Палыч да бизнен.

Тезден тапышмакъ ве къавушмакъ къысмет олсун, эвимиз къурулаятыр!

Тогъайлыкъкъа электрик теллери тартылды, тезден газ бериледжек...

Къайраткъашнынъ адамлары да денъише.

Акъикъатен, эр шей шараит ве муитке багълы экен.

Бир вакъытлары мен Аркадий Гайдарнынъ он еди яшында полк командири олгъаныны, Щорснынъ исе йигирми дёрт яшында дивизиягъа командирлик эткенини окъуп, дженкнинъ бу легендар командирлерине джан-юректен сукълангъан эдим.

Шимдики адамларымыз даа тез, эм бирлей-экилей дегиль, номайлыкънен оселер.

Бизим Адиль, даа йигирми экини толдурмаса да ноябрь айы башларында имтиан берип, бурав устасы унваныны алды.

Биз онынънен гъуруручланамыз.

Андрей Палыч бригададан кетти, оны эксплуатация участкасынынъ начальниги оларакъ тайин эттилер.

Шакъаджы Борис буравджы дереджесине котерильди.

Мен де артта къалмадым; верхойвойлыкътан буравджынынъ ярдымджысы вазифесине алмаштым.

Демек, бир басамакъ даа осьтим.

Айшем, биринджи сентябрьден мында эки мектеп ачылды: балалар ичюн иптидаий мектеп ве нефтьчи яшлар ичюн акъшам мектеби.

Акъшамлары одамыз чым-чырт кесиле, яшларнынъ эписи мектепке кете.

Биз Селимнен ялынъыз башымызда къаламыз.

Селим акъкъында эки сёз: ичкиджиликни ташлап, нефис эдебияткъа урунды, гедже куньдюз окъуй.

Къызларгъа да саташмай.

Бориснинъ ахлякъ «концерти» бираз къаба олып чыкъса да, китапханедеки лакъырды Селимге тесир этмей къалмады.

Ниярнен Зарифе енге оны «шефликке» алдылар.

Экинджи бир янъылыкъ даа: Зарифе енгенинъ ерине ятакъханемизге бир рус къадыны кельди.

Акъайы фронтта ольген.

Яп-яш эки баласы бар.

Биз, элимизден кельгенине коре, онъа ярдым этемиз.

Лякин бизден зияде Айрапетов тырыша.

Бу адамда худжур бир денъиш олды: башы-аягъынен бу аилеге багъланды.

Не таиси балаларгъа алып келе.

Иштен бош вакъытларында (бригададан кетти, фурунда арабаджы чалыша) ятакъханеге келип, бу къадынгъа сув ташый, собаларгъа агъач яра, онынъ эвде къалгъан балаларына козъ-къулакъ ола.

Бойле мусбет алларны онда эвельден сарафламагъан эдим.

Бакъайыкъ, сонъу не олур.

Даа шимдичик комсомол секретарларынынъ район мушаваресинден къайттым.

Хайырлай билесинъ: кечкен чаршенбе куню мени Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ секретары оларакъ сайладылар.

Саша Кудрявцев бу йыл девлет имтианлары береджегинден, секретарьлыкътан бошамаларыны риджа этти.

Нияр акъшам мектебининъ докъузынджы сынфында окъуй.

Илериде университетке кирмекни хаяллана.

Тирнекли ве акъыллы къыз, илле мурадына ирер.

Лякин мени башкъа бир меселе азаплай: бу къызнынъ юреги гъалиба манъа янтайды.

Не япмалы?

Мен онъа сени севгенимни, сени беклегенимии айткъанымдан, бойле бир шейнинъ ола бильмеси акълыма кельмеген эди.

Элесленмеге башладым, чюнки юреги алевленип кетсе, оны сёндирмек де зор олур...

Селим ятакъханенинъ къызыл кошесиндеки стол устюне буюк бир табакъ кягъыт джайдырып, онынъ уджларыны кнопканен пекитти.

Кягъытнынъ юкъары башында ренкли къарандашларнен «Кирпи» сёзюни язды; онынъ тюбюнде, козьлерини йылтыраткъан ве сиври тишлерини ырджайтып тургъан тикенли кирпининъ ресимини япты.

Къызыл къалемнен ян-янаша эки чызыкъ сызып, онынъ ичине:

«Къайракъташ нефтьчилери умумий ятакъханесининъ сатирик органы» сёзлерини язды.

Бундан сонъ коридордаки тахта къутучыкътан бир авуч томарлангъан кягъыт парчаларыны чыкъарып, оларны бирме-бир стол устюне дестелеп къойды ве энъ устьтекини элине алып, козьден кечирди.

«Дамсыз къавуннынъ урлугъы чокъ олур» серлевалы бу хаберде, чалкъа тюшип яткъап Шишманнынъ каррикатурасы ясалгъан.

«Хур-хур одаман» адландырылгъан Шишманнынъ агъзындан шу сёзлер чыкъа:

«Огюз олса мойса эр даим тапылыр», «Аркъама юк, бойнума хамут не керек я?»

«Алла берсин, афтада-алты базар, бир байрам олсун».

Селим мемнюниетнен кулюмсиреп, экинджи столда дерс азырламакъта олгъан Серверге бакъты.

— Яхшы, чокъ яхшы, поэзия!

— Неге къуванасынъ?

— Газетамызгъа дызман бир материал тюшти.

Шишманнынъ тенбеллиги акъкъында.

Ресимини корьсенъ, кульмектен ичеклеринъ узюлир.

— Эскирмедими? — деп сорады Сервер.

— Шишман ударниклер сырасына киреятыр.

— Къара къышта тазе хыяр!— деп къызышты Селим.

- Ондан ударник олурмы?

Валлаи, чаресини тапса бутюн ударниклерни ялап ютар.

— Достлугъынъыз бозулдымы?

— Шу эрифтен гонълюм къайтты.

Къальбини сакълап туткъан адамгъа ошай.

Топлашувларда эр кестен эвель «урра» къычырса да, топлашувдан сонъ:

«Къаравул, гедже-куньдюз ишлетип, еди теримизни сыдыралар», деп яйгъара къопара.

«Бутюн Къайракъташта юрек сырдашы, эш-досту олмагъан бу Шишман, акъикъатен, насыл бир адамдыр? — деп тюшюнди Сервер.

— Козьге кирмек, достлукъ къазанмакъ ичюн тилинден бал тамызса да, яшлар ондан четлешмеге тырышалар.

Селим биле ондан вазгечкен.

Тили юрегинен бир кельмесе керек.

Къой териси кийген къашкъыр олмасын...»

Селим экинджи кягъыткъа узанды.

Лякин оны козьлерине кетиргенинен, юзюндеки джошкъунлыкъ бир ань ичинде кедерге айланды, ийлекярлыкънен кульген козьлери сёнген киби олдылар:

«Джумерт юрекли йигит» сёзлери астында балабан бир юрекнинъ ресими япылып, устюнде беш къызнынъ ады язылгъан.

— Онъмазлар мени де унутмагъанлар, — деп курсюнди о, ве дестеден учюнджи кягъытны алды: дев киби мазалы эки адамнен пармакъ бойлу бир яш сурюне-абына ёл бою кетмектелер.

Язы:

«Аджеба бу къадедешлер къайсы бир арыкъкъа барып юварланырлар?»

Селим асабийликнен дудакъларыны тишледи ве, истер-истемез, кене кягъыт дестесине узанды.

«Къайракъташ тиленджиси» серлевалы бу хаберде, ёл ягъасында чёккен ве «баш агъырсына юз граммлыкъ хайыр» истеген тиленджининъ каррикатурасы япылгъан.

Онынъ тюбюне:

«Бу тиленджининъ ады недир?» деп, балабан суаль ишарети къоюлгъан.

— Ким олсун, эльбет де Селимдир! — деп къычырды о.

— Зампара да мен, ичкиджи де мен, тиленджи де.

Ёкъ, бу джинасир «Кирпи» меним элимден келеджек шейге ошамай.

Япамайджагъым!

Сервер кулюмсиреп алды.

— Ана санъа бир шей даа!

Озюмни эльге алмагъа истейим, манъа иш беринъиз деп, комсомол тешкилятына мураджаат эткен сен дегиль эдинъми?

Селим онынъ янына барды.

— Сервер, дост, насыл этейим де, мына бу эллеримнен газетада озь каррикатурамны япайым?

Бунъа кимнинъ эли барыр?

Эм бир дане олса не исе, материалларнынъ докъсан докъуз проценти меним акъкъымда да!

— Язгъанлары догърумы?

— Догъру амма, бираз кечиккенлер.

Мен эр алда...

— Тенкъиттен къоркъасынъмы?

— Тенкъиттен къоркъмайым амма...

— Къоркъмасанъ аммалап отурма, газетаны чыкъар.

Керек олса озюнъни де аджыма, кулюнчли олсун.

акъылда тут, кулькю инсанны догъру ёлгъа чеккен васталардан биридир.

Селим башыны эгип, элине къалемини алды...

Ичери Зарифе енге кирип къалды.

Чалыкъ козьлеринен газетаны бакъып чыкъкъан сонъ:

— Вай аначыгъым, ракъыгъа пара истеп юрген бу бешарет ким экен? — деп къакъылдап кульди.

— Ким олсун, меним, — деди Селим.

— Олян, буны асалет озюнъни кульдюрмек ичюн япасынъмы?

— Кульсинлер!— деди Селим ве къалемини столгъа ташлап, Зарифе енгеге айланды.

— Акъылда тутынъыз: кулькю де инсанны догъру ёлгъа чеккен васталардан биридир.

Озь-озюни тенкъит дегенлери мына будыр!

— Айса, сархошланып кровать тюбюнде къуcкъанынъны да суретке ал.

— Зарифе енге Серверге бурулды.

— Огълум, мен сени араштырып кельдим.

Мына, бу телеграмма санъадыр.

Сервер бир джаннен аякъкъа турып, телеграмманы алды, оны алель-аджеле козьден кечирди.

— Кене хабер ёкъ...— телеграмманы столгъа ташлап, къайгъылы бир алда ерине отурды.

Бу, Самаркъанддан берген докъуз телеграммасындан энъ сонъкисине кельген джевап эди.

Эвельден алынгъан джевапларда да Ташкент алий окъув юртлары Къуртбединова адлы къыз оларда окъумагъаныны бильдирген эдилер.

Меселеден хабери олгъан Зарифе енге Сервернинъ гонълюни алмагъа тырышып:

— Умюдинъни кесме, огълум, бир кунь ола къуванчлы хабер де алырсынъ,— деди.

— Олюлерден хабер кельмез, джанлы адам мытлакъа тапылар...

2

Фундаменталь китапханенинъ салмакълы къапысы акъырын-акъырын ачылып, коридоргъа узун бойлу, тегиз эндамлы, эки орьме сачы тобукъларына саркъкъан бир къыз чыкъты.

Акъ шалиден костюм кийген бу къыз, сол элининъ къолтугъына китапларыны къыстыргъан, сагъ тарафында исе эль ерине енъи салынып тюшкеп.

Бир къач саниеден китапханенинъ къаршысындаки канцеляриянынъ къапысы да ачылды.

Ондан тос-томалакъ ве лякин чалыкъ ве арекетчен бир къыз чыкъты.

О, узун сачлы къызгъа мураджаат этерек:

— Айше, азырсынъмы?— деп сорады.

— Азырым, Зухра, саат еди олаятыр, кетейик, эвде раатсызланадырлар.

— Валлаи, бу Шапат апанен Мамарасул ака сени озь эвлядларындан зияде севелер.

Эль баласына тап бу къадар багъланмакъ оладыр да.

Я барып да эрге чыкъсанъ, олар сенсиз не япарлар?

Сенинъ пешинъден кетмезлерми?

— Кетселер не олгъан?

Илериде оларнынъ къартлыгъыны темин этип олсам, озюмни дюньяда энъ бахтлы адамлардан бири санар эдим.

Олар экинджи къаттан тюшип, Ташкентнинъ Карл Маркс сокъагъына чыкътылар ве автобус токътагъан ерге догърулдылар.

— Бу секретарьлыкъ иши къуруп къалгъанды, деди Зухра.

— Саба саат докъузда ишке чыкъып, акъшам едиде бошайсынъ, кене де олса ишинъ битмей.

Валлаи, кунь ярыгъы корьмейим.

Кезмеге, доланмагъа, корюшмеге вакъыт къалмай.

Куньдюзлери ишни къолайладым деген арада, бир къучакъ кягъыт даа алып келелер:

окъу, мундериджелерине коре напкаларгъа тикип къой, къаршылыкъ яз, джевап сорат.

Бу иштен шу дередже тёнъюльдим ки, элимден кельсе дюньяда кягъыт деген кягъыт къалдырмаз эдим.

Энди справка бюросы да мен олдым.

Бири къызыны сората, экинджиси огълуны, учюнджиси эрини, дёртюнджиси севгилисини...

Даа якъынларда элиме, худжур бир телеграмма тюшти.

Кимдир, бириси:

«Айше Къуртбединова сизде окъумаймы?» деп сората.

«Береджек къуванчлы джевабынъыз ичюн сизге кунь эвельден тешеккюрлеримнн бильдирем», деп яза.

Не къадар незакет!

Лякин Университетте окъумагъан Къуртбединованы къайдан тапайым да, онъа «къуванчлы хабер» берейим?

Айше токъталды.

— Телеграмма кимден эди?

— Къулакъ асмадым.

Ады Сарвар эди.

— Сервер?!

Сервер дединъми?

Я фамилиясы?

Зухра хатырламагъа зорланып, къашларыны къысты.

— Не эди шу?..

Бакъ сен, тилим уджында тура да, хатырлап олмайым.

Узбек фамилиясы...

— Арсланов дегильми?

— Э-э, Арсланов.

Я сен оны къайдан билесинъ?

Айшенинъ къолтугъындаки китаплар къалдырым устюне тюштилер.

Эсини джойгъан киби олды.

Диваргъа ясланып, козьлернни юмды.

— Айше, джана-джан, санъа не олды?

— Зухра Айшени эки элинен къучакълады.

— Вай, чырайынъ ап-акъ кесильди де!

Аджеле ярдымгъа хабер этейимми?

Айшенинъ козьлеринде алкъалангъан козь яш тамчылары мор бенекли янакъларындан дане-дане тыгъырып, ерге тамдылар.

О, ава етмегендай, тыйыла-тыйыла нефес алды.

— Айше, достчыгъым, ничюн тап бу къадар тесирлендинъ?

Ёкъсам бу Арсланов ве Къуртбединова дегенлери танышларынъмы?

— Къуртбединова меним,— деди Айше.

— Баба фамилиям...

— я Афатова?

— Афат лагъабыны манъа дагъда берген эдилер.

Документлерим дженк вакътында джоюлгъанындан, сонъундан озь фамилияма кечемедим.

Бойледже арбий лагъабым фамилия олып къалды.

Зухра, телеграмма къайдан эди?

— Бильмейим, джана-джан, о джеваплы телеграмма олгъанындан, кери адресине дикъкъат этмедим.

Айше аркъасыны дивардан алып:

— Юр достчыгъым, кери къайтайыкъ, телеграмманы озь козюмнен корьмек истейим,— деди.

— Биз о сой телеграммаларны папкада къалдырмаймыз.

Языкъ, бильген олсам сакълар эдим.

Олар автобускъа минип, Эски Джува тарафына ёнедилер.

Айше бутюн багърыны къаплагъан къуванчына берилип, ёлнынъ ахырына къадар агъзыны ачмады, эп Серверни хаялланды.

О, Серверининъ, дженктен сагъ-селямет къайткъаныны ве Орта Асия республикаларындан биринде экенини биле эди.

Буны о Москвадан соратып бильди.

Бойле бир хаберден сонъ Айше Орта Асия республикалары военкоматларына мураджаат этерек, Серверининъ адресини бильмеге тырышты, лякин тапыштырамады.

Демек, Сервер де оны араштыра экен.

Я о Айшенинъ Ташкентте, университетте экенини кимден бильди?

Ничюн озю сюрип кельмеди?

Айше бу тюшюнджелернен мешгъуль олгъан арада автобус тар бир сокъакънынъ башына келип токъталды.

Олар тюштилер.

Зухра озюни къабаатлы сайгъанындан, бутюн ёл бою лакъырды ачмагъа, Сервернинъ ким олгъаныны сорамагъа джесарет этемеди.

Энди эль тутушып сагълыкълашув вакъты кельгенде:

— Афу эт мени, Айше,— деди,

— бильмедим, матювлигиме барып, телеграмманы йыртып ташладым...

Бу вакъыткъадже Айшенинъ юрегинде толкъунлангъан ве тышкъа атылып чыкъмагъа имкян арагъан сынъырсыз къуванчы, бирден онынъ юзюнде парылдады: эля козьлери йылтырады, бетинде шырныкълы тебессюм ойнады ве о, ич бир себебсиз, шадлыкънен кульди.

— Зухра, тувгъанчыгъым, сен бу хабернен манъа омрюмнинъ бааръ куньлерини, бааръ къуванчыны, ильк севги бахтыны къайтардынъ.

Бу козь айдын хаберинен мени янъыдан дюньягъа кетирдинъ, бахт йылдызы тюбюнде догъгъанлардан бири эттинъ.

Сен мени анълайсынъмы, джан достчыгъым?

Сёзге пек къытмыр олгъан Айше бу кересинде эп эеджанланып, къуванчыны сёзнен ифаде этмеге тырышты.

Чокъ сёйленди, лякин юрек къуванчыны толусынен тёкип оламады.

Ниает, Зухрагъа эгильди, оны къучакълап опьмек истеди...

къолтугъына китаплары къысылгъан бирден-бир эли бунъа имкян бермеди.

О, башыны Зухранынъ коксюне даяды ве юректен къопкъан бир давушнен:

— Сагъ ол, Зухра, къувандырдынъ...— деди

— Козь айдын хабери ичюн афу дегиль де, магъарич талап эт.

Айды, магъаричи де олур, зияфети де.

Геджелер хайыр ...

Экиси эки тарафкъа кеттилер.

Айше юксек топракъ дивар арасында сыкъылып къалгъан ешиль бир къапы алдында токъталды ве оны омузынен итеп ачты.

Электрик ышыгъынен айдынлатылгъан азбаргъа кирди.

Къыш акъшамы олгъанына бакъмадан, азбардаки сет устюнде чай ичкен къарт бир адамнен къартанай, онынь аякъ давушларыны эшиткенлеринен, эллериндеки пиялаларны ташлап, къапыгъа чевирильдилер.

— Кельдинъми, къызым?—деди къартанай.

— Кельдим, ойи,— деп Айше къартанайнынъ янына чапып барды, къолтугъындаки китапларны сетке ташлап, тек элинен онынъ белине сарылды, козьлеринден, бурюшик бетинден, дудакъларындан опьти.

Бундан сонъ китапларыны топлап, эв ичине кирип кетти.

Айшенинъ шадлыгъына айретленген къартлар бир-бирине бакъып, индемей къалдылар.

Арадан бир къач дакъикъа кечти.

Къартларнынъ сабырлары тюкенсе де, Айше акъшам ашына чыкъмады.

Мамарасул ака къадынына козь этип, эв къапыны косьтерди.

Шапат апа усулнен къапыгъа якълашып, анахтар делигинден бакъты.

Айше, эвге келип-кеткенлернинъ эписине «агъам» деп косьтерген ресимни бакъмакъта эди.

Шапат апа къапыны аралыкъ этип,

— Къызым, аш суваятыр, софрагъа буюр,— деди.

— Тюрленгенсинъ, ёкъса севинчли бир хабер алдынъмы?

Айше элиндеки ресимни косьтерди, къалтыравукъ бир давушнен:

— Мына, бу адам тапылды...— деди.

— Агъанъмы?

— Эбет, агъам тапылды,— деди Айше ве ялан айтмагъа меджбур олгъанындан, козьлерини гизледи.

— Энъ севимли адамым...

— Вай къызым, шу вакъыткъадже сусып тургъанынъ да не я?

— Шапат апа онынъ элине япышты.

— Юр, атанъны да къувандыр.

Эй, атасы, мужде азырла, къызнынъ агъасы тапылгъан.

Мамарасул ака Айшенинъ янына джувурып барды.

— Козь айдынлар олсун, къызым,— деди о.

— Къана, отур, айт корейим, о къаерде экен, бизге къачан келеджек?

Айше сетке отурып, аякъларыны ерге салындырды.

Не айтайым, деп ойланды, онынъ къаерде экенини, къачан келеджегини мен билем я?

— Агъам мени соратып телеграмма йиберген, лякин университетте адресини язып алмагъанлар.

— Раатсызланма къызым, сораттымы, озю де сюрип келир,— деди Мамарасул ака.

— Ташкентке келип тюшкенинен агъанъны догъру эвге алып кель.

Сен къызымызсынъ, о да огълумыз олур.

Бутюн мааллени топлап, козь айдын тою япармыз.

— Тезден кельсе экен,— деп Шапат апа Айшеге айланды.

— Къызым, Сабир Мухаммедовичлер ярын саба Къайракъташкъа коче экенлер.

Къадыны Гульджиан сенинънен сагълыкълашмакъ ичюн бугунь эвимизге аякъ устю кирип чыкъты.

Бельки барыр-сагълыкълашырсынъ?

Агъанънынъ тапылгъаныны айтсанъ, ким билир насыл къуваныр эди.

Айшенинъ башында янъы бир фикир догъды.

Эльбет, онынъ Ташкентте экенини ялынъыз Ниярнынъ эништеси Осман агъа биле.

Олар былтыр скверде корюшкен эдилер.

Сервер онынъ мында олгъаныны итимал Осман агъадан огренгендир.

Ниярнен багъланмалы, Ондан Осман агъанынъ адресини алып, Серверни соратмалы.

— Ойи, мен чокъ эгленмем,— деди Айше ве жакетини омузлары устюне ташлап, ёлгъа чыкъты.

Айше эр эки тарафы юксек топракъ диварларнен къоралангъан сокъакъ боюкетип, салмакълы багъаналаргъа бекитильген ве кертме орнеклернен ишленген къызыл боялы бир къапынынъ янында токъталды.

Къакъты.

Азбар ичинден кимдир:

— Аджеле этменъиз, бараятырым,

— деп темиз татар тилинде джевапланды.

Тартылып алынгъан мандалнынъ тасырдысы эшитильди.

Къапы артына къадар ачылып, Айшенинъ огюнде алчакъ бойлу, мавы комбинезонлы бир йигит пейда олды.

О, суний бир незакетнен:

— Буюрынъыз, къапымыз ачыкъ, тёрюмиз сизни беклей,— деди.

— Къонакъбайлар эвде олмагъанларындан, сизни къабул этип алмакъ шерефи манъа къысмет олды.

Бойле бир тесадюфке гъает мемнюним.

Таныш олайыкъ: Амет!

Керек олып къалсам, Ешиль Амет, шофёр Амет, даа олмагъанда лётчик Амет деп сорарсынъыз.

— Амет элини Айшеге узатты.

Къыз сол элини берди.

Амет онынъ бу арекетине чокь тааджипленсе де, бу акъта индемеди.

— Таныш олгъанда адларыны, фамилияларыны айта тургъанлар,— деди.

— Айше!

— Чокъ яхшы адынъ бар.

Меним къартанамнынъ ады да Айше эди.

Адынънен къарт ол.

— Гульджиан апа эвдеми?

— Олар Сабир Мухаммедовичнен театрге кеттилер.

Ярын саба бирнниижи хоразда ёлгъа чыкъамыз.

— Сиз шофёрсинъизми?

— Шимдилик шофёр.

Ташлайджакъ олып бакътым амма, якъамны бошамайлар, сенинъ киби экинджи бир шофёрни къайдан тапармыз, дейлер.

Мени мында, аэропортта да беклейлер: кель, истеген самолётынъны берирмиз, тек бизде ишле, дейлер.

Оларгъа теджрибели лётчик керек экен.

Тюневин аэропорткъа барып, кесен-кес лаф эттим.

Къысмет олса...

— Бойле зенаатынъыз да бармы?

Амет эллерини кокрегине хачлап, аякъларыны керип, къопайчоралыкънен Айшеге бакъты.

— Догъма лётчиким!

Арбий лётчик!

Дженк йыллары бир саат биле самолёттан тюшмедим.

Коктеки немселерни айдаштырып юрдим.

Самолётымнынъ фюзеляжында юз элли эки йылдыз бар эди.

Айшени бу шенъ яшнынъ тильбазлыгъы меракъландырды.

— Юз элли эки дейсинъми?— деп тааджипленгенден олды.

— Демек, юз элли эки самолёт урып тюширдинъ, олейми?

— Эльбет, юз элли эки!

Къуршун ашап къачып кеткенлерни бу эсапкъа къошмайым.

Айше озюни тутамагъанындан, къакъылдап кульди.

— Бакъ сен онъа, дженк йыллары акъранлары даа штансыз юргенде, бу самолёт урып тюшюре экен.

Бельки таякънен урып тюшюредирсинъ?

Тьфу-тьфу, назар тиймесин.

Амет агъзыны ачып къалды.

Айше исе эвдеки балаларнынъ шаматасыны эшитип, босагъадан ичери атлады.

Мында о таныш олмагъан бир адамына расткельди.

Отуз-отуз беш яшларында ири, къара козьлю, эсмери чырайлы арыкъ бир къадын Гульджианнынъ учь баласыны да тизлери устюне отуртып, оларгъа

недир икяе эте ве эр айткъан сёзюнден сонъ озю де ве балалар да джошкъунлыкънен къакъылдап кульмекте эдилер.

Къадын Айшени эслемеди.

Айше бу шенъ-шерамет оюнны бираз сейир эткен сонъ, откюр бир давушнен:

— Акъшам шерифлер хайырлы олсун!— деди.

Ичеридекилер кулькюни кесип, къапыгъа айландылар.

Балалар:

— Айше апа кельди!

Айше апа кельди!— давушларынен онынъ этеклерине келип япыштылар.

Эсмери къадын да аякъкъа турды.

— Сиз Гульджиангъа кельсенъиз керек?—деп сорады.

— Эльбет, сагълыкълашмакъ ичюн кельдим,— деди Айше,— лякин олар театрге кеткенлер.

Мен Къайракъташтаки бир ашнама мектюп язып къалдыражакъ эдим.

— Мен де Къайракъташлым,— деди эсмери къадын.

— Ташкентте тедавий олдым.

Нерваларым юфкъаргъан...

Къадынлыкъ хасталыгъым да бар эди.

Шимди, шукюрлер олсун, бир къарарым.

Ярын мен де оларнен кетеджем...

Мектюбинъизни ишансанъыз ...

— Вай джаным, не демек олсун, чокъ яхшы,— деди Айше ва Гульджианнынъ язы столу башына кечип, кучюк бир мектюп къаралады.

Оны учь коше конверт шеклинде бюклеп, устюне эв ве университет адреслерини язды.

— Ниярны таныйсызмы?

— Николай Васильевичнинъ къызымы?

Къайракъташта оны танымагъан адам бар я!

— Риджа этем, онъа меним селямымны бильдиринъиз эм де мына бу мектюпни беринъиз.

— Селямны кимнинъ адындан бильдирейим?

— деп кулюмсиреди эсмери къадын.

— Гугюмнинъ саибинден десенъиз озю де анълар.

— Адынъыз сырмы?— деп эсмери къадын дикъкъатнен Айшенинъ юзине бакъты.

Бу вакъыткъадже онынъ бой-постуна, мучелерининъ тегизлигине, бедениининъ сагъламлыгъына, инсанны озюне эсир этиджи шырныкълы давушына сукълангъан къадын, шимди, лампа ярыгъында Айшенинъ акъ юзюндеки бичимсиз мор лекелерни эслеп, айретте къалды.

Озюнде пейда олгъан менфи теэссуратны гизлемге тырышаракъ, элини узатты.

— Илериде бельки бир даа корюшмек къысмет олур, баре адларымызны огренип къалайыкъ: Галина Ивановна Промкина!

— Айше Къуртбединова!

— Айше?

Мен бу адны кимдендир эшиткен эдим амма...

Э, биздеки Катя я да Валя киби, татарларда да Айше адына пек сыкъ расткелине, сёз башкъа бириси акъкъында кеткендир...

— Ким акъкъында экенини хатырлап оламайсынъызмы?

Галина Ивановна бираз сусып тургъан сонъ:

— Ёкъ, хатырлап оламайым,— деди.

— Олмайджакъ бир шейдир де.

Къулагъын эшиткен эр шейни акълынъда тутаджакъ олсанъ, юзлернен-бинълернен эмиш-демишлер инсаннынъ къафа тасында сыгъармы?

Сен, тувгъанчыгъым, мына неге дикъкъат эт,— деди Галина Ивановна ве Айшенинъ тирсегинден тутып, оны оданынъ кошесине чекти.

— Сен корюмли бир къызсынъ.

Табиат санъа дюльберлик ичюн эр шейни берген.

Эгер бетинъдеки мынавы лекелер олмагъанда, сен дюльбер къызлар сырасына кечип, джаным-джаным йигитлернинъ башыны айландыра билер эдинъ.

— Галина Ивановна, мени ойле шейлер меракъландырмай.

— Токъта, больме, даа айтаджагъым бар.

Дюньяда дюльбер олмагъа ынтылмагъан къадын ёкътыр, чюнки дюльберлик къадын ичюн буюк бахттыр.

Чырайынъны сытма, сен де дюльбер олмакъ, севильмек, бегенген яшынъа озюнъи севдирмек истейдирсинъ.

Бу,табийи бир шейдир.

Дюльберлик пешинден чапкъалагъан базы къадынлар киби санъа бет сыманъны бозмагъа ич де аджет ёкъ, чюнки сен догъма дюльберсииъ.

Лякин, ничюдир бильмем, сенинъ бу дюльберлигинъ устюне леке чекильген, гузеллигинъ бозулгъан.

Хасталангъандырсынъ да: Севильмек истесенъ — дюльберлигинъни кери къайтарып ал.

— Мен сизни анълап оламайым.

— А-а, меракълана башладынъмы?

Косметика илимине мураджаат эт, джаным.

Фенде, илимде олгъаны киби, косметикада да буюк янъылыкълар бар.

Сенинъ бу тамгъаларынъны, сабуннен ювгъан киби, тепме-тегиз силип алырлар.

Истесенъ, энъ метинли косметикнинъ адресини берейим.

— Сагъ олунъыз, керекмей.

Севимлиме мен мына бу лекелернен корюльмек истейим.

— Я бегенмесе?

— О вакъыт севимлим акъкъында мен де белли бир нетиджеге келирим.

— Насыл бир нетиджеге?

— Бу адам мени дегиль де, ялынъыз бетимни севе экен деп, ондан вазгечерим.

Галина Ивановна ири козьлерини Айшеге фырландырып, шашып къалды.

— Худжур бир къыз экенсинъ,— деди о бираз сусып тургъан сонъ.

— Аят теджрибенъ ёкъ.

Къыз деген шей не къадар дюльбер олса, йигитлер базарында къыймети де о къадар юксек олур.

— Галина Ивановна, йигитлер базарына дженктен эвель чыкъып, гонълюме яткъан йигитни о вакъыт сечип алгъан эдим.

Башкъасына козюм ёкътыр.

Биз бири-биримизге ашыкъ-севда эдик.

Дженк вакътында башыма мына бу беля кельди: эльсиз-къалдым, юзюм бозулды.

Севимлимнинъ бундан хабери ёкътыр, кене эвельки Айшесини кореджек оладыр.

Меним, акъикъатен, гузель бет сымам бар эди.

Лякин не япайым, бунъа да шукюрлер олсун, джаным сагъ къалды.

Инсан ичюн энъ муими будыр.

Севимлим самимий дост исе, мени бу алымда да бегенир.

Бегенсе, оны илериде даа да бахтлы этмек ичюн сиз айткъан косметикке де барырым.

— Йигитинъ ордудан къайтмадымы?

— Къайтты, лякин даа тапышамадыкъ.

Галина Ивановна Айшени озгъарып, азбаргъа чыкъты.

Машинадаки бокъчалар устюне узангъан Амет, сурекли хурулдысынен азбарнынъ акъшам тынчлыгъыны бозып, кейфнен юкъламакъта эди.

Айше сагълыкълашаджакъта шенъликнен кулюмсиреп:

— Эгер куньлерден биринде косметика экимининъ адреснни соратсам, сиз бунъа тааджипленменъиз,— деди.

— ёкъ, джаным, тааджипленмем.

Бу суальнинъ манасыны мен башкъаджасына анъларым.

— Насыл?

— Асрет-асретине къавушкъан, мурадларына иргенлер,— деп тюшюнирим.

Олар экиси де рушенликнен кульдилер.

Юкъусы бозулгъан Амет, недир мырылданып, экинджи тарафына бурулды.

3

Бориснинъ вахтасындаки яшлар шенъ-шерамет эдилер: олар бугунь саба ишке тюшкенде, гедже сменасындан еди юзь алтмыш эки метр теренликте экинджи нефть къатламына расткелингенини анъладылар.

Борис эр кунь япкъаны киби, гедже сменасында ишлеген буравджыдан насыл джыныс къатламларнынъ буравлангъаныны, къую тюбюндеки буравнынъ кескинлиги не алда олгъаныны сорап бильди; вахтасынынъ азаларынен бирликте бурав кедиклерини тешкерип чыкътылар, бошалгъан болтларны пекиттилер; бир-бирине шыхлангъан демир къысымларыны майладылар, козьге чарпкъан уфакъ-тюфек нукъсанларнынъ огюни алдылар.

Азырлыкъ иши биткен сонъ, Бориснинъ гурюльтили командасы янъгъырады:

— Арсланлар, ишке башланъыз!

«Арсланлар» ишке тюштилер.

Борис бурав трубаларынынъ бири-бирине пекитилювини тешкерип турды, керек олгъанда тормоз башына кечти, дакъкъада бир монометр ве дриллометрге къарап, геологик — техникий нарядгъа мувафыкъ бурав режимини тертипке салды, буравланмакъта олгъан ер къатламларына коре балчыкъ шингенлигининъ теркибини бельгиледи; буравджынынъ ярдымджысы Сервер «буравнынъ юреги» сайынгъан насосларны козетип, ишнинъ кетишатына коре оларны идаре этип турды, балчыкъ шингенлигининъ узлюксиз девир этмесини теминледи, эндирильмекте олгъан бурав трубаларыны иликтирди, иш алетлерининъ муайен бир ерде тизилип къоюлмасына козь-къулакъ олды; Сеитабла вышканынъ устюнде джанбазлар киби чевирилерек, Бориснинъ эр бир эмирини тантиминен беджермеге тырышты, таль системасындаки механизмлернинъ нормаль суретте ишлемесини теминледи, кронблокны ве йиплерни майлап турды.

Балчыкъ шингенлиги азырлагъан Шишман тек бир озь ишини япмакънен къалмайып, керек олгъанда Бориске ве Серверге ярдымгъа етип кельди.

Иш сырасында эди.

Яшлар моторларнынъ ве роторнынъ къулакъ тындырыджы гурюльтисине, лебёдканынъ тасырдысына, насосларнынъ пырхылдысына бакъмадан, озь аралары багъырыша, шакъалаша, базы бирлери исе йырламагъа да ынтыла эди.

Кочюрилип кетирильген вышканынъ астындаки бу къуюда биринджи нефть къатламына дёрт юз отуз беш метр теренликте расткелинген эди.

Геологик-техникий нарядгъа мувафыкъ нефтьнинъ учюнджи ве энъ къалын къатламы бинъ эки юз элли метр теренликте олгъаны козьде тутулгъанындан, бурав ишлери юкътатылмады.

Борис буравджы вазифесине котерилювининъ биринджи кунюнден башлап, вахтасыны огь сафларгъа чыкъармагъа, бригадада биринджиликни къазанмагъа тырышты.

Шунынъ ичюн вахтада низам-интизамны ёлуна къойды, эр бир нефтьчининъ иш черчивесини бельгиледи.

Сервер онынъ бу алидженап ынтылышларына якъындан турып ярдым этти.

Эм, акъикъатен, арасы бир ай кечер-кечмез, Бориснинъ вахтасы бурав графикасыны толдурувда биринджиликни къазанды.

Лякин бу биринджи мувафакъиетлер Бориснинъ башыны айландырды ве о, макътанчакълыгъына барып, смена къабулы ве я да теслими вакъытларында, башкъа вахталарнынъ буравджыларына саташа башлады.

— Сен достум, вахтанънынъ азаларына бирер дане зонтик сымарла, — дей эди о.

— Эп бир графикни толдурмайсынъыз, баре ягъмургъа да сыланмасынлар.

— Эй, буравджы аркъадаш!

Сизге кярлы бир иш таптым: къомшу колхозгъа чипче керек экен.

Планны беджермеген нефтьчилеринънинъ тюбюне беш — он данеден йымырта къоймайсынъмы?

Бундан бир къач афта эвелиси Сервернен Борис арасында шойле бир лакъырды олып кечкен эди.

— Тилинъни тый достум, биз айны шу бригаданынъ азаларымыз, - деди Сервер.

— Бутюн сменаларнынъ яхшы чалышмаларыны эльде этмек керекмиз.

— Чалышсынлар да, — деп джевапланды Борис.

— Не, бизге ишнинъ енгили тюшеми?

Айны бир наряднен ишлеймиз.

Биздеки кучь оларда да бар.

Тенбеллик этмесинлер...

— Олар заметлерини аямайлар.

Къопай чоралана берсек бир кунь ола пешимизден етерлер, бельки озып да кечерлер.

Кульме, Борис, олар бизим теджрибемизге озь акъылларынен ирерлер, ишлерини тезлештирмек ичюн башкъа чарелер де тюшюнип чыкъарырлар.

Лякин, бунынъ ичюн вакъыт керек.

Озюнъ билесинъ, гъайып этильген эр бир дакъкъа девлетке берильмей къалган нефть демектир.

Эгер биз акъикъий нефтьчи олсакъ, эмегимизни аямаздан, эр бир вахтанен чалышып, теджрибемизни оларнен иш башында пайлашмакъ керекмиз.

Сервернинъ теклифи Бориснинъ юрегине ятса керек ки, козьлери гъурур ве мемнюниетнен парылдадылар.

— Оджа олып оларгъа дерс берейик, дейсинъми?

— Ёкъ, оджа я да инструктор оларакъ дегиль, аркъадашчасына ярдым этмемиз керек.

Насыл, разысынъмы?

Шу куню акъшамы Борис, Сервер ве бригаданынъ устасы Адиль вахталарны инструктирлев куньлерини тайин эттилер.

Бу плангъа эсасланаракъ, Бориснинъ адамлары он кунь ичинде бутюн вахталарда бирер смена ишледи ве адий ишчиден башлап, вахта буравджыларына баргъандже, бригаданынъ эр бир азасына насыл ишлемек кереклигини огретти ве косьтердилер.

Борис бойле инструктажлар вакътында ойнакъ тилине сербестлик бермесе де, сменаларнынъ ахырында буравджыларнынъ джан ерине тийип ала эди:

— Иш графикнъизни юз йигирми фаиз толдурдыкъ.

Бу кересинде эмегимиз элял олсун.

Энди арабанъызны озюнъиз чекинъиз, буксирге ишанманъыз, ягъма ёкъ.

Элинъизде кучь, башынъызда акъыл, юрегинъизде виждан олса, мейдангъа тюшюнъиз: графикни юз элли фаиз толдурмакъ ичюн куреш илян этемиз!

Бизнен тутушмагъа козь батырасынъызмы?

Вахта буравджылары индемедилер ве лякин олардан эр бири Бориснинъ сёзлерини къулакъларына сыргъа этип, озь чарелерини коре башладылар.

Арадан бир афта кечер-кечмез бригадада графикни юз йигирми фаизден эксик толдургъан вахта къалмады.

Адильнинъ бригадасы клуб алдындаки урьмет тахтасында бириндджи сырагъа язылды.

Эски нефтьчилер ве бурав усталары Адильге ве онынъ буравджыларына урьметнен бакъа башладылар.

Адиль бригадасынынъ мувафакъиетлерине къуванаракъ, куньдюзлери къан-тёрге пишип нефть кедиклери, алетлери ве зарур материаллар пешинден чапып-чапкъалап юрди, геджелерини исе къуюю башында кечирип, гурюльти астында юкълады, гурюльтинен турды.

Бугуньки къуванчлы хабер Борисни де джоштырды.

Лякин саба ишке тюшеджекте гедже сменасы буравджысынынъ мыскъылнен айткъан сёзю онынъ юрегине сапланып къалды ве о бу акъта тюшюндикче, къуванчы кедерге айлана башлады.

Уйлеге якъын онынъ шадлыгъындан эсер биле къалмады.

Сервер онынъ нешесизлигини сезип:

— Борис, бурнынъ тап ерге салынгъан, онынънен ер суреджек оласынъмы?— деп сорады.

— Анавы онъмаз буравджы ойле бир тапмаджа айтты ки, манасыны асла анълап оламайым.

— Айт, манасыны бельки мен тапарым.

Бу, не демек экен?

Сервер кульди.

— Атлары ёрулгъан арабаджылар башкъаларындан артта къалмамакъ ичюн арабаларына мечев ат чеке тургъанлар.

Зан этсем, буравджынынъ айтмакъ истегени мына будыр.

Бориснинъ къашлары чатылды.

— Ачыкъ айтчы шуны.

— Гедже сменасы бизни озса керек.

Демек, оларнынъ артындан етмек ичюн озь «арабамызгъа» мечев ат екмек, яни бир чарелер корьмек керекмиз.

Бу сёзлер Бориске ойле бир тесир эттилер ки, о аз къалды элиндеки тормозны йибере язды.

— Асла оладжакъ шейми?

Ёкъ, олардан артта къалмамыз мумкюн дегиль.

Энди учь куньдир, бурав графикасыны юз элли — юз элли беш фаиз толдурамыз.

Я олар?

Юз элли ракъамыны тюшлеринде биле корьмейлер.

— Тюшлеринде корьмеселер, эслеринде корьгендирлер.

Сен не белледин, оларда менлик, бизлерни озып кечмек истеги ёкъмы?

— Истеклери олса да кечемезлер,— деди Борис, лякин давушында къаттылыкъ сезильмеди.

— Бизлерни озаджакълар даа анадан догъмадылар.

— Айны корьмегендже «а» деме.

Шимди къараманлар ай сайын дегиль кунь ве афта сайын догъалар.

Бизни озып кечкен олсалар да тааджипленмеге аджет ёкъ, чюнки биринджи муваффакъиетлер башымызны айландырды, къопайчоралыкънен сархошландыкъ, озюмизни «оджа» санъып, башкъаларындан огренмеге тырышмадыкъ.

Эр шей ола билир.

Бильмей тура укюм чыкъарма.

Тезден Адиль келир, ондан сорап анъ链лармыз.

Сервернинъ бойле сувукъкъанлыкънен лакъырды этмеси Бориснинъ джаныны агъыртты, онынъ, кедерли тюшюнджелерини бираз даа мугъайтты.

«Десене оздылар?— деп шубеленди.

— Сервер къабаатлы.

Онынъ лакъырдысына уйып, сырымызны башкъаларынынъ элине туттырмагъан олсакъ, бельки «мечев ат» лакъырдысы да чыкъмаз эди.

Серверге коре не?

Секретарь, шунынъ ичюн де бутюн бригаданынъ менфаатыны куте.

Валлаи, ахмакълыкъ япып, агъырмагъан башыма явлукъ багъладым.

Баре зонтикнен йымырта меселесини озь юзюме урмаса экенлер».

Уйле авгъан мааллерде труба юклю машинанен Адиль ве Промкин кельдилер.

— Машалла йигитлер,— деди уста машинадан тюшип,— бригаданынъ шаныны тюшюрмединъиз, аксине, онынъ намы бутюн Къайракъташкъа джайрады.

Тырышынъыз, байракъ бириндживде сизнинъ вышка устюнде далгъалансын.

Андрей Павлович башкъа ишке алмашса да, озюнинъ эвельки бригадасыны акъылдан чыкъармай ве учь-дёрт куньде бир яшларгъа келип-кетмесе тарсыкъа эди.

Онынъ эли астында осип етишкен Адильнен Борис де, эр кунь дегендай, оны беклей, иштен сонъ онынънен корюшмеге себеп арай ве онынъ макътавына ляйыкъ олмакъны озьлери ичюн буюк шереф саялар.

Лякин бу кересинде устанынъ оплайыджы сёзлери Борисни джоштырмады, О, Адильге чевирилип: — Гедже сменасы графикни къач фаиз толдурды?— деп сорады.

— Юз алтмыш!— деди Адиль къуванчнен.

— Тюневин бригада графикни юз элли беш фаиз толдурды.

Сизге, Борис, давранмакъ керек, бириндживиликтен къуйрукъта къалаятырсынъыз.

Бориснинъ сарышын чырайы ап-акъ кесильди.

Лякин лакъырды бунынънен де битмеди.

Сервер:

— Эшиттинъми, дост, анадан догъмадылар деген адамларынъ бизге иш орнеги косьтергенлер,— деп онынъ алевли юрегине бензин септи.

Ачувындан патлайым деп тургъан Борис:

— Не, аркъада къалгъанымызгъа къуванасынъмы? — деди де, опкели козьлерини Серверге фырландырды.

— Мен бригада ичюн къуванам, лякин вахтамызнынъ аркъада къалгъаны тек сени дегиль, эпимизни кедерлендире.

4

Акъикъатен, устанынъ беклеген адамы бар эди.

Бугунь саба ишке кетмеге азырлангъанда Зинаида Федоровна келип, Галина Ивановнадан телеграмма алгъаныны, акъшамгъа таба Сабир Мухаммедовичлернен келеджегини бильдирди.

Зинаида Федоровна бу хаберни айтаракъ, оны аналарджасына тенбиеледи:

— Инатлыкъ этме, Андрей Павлович, иштен эрте-ярыкъ къайт да, къадынынъны урьметнен къаршылап ал.

Олып кечкенлерни авагъа савурып ат.

Галя да япкъанларына пешман олгъан.

Озь янълышыны анълагъаны чокъ яхшы, чюнки бойле адам эрте-кеч илле догъру ёлгъа минер.

Бираз незакетли олмагъа тырыш, къадын тухумы урьмет севген бир махлюкътыр.

Шишип къалгъайды, адетимиз ойле.

Ойла, сев ве лякин эв ичинде къапалып къалмасына ёл къойма.

Бала-чагъалары олмагъан къадынларнынъ энъ хаин душманы ишсиз-кучьсюз юрювдир.

Ишлесин!

Керек олса гедже-куньдюз ишлесин.

Къайракъташта иш азмы?

Мен оны озюме, балалар багъчасына алмакъ истейим.

Галя ичюн район маариф шубесинден эмир алып кельдим.

— Бойле бир кириш сёзюнден сонъ, Зинаида Федоровна: — Келеджегини Галя санъа бильдирдими? — деп сорады.

— Хайыр, бильдирмеди, — деди уста.

— Кеткенине бир бучукъ ай олса да, шу вакъыт ичинде бир сатыр язы язгъаны ёкъ.

— Я сен яздынъмы?

Уста индемеди.

Зинаида Федоровна кулер козьлерини къысып, Промкинни ачувлатмагъа истер киби:

— Санъа язмады амма, мени ич бир афта мектюпсиз къалдырмады, — деп алды.

— Куньлеме, бу мектюплер аслында манъа дегиль де, санъа эдилер.

Сенинъ адынъа язмагъа базнасы отьмесе керек.

Менлиги де кедер эткендир: башта озю язсын, сонъ мен язарым, деп беклегендир.

Экинъиз де тюрткеч текелер киби инат чыкътынъыз.

Не де олса, етти энди къардашым.

Тюневин эвленген киев-келин дегильсинъиз.

Омюринъизнинъ къалгъан къысмыны куськюнлик, даргъынлыкънен дегиль де, достлыкъта, муаббетликте кечиринъиз.

Омюр инсангъа бир кере бериле.

Оны билип яшамакъ керек.

Унутма, акъшамгъадже бир топ чичек тап.

Айды, Сабир Мухаммедовичлернинъ эвинде корюширмиз.

Кочип келе экенлер, къадынынен таныш олурмыз.

Бу лакъырдыдан сонъ Промкин ишке-къырларгъа кетти, нефть качалкаларыны тешкерип, онда операторларнен, монтёрларнен, чиленгирлернен корюшти, зарур костеришлерде булунды.

Лякин бутюн кунь ишнен мешгъуль олувына бакъмадан, Галина Ивановна бир дакъкъагъа биле акъылындан чыкъмады, козю огюнден чекильмеди, изме-из онынънен юрген киби олды.

Факъат онынъ юрегини нешэлендирген, барлыгъына тендюристлик берген шимдики къадыны дегиль де, дженктен эвельки къара сач, комюр козь, эсмери бетли, бол табнатлы, саф юрекли, эрке ве шаян Галочка эди.

Промкин бугунь акъшам Галина Ивановнаны дегиль, Бакулы къызны —— Галяны беклей эди...

Уста иштен къайтаякъанда Зинаида Фёдоровнанынъ айткъанларыны хатырлап, Къайракъташкъа етмезден эвель машинадан тюшип, Махрамкул аканынь азбарына кирди.

Къарт, азбарда раатланмакъта эди.

Къапыдан киреяткъан устаны корьгенинен, аякъкъа турды, онынънен ал-хатир сорашты.

— Иштен къайтасынъмы?

— Эльбет, иштен къайтам, — деди Промкин, — ёл устю бир аякъ кирип-чыкъайым, дедим.

— Олмаса - звге буюр, бирер пияла чай ичейик.

— Сагъ олунъыз, отурмагъа вакъытым ёкъ.

Сабир Мухаммедович хорантасынен кочип келе экен, оларны къаршыламакъ истейим.

Сизде бир къач чичек тапылмазмы?

— Ничюн тапылмасын, менде къыш чичеклери бар,— деди Махрамкул ака ве азбарнынъ ыйыкъ кошесиндеки чичек мешересине догърулды.

Ешиль япракълары морарып къалгъан чичеклернинъ эписинден тюс алып, эки гуль десте ясады.

— Эшиткениме коре Галина Ивановна да келе экен, — деп ийлесиз козьлерине устаны сынап бакъты.

— Мына булардан бирини эль къадынына, экинджисини де озюнъкине берирсинъ.

Уста «тутулдым!» деп утанды.

Промкинлернинъ аиле омюринден хабердар олгъан Махрамкул ака, Андрей Павловичнинъ къолайсыз бир алгъа къалгъаныны эслеп лакъырдыгъа башкъа бир джерьян бермеге тырышты.

— Чичек омюр зийнетидир.

Меним Сарварым чичек дегенде джаныны бермеге азыр эди.

Баарь кельдими, иши-кучю азбар ичинде чичек асрамакъ эди.

Бу чичеклерни мен махсус онынъ ичюн сакълайым.

Сувукъ аваларда оларны джам парниклернен орьтем.

Баарьде огълум къайтып кельгендже гъайып олмаса экенлер.

Сен насыл тюшенесинъ, уста, бу чичеклерге сувукъ ургъандже Сарвар ордудан къайтып келирми?

— Келир, Махрамкул ака, илле келир...

— Тилинъе бал, къардашым.

Уста эки гульдестенен азбардан чыкъты.

Чичеклер онъа кене яшлыкъ девраныны хатырлатты: дерсинъ о, севимли къызнен корюшмек ичюн, эрте-ярыкъ тайинленген ерге кете...

Махрамкул аканынъ эви Къайракъаташнынъ чет бир еринде олгъанындан, ёлда устагъа ич бир кимсе расткельмеди.

Лякин нефть резервуарларыны кечип, фурунгъа таба айланаяткъанда, огюне Айрапетов чыкъып къалды.

О, отьмек юклю арабанен кетмекте эди.

Устаны корер-корьмез:

— Тр-р-р, бульбуль! — деп атнынъ тельбевинн тартты, козьлерини устагъа чевирди.

— Яхшы япасынъ, Андрей Павлович, туллыкъ да бекярлыкътыр дей тургъанлар, файдаланып къал, Къайракъташта акъайсырап къалгъан апакъайлар онларнен.

Галина Ивановна да артта къалмайдыр.

Дейджегим, ярышлашынъ, бакъайыкъ бириндживиликни ким алыр.

Айрапетов къарыкъ давушынен къахкъахалап кульди.

Промкин сёгюнеджек олса да, тилини тутты ве элини «кет шуны башымдан» дер киби сильтеп, ёлуна кетти.

Лякин бу расткелишювден сонъ озюни пек онъайтсыз ис эте башлады: ёлдан кечкенлернинъ эписи гуя онынъ чичеклерине бакъа ве онъа куле эдилер.

Уста идаре огюндеки ёлны конделеп кечерек, тар бир аралыкъкъа бурулды.

Бу арада онынъ артындан къычырдылар:

— Андрей Палыч, токътанъыз, сизге телеграмма бар.

— Пешинден етип кельген почтальон къыз:

— Мына, саба кельген эди, лякин сиз иште олгъанынъыздан элинъизге беремедим, — деди.

— Телеграмманы истер ал-истер алманъыз, чюнки телеграмманынъ саиби де Къайракъташкъа келип етти.

— Кельдими? — деди уста бир джаннен.

— Даа шимди юк машинасынен кечип кеттилер.

Уста телеграмманы ачып бакъты:

«Андрей!

Ярын акъшам мени бекле.

Сен огъул бала севесинъми, къызмы.

Опем.

Сенинъ Галянъ».

Уста бу худжур телеграмманы текрар-текрар окъуса да ондан ич бир шей анълап оламады.

«Бу насыл бир манасыз суальдир? — деп тюшюнди.

— Валлаи я о чылдырды я да манъа бир шей олды».

Уста Сабир Мухаммедовичнинъ ёл къапысына янашты.

Къапы аралыгъындан азбаргъа бакъты.

Амет, Николай Васильевич, Зарифе енге ве башкъалары машинадаки бокъчаларны ве эв эшьяларыны софагъа ташымакъта эдилер.

Онынъ козюне Галина Ивановна илишти.

Галянынъ юзю тазерген, бети толушкъан, козьлери шенъликнен парылдайлар.

О, ишнен мешгъуль олса да дакъкъада бир козьлерини къапыгъа тикип ала.

Устанынъ юреги ынджынувнен сызлады.

Озюнинъ хабери олмадан:

«Ах меним къадынчыгъым!—деп алды.

— Абдаллыкъ эттим, кечиктим...

Промкин утана-утана азбаргъа кирди ве эписинен эль тутушып чыкъты.

Сонъ, башыны салындырып тургъан Галянынъ янына кельди ве тынықъ бир давушнен:

— Хош кельдинъ, Галя! — деди.

— Багъышла мени, бираз кечиктим.

— Бу сёзлерни айтаракъ, элиндеки гульдестени узатты.

— Сен де багъышла, Андрей, мен… — Галина Ивановна сёзюни битирмеди, богъазы къарыкъкъан киби олды, юткъунды, козьлери яшланды.

Озюне узатылгъан чечеклерни алып эшитилир-эшитильмез бир давушнен:

—Бар, ярдым эт, сонъ эвге кетермиз, — деди.

Машина бошатылгъан сонъ эркеклер озь аралары лакъырдыгъа тутундылар.

Зинаида Фёдоровна Галина Ивановнанынъ къолтугъына кирип, оны азбарнынъ кенар бир кошесине чекти.

— Айт, джаным, Ташкент сеяатынъ насыл кечти?

— Чокъ яхшы кечти, Зинанда Фёдоровна…

Меним ичюн япкъан алидженаплыгъынъызны омюр билля унутмам.

Ташкентке барып тюшкенимнен Сабир Мухаммедовичлернинъ эвлерини барып таптым.

Директорымызнынъ къарысы Гульджиан аджайип бир инсан экен, мени озь тувгъаны киби къаршылап алды, мусафирханеде къонмама разылыкъ бермеди.

Оларда ятып турдым.

— Докторларгъа корюльдинъми?

— Гульджиан мени Ташкентнинъ энъ намлы экимлерине косьтерди, эвде де башым уджундан чекильмеди.

Докторлар менде ич бир тюрлю хасталыкъ тапамадылар, нерваларыма саип олмамны тевсие эттилер.

Кучючик бир операциядан кечтим…

Галина Ивановна «операциядан кечтим» дегенинен, янакълары къандиль алмасы киби къызарды, манълайында тер тамчылары пейда олды.

Утангъанындан башыны эгди.

Зинаида Фёдоровна элини онынъ омузына ташлады ве самимий бир давушнен:

— Айт, джанчыгъым, умют бармы? — деп сорады.

— Бир къач йылдан ана олурсынъ, дедилер.

Бу ишке асабийликнинъ де буюк кедери ола экен.

Гульджиан мени озь незарети алтына аладжакъ олды.

Зинаида Фёдоровна балаларджасына къуванды.

— Сен бахтлы къадынсынъ,— деп онынъ янагъындан опьти.

— Санъа бир оджакъ бала къысмет олсун.

Яшларымыз Борюкъышлакъны парккъа чевиреджек олалар.

Балачыгъынъызнынъ элинден тутып, акъшамлары онда гезмеге чыкъарсынъыз.

Ана-баба ичюн бундан даа буюк бахт олурмы?

Сен, Андрей Павловични аджы, зытына басма, къутуртма.

Сен олмагъанда бутюн вакъыт азап чекти, дёрт козьнен сени бекледи.

Эр кишидир, онынъ базы бир къолайсызлыкъларына къатланмакъ керек.

Зинаида Фёдоровна акъылына апансыздан янъы бир фикир кельген адамнынъ тавурынен:

— Вай джаным, аз къалды унуткъан эдим, — деди.

— Район маариф шубеси сени бизим балалар багъчасына мureббие тайин эткен.

Мен бу хаберни тюневин эшиттим ве пек къувандым.

Сени къайдан билип къалгъанларына тааджипленесинъми?

Оны мен де анълап оламадым.

Николай Васильевичнинъ иши олса керек.

Берабер ишлермиз, Галя.

Къайракъташкъа эр кунь янъы-янъы къоранталар кочип келелер.

Бала чокълашты.

Бизде ялынъыз эки муреббие бар.

Иш къыйынлашты.

Санъа ялварып айтам, ярындан кечи ёкъ, ишке чыкъ.

Галина Ивановна Къайракъташкъа кочип кельген сонъ озюни джемаат ичюн арткъач бир адам сайгъан эди.

Шимди бу муляйим къадыннынъ сёзлерини эшитерек, джан-юректен ифтихарланды ве къуванды.

— Беджерсем барыр эдим амма, элимден кельмез деп къоркъам, — деди ве не айтырмы дер киби, суаль бериджи козьлерини Зинаида Фёдоровнагъа тикти.

— Бала севген къадын балаларнен лакъырды этмеге де, кульмеге де, оларны кульдюрмеге де тиль тапар.

Сырасы тюшкенде манъа мураджаат этерсинъ, бильгенлеримни айтыр-анълатырым.

— Ишке ярындан тюшейимми?

— Ёл ёргъунлыгъы кедер этмесе ярын саба ишке чыкъ.

— Яхшы, Зинаида Фёдоровна, элимден кельген иш олса, кучюмни аямам, тырышып чалышырым, — деди Галина Ивановна ве акъайы тургъан тарафкъа бакъты.

Оларнынъ козьлери бири-бирине чатышты.

— Сен ашыкъасынъ гъалиба, — деп кульди Зинаида Фёдоровна.

— Бир дакъкъа даа сабыр эт.

Лаф битмеди.

Анавы панти бурун яш бар да...

Бакъ сен, ады тилим уджында тура да, хатырлап оламайым...

— Сержми?

— Сержми — Селимми, не де олса, ана шу фармозон башымызны ашады, аман-раатлыкъ бермей: Галина Ивановна бизге ярдымгъа кельсин, янъы йылгъа пьеса азырлайджакъмыз, дей.

Драма тёгерегини онъа авале эткенлер.

Ниярнынъ риджасы да шу.

Кимдендир бильмем, сенинъ театр мектебинде окъугъанынъны анълагъанлар, шунынъ ичюн ана бугунъ келир, ана ярын келир, деп сени дёрт козьнен беклей эдилер.

Галина Ивановнанынъ къуванчы кокюс къафесинде сыгъмагъандай олды, козьлери отькюрликнен парылдадылар.

Къаршысындаки бу акъ бенъизли, акъ сачлы къадынны къучакълап-къучакълап опеджеги кельди, лякин шай да олса, къуванчыны гизлемеге тырышты.

— Мен олмагъанда къыйметим арткъан, эр кеске керек олып къалгъаным, — деди.

— Меним онъайтсызлыкъкъа огърагъан артистлик девирим энди чокъттан архивде къалды.

Ишанчларыны акълап оламам деп къоркъам.

Къайракъташта бу ишке башкъа адам ёкъмы?

— Къайракъташлыларны пармакънен сайып чыкътыкъ, лякин сенден ляйыгъыны тапамадыкъ.

Ред этме, джаным, бар, яшларны къувандыр.

Олар пьеса азырлайджакъмыз деп, дели-диване олып юрелер.

Галина Ивановна артыкъ сабыр этемеди.

— Насыл бир пьесадан башлайджакъмыз? — деп меселеге амелий суретте якълашты.

— Тёгерек ишини анги бир тильде алып бараджагъымызны да тюшюнмек керек, чюнки Къайракъташ чокъ миллетли бир ердир.

— Биздеки руслар, узбеклер, татарлар ве башкъалары бири-бирининъ тилини сув-тильмач билелер.

Чешит миллетлернинъ огъул ве къызларынынъ бир ерде достчасына чалышмасы тиллерини де бири-бирине якъынлаштырды.

Сен насыл тюшюнесинъ, бельки Гаджибековнынъ «Мешеди Ибад» пьесасындан башлармыз?

Бу комедияны бильсенъ керек.

Менде онынъ азербайджан тилинде ноталарынен басылгъан китабы бар.

— Азербайджан тилинде ойнайыкъ дейсизми?

— Ойнасакъ не олгъан?

Къайракъташта тилимизни анъламагъан адам я тапылыр да я ёкъ.

Сен Гульназ олурсынъ, мен де тул къадын ролюни ойнарым.

— Зинаида Фёдоровна, сиз де роль аладжакъ оласынъызмы?

— Комсомоллыкъ чагъларымда мен сана диванеси эдим.

Бир яшлыкъта, бир къартлыкъта дегенлери киби, бир даа санада корюльмек истейим.

Лякин бильмейим, къартсынъ деп, Нияр мени джедвельден силип ташламаз экенми!

Галина Ивановна оны эки элинен къучакълап:

— Зинаида Фёдоровна, кунь эвельден айтам: бу аджайип бир спектакль олур! — деди.

— Мен де ойле беллейим.

Айды, бар, къоджанънынъ джаны богъазындан чыкъаятыр.

Промкин ердеки чемоданны алып, олар къары-къоджа азбар къапыгъа догърулдылар.

Лякин къапыны ачайым дегенде омузында гугюми олгъан Нияр азбаргъа кирип къалды.

Джемаатнен селямлашкъан сонъ, аналысына бурулды:

— Анай, иштен къайткъаным тамам бир бучукъ саат олды, — деди.

— Эвни джыйыштырдым, аш пиширдим, мына сувгъа да бардым, сиз аля даа ёкъсынъыз.

Энди буны эвге къайтмакъ вакъыты кельмедими?

— Биз де къайтаджакъ олып азырлана эдик, — деди Зинаида Фёдоровна ве артындан кельмеси ичюн Николай Васильевичке козь эгди.

Галина Ивановна Нияргъа кулюмсиреп:

— Мында кельчи, къардашым, — деди ве сумкасындан учь букленген бир кягъыт чыкъарып, Ниярнынъ элине туттырды.

— Бу мектюп санъадыр.

— Кимден?

— Гугюмнинъ саибинден.

Нияр абдырады.

Чырайы кягъыт киби агъарды.

Мектюп оны къувандырдымы, къоркъуздымы, буны азбардакилер анълап оламадылар.

Промкинлер сокъакъкъа чыкъкъанда кок юзюнде энди биринджи йылдызлар джильпильдеп башлагъан эдилер.

Бакудан мында кельген сонъ Галина Ивановна ильк сефер акъайынынъ къолтугъына кирди ве дюньяда энъ муаббет адамлар киби шенъ-шерамет лакъырды этерек, ёл бойлап кеттилер.

— Галя, — деди акъайы къарысына, — мен сенинъ телеграмманънынъ мундериджесини анълап оламадым: суалинънинъ манасы не?

Галя токъталып-турып акъайынынъ козлерине бакъты.

Сонъ башыны эгерек:

— Мен ана олмакъ истейим, — деди, — онынъ ичюн сени де къувандырмакъ истедим.

% Экимлер эминлер.

Сен исе бойле бир адий шейни биле анълап оламагъансынъ.

Уста элиндеки чемоданны ерге ташлап:

— Мына не! — деп созды.

— Я бу мумкюн шейми?..

Ёкъ, мен башкъа шей айтмакъ истедим...

Догърумы?

Керчек айтасынъмы?

Галина Ивановна козьлерини сюзип, башыны саллады.

Уста, чылдыргъан бир адам киби, ёл ичинде къадыныны къучакълап, оны янакъларындан, козьлеринден опьмеге башлады.

— Эгиз олсунлар, джаным, эм огълан, эм къыз бир вакъытта догъсунлар...

— Етти, етти...

Сен делирдинъми не мараз?

Ёлда барып да бири чыкъып къалса не тюшюнир?

Ёлларына девам эттилер.

Омюр билля эвлятсыз къалырым деп окюнген ве балалы аилелернинъ бахтына сукълангъан уста, озюни еди къат кокнинъ устюнде ис этти.

Шимди о, Галина Ивановнаны, энъ азиз ве севимли бир адам киби, эллери устюнде алып кетмеге азыр эди.

— Галя, сен бу сёзюнънен мени бахтлы эттинъ.

Валлаи, тешеккюримни айтмагъа сёз биле тапамайым

— Озенни корьмей тура, папучынъны чыкъарма, тешеккюринъни бешиктеки баланы корьгенде айтырсынъ.

— Галя!

Менде баягъы пара топланды, айт, санъа насыл бир бахшыш алайым?

Къыйметинден къоркъма, бинъликлернен эсап корь.

— Сен бахшыш алайым деп ойланып тур, мен исе санъа да, кендиме де Ташкенттен алып кельдим.

Бакуда, Каспий денъизи ялысындаки биринджи корюшювимиз хатырынъдамы?

Мен сантырач мавы антер кийип чыкъкъан эдим, сен нагъышлы акъ кольмекнен кельген эдинь.

Тыпкъы шу урбаларнынъ озьлеринден алып кельднм.

Уста къарысынынъ элини сыкъты.

— Галя, ярындан шу урбаларны кийип, омюримизни къайтадан Каспий ялысындаки биринджи корюшювимизден башлайыкъмы?

— Мен разым, — деди Галина Ивановна ве акъайына янтайды.

Олар азбарларына келип еттилер.

Галина Ивановна кружева перде чекильген ешиль пенджерени корьгенинен, юреги чапалангъан киби олды.

О, акъайынынъ фикирини анъламакъ ичюн:

— Район маариф шубеси мени балалар багъчасына муреббие тайин эткен, — деди.

— Ярындан ишке тюшеджек олам.

Сен бу меселеге насыл бакъасынъ?

— Чокъ яхшы, Галочка, эв ичинде къол къавуштырып отурмакътан исе...

Промкин дерал агъызыны къапатмагъа межбур олды: Галя шарт токъталып, окели козьлерини акъайына фырландырды:

— Къол къавуштырып арамтамакълыкъ эткенинъ етти энди, демек истейсинъми?

Бу вакъыткъадже чырай сытып юргенинъ чалышмагъаным ичюн экен де меним къазанчыма мухтадж олгъандырсынъ да...

— Ёкъ, чалышмам, манъа ишнинъ кереги ёкъ.

Акъай олгъан сонъ бакъмакъ, беслемек керексинъ.

Промкиннинъ юреги эскиси киби инъледи: «Бурнуна: эв къокъусы урды,— деп тюшюнди о.

— Дерди битмеген.

Даа чекеджегим бар...

Не япмалы, баш язысыны козь корер дегенлер

Олар сес-солукъсыз эвге кирдилер.

Единджи баб.

Джемаатнен кельген той-дюгюн

1

Кузь узанды.

Сия тонуна орьтюнген къуббе кок афталарнен юзюни косьтермеди.

Арды кесильмеген ягъмурлар гедже-куньдюз сийрек электен сепеледи.

Бугунь саба апансыздан къыбла ели котерильди.

Бир къач саат ичинде ер юзюни сыджакъ нефесинен уфюрип, урутып ташлагъан ель, кузь айларында къоралар тюбюнде, тереклер астында басылып къалгъан япракъларны авагъа савурып, къайдадыр, учурып-айдаштырып кетти.

Юнь шалыны омузларына ташлагъан Нияр софанынъ къалын багъанасына даянаракъ, авада уйирильмекте олгъан сары япракъларны сейир этти.

Кузь куньлери киби онынъ чырайы да сытыкъ ве солукъ эди.

Аз-бучукъ къатмерленген кениш манълайы, козьлери астындаки сия ёлакълар, гульгули эсмериликтен аллыкъкъа кирген янакълары, къою къызыллыкътан когеринтиликке айлангъан индже дудакълары, бир вакъытлары бет сымасына ярашыкъ берген ве лякин шимди семип-солып къалгъан герданы, — буларнынъ эписи онынъ рухий азапларыны ифаде этмектелер.

Факъат бутюн бу денъишмелерге бакъмадан, аджайип дюльберлиги оны ташламагъан: Нияргъа бакъып онынъ гузеллигине сукъланмамакъ мумкюн дегиль!

лякин онынъ шимдики дюльберлиги шаянлыгъыны, чалыкълыгъыны, шенълигини темсиль этмектен зияде, дургъунлыгъыны, кейфсизлигини, текмилен ичерики дуйгъуларына ве теэссуратларына берильгенини, насылдыр бир азап эскенджесинде чекишкенини косьтермекте.

Нияр багъана янындан тепренмеди, хайли вакъыт авадаки япракъларгъа бакъып къалды.

Сонъ, не олды-не олмады, бу япракълар бирден онынъ алдындан ёкъалып кеттилер.

Козьлери нурсызланып, джансызланып, джам кесилип къалдылар.

Орталыкъкъа ачыкъ козьнен бакъса да ич бир шей коремеди...

Манълайындаки ёлакълар бираз даа къоюрды, къашлары сытылды, дудакълары къысылды.

Бутюн дикъкъаты, тасавуры ве фикирлери бир тююмге бир тюшюнджеге келип багъланды: Мектюп!

Айшенинъ мектюби...

Нияр аркъасыны багъанадан алып, софа бою юрмеге башлады, озь башында сёйленди:

«Хайыр, башкъа чаре къалмады...

Чаре ёкъ,— деп текрарлады.

— Етти энди, артыкъ даянамайджагъым.

Мени ким санмасынлар, къабаатымны танымакъ керегим.

Бундан сонъ Къайракъташлыларнынъ, ана ве бабамнынъ козюне корюльмеге юзюм къалмаса да, джинаетимни ачыкъ-ачыкътан танымакъ керегим сонъ барсын не олса олсун...

Бельки юрегим тынчланыр...»

Бу сёзлер онъа джан берген киби олдылар: юзю язылды, козьлеринде джесарет ве къаттылыкъ нурлары йылтырады.

О, омузларындаи салынгъан шалыны сет устюне ташлап, софа башындаки ашханеге кирди, гугюмге узанды..

Пальтосыны кийген ве гугюмнинъ сапыпы къолтугъына кечирген Нияр бир къач дакъкъдан азбаргъа чыкъып, сокъакъ бою кетти.

Почтагъа якълашаяткъанда онынъ алдына, апансыздан, сыранен кетмекте олгъан балалар чыкътылар.

Олар, чифт-чифт оларакъ, эль тутушкъан бир алда йырлап-кулюшип кетмекте эдилер.

Нияр дивар артына чекилип, яшырынмакъ истеди.

Лякин оны Галина Ивановиа эследи.

— Саба шерифлер хайырлы олсун, Нияр шерфе, — деди о,

— Мектюп кельмедими?

— Кимден?

— Элинъдеки гугюмнинъ саибинден...

Айшеден!

Ниярны йылдырым чакъкъан киби олды.

Юреги сыкълетленди.

— Ёкъ, кельмеди, — деди о къалтыравукъ бир давушнен.

— Къаршылыкъ язмагъандырсынъ да.

Мектюп язсанъ, унутма, менден де селям бильдир.

Шу къызны бир корьмекнен бегендим.

Джиддий инсан.

Бир пытакътан экинджисине секирип юрген чочамий торгъайларгъа бенъземей.

Къыз десенъ де баре ери бар.

Алла берсин де севимлисине къавушсын.

— Галина Ивановна бир шейлер даа айтаджакъ олса да, Ниярнынъ кейфсизлигини сезип, лакъырдыны чевирмеге меджбур олды.

— Нияр, ролинъни огренесинъми?

— Огренем,— деди о ве лякин субетдешининъ козьлерине бакъмагъа утангъанындан, башыны котермейип кетти.

Уйле аваяткъан маальде Нияр къыр тюбюндеки къаялар арасындан чагълагъан чокъракъкъа барып етти.

Бир тыныш нефес алып, сырлы козьлерини къыр тёпесине тикти.

Онда, йигирми секизинджи вышканынъ устюнде ал байракъ ельпиремекте.

Иште мында чекилип кетирильген шу вышканынъ тюбюнде онынъ онъайтсыз биринджи севгисининъ ве чекишювлерининъ себепчиси Сервер ишлей.

Олар бугунь къуюны буравлап битиреджек ве шенъ-шерамет иштен къайтаджакълар.

Нияр исе...

О, чокъракъ кенарындаки тегиз бир ташнынъ устюне отурып, козьлерини голленинъ тургъан арынчыкъ сувгъа ташлады.

Онда озюнинъ кольгесини корьди.

«Тыпкъы «Орьме юзюктеки» къызгъа ошайсынъ, — деди о кольгесине бакъып.

— Онынъ череси де дюльберликнен ялдызлы экен, лякин къальби къап-къара, кир-кифас...

Сени де дюльбер саялар, яхшы инсан деп билелер, амма багъырынъда гизленген илели юрегинъни корьселер, сенден де джийренирлер.

Эм тек бир достларынъ дегиль, ананъ-бабанъ да санъа лянет этерлер.

Сен яшларгъа барып, озюнънинъ кирли юрегинъни арытмакъ, темизлемек истейсинъ...

Лякин юрек лекеси силинирми?»

Нияр, бир ань олса да, эвде къабул эткен къарарынынъ догърулыгъына шеклене башлады.

Халкъ огюнде юрегимни ачып, сырларымны тёкип, дост-эшни озюмден четлештирмеге не аджет бар?

Юрегимни къафесинде гизлеп, къабаатымны япыкъ-яшырын тутсам, мектюп акъкъында лаф ачмасам, бундан кимнинъ хабери олур?

Яваш-яваш бельки юрегим де ятышыр.

Ятышырмы экен?..

Аджеба хырсызларнынъ юреги тынчлыкъ, раатлыкъ не олгъаныны билелерми?..

Олар бойле алларда намус ве виджданларыны къайда яшыралар?

Инсанлар арасында къарышып юрген бу сой джийренч махлюкъларда асла рухий аят бармы?

Мен оларгъа къошулмакъ истемейим...

Хырсызлагъан севгимни саиплерине къайтарып беририм!

Чаре ёкъ къайтармакъ керек...»

Эльбет, Айшеден кельген мектюпни Нияр Серверге бильдирмеди.

Асалет бильдирмеди.

Шу куню Галина Ивановнанынъ элинден мектюпни алгъанынен, авучына атеш тюшкен киби олды, ичини-багъырыны яныкъ сарды, чюнки Сервер Ниярнынъ да севимлиси эди.

Омюринде ильк сефер расткетирген ве джан-гонъюлинден севген йигит эди...

Мектюп кельгенини бильдирмек, севимли адамыны эль къолуна бермек киби бир шей олып корюльди.

Бу кересинде Ниярнынъ илесиз юрегини куньджюлик енъди.

Сервер ве Айшенинъ тапышмаларыны кечиктирмек ичюн шу акъшамы бу хаберни гизлеп тутты.

Эртеси куню сабасы Сервернинъ ишке кетювини мана этерек, мектюпни акъшам базары береджек олды.

Лякин шу куню акъшамы да бу ишке эли бармады.

Бойледжесине арадан куньлер, афталар кечти, учь коше кягъыт исе Ниярнынъ къойнунда къалды...

Нияр куньдюзлерини иште, акъшамларыны исе мектепте, клубда репетицияда я да дерс азырламакънен кечире эди.

Аркъадашлары онъа шубели-шубели бакъкъан киби корюльсе де, бу саатларда юреги иддетленмей эди.

Лякин геджелери озь одасында къапалып, юкъугъа далайым дедими, учь коше мектюпни хатырлай ве козьлери алдында деръал Сервернен Айше келип, сабагъа къадар онъа нефретнен кулип къарай, оны чешит сёзлернен акъаретлей ве яманлай эдилер.

Нияр бойле азапларнен кечирильген геджелернинъ сабаларында бедендже ёрулгъан, рухча эзильген бир алда туракъ, ишке кете эди.

Сонъки вакъытларда Ниярны баш агъырсы тутты.

Кунь сайын солды ве сёнюкти.

Озь къызларынынъ козь огюнде ирип кеткенини корьген ана ве баба хавфсырамагъа башладылар ве Ниярны Андижангъа я да Ташкентке алып барып докторларгъа косьтермек къарарына кельдилер.

Мерамларыны Нияргъа бильдирдилер, о исе ишине ве окъувына сылтав этерек, кетмеге разылыкъ бермеди.

Ахыр сонъу Ниярнынъ озю де бу рухий чекишювлерге къатланамайджагъыны, кучь меджалы тюкенеяткъаныны анълады.

Анълады амма, арадан афталар кечти.

Шунъа бакъмадан, «энди не япмалы?» суали оны бир дакъкъа бошамады ве чокъкъа сурьген бу тюшюнювлерден сонъ, догърудан-догъру Серверининъ алдына бармакъ, яшларнынъ огюнде мектюпни ве гугюмни онынъ элине туттыраракъ, озюнинъ джинаетчи олгъаныны, башкъаларынынъ бахтына къайд эткенини багъыра-чагъыра айтмакъ къарарына кельди.

О, джемаат ортасында озюни резиль-масхара этмек ёлунен, озь-озюни джезаламакъ истеди...

Нияр гугюмини чокъракъкъа далдырып алды, аякъкъа турды ве эп сарплашмакъта олгъан кестирмелерден ёлуны девам этти.

Арасы ярым саат кечмеден къыр устюндеки тегизликке чыкъып, бол-сал нефес алды.

Иште вышка!

Онынъ этрафында чокътан-чокъ адам бар.

Нияр оларгъа догъру кетти.

Къуюя якълаштыкъча, юрегининъ урувы да сыкълашты, къоркъунч бир учурымгъа догъру кеткен киби олды.

Нефть оджакъларынынъ бутюн ребер хадимлери мында эдилер.

Эксплуатационниклернинъ ве каротажниклернннъ машиналары вышканынъ талдасында тура.

Къуюнынъ устюне арматура ерлештирильген.

Буравджылар исе озьлерининъ устасы Адильнинъ янына йыгъылып, заметлеринен буравлангъан бу къуюнынъ тюбюнден чыкъаджакъ нефтьни беклейлер.

Кельмекте олгъан Ниярнынъ къаралтысыны башта Борис эследи:

— Джаяв-джалпы къыргъа чыкъкъан бу къыз ким экен?

Сервернен Ниярнынъ сонъки кере корюшювлеринден бу якъ баягъы вакъыт кечкен эди.

Олар акъшам устю расткелишкен эдилер.

Нияр оны корьсе де, не ичюндир бильмем, эслемегенден олды ве кечип кетти.

Сервер, ичинден сувугъандыр деп озюни енгиллешкен киби ис этсе де, бойле самимий бир досттан марум къалгъанына да языкъсынды.

Шимди бекленильмеген бир вакъытта Ниярнынъ ансыздан гугюмнен пейда олмасы, онда къуванч ве элесленювнен къарышыкъ худжур бир дуйгъулар догъурды.

Адиль якълашаяткъан Нияргъа къарап, энъсесини къашып алды.

— Яхшы къыз, — деди джошкъунлыкънен.

— Эгер онынъ юреги Серверге янтаймагъан олса, валлаи, мен озь юрегимни эбедий оларакъ онъа теслим этер эдим.

— Къабул этсе теслим этер railинъ амма...— деди Борис ве сёзюни кесип, козьлеринен Серверни косьтерди.

Сервер теренден кокюс кечирди.

— Бир юрекке эки къыз сыгъмаз.

Меним севген къызым бар...

Нияр яшларнынъ янына келип токъталды.

— Сервер, гугюмни кетирдим, ал, о сенинъ савутынъдыр, — деди.

Деди де сусып къалды.

Сонъ озь сесине ошамагъан къалтыравукъ бир давушнен иляве этти:

— Сув кетирдим...

Чокъракъ янындан кечкенде алдым...

Нияр сагъ элинен гугюмни узатып, солуны къойнуна тыкъты ве учь коше мектюпнинъ уджундан тутты.

Борис, фырсаттан файдаланып, гугюмни озь элине кечирди.

— Сервер, сувнынъ пробасыны бакъмакъны манъа авале эт, меним къартбабам бир вакъытлары шарап подвалында дегустатор экен.

— Борис гугюмнинъ сумегини агъызына кетирип, буюк бир иштианен сув ичти.

— Аферин кадам, бинъ яша, сувунъ дегустациядан кечти:

Буюрынъыз, джемаат, энди сизге де ичмек мумкюн.

Гугюм эль-эльден кечти.

Ичкенлерден эр бири эм сувны ве эм де сув саибини макътадылар.

Бу макътавларгъа екюн чекерек, Борис нетидже чыкъарды:

— Кадам, сенинъ озюнъе де сувунъ киби дызман бир йигит къысмет олсун.

Амин!

Кулюштилер.

Яшларнынъ шенълиги, яваш-яваш, Нияргъа да юкъты.

«Шимди кейфлерини бозмайым, мектюпни сонъ косьтеририм» деген къараргъа кельди.

Оларгъа Сабир Мухаммедович, Николай Васильевич ве уста келип къошулдылар.

— Къызым, къуюнынъ ачылышына кельгенинъ яхшы амма, бу къырларгъа джаяв тырмашмагъа не аджет бар эди? — деди Николай Васильевич ве къызнынъ башыны сыйпады.

— Идареге кирген олсанъ, берабер машинанен келир эдик.

Биз де даа якъында кельдик.

Нияр индемеди.

Элини къойнундан чыкъарып, башыны ерге эгди.

Къую башындаки эксплуатационниклер о якъ, бу якъ чапышмагъа башладылар.

% Оларны корип Борис де вышка тюбюндеки сетке атылып чыкъты ве дриллометрге бакъты: басым тезликкен артмакъта эди.

— Джемаат, елькъуван еринден кочти! — деп тасвир олунмаз бир къуванчнен багъырды

— Сабир Мухаммедовнч, къуюны вакъытындан эвель буравлагъанымыз ичюн мукяфат азырланъыз.

Директор джылмайып кульди.

— Я барып бу къую да къуру чыкъса?

— Бу оладжакъ шей дегильдир, бинь эки юз элли метр теренликтен нефть къокъусы энди бурнума урды!

Мукяфаттан гъайры бир талабымыз даа бар: бизим смена бригадада кене биринджи ерге чыкъкъанындан онынъ намы урьмет тахтасында борнен дегиль, майлы боянен язылсын, чюнки эндиден сонъ биринджиликни омюр билля эльден къачырмамагъа ант эттик.

— Сюттен агъызы янгъан, къатыкъны уфюрип ичер, дегенлер амма, сен гъалиба бу къаидеге риает этмейсинъ.

Неге ишанасынъ?

— Биз насырлы эллеримизге ве тынчлыкъ бильмеген акъылымызгъа ишанамыз! — деди Борис эминликнен.

— Ярышта сизни енъилишке огъраткъан айны шу эллеринъиз, айны шу акъылынъыз дегиль эдими?

Борис теслим олмады:

— Эллеримизге алтын билезлик такъмакъ, акъылымызны да чешит унерлернен зенгинлештирмек къарарына кельдик, — деди Борис ве инатлыкънен парылдагъан козьлерини директордан секретарьгъа алмаштырды.

— Борис, эзоп тилинде лаф этме, — деди Николай Васильевич, — туткъан ишинъиз сыр олмаса, ачыкъ айт, биз де бир шейлер анълайыкъ.

— Айтайым, сыр туткъан адамлардан дегильмиз, биз буравджылыкъ ишинде керек олгъан бутюн зенаатларны огрене башладыкъ.

Мен озюм чиленгирликни, Сервер дюльгерликни, Сейтабла монтёрлыкъны...

Къыскъадан айткъанда меселе шунда ки, къую буравлангъанда бирде-бир иш чыкъа къалса усталарнынъ кельмесини беклемейджекмиз, озюмиз япаджакъмыз.

Насыл дейсинъиз, икътисат этильген бу дакъкъаларнынъ иш темпине тесири олурмы?

Борис эллерини хачлап, башыны котерип, джевап бекледи.

— Эльбет де олур, лякин бу«сырынъны» бизге ачмамакъ керек эдинъ, — деп шакъалашты секретарь.

— Ернинъ де къулагъы бар дейлер, бу теджрибенъизни башкъа бригадалар эшитип къалсалар, сизин кене къуйрукъта къалдырмазлармы?

Таш кимнинъ къуюсына атылгъаныны анълагъан Борис:

— Эшитсинлер!— деди.

— Къоркъмаймыз.

Башымыз сагъ олсун, олар артымызгъа еткендже, биз даа бир шейлер тюшюнип чыкъарырмыз.

Геологкъа айтынъыз, буравланаджакъ янъы къуюнынъ ерини косьтерсин.

Темпни онда корерсинъиз.

Республика боюнджа рекорд урмасакъ, адым Борис олмасын!

— Сизге къую бермейджек оламыз, — деди Сабир Мухаммедович.

— Бираз сабыр этмек керек олур.

Директорнынъ сёзю яшларны айретте калдырды.

Адиль бир адым огге чыкъып:

— Сабир Мухаммедович, сёзюнъизнинъ манасыны анълап оламадым.— деди.

— Суд вакъытында джинаетчилерге джеза укюми бильдирильмезден эвель, судья оларгъа къабаатларыны айта.

Биз насыл бир «джинает» ишледик?

Бизге не ичюн къую бермейджек олдынъыз?

Яшларнынъ эйджанланып-иркилип къалувлары директорны джан-юректен джоштурды.

— Адиль уста, биз сизнинъ бригаданъызны джезаламакъ дегиль, рагъбетлендирмек истеймиз,— деди о.

— Эвельден Борис япкъаны киби, ярындан башлап бригаданъызнен вахта-вахта оларакъ, къуюлардаки бутюн бригадаларны инструктирлейджексинъиз.

Сен озюнъ ярын саба идареге кель де, бу акъта приказ ве инструктаж графигини ал.

— Сабир Мухаммедович, ишанчынъыз ичюн сизге чокъ тешккюрлер олсун, лякин...

Адильнинъ сёзлерининъ девамы агъызында къалды.

Тамам бу арада ер тюбюнден насылдыр бир гурюльтилер эшитильди.

Къуюнынъ устюндеки сет, демир арматура ве вышка салланды.

Гурюльти эп артты.

Хавфсырагъан уста:

— Къуюдан кенар чекилинъиз! — деп багъырды ве козьлерини приборлардан алып, ерге чёкип динъленди.

Сонъ, бирден аякъкъа атылып турды: — Нефть!

Нефть озю чагълап чыкъаятыр!— деп къуванчнен багъырды.

Борис къую башындан резервуарларгъа узанып кеткен нефть трубаларыны элинен тутып бакъкъан сонъ, аркъадашларына айланды ве тасвир олунмаз бир эйджаннен:

— Нефть Къайракъташкъа догъру ёл алды!— деди.

— Огъурлы ёллар олсун санъа, "къара алтын!" — деп багъырды.

Топлангъанлар бригада азаларыны сарып, оларнынъ эллерини сыкъмагъа, мувафакъиетнен тебриклемеге башладылар.

Промкин Адильнинъ манълайындан опьти ве онынъ элини ири авучлары ичинде сыкъып:

— Къардашым, энди акъикъатен уста адыны ташымагъа акъ къазандынъ, амелий сынавдан кечтинъ,— деди.

— Совет бурав устасы адыны шерефнен ташы.

Элинъ енгиль экен.

Буравлагъан эр бир къуюнъдан нефть чагъласын!

Адильнинъ козь зарларында къуванч яшлары йылтырады.

— Бабалыгъынъыз ичюн сагъ олунъыз, Андрей Палыч,— деп устасыны къучакълады.

— Манъа япкъан эйилигинъизни омюр билля унутмам, элиме берген усталыкъ дестегинъизни ватанымыз эшкъына ишнен акъламагъа тырышырым.

Къуванчыны насыл ифаде этеджегини бильмеген Борис, бир шейлер айтаджакъ олып:

— Джемаат!— деп багъырды.

Лякин бу эйджанлы дакъкъаларда онынъ давушына къулакъ аскъан олмады.

«Топ атсанъ да эшитмейджеклер» деп тюшюнди Борис ве элине къалын бир демир парчасы алып, вышкагъа асувлы рельсни къакъмагъа башлады.

Орталыкъ бир ань ичинде чым-чырт кесильди, онларнен теляшлы козьлер Бориске айланды.

— Къоркъманъыз, тревога ёкъ! — деди о кулюмсиреп

— Сизни тынчландырмакъ ичюн президиумда чанъ олмагъанындан, гонгдан файдаландым.

Джемаат!

Адиль устаны тилинъизнен макътап, еди къат кокнинъ тёпесине котердинъиз.

Чокъ яхшы.

Разым.

Лякин оны энди эльнен котермеге вакъыт кельмедими?

Бу сёзлерни айтаракъ, Борис апансыздан Адильнинъ белинден къапышлады, Сервер исе тизлеринден тутып, онынъ аякъларыны ерден кестилер.

Промкин кенъ авучларыны Адильнинъ сыртына даяды.

Онларнен эллер Адильге япышып, оны авагъа фырлап аттылар.

— Бир даа!

Бир даа! — Борис тынмакъ бильмеди.

— Бираз даа кучюнинъиз, ич олмадым вышканынъ тёпесине етсин.

Шенълик ёргъунлыкъны да унуттырды.

Атта Нияр биле шенъликке къапылып, яшлар ортасына сокъулды, Адильге япышмакъ ичюн эллерини узатты ве бирден чекильди.

«Меним япкъаным недир шу? — деп озь-озюне тааджипленди.

— Яшларнынъ къуванчында меним не ишим бар?

Юр, къоркъакъ махлюкъ, рельсни къакъып, кулькю-шаматаны токътат да, бу джемаатнынъ козю огюнде ким экенинъни айт, мектюпни Айшенинъ севимлисине бер.

Иште, бабанъ да шу ердедир, масхаралыгъынъы озю къулакъларынен эшитсин, санъа ашаткъан отьмегини, севгисини лянетлесин».

О, даа сес-шаматалары кесильмеген нефтьчилер арасындан чыкъып, вышкъагъа асувлы рельске таба джёнеди, къалтыравукъ элине демир парчасыны алды...

— Къызым, сен хастасынъ гъалиба, — деп онынъ янында Николай Васильевич пейда олды.

Авучынынъ терс тарафыны онынъ манълайына кетирди.

— Тез ол, къызым, машинагъа мин, сыджагъынъ бар.

Ниярнынъ элиндеки демир парчасы ерге тюшти.

О, козьлерини котермеден.

— Кейфсизлигим кечеятыр,— деди.

— Раатсызланманъыз, мен бригаданен къайтырым.

— Инатлыкъ этме, къызым, санъа дерал тёшекке ятмакъ керек.

Аякъ устюнде зорнен турасынъ.

Юр, машинагъа минейик.

Авасы сыджакъ олмаса да, Ниярнынъ устюнден тер чыбырды, меджалсызлыгъындан тизлери букюльди, козьлери бунарланды

— Бабай, мен бригаданен къайтырым...

Къызынынъ эр бир арзусыны ерине кетирмеге алышкъан Николай Васильевич языкъсынувнен:

— Э, озюнъ билирсинъ де, — деди ве шу ерде тургъан Серверни ишмарнен кенаргъа чагъырды.

— Нияргъа козь-къулакъ ол, къардашым, бираз хастаджандыр.

Риджа этем, машинадан тюшкен сонъ эгленип къалмасын, оны эвге озгъар.

2

Къашкъаранлыгъы тюше башлагъанда машиналар бири-бирининъ артындан Къайракъташкъа ёнедилер.

Къуванч шадлыкълары аля даа кечмеген нефтьчилер бутюн ёл агъызларыны юммадылар: йырламагъан йырлары, чынъламагъан чынълары, айтмагъан бейитлери къалмады.

Борис адам толу машинанынъ устюнде ойнамагъа биле ынтылды, лякин эльчырпмалары астында бир аякънен савурылып, «Лезгинканынъ» энъ муреккеп арекетини япаджакъта, машина бирден силькинип алды (Амет шакъа эткендир), оюнджы исе озюнинъ сельби боюнен ёлджуларнынъ устюне авдарылды.

— Къабаат менде дегиль, шоферде,— деди о аякъкъа турып.

Бу шенъликке ялынъыз Ниярнен Сервер къошулмадылар.

Нияр башыны салындырып, сусып къалды.

Сервер исе оны хаста сайып, лаф ачмакътан къачынды.

Лякин ян-янаша отурып, тильсизлер киби индемей турмакъ гъает къолайсыз бир шей олгъанындан, ахыр-сонъу Сервер чыдап олмады ве юзюни Ниярнынъ къулагъына кетирип:

— Айшени соратып ёллагъан бутюн телеграммаларыма «ёкъ!,» джевабы кельди,— деди.

— Университетте де ёкъ экен.

Не япаджагъымны бильмей къалдым.

Бугунь сени гугюмнен корьгенде кене оны хатырладым.

Ничюндир билъмем, сезгилерим Айше якъын бир ердедир, узат элинъни, онъа етерсинъ, дейлер.

Лякин бар да тапчы...

Тапарым, илле тапарым!

Амма шимдилик азап чекем, тюшюмде биле оны корем.

Айше меним ичюн энъ якъын досттан да азиз бир адам олды...

Сервер Нияргъа эгильди.

О, омузларыны силькип, ич чекип агъламакъта эди...

Бу кересинде Амет машинасыны догъру ашхананынъ огюне айдап кетирди.

Сонъ, кабинадан чыкъып, Бориснинъ янына барды:

— Насыл, достум, «Лезгинка» ойнагъанда аягъынъны сындырмадынъмы? — деди сорады.

— Сынмагъан олса чокъ языкъ.

Айды, сонъки сёзюмни динъленъиз.

Къайракъташнынъ мешур шофери Ешиль Амет, яни мен, сизлернен сагълыкълашмакъ истейим.

Ярын саба озь къысмыма кетем.

Эгер сизлерни ташып юрьгенде машинамнынъ къуйпалыгъы себебинден бирде-биринъизнинъ элини сындыргъан, аягъыны чыкъаргъан, ичегини узьген, башыны парлагъан я да бурнуны ялпаштыргъан олсам, мени багъышланъыз.

Не япмалы, зенаатым ойле.

Бу гедже машинамнынъ козюнден-фенеринден опип, оны гаражгъа теслим этеджем.

Амин!

Борис достундан айырыладжагъына языкъсынса да, меселени кене шакъагъа чевирмеге тырышты:

— Тюш корьдинъ гъалиба.

— Ёкъ, достум, гедже учушлары битти, энди куньдюзлери айыныгъымда учаджам.

Къоркъманъыз, мен кокте олгъанда Къайракъташнынъ устюнде душман самолёты дегиль, ят мемлекет къушу биле пейда олмаз.

Сагълыкълашув шерефине эпинъизни ашханагъа давет этем.

Зияфети менден, парасы Адиль устадан.

Бугунь онынъ байрамы.

Яшлар ашханагъа толуштылар.

Машина янында ялынъыз Сервернен Нияр къалдылар.

Сервер гугюмни Нияргъа узатты.

О, гугюмден отю патлагъан бир адам киби, эки элини бирден саллап, артына чекильди.

— Керекмей, керекмей, бугуньден кери о азиз савутны меним арам эллериме туттурма,— деди ве козь яшларынен йылтырагъан сырлы козьлерини Серверге тикти.

— Бу савут сизлерни чокътан тапыштыраджакъ эди, лякин аранъызгъа мен сокъулдым, эки асретнинъ ортасындаки тегенек киби, къавушманъызгъа кедер эттим.

Мен сени Айшеден куньледим, онынъ элинден сени хырсызламакъ истедим, эбедий оларакъ омрюнъизни харапламакъ, бозмакъ истедим.

Биле-биле сизге хиянетлик яптым.

Билип къал мен Нияр дегилим, бир вакъытлары санъа икяе эттигим «Орьме юзюктеки» джийренч юрекли алчакъ ниетли чюрюк фикирли къызым.

Мен... мен...

Айшеден, меляикеден кельген...

Нияр козьяшларына богъуларакъ, элини къойнуна сокъты, асабийликнен мектюпни араштырды.

Мектюп онда ёкъ эди...

Ниярнынъ сёзлери Серверни шу дередже эеджанландырдылар ки, о бу къызны тынчландырмагъа сёз биле тапамады.

Хастадыр, сыджагъы олса керек, деп тюшюнди.

Нияр исе, артыкъ не япаджагъыны бильмегенинден, бирден кери бурулып, къачып кетти...

Зинаида Федоровнанен Николай Васильевич шу геджеси Ниярнынъ башындан чекильмедилер.

Хаста атеш ичинде эди.

Сыкъ-сыкъ сандыракълап, Айшенен Сервернинъ адыны анъа, озюни яман сёзлернен акъаретлей ве, недир араштырып, къойнуны къармалай эди.

Ильк хоразларда Гульджиан келип кетти.

Хастагъа насылдыр бир иляджлар берди.

Бундан сонъ Нияр тынчлангъан киби олды.

Бираздан юкъугъа далды.

Лякин онынъ ана-бабанынъ козюне бундан сонъ да юкъу кирмеди.

Олар хастанынъ одасындан чыкъып, софадаки акъ орьтюли тёгерек стол башына отурдылар.

Тирсеклерини столгъа даяп, башларыны эллери арасына алып, баягъы вакъыт кедерли тюшюнджелер ве шубелер ичинде къалдылар.

Яшлары энди эллиден ашкъан ве къартлыкъ чагъларына киреяткъан бу адамлар,къары-къоджа олсалар да, эгиз я да бир ананынъ балалары дениледжек дереджеде бири-бирине бенъзейлер.

Башларындаки сачлар къарнен орьтюли дагъ тёпелери киби, ап-акъ; манълайлары ачыкъ ве тегиз; козьлери яз саариндеки кок юзюне ошап, мавымтыракъ ве ойчанлар; табиий ве ич бир вакъыт силинмез тебессюмнен орьтюли черелери муляйим бир акъчилликнен къаплангъан.

Бойле адамларнынъ тек бир юзлерине бакъкъанда биле, оларнынъ шахсий дюньляры дерья денъизлер киби кенъ ве терен олгъанына къанасынъ, оларны севмеге, саймагъа ве олар киби олмагъа ынтыласынъ.

Оглериндеки чай, тавадаки къайгъана, тарелкадаки иримчикли хамыр аш энди чокътан сувып къалгъан.

Лякин оларнынъ козьлери столда олса да, тюшюнджелери Ниярда.

— Николай, сен бугунъ агъзынъа ич бир шей алмадынъ, ач къарыннен ишке кетилирми? — деди Зинаида Федоровна.

— Чокъ кедерленме, яштыр о, бугунь олмаса, ярын кене аякъкъа турар.

— Маддем ёкъ, къарычыгъым, ашап олмайджагъым,— деди Николай Васильевич ве огюндеки стаканны кери сюрди.

— Сен озюнъ аша, тюневин акъшам да агъзынъа ич бир шей алмадынъ.

Николай Васильевич козьлюклерини такъып, элине «Правда» газетасыны алды ве креслогъа ясланып, оны усттен-усть къарамагъа башлады.

Биринджи, экинджи ве учюнджи саифелерини бакъып чыкъты.

Фикирлери Ниярнен мешгъуль олгъанындан, газета хаберлеринден ич бири онынъ дикъкъатыны джельп этемеди.

О, дивардаки саатке козь ташлады: едини он беш кече.

Демек къыркъ беш дакъикъа даа бош вакъыты бар.

Николай Васильевич газетанынъ сонъки саифесини чевирди.

Онда, «Юманите» газетасындан кочюрилип алынгъан «Совет солдатлары Франциядаки къаршы турув арекетинде» серлевалы буюк бир макъале козюне илишти.

Макъаледе, ватан дженки девринде эсир тюшип, фашист концлагерлеринден къачкъан ве француз ватанперверлерининъ партизан арекетине къошуларакъ, гитлер Германиясына къаршы куреште федакярлыкъ косьтерген совет дженкчилерининъ къараманлыкълары икяе этильмекте эди.

О, макъалени окъуп тургьан арада бирден къашлары тююмленди, козьлери эеджанланды.

Аякъкъа турды, окъугъан джумлелерини бир даа текрарлады.

Сонъ, кителининъ джебинден авторучкасыны чыкъарды ве айны шу джумлелерни ешиль чызыкънен черчивеледи.

— Зина, тувгъаным, мында кельчи,— деди ве Зинаида Федоровнагъа газетаны узатып, титрек бир давушынен:

— Окъу!

— Меракълы бир шейге расткельгендирсинъ де,— деп Зинаида Федоровна газетаны козьден кечирди.

Окъугъан сайын тесирленди.

Ниает, айны сатырларны буюк бир эйджан ве ифтихарнен багъырып окъуды:

«Биз, французлар, узакъ Узбекистаннынъ джесюр огълу Сарвар Махрамкуловнынъ Францияынынъ азатлыгъы огъурында япкъан къараманане ишлерини бир вакъыт хатырдан чыкъармамыз.

Дженкнинъ биринджи йылы эсир тюшкен ве Франциядаки фашист концлагерлеринден биринде эзиетли олюмге укюм этильген бу дев юрекли ве челик ирадели йигит, буюк бир группа совет ве француз дженкчилерини лагерден къачырды, оларны дагъгъа алып чыкъты ве бу ватанперверлернинъ башына кечерек, озь ватанынынъ мустакъиллиги эм де Францияынынъ азатлыгъы огърунда оккупантларгъа къаршы амансыз партизан дженки ачты.

Юз къыркъ алты дженкчиден ибарет олгъан онынъ ёлбашчылыгъындаки бу партизан отряды душманнынъ силя ве аскерлернен юклю йигирми учь эшелоныны патлатты ве учурымдан юварлатты, еди дане демир ёл копюрини

ве отузгъа якъын силя складыны патлатты, лагерлерге ве бастырыкъларгъа апансыздан уджюмлер япаракъ, юзлернен француз дженкчилерини ве ватанперверлерни олюмден къуртарды, немсе гарнизонларына гедже-куньдюз демей тынчлыкъ бермеди 1943 сенесининъ кузюнде партизан бир чешмесинини, партия тешкиляты оны француз коммунист партиясы сафларына аза оларакъ къабул этти.

Биз, бу джесюр ве зийрек акъыллы, интернационалист йигитни осьтюрген ве тербиелеген ана-бабагъа, бутюн узбек халкъына озюмизнинъ миннетдарджылыгъымызны ве тешеккюримизни билъдиремиз».

Къары-къоджа къуванч ве шашкъынлыкънен бири-бирине бакъып къалдылар.

Бу дакъыкъада олар, эльбет де, Махрамкул аканы хатырладылар, онынъ къуванаджагъыны, гъурурланаджагъыны хаялландылар.

Бельки дженкте эляк олгъан къызлары да эслерине тюшкендир.

— Бинълернен километр авлакътаки эджнебий мемлекетте ватанынынъ мустакъиллиги ве шаны ичюн курешкен Борюкъышлакълы йигитке не дейсинъ? — деп Николай Васильевич къарысынынъ козьлерине бакъты.

— Ватан севгиси мына не экен!

Йигит, акъикъий ийгит!

Барып бабасыны къувандырайым.

Николай Васильевич газетаны алып, къапыгъа догърулды.

— Николай, ашыкъма,— деди Зинаида Федоровна,— макъаледе Сарварнынъ сагъ-селяметлиги акъкъында сёз ёкъмы?

Николай Васильевич кери айланды.

Эм, акъикъатен, макъаледе бу акъта язылмагъан.

«Сагъмы экен? — деп ойланды о.

— Сагъ исе не ичюн бу вакъыткъадже къайтып кельмеди?

Бир къач сатыр язынен бабасына селяметлигини бильдирмек мумкюн дегиль эдими?

Бельки башкъа бир шей чыкъып къалгъандыр?...»

— Иншалла, сагъдыр,— деди Николай Васильевич.

— Дженк битсе де.

Эджнебий мемлекетлерден адамларымыздан бир къысмы аля бугунь тувгъанларына къайтып келемейлер.

Сабыкъ иттифакъчыларымыз оларны тутып турмакъ ичюн бинъ бир тюрлю маниа уйдурып чыкъаралар.

Сарварнынъ тез къайтмасы ичюн элимизден кельген бутюн чарелерни корермиз.

Шимдилик сагълыкънен къал, Зиночка.

Ниярнынъ вазиети агъырлашса, манъа хабер эторсинъ.

— Сагълыкънен бар, Николай, келип къапынмагъа унутма.

Ниярнинъ аптесине хабер эт, келип беш-он дакъикъа къардашы янында отурсын.

Мында кочькенлерине энди бир ай олса да, не ичюндир бильмем, келип-кетмеге чекинелер.

Бойле тувгъанлыкъ олурмы?

— Яхшы, айтырым.

Дуалар!

Дуалар олсун!

Николай Васильевич директорнынъ кабинетине келип кирди.

Ичериде Сабир Мухаммедовичнен Зарифе енге арасында къызгъын лакъырды кетмекте эди.

Директор секретарны корьгенинен:

— Николай Васильевич, ярдым этинъиз, мына бу апанен ярым сааттен берли чекишем, лякин къандырамайым,— деп кулюмсиреди.

— Баш кестире, лякин янъы къурулгъан амам ве чамашырханеде мудир олмам демектен вазгечмей.

— Бу иш насыл олды я Зарифе енге,

— деп лакъырдыгъа Николай Васильевич къошулды.

Джемаат чамашырхане ве амам къурунъыз деп шамата къопаргъан сиз озюнъиз дегиль эдинъизми?

Энди къуйрукъ бурасынъызмы?

Сёзюнъиз ишинъизнен бир кельмей экен де!

— Чамашырхане къурунъыз деген олсам, зар мудир олмакъ ичюн айттым,— деп къызышты Зарифе енге.

— Менден башкъасыны тапамадынъызмы?

Къайракъташта бильгили, теджрибели адам азмы?

Мен озюмнинъ еди сыныфлыкъ бильгимнен онда не ишлерим?

Эсап-хасаптан чокъ чакъмайым, барып да козьден бир шей къачырсам, къурудан-къуругъа янарым.

Ёкъ, джаным, агъырмагъан башыма явлыкъ не керек.

Мени ятакъханеге озь ишиме къайтарынъыз.

— Эй-ей,— деди Николай Васильевич,— сиз къоркъакълар табакъасындан экенсиз де!

Сабир Мухамедович, бизим ишимиз де чокъ месулиетли, барып да янмайыкъ.

Эписи ишимизни ташлап, эрте-ярыкъ мындан зувайыкъ.

Бизим еримизде барсын башкъалары янсынлар.

Сагъ ол, Зарифе енге, козюмизни ачтынъ.

— Олды-олды, Николай Васильевич,— деди Зарифе енге.

— Мыскъылгъа кельгенде сизге акъран я тапылыр да я ёкъ.

Ёргъанынъа коре аякъ узат дегенлер, бу иш манъа агъырлыкъ эгер, беджеремем деп къоркъам, ондан башкъа джан къурбан.

Николай Васильевич газета хаберини бильдирмеге ашыкъкъанындан, лакъырдыны къыскъадан кесмеге тырышты:

— Сиз, Зарифе еиге, беджерикли бир адам олгъанынъызны ятакъханеде косьтердинъиз.

Сагъ олунъыз, одалардаки темизликке, тертипке сукъланмакъ мумкюн, лякин яш ишчилеримизнинъ озьлери де темиз-пак юрьмек кереклер.

Олар бунъа ляйыкълар.

Тырышкъанларына бакъынъыз: иштен къайткъан сонъ акъшам мектебине кетелер, дерс азырлайлар.

Бу да етмегени киби, озь башларына зенаат огренмеге урундылар.

Буны зорнен дегиль де озь авесликлеринен япалар.

Бойле аджайип йигитлерни эль устюнде тутмакъ да азлыкъ этер.

Биз яшларгъа борджлумыз.

Бу иште сиз де ярдым этмек керексинъиз, чюнки сиз олар арасында алышып-къарышты ве оларгъа ана олып къалдынъыз.

Энди бу иште де аналыкъ косътеринъиз.

Секретарнынъ сёзлери Зарифе енгенинъ юрегини къуванчнен нешелендирди.

Гонълюндеки эр даим тилинде олгъан бу къадын:

— Вай джаным-козюм тилинъден сёз дегиль де, санарсынъ бал тамлай,— деди.

— Валлаи, бу тилинъизнен он секиз яшындаки къызнынъ башыны айландырмакъ да бир шей дегиль.

Еди ольче, бир бич дегенлер, тюшюнип-ташынып бакъайым.

Ашыкъманъыз, чамашырханени ве амамны барып озь козьлеримнен корьмегендже, менден разылыкъ беклеменъиз.

— Яхшы, барып корюнъиз,— деди Сабир Мухаммедович.

— Лякин созгъаламанъыз, озюнъизге бир къач ярдымджы тап да, тезден ишке башланъыз.

— Амамда бухгалтер оладжакъмы?

— Оладжакъ.

О акъта идаремизнинъ баш бухгалтеринен озюм сёйлеширим.

— Меним бир риджам бар.

— Айтынъыз.

— Бухгалтерликке Селимни беринъиз.

— Селимии?!

— Сабир Мухаммедович шашкъын—шашкъын Зарифе енгеге бакъты.

— Бухгалтериядаки анавы сары баш огъланнымы?

— Элъбет, ана шу фармазонны.

Оны я адам этерим, я да Къайракъташтан айдарым.

— Мерамынъыз пек яхшы,—деди Николай Васильевич,— о йигит ярдымгъа мухтадж.

Сизинъ элинъиз астында...

— О якъыны сонъ корермиз,— деп Зарифе енге секретарнынъ сёзюни больди.

— Чипчени кузьде саярлар.

Айды, сагълыкънен къалынъыз.

Къапыгъа догърулаяткъан Зарифе енгени Николай Васильевич токътатты:

— Зарифе енге, Махрамкул аканынъ не ерде олгъаныны бильмейсинъизми?

Пек аджеле керек.

Директор бу сафдиль къадыннынъ Махрамкул аканен эш-дост олгъанларыны козьде тутаракъ:

— Оны Зарифе енге бильмесе, даа ким билир,— деп тишлеп алды.

— Махрамкул ака эки козьнен Сарварны беклей, огълуны эвлендирген сонъ озюне де той-дюгюн япаджакъ, дейлер.

— Ван джаным-козюм директор, бу ошек санъа да келип еттими? — Зарифе енгенинъ янакълары утанчакъ къызларнынъки киби алланды.

— Эль-агъзына элли аршын без етмез дегенлер, айталар иште.

Тильни къайда бурсанъ, онда айланыр, чюнки суексиздир...

Махрмакул ака даа деминчик бухгалтерияда эди.

Чагъырайыммы?

— Замет олмаса, чагъырынъыз.

Зарифе онге чыкъкъанынен, секретарь элиндеки газетаны директоргъа узатты:

— Махрамкул аканынъ огълу акъкъында меракълы бир хабер бар...

Бир джаннен ичери Махрамкул ака сурип кирди:

«Айтынъыз, не олды?» дер киби, кедерли козьлерини директордан секретаргъа алмаштырды.

Бир сание биле сурьмеген сукюнет къартны хавфсыраткъан киби олды, юреги къафесине сыгъмады.

— Мени чагъыргъансынъыз, бир иш бармы ёкъса?

— Сизге хайырлы хабер бар, Махрамкул ака,— деди Николай Васильевич.

— «Правда» газетасында огълунъызнынъ Францияда косьтерген къараманлыкълары акъкъында язылгъан.

— Сагъ экенми?

— Къарт озюни эльге алмагъа тырышса да, эль-аягъы къалтырамагъа башлады.

Бенъизи ап-акъ кесильди.

— Францияда techнъизми?

Онда насыл тюшкен?..

Николай Васильевич газетаны козьлерине кетирип, отькюр бир давушнен окъуды:

«Биз, французлар, узакъ Узбекистаннынъ джесюр огълу Сарвар Махрамкуловнынъ Франциянынъ азатлыгъы огърунда япкъан къарамане ишлерини...»

Махрамкул ака макъаленинъ биринджи сатырларыны эшиткенинен, башы юкъары котерильди, чырайы кульди, козьлери нурланды.

Озюнинъ хабери олмадан эллерини кокрегине хачлады, къамбырайгъан белини догърултты.

Эйкель киби къатып къалгъан бу къартнынъ ялынъыз дудакълары арекетте эди:

— Огълум...

Сарварым...

Аферин, машалла-субаналла...

Секретарь, санадан шиир окъугъан артистлер тавурынен, сесини эп котерди ве макъаленинъ ахырыны янъгъыравукъ бир давушнен битирди:

«Биз, бу джесюр ве зийрек акъыллы, интернационалист йигитни осьтюрген ве тербиелеген ана-бабагъа, бутюн узбек халкъына озюмизнинъ миннетдарджылыгъымызны ве тешеккюримизни бильдиремиз».

Сабир Мухаммедович акъсай-акъсай Махрамкул аканынъ янына кельди ве онынъ тюклю янагъындан опьти.

— Козюинъиз айдын олсун!

Акъикъатен баба йигити тербиелегенсинъиз.

Юрегинъиз гъам-къасевет ерине, къуванч ве ифтихарнен толсун.

Махрамкул ака озь давушындан къоркъкъан адам киби тыныкъ бир сеснен:

— Сагъ экенми? — деп сорады.

— Къачан къайтаджагъыны язмагъанлармы?

— Ёкъ, язмагъанлар,— деди Николай Васильевич.

— Эльбет де сагъ-селяметтир.

Язып соратырмыз.

Франция Коммунист партиясынынъ Меркезий Комитетине язармыз.

Мектюпни шахсен Морис Торез аркъадашнынъ элине туттурмалары ичюн Франициядаки эльчиханемизге мураджаат этермиз.

«Коммунист Сарвар Махрамкуловнынъ ал-эвалы насылдыр тезден къайтаджакъмы?», деп соратырмыз.

— Яз огълум, мытлакъа яз.

Телеграмманен сорат, тездже олсун.

«Бабанъ сени пек сагъынгъан, козьлери ёлда къалды», деп яз, бир шейге бакъмай эвге къайтып кельсин.

Беслеген барашым тамам чагъына кельди.

Той-дюгюн япармыз, эгленирмиз.

Сагъ ол, Николай Васильевич, бинъ яша, огълум къара дертлерге сарпкъан юрегимни джоштурдынъ.

Джемаатнынъ козюне мен энди ачыкъ юзьнен бакъарым.

Къуванынъыз койдешлерим, меним огълум Сарвар коммунист экен, партизан командири олгъан, Францияынынъ азатлыгъы ичюн курешкен, дерим.

Франция!..

— Къарт къашларыны тююклеп, недир хатырламакъ истеди.

Тапамады.

— Огълум, Сабир Мухаммедович, шу Франция дегенлерини харитадан косьтерип берчи.

— Якъын келинъиз, Махрамкул ака,— деп, директор стол устюндерки линейканы алды, дивардаки эки курреден ибарет дюнья харитасына чевирильди.

— Мына бусы — Ташкент.

Юкъарыдаки мынавы къырмызы йылдыз — Москва.

Москвадан сол тарафтаки мынавы эрылгъан тюслю ер — Франциядыр.

— Харитадан якъын амма... — деди Махрамкул ака ве чокъ айлардан берли ильк оларакъ шенъликнен къакъылдап кульди.

Николай Васильевич Махрамкул аканынъ бирден тазерип кеткен юзюне, тирилешкен козьлерине, чевиклешкен арекетлерине бакъаракъ:

«Рух джошкъунлыгъы къартларны да яшарта экен», деп тюшюнди.

— Эльбет, пек якъын,— деди о,— Москванен Парижнинъ арасы олгъаны-оладжагъы эки бинъ километрдир.

— Кульди.

Онъа бакъып субетдешлери де кулюштилер.

— Лякин бу ёлны къыскъартмакъ чареси де бар.

Насыл дейсинъизми?

Мына насыл.

Сиз, Махрамкул ака, огълунъызгъа шайлы бир къыз тапмагъа давранынъыз.

Къыз тапылгъан киби Серверге телеграмма чекермиз:

«Тез ол, йигит, келин сени беклей-беклей козьлеринде нур, юрегинде сабыр къалмады».

Бойле бир телеграмма алса, валлаи, учып келир.

Ола билир, парашютнен дос-догъру азбарынъызгъа энер.

Кене кулюштилер.

— Энди келир,— деди Махрамкул ака ве теренден курьсюнди.

— Ахмакъ бир къарт экеним шайтан шерине огърап, акъылыма кельмеген яман фикирлер къалмады.

Олъгенлерден хабер кельди, сагълары къайтып кельдилер, десене меним огълум эсир тюшти, къул олды, деп къоркътым.

Ашналарымнынъ козьлерине тикилип бакъмагъа утандым.

Бойле бир шейнинъ ола биледжегине ышанмасам да, юрегимни шек-шубе къуртлары кемирди.

— Бу сёзлерни айтаракъ, о козьлерини кене харитагъа ташлады ве огълунен сёйлешир киби, девам этти:— Янъылгъаным, багъышла огълум, гунахынъа кирдим.

Ичкен сутюнъ элял экен, бабанъны утандырмадынъ, халкъынъны алдатмадынъ, силяны эльден ташламадынъ, душмангъа аркъанъны косьтермединъ.

Тезден къайт, огълум, къартайдым, олюм-кетим дюньясыдыр, корюшип къалайыкъ.

Козьлеринъе, бой-постунъа бакъмакъ, достларынъ арасында давушынъны эшитмек истейим...

— Башыны котерди.

— Огълумдан гъает мемнюним.

Бугунь акъшам бизге буюрынъ,— деди ве къапыгъа догъру адымлады.

Николай Васильевич оны торлангъан козьлеринен озгъарып, теренден кокюс кечирди:

Баба!..

3

Яньы йыл арфесинде эвлернинъ сачакълары, муэссиселернинъ диварлары ве меркезий сокъакълар нефтьчилерни янъы гъалебелерге чагъыргъан шиарларнен ярашты.

Даа якъында къурулып биткен ве бугунь уйле маалинде ишлеп башлагъан радиоузел Кьайракъташны шенъ музыка давушларынен суслендирди.

Акъшам устю, нефтьчилер иштен къайтаяткъанда, радиодан Сабир Мухаммедовичнинъ сеси янъгъырады.

Директор эалиге Янъы йылны хайырлап, нефть оджакъларында нефть ве газ чыкъарув девлет планы вакътындан эвелъ, декабрьнинъ он дёрдюнде толдурылгъаныны бильдирди.

Бу хабер йылдырым тезлигинен агъыз-агъыздан даркъалып, бир — эки саат ичинде эвлерге, устаханелерге, нефть къуюларьна барып етти.

Къайракъташлылар артыкъ эвлеринде турамадылар: кийинди-къушанды ве сокъакъларгъа тёкюльдилер.

Бугунь тек бир Селимнинъ кейфи еринде дегиль эди.

О, сабадан уйлегедже драма тёгерегининъ азаларыны беклеп турды — олар клубкъа кельмедилер.

Сонъ, ичине атеш тюшкен адамнынъ ашыкъчанлыгъынен, «артистлернинъ» пешинден чапкъаламагъа башлады.

Лякин бундан да нетидже чыкъмады: «баш режиссер» ве «Мешеди Ибад» пьесасында эсас рольни ойнагъан Галина Ивановна эвде де, балалар багъчасында да ёкъ эди; Ниярнынъ къайда экенини тувгъанлары да айтамады;

Адиль ве Борис къуюда кечикип къалгъанлар...

Селим догъгъанына бинъ пешман олып, клуб огюндеки мердивен устюне чёкти, башыны тизлери арасына эгди.

«Не къазалы, не белялы башынъ бар» йырыны меним ичюн уйдурсалар керек,— деп мугъайды.

— Халкъ байрамгъа азырлана, мен исе «мешур» артистлернинъ пешинден чапкъалап юрем».

— Селим, мамурлигинъ бармы не?

%

Юрь, Янъы йыл шерефине...

Селим абдырады.

Къаршысындаки арбий урбалы, орденли, йылым-йылым йылтырагъан сахтиян чызмалы адамны бирден танып оламады.

— Сизсизми, Андрей Палыч? — деди Селим бир къач саниеден сонъ.

— Сагъ олунъыз, мамурлигим ёкътыр:

— Аферин, Селим, яхшы япкъансынъ.

Мен сени денъемек ичюн айттым.

Къайгъылы корюлесинъ.

Янъы йыл акъшамы бу гъам-кедер сени къайдан келип тапты?

Устанынъ кейфи яхшы олгъаныны ве лакъырды этмек истегенини анълагъан Селим озюнинъ «лаф бокъчасыны» чезди:

— Ишлерим къартоп, Андрей Палыч.

— Хайыр ола?

— Хайыр дегиль, бугунь хайырсызлыкъкъа огърадым.

Тамам эки ай шапырдыкъ-копюрдик, пьеса ойнайджакъмыз деп агъыз патлаттыкъ, мына энди ойнамагъа сыра кельгенде, къурунтымыз сабун копюги киби патлады.

— Ачыкъ айт, не олды шу?

— Не олгъан, артистлерни джойдым.

Бугунь акъшам клубда пьеса ойнайджакъ эдик афишалар да асылды, амма генеральная репитиция олмады.

Ёкълар!

Бу не демек олгъаныны анълайсызмы?

Провал!

Полный провал!

— Я Галя?

О да ёкъмы?

— Учь кере балалар багъчасына барып кельдим, эки кере эвинъизнинъ къапысыны къакътым,— ёкъ!

Бугунь гъалиба ялынъыз «ёкъ» къапылары ачылгъан.

— Олмаса пешимден кель,— деди уста,— разведкагъа сени мен алып барайым.

Галя ер астында олса да тапып чыкъарырмыз.

Елда, Белобородовларгъа расткельдилер.

Хасталыкътан сонъ аякъкъа тургъан Нияр, Николай Васильевичнен, Зинаида Федоровнанынъ ортасында эди.

— Иште, гъайыплардан экиси тапылды,- деди уста ве оларнен эль тутушып селямлашты.

Селим Ниярны корьгенинен куннинъ бутюн онъайтсызлыкъларыны унутты, онъа айтмакъ, опьке-элем этмек ичюн азырлагъан «джиддий» сёзлери де акълындан чыкътылар.

— Нур данеси, нар данеси, дюньянынъ бир данеси, сен бугунь къайда эдинъ я? — деп сорады.

Деди де, тилини тишледи:

«Мына шимди санъа нурыны да, нарыны да косьтерир,— деп элесленди.

— Бу къыз санъа джиддий адам ол, шаплавузланма, гевезеленме демедими?

Бильмейим, бу тайгъакъ тиль манъа даа нелер айттырмаз».

Лякин меселе аксине олып чыкъты: эвеллери бойле алларда Селимни «джевапсыз» къалдырмагъан Нияр, бу keресинде опы аджайип бир тебессюмнен къаршылап, репетициягъа кечиккени ичюн ондан афу истеди.

Ниярнынъ муляйим-муляйим бакъышы ве афу истеп айткъан сёзлери Селимни даа зияде ферахландырды:

— Зинаида Федоровнанен клубкъа барынъ да, артистлерни бекленъиз.

Биз Андрей Палычнен оларны онда айдаштырып кетирирмиз.

Мына пьеса.

Роллеринъизни бир даа текрарланъыз.

— Яхшы, Селим, биз клубта олурмыз,— деди Нияр.

— Тездже келинъ.

Селим козьлерини Николай Васильевичке чевирди.

«Сен партия хадими олсанъ, мен де Къайракъташта драма тёгерегининъ ёлбашчысым,— демек истеди.

— Корьдинъми, магърур Нияр биле сёзюмден чыкъмай.

Эй, Николай Васильевич, Селимнинъ козьге чёкке олып юрьген девирлери эвель заман тарихында къалды, шимди о, арабада бешинджи копчек дегиль де, квартетте примадыр».

Секретарь Селимнинъ фикирлерины козьлеринден анълады.

Оны бираз даа къопайтмакъ мерамынен:

— Сен достум, Андрей Павловични де озь арабанъа ектинъ гъалиба,— деди.

— Ишлер бойле кетсе Къайракъташта артист олмагъан адам къалмайджакъкъа ошай

— Адью!— деди Селим ве устаны къолтукълап, онынънен сокъакъ бойлап кеттилер.

Уста бу «арабагъа» Селимге ярдым этмек ичюн екильмеди, аксине оларакъ, онынъ озю Селимнинъ ярдымына мухтадж эди.

Меселе шунда ки, бугунь саба Галина Ивановна эвден чыкъкъанда, акъшамгъадже къайтып кельмейджегини айтты ве «олур-олмаз шейлерге сылтав этип, пешимден чапкъалап юрьме» деп, акъайыны тенбиеледи.

Къарбабайгъа костюм тийеджек экен!

Уста уйлегедже онда-мында салланып юрьсе де, ахыр сонъу чыдап оламады.

Галина Ивановнаны кореджеги кельди.

%

Олар балалар багъчасынынъ кертме тахталарнен ишленген ве ренкли бояларнен орьнекленген ёл къапысына янаштылар.

— Мында киреджек оласызмы? — деди Селим гонъюльсизликнен.

— Нафиле замет этменъиз, балаларны эрте къайтарсалар керек.

— Яшсынъ, Селим, керек адамны къыдырмагъа бильмейсинъ.

Артымдан кель!

Олар чакъыл тёшельген тар ёлдан кечип, бир къатлы таш бинанынъ пенджересине кельдилер.

Уста ишарет пармагъыны дудакъларына кетирип, Селимге сусып турмасыны эмир этти, озю исе кевдесини дивар артына гизлеп, оданынъ ичине бакъты.

— Мындадыр! — деди о балаларджасына къуванып.

— Къокъла тике.

Балаларгъа байрам бахшышы!

Селим пенджеренинъ экинджи кенарына ясланды.

Аркъасынен чевирилип отургъан Галина Ивановна балабан оданынъ ичинде бир озю эди.

Онынъ огюндеки столда ирили-уфакълы бир оба къокъла тура.

Къокълаларнынъ кийимлери чешит бичимде ве тюсте олса да, юзьлери, янъы йымыртадан чыкъкъан чипчелер киби, тыпкъы бири-бирине бенъзейлер.

Кошеде, чокъмарына яслангъан адам бойлу къарбаба тура.

Бираздан Галина Ивановна стол башындан турып, пенджереге айланды, лякин козьлери къучагъындаки къокълада олгъанындан, «разведчиклерни» эслемеди.

О, къокъланынъ сарышын сачларыны сыйпады, кокюсине даяп, яш бала юкълатыр киби, оны салламагъа башлады.

Уста тесирленди.

Бу саниеде о къарысы алдында, бутюн къадынлар алдында тиз чёкмеге, оларгъа юрегиндеки энъ муляйим сёзлерни айтмагъа азыр эди.

Лякин онынъ бу рухий вазиетини анълап оламагъан Селим, гъамсызлыкънен:

— Андрей Палыч, бу сентименталь мелодрама стилиндеки къокъла театрини даа сейир этеджексимизми? — деп бурчанлады.

Уста Селимге ачувланаджакъ олып, бирден башыны котерди ве...кулип йиберди.

— Эх, Селим, Селим,— деди о кокюс кечирип,— меним яшыма етип, баланъ олмаса, бу мелодраманынъ не экенини сен де анълар эдинъ амма, яшсынъ, дуйгъуларынъ кескинлешмеген.

Пенджере огюндеки бу лакъырды Галина Ивановнанынъ къулагъына чалынды.

О, кери бурулып, пенджереге кельди.

Эркеклерни корьгенинен, янакълары къып-къызыл олдылар.

— Не бар?

Неге чапып кельдинъ? — деп пенджере къапакъларыны ачты ве акъайына сертийди.

— Айткъанларым бир къулагъынъдан кирип, экинджисинден чыкъып кеттилерми?..

Хош кельдинъ, Селим!

— Сагъ олунъыз,— деди Селим сувукъкъанлыкънен.

— Машалланъыз бар, Галина Ивановна, дюнья алт-усть олса биле, кейфинъизни бозмайджакъсынъыз.

Орталыкъта янгъын, сиз исе сумюкли бурун къызчыкълар киби къокълаларнен ойнайсынъыз.

— Янгъын?!

— Эльбет, янгъын.

Керчектен янгъын!..

Мен янам!

Режиссер аркъадаш, сизинъ къокълаларгъа ола эки айлыкъ эмегимиз янып кульвиран олгъанындан хаберинъиз бармы?

%

— Вай, кечиккеним де! — деди Галина Ивановна ве къокъланы пенджереден акъайына узатып, алель-аджеле джыйышынмагъа башлады.

%

Къабакъ, эльбет де, меним белялы башыма, патлайджакъ.

Галина Ивановна азбаргъа чыкъты, ири козьлеринен акъайыны баштан-аякъ сюзди.

«Алёша, къуванчым, арбий форма санъа пек яраша.

Даима бойле юр» демек истеди.

— Галина Ивановна,— деди Селим шашкъынлыкънен,— мен бугунь текмиль пусламны шашырдым: къайда кетеджекмиз?

Репетицияны не ерде япаджакъмыз?

Бильсенъиз керек, клубта акъшам башындан танц оладжакъ.

Саат алты олаятыр, энди топланадырлар.

— Бизде, эвде япармыз,— деди Галина Ивановна.

— Сен клубтакилерни чагъырып кель.

Тездже олсунлар.

Селимнинъ устюнден агъыр бир юк тюшкен киби олды.

— Галина Ивановна, бу алидженаплыгъынъыз ичюн янагъынъыздан опер эдим амма, Андрей Палычтен къоркъам.

Адыо!

Беш дакъикъадан артистлерни эвде бекленъиз.

Селим чапып кетти.

— Галя, я буны да не япаджакъмыз?

— Уста элиндеки къокъланы косьтерди.

— Бельки джебиме тыкъарым?

— Сакъын урбасыны бурюштирейим деме!

Джебине тыкъаджакъ экен!

%

Утанасынъ ёкъса?

Я баламыз олса не япарсынъ?

Алышмакъ керек, не бермеген алла, бельки...

Къокъланы онынъ ичюн тиктим...

Олар энъ къалабалыкъ сокъакъкъа келип чыкътылар.

Тамам бу арада арабасыны айдаштырып, амам аралыгъындан кене шу Айрапетов чыкъып къалды.

Уста, гульдестенен кеткенде Айрапетовкъа расткельгенини хатырлап:

«Кене тиш къайрар», деп абдырады.

Араба оларнынъ янына кельгенинен, Айрапетов:

— Тр-р-р, бульбуллер! — деп атларнынъ башларыны тартты.

Тюбюне кийиз тёшельген арабада ятакъхане хызметчиси Елизавета Карповнанынъ балалары бар эди.

Бири-биринден кучюк бу эки огълан балачыкъ сонъки вакъытларда Айрапетовнынъ бутюн дикъкъатыны озьлерине джельп эттилер.

Не олды-не олмады бу чыкъымсыз адам оларны тувгьан эвлятлары киби севди.

Акъшамлары Елизавета Карповнанынъ эвине бара, кунь бою тозгъа бонъайгъан бу балаларнынъ устьбашларыны низамгъа чеке, ве, парасы олса, эллеринден тутып сокъакъкъа чыкъара, оларгъа мороженое я да газлы сув алып бере.

Кимерде бир бу огъланчыкъларны тена бир ерге алып, йырлата, кульдюре я да экисини бирден сыртына урып, атлар киби кишиеп, азбар ичинде доландыра.

Мына бугуньки гезинти де ойле эгленджелерден бири олса керек.

Уста янъылмады.

Атлар токътагъанынен, Айрапетов онъа чевирильди:

— Андрей Палыч, локъсаханеден къайтасынъмы? — деди ве шакъылдап кульди.

— Баланъызнен къарт олунъыз.

%

— Сонъ, арабадаки балаларгъа айланып, элини котерди:

— Къана, гвардия, азыр олунъыз!

Бир,эки, учь!

О эллерини котерип тюшюргенинен, «гвардия» индже бир давушнен «Катюшаны» алып кочти:

Выходила на берег Катюша...

Айрапетовнынъ козьлери фалташ киби парылдадылар.

«Мына, джансыз къокъла дегиль де, керчектен балалар!» дер киби, богъаз кермекте олгъан балаларгъа сукъланып бакъты.

Сонъ, къамчысыны йигитлерджесине атларнынъ устюнде сызгъыртып:

— Ну-о-о! — деп багъырды.

Уста озюнинъ бу кулюнчли вазиетинден къуртулмакъ ичюн айнеджиликке урды:

— Галя, азизим, сен мына буны тут да, мен тюкянгъа кирип чыкъайым.

— Я онда не ишинъ бар?

О, пенджередеки шишелерге ышмар этти:

— Дженктен сонъ санада сенинъ биринджи дебютинъ ичюн ичермиз.

— «Дебют» экен!

Гастрольге азырланмайым, керекмей.

— Галя, байрам-байрамдыр, алмакъ керек.

Спектакльден сонъ Николай Васильевичлерни Сабир Мухаммедовичлерни, бир аякъ олса да, эвге чагъырырмыз.

Галина Ивановна теслим олды, чюнки акъайынынъ чагъыраджакъ адамлары, хусусан Зинаида Федоровна ве Гульджиан, онынъ козюнде энъ азиз инсанлар олып къалдылар.

— Догъру айтасынъ, мында кочюп кельгенимизге эки йыл толса да, шу кунъгедже эвимизде мусафир къабул этмедик.

Башкъаларындан не эксиклигимиз бар я!

Лякин репстицияны не япармыз?

Эвни алт-усть этип ташларлар...

Айда, зарар ёкъ, онынъ да чаресини тапармыз.

Бар, амма чокь эгленме.

4

...Роллерине коре кийинген, гримленген «артистлер» гедже къаранлыгъында Андрей Павловичнинъ эвинден чыкъып, клубкъа догъру ёл алдылар.

Санагъа клубнынъ артындан чыкътылар.

Залда эль чырпмалары гурюльдемекте эди.

— Башламакъ керек,— деди Галина Ивановна,— эшитесизми, перденинъ котерильмесини талап этелер.

Селим «артистлерге» бакъып мемнюниетсизликнен башыны саллады: боянынъ чокълугъындан файдаланып, атта чалгъыджылар биле келиши гузель къаш-бетлерине боя чеккенлер.

О:

— Я пьесаны ким илян этеджек? — деп тааджипленди.

Бу меселе эвельден козьде тутулмагъан эди.

— Тёгерекнинъ ребери илян этсин,— деди Нияр ве дудакъларында титреген тебессюмни яшырып, дивардаки рубильникке айланды.

— Азыр ол, Селим, залдаки ярыкъны сёндирем.

Селим перденинъ огюне чыкъты.

Залда ине ташламагъа ер ёкъ эди.

Сейирджилер къалын къурсакълы Мешеди ролюндеки Селимни корьгенлеринен, кулькюден къутура яздылар: эль чырпмалары, кульги, къычкъырувлар, сызгъырувлар,— еписи бир ерге къарышты, дерсинъ залнынь ортасында шатырдынен кок гудюрдеди.

Селим эллерини, башыны саллап, чырайыны сытып зорланса да, онъа агъыз ачырмадылар.

«Не япайым, къабаат озюнъизде» дер киби, омузларыны къысып кери чекильди.

Яваштан перде котерильди.

Гульназ ролюндеки Галина Ивановна озюнинъ муляйим сесинен юрек сырларыны тёкмеге башлады.

Зал чым-чырт кесильди.

Нефтьчилер Къайракъташ тарихында ильк сефер озь бедиий авескярларынынъ усталыгъыны бакъмагъа азырландылар.

Ог сырада отургъан уста, кулер козьлерини санадаки Гульназгъа мыхлап, янашасындаки Николай Васильевичке деди:

— Санада Галя тыпкъы озюни ойнай, омюрде исе аксине оларакъ, артистлик япа, дуйгъуларьны гизлеп тута, истегенини дегиль де, уйдургъаныны айта.

Коресинъми сеси, арекети не къадар самимий ве табиий яшлыгъында да мына бойле эди.

Машалла, Галя санъа дееджек ёкъ, лякин омюрде де бойле ола.

— Олур, къавиль этем мытлакъ олур,— деди Николай Васильевич къатты бир эминликнен.

— Ишке киргенинден берли Галя танылмайджакъ дереджеде денъишти, я Зинаида Федоровна насыл?

%

— О акъта сёз ёкъ.

Онъа нафиле «юрек докторы» демегенлер.

Коресизми, санада биле Гульназнынъ юрек дердине дерман арай...

Уста мемнюниетнен мыйыкъларыны бурды.

Николай Васильевич исе, йырнен севгисини ифаде этмекте олгъан Галина Ивановнаны ишмар этерек:

— Ай-ай, Андрей Павлович, бойле бир бульбульни аз къалды эльден къачыра яздынъ,— деди.

Уста, олып кечкен вакъианы хатырлап, озь-озюнден утанды.

...Андрей Павлович ве Галина Ивановна мусафирлерни озгъарып, гедженинъ кеч маалинде азбаргъа чыкътылар.

Шенъ-шерамет кечирильген Янъы йыл акъшамы ве ичильген шарап эписининъ башыны думанлатты.

Шунынъ ичюн де сагълыкълашув чокъкъа сюрьди.

Олардан эр бири бугуньки зияфетнинъ иштиракчилерини эртеси куню акъшамына озь эвине мусафирликке чагъырмагъа тырышты.

Лякин бирининъ джаныны агъыртмай тура насыл олур да экинджисининъ хатирини тапарсынъ?

Ёкъ, джаным, Къайракъташлылар хатир къыраджакъ адамлар дегиллер.

Олар бу «къыйын» меселенинъ де чаресини таптылар: эртеси куню саба саат ондан башлап джемаатчасына бир къач эвге кирип чыкъмакъ къарарына

кельдилер ве ялынъыз бундан сонъ самимий суретте сагълыкълашып, эвлерине таркъаштылар.

Галина Ивановна къаранлыкъ ичинде енмекте олгъан мусафирлернинъ пешинден бакъып, акъайына:

— Джемаатнен яшамакъ не къадар зевкълы бир шей экен! — деди.

— Джемаатнен кельген — той-дюгюн дегенлери бу олса керек.

Секизинджи баб.

Джефасыны чекмеген, сефасыны да чекмез

1

Къыш айлары къарлы боранларнен, аяз сувукъларнен кечти.

Бир къач айлар ер юзю къар куртюклеринден кунь ярыгъы корьмеди.

Къайракъташнынъ устюнден окюрип-къыямет къопарып кечкен къасыргъалы боранлар къыр тёнелериндеки нефть кедиклерини къаргъа булгъалады, керестелерни авагъа савурды, къоджаман вышкаларны темелинден тепретти, отуз экинджи вышканы исе ерге серип ташлады.

Лякин ачувлы къышнынъ бутюн бу къышымларына ве мусаллатларына бакъмадан, ер астында, ер узеринде, авада — вышкаларнынъ устюнде иш бир саат биле токътамады ве ильк баарь якъынлашып, ернинъ къар тону устюнде къара тамгъалар пейда ола башлагъан бир вакъытта, эр учь тарафтан.

Къайракъташны сарып алгъан вышкаларнынъ ве качалкаларнынъ алдындаки сафы нефтьчилер къасабасынынъ дженюбиндеки тар богъазгъа барып етти.

Кешфият къуюлары буравлав вастасынен ер астындаки нефть ве газ мейданлыгъынынъ сынъырларыны бельгилев ишлери, бойледжесине, сонъуна барып етмекте эди.

Лякин вышка ве качалкаларнен даире шекилинде оралып алынгъан бинълернен квадрат метрлик бу районда сонъки къуюларны буравлав арфесинде нефтьчилернинъ алдына эвельден козьде тутулмагъан янъы бир кучьлик келип чыкъты: къыр тёпелериндеки базы бир вышкаларны бу ерлерге сюйреп кетирмек ве богъаз башында янъы къую буравламакъ ичюн

Махрамкул аканынъ эвини йыкъмакъ ве азбар багъчасыны кесмек зарурети пейда олды.

Оджакъларнынъ реберлери, геологлар ве инженерлер бу акъта чокъ тюшюнип-ташынсалар да, башкъа чаре тапамадылар, чюнки вышкаларнынъ шималий-шаркътан бу тарафкъа кетирильмесине ярарлыкълы екяне ёл Махрамкул аканынъ эви артындаки Эгизобалар арасындан кечкени киби, нефть районынынъ структура картасында косьтерильген нефтьли къатламларнынъ меркези де къартнынъ къаралтысы тургъан ерлерде эди.

Бу пытракълы меселе чезильмей къалды.

Бу этрафтаки нефть къатламлары буюк бир теренликте олгъанларындан, буравланаджакъ къуюлардан бирининъ проект теренлиги 2.700 метр къарарлаштырылды.

Къайракъташта бойле теренликлерге даа тюшюльмеген эди.

Онынъ буравланмасы, шубесиз, буюк зорлукъларгъа огърайджакъ эди.

Лякин геофизик ве геохимик разведкалар нетиджесинде эльде этильген малюматларнынъ догърулыгъыны исбатламакъ ве ер асты къатламларынынъ структурасы акъкъындаки тасавурларны амельде тешкермек ичюн бойле терен бир къуюнынъ буравланмасы зарур бир шей олып къалды.

Бу ишни Адиль устанынъ бутюн Къайракъташта шурет къазангъан бригадасына авале этеджек олдылар.

Эр бир янъы ве къыйын ишке джан-гонъюльнен берильген Адиль, бу ересинде бирден разы ола къоймады ве джевап бермесини бир къач куньлер кери къалдырмаларыны риджа этти.

Онынъ козюни къоркъузгъан эсас меселе къуюнынъ адден ашыр теренглиги эди.

Шакъамы: 2.700 метр!

Бу лакъырды тюневин Сабир Мухаммедовичнинъ кабинетинде олып кечти.

Адильнен Сервер идареден чыкъып, ятакъханеге кельдилер.

Шу акъшамы кечь мааллергедже оларнынъ башларыны янъы вазифенен багълы тюшюнджелер ёрды.

Эртеси куню сабасы эр кестеп эвель турып, эски усталары Промкиннинъ эвине кеттилер.

Къапыда оларны Галина Ивановна къаршылап алды:

— Хош кельдинъиз, танъ хоразлары!—деди.

—Андрей Павловични гъалиба тюшюнъизде корьдинъиз.

Къана, къазыкъ киби къадалып турманъыз, ичери киринъиз.

Акъайым, яшлыгъындаки киби кене юкъу маразына огърада.

Яттымы, боразан къычыртсанъ да уянмаз.

Отурып турынъыз, мына шимди мен оны...

Галина Ивановна экинджи одагъа кирип кетти.

Сервер бу къадынны биринджи керек буфетте корьгенде оны бегенмеген эди.

Бойле бир дуйгъунынъ къозгъалувына, шубесиз, севимли устасы Промкиннинъ бу къадындан чеккен азаплары акъкъында таныш-билишлеринден эшиткен лафлары да тесир эттн.

Лякин бу сонъки айларда комсомол комитети ишлери мунасебетинен оларгъа сыкъ-сыкъ корюшмек керек олды.

Бунынъ нетиджесинде Серверниниъ эвельдеки менфий фикирлери яваш-яваш таркъала башлады.

Галина Ивановнанынъ тек бир табиаты дегиль, тышкъы корюниши де кунь сайын денъишмекте эди.

Онынъ къакъач киби къурып къалгъан ве чешит боя-мазларнен орьтюльген уп-узун бети эп тазерди, толулашты ва табиий ренкине кирди.

Ири къара козьлери де эвелькиси киби кин ве ачувнен къарамайлар, оларда рух джошкъунлыгъы пейда олды...

— Чокъ тикилип бакъма, назарынъ тиер,—деди кери къайтып чыкъкъан Галина Ивановна Серверге.

Сонъ кене къапыгъа чевирильди.

— Андрей, тавада къызартылгъан къартопнен котлет бар, мусафирлернен ашарсынъыз.

Чай да азыр.

Мен кечикеятам, айды, сагълыкънен къал!

— О, элиндеки сумкасыны салындырып, кене мусафирлерге бакъты.

— Айып этменъиз, ашыкъам, балалар багъчасында мени тосунчыкъларым беклей.

Акъшамлары айланынъыз сизни джанынъыз истеген ашларнен сыйларым,— деди де, чыкъып кетти.

Галина Ивановнанынъ артындан гъырчылдынен къапы орьтюльгенинен, ятакъ одасындан устанынъ къарыкъ давушы эшитильди:

— Йигитлер, ичери киринъиз!

Сервернен Адиль пенджере орьтюлери тюшюрильген буюк бир одагъа кирдилер.

Оданынъ ичи ян-янаша къоюлгъан эки дане салмакълы кроватьнен, эмен агъачындан ясалгъан шифоньернен, устюнде радиоприёмник ерлештирильген къаверенки тюс комоднен донатылгъан, табаны ве диварлары Азербайджан махатлары ве килимлеринен яраштырылгъан.

Энди кийинип-къушангъан Андрей Павлович галстугъыны багъламакъта эди.

— Галя кеттими?

—деп сорады ве джевап беклемеден, девам этти;

— Ятакъ одасына адам аягъы бастыргъан инсан дегильдир.

Ташкенттен къайтып кельген сонъ текмиль беля олды — мени гъайрыдан тербиелемек дердине урунды.

«Сен участка начальнигисинъ, сакъын Къайракъташ сокъакъларында сени бир даа нефтьли урбаларынънен корьмейим» деп, манъа ультиматум беян этти.

Иште, идареге кирмеге сыра тюштими, эвге къайтып тыраш ол, костюм кий ве мына бу къуйрукъны багъла.

Кеченлерде Андижандан бир фетр шляпа алып кельди.

«Ёкъ, азиз къадыным,— дедим мен онъа,— башыма къопкъа кечирмеге биле азырым, лякин мени бу къазандан азат эйле».

Дедим амма, къадыннен башкъа чыкъылырмы?

Дегенинден къайтмады.

Мына учь куньден берли бу тёгерек бадьенинъ этрафында дженк кете.

Галянынъ атакалары эп кескинлеше.

Къоркъа башладым, я башыма шляпа кийсетир, я да башымдан сачларымны дане-дане юлкъуп алыр.

Уста къарыкъ давушнен кулип алды ве:

«Ишлер мына недай» дер киби, къашларыны котерип, дудакъларыны къысты.

Сервер устанынъ джошкъунлыгъына юректен къувангъанындан, тили уджуна кельген суальден къачынмады,

— Андрей Палыч, къутургъан денъиз ахыр сонъу сакинлеше тургъан.

Гъалиба Галина Ивановнагъа да бойле бир ал олды.

— Догъру айтасынъ, Сервер.

Чокъ вакъытлар сурьген фуртунадан сонъ бизим къорантамызда яшайышымызда да сакинлик, тынчлыкъ девири юз берди.

Лякин денъизлерде олгъаны киби, патламагъа кечиккен далгъалар кимерде бир кене яйгъара къопаралар, алекет котерелер.

Мен буны келип-кечиджи эпизодик бир шейдир деп зан этем.

Сёз ёкъ, онынъ тили къашынты маразындан аля бугунь къуртулмады, лякин олмайджакъ шейлер уйдурып чыкъармагъа, шайтанланмагъа ве менимнен иддалашмагъа вакъты етмей: онынъ куньдюзлери балалар багъчасында кече, акъшамлары исе — клубда.

Керчегинн айтсам, кимерде бир онсуз джаным сыкъыла.

— Бу сёзлерни айтаракъ, уста къашларыны чатты ве джиддий бир тавурнен девам этти:—Эвленсенъиз къардашларым, акъай олмагъа тырышынъыз, къадынларынъызны бир кунь биле эвде бош тутманъыз, кулюк тавукъкъа чевирильмесинлер, ондан башкъа илле башынъызнынъ тёпесине чыкъарлар.

Кетсин, ишлесинлер, эм джемиетке, эм де эвге файдасы олур.

Адиль лакъырдыны буравланаджакъ янъы къуюгъа чевирди.

Бу ишнинъ онынъ бригадасына авале этмек истегенлерини айтып, фикрини шу сёзлернен нетиджеледи:

— Билем, ишанылгъан ишни оль-къал япмакъ керек.

Лякин кучюнъ етмейджек бир ишнинъ тюбюне сокъулып, сонъундан масхара олмакъ кимге керек?

Ёргъанынъа коре аягъынъны узат дегенлер, теджрибесизлигимиз себебинден аякъларымыз тышта къалыр деп къоркъам.

Адильнинъ сёзлери Промкиннинъ юрегнне ятмады.

— Сен не беллединъ, бу ишни санъа къашларынъ къара, козьлеринъ къонъур олгъаны ичюн ишандылармы?

Ёкъ, къардашым, къара къашлы уста промыслада тек бир сен дегильсинъ.

Бойле ишлерни къашкъа, козьге бакъып дегиль, устанынъ къабилиетине, гъайретине, тешкилятчылыгъына бакъып авале этелер.

Къую, акъикъатен, пек терен оладжакъ.

Зорлукъларгъа да расткелинир.

Лякин джефасыны чекмеген, сефасыны да чекмез, дегенлер.

Билеклеринъизни тиреп ишке тюшсенъиз, эр шей ёлунда олур.

Эшитип къал: янъы къуюнынъ комсомол-яшлар бригадасына берильмесини мен теклиф эттим.

Къана, даа айтаджагъынъ бармы?

Яш уста ве онынъ оджасы бири-бирине бакъып къалдылар.

— Андрей Палыч, къуюнынъ теренлиги еди юз дегиль, эки бинъ еди юз метр!

— Сонъ не олгъан?

Къуюнынъ тюбюне тюшмезден онынъ теренлиги козюнъизни къоркъуздымы?

Бойле алларда нефтьчилер: Борюден къоркъсанъ — дагъгъа чыкъма, теренликтен сакъынсанъ — нефтьчи олма, дейлер.

Мен бу ишке сени тевсие эткенде тюкенмез гъайретинъни ве тешкилятчылыкъ къабилиетинъни эсапкъа алдым.

Теджрибенъ де аз дегиль:

башкъаларынынъ бир къач кере корьмекнен огренген ишлерини, сен бир кереден иликтирип алдынъ.

Къоркъманъыз, ишнинъ тюбюне джесаретнен сокъулынъыз!

Мени де шеф оларакъ къабул этинъиз.

Насыл, тюшюнесинъиз, эгер эпимиз бир арышкъа екильсек, арабаны еринден кочюрип олурмызмы?

Къуванчындан не япаджагъыны бильмеген Адиль Промкиннинъ элине япышты:

— Кочюрирмиз, Андрей Палыч, эльбет де кочюрирмиз,

— деди севинчнен,— биз оны Ешиль Аметнинъ машинасы киби чаптырырмыз.

Бизге ишангъанынъыз ве бу иште бизнен оладжагынъыз ичюн сагъ олунъыз!

— Къуванмагъа ашыкъма къардашым.

Сиз Махрамкул аканы тюшюндинъизми?

Онынъ эви йыкъылмай, азбарындаки тереклер кесильмей тура, ишке де башламакъ мумкюн дегиль.

Сабир Мухаммедович, агъыз арап, онъа янъы къурулгъан бир къоранталыкъ эвлерден теклиф эткен.

Кочип отурынъыз, къартлыгъынъызда раат олунъыз, деген.

Къарт:

«Огълум къайтып кельмегендже босагъамдан атламам», джевабыны берген.

Огълунынъ дженк йыллары Францияда олгъаныны эшиткен сонъ козьлери ёлда къалды.

Шакъамы я: дженкнинъ биткенине энди экинджи йыл кетеятыр, амма огълунынъ селяметлиги акъкъында аля бугунь хабер аламады.

Къартнынъ эвельден кечирген аиле омрюнден хатире оларакъ ялынъыз эви къалды.

О, бу къаралтынынъ промыслагъа керек олгъаныны билип къалса, эльбет де, разылыкъ берир эди.

Даа догъръусы, юреги «ёкъ» десе де, тили «разым» демеге меджбур этер эди.

Лякин юреги къара талийинен къырылгъан бу алидженап адамны бир даа ынджытмакъ мунасип бир шейми?

Ёкъ, онынъ юрегине башкъа бир ёл тапмакъ керек: эм иш олсун, эм де къартнынъ джаны агъырмасын.

Адиль ве Сервер меселенинъ бу тарафына эмиет бермеген эдилер.

Олар, Махрамкул акагъа янъы эв берильсе севине-севине кочюп барыр, деп ойлагъан эдилер, албу исе меселе эвнинъ янъылыгъында-эскилигинде дегиль де, бу къаралтынынъ онынъ отьмиштеки аиле бахтынен, къуванч ве яныкъларынен багълы олмасында экен.

— Андрей Палыч,— деди Сервер,— бу янъы эвни Махрамкул акагъа эски эви ерине дегиль де, нефть оджакъларындаки хызметлери ичюн бермели.

Мен десем къарт да разы олур, ишимиз де ёлуна минер.

Махрамкул ака бойле бир бахшышкъа ляйыкъ адамдыр.

Уста козьлерини къысып, тюшюндже далгъынлыгъынен Серверге бакъты.

— Айткъанынъ догъру амма, директор тарафындан киратгъа теклиф олунгъан эвни энди насыл олур да бахшыш деп берирсинъ!

Кечикмедикми ?

— Ёкъ, Андрей Палыч, кечикмедик, бу хатаны тюзетмек мумкюн.

— Насыл?

Сервер мерамыны айтты.

Уста оны дикъкъатнен динълеген сонъ:

— Бильмейим, бойле бир зиярет нетидже берирми экен,— деп шубеленди.

— Итимал денъиз янар дегенлер, барып бакъынъыз.

Адиль ве Сервер бутюн къызгъынлыкъларынен шу саат ишке кириштилер.

Уйле олаяткъанда олар — Сервер, Адиль ве Борис,— Махрамкул аканынъ азбар къапысы огюне келип токъталдылар.

Сервер Борисни тенбиелерек:

— Достум, лакъырды вакътында тилинъни тыйып тут,— деди,— бу орталыкъта нефть къуюсы буравланаджагъы акъкъында агъыз ачма.

— Раатсызланма, Сервер мен дипломатия мектебини анамнынъ къарнында битирдим,— деп джевапланды Борис ве къапыны къакъты.

— Риджа этем, экши къатыкъ ашагъан адамлар киби чырайларынъызны сытманъыз: биз янъы эв хайырламагъа кельдик!

— Сен тилинъни тыяджакъсынъмы-ёкъмы?— деди

Адиль ве оны янбашындан чимчеп алды.

Борис:— Ой!— деп янбашына япышты ве сёгюнмеге азырланып агъзыны ачты.

Лякин тамам бу арада азбар ичинден шыртнынъ тысырдысы эшитилип, къапы ачылды.

Сонъки вакъытларда сач-сакъалы ап-акъ кесильген, козьлери оюлгъан, бели къамбырайгъан Махрамкул ака босагъада пейда олды.

О, купе-куньдюз ве гъафлеттен келип къалгъан комсомол комитети азаларыны корип, гъает тааджипленди лякин элесленгенини сездирмеди.

— Хош сефагъа кельдинъиз, мехманлар!

Ичери буюрынъыз!—деди ве оларны алдына алып, къурып къалгъан ве ер устюне серильген чичек мешерелери арасындан тахта сетке алып барды.

Хош-бештен сонъ Махрамкул ака яшларнынъ огюне дастурхан джайды, пите догърады, чай дамлады ве не айтыр экенлер деп, сусып къалды.

Сёзни Сервер башлады:

— Махрамкул ака, биз идареде эдик, Сабир Мухаммедовичтен севинчли бир хабер эшиттик: дирекция ве профсоюз тешкиляты мындаки буюк хызметлеринъизни эсапкъа алып, сизни янъы эвнен мукяфатлагъанлар.

Биз комсомол комитети адындан сизлерни тебриклемеге кельдик.

Янъы эвинъиз хайырлы олсун!

—Сервер бу сёзлерни айтып, Махрамкул аканынъ элини сыкъты ве кягъыткъа сарылы раманы онъа узатты.

— Приказны кочюрип, рамагъа ерлештирдик.

Нефть оджакъларынынъ хатиреси оларакъ оны янъы эвинъизнинъ диварына асарсынъыз.

Адильнен Борис аякъкъа турып, къартнынъ элини алдылар.

— Янъы эвде омрюнъиз узун олсун!—деди Адиль.

— Кочюп баргъандан сонъ алла магъаричинден утандырмасын!—деп къошты Борис ве эписи кулюштилер.

Къартнынъ гъамлы козьлеринде къуванч нурлары йылтырады.

— Сагъ олсунлар, унутмагъанлар,

— деди о ве чешит бояларнен орнекленген рамагъа бакъты.

— Меним ичюн энъ къыйметлиси эв дегильдир, реберлеримизнинъ манъа косьтерген мына бу урьметидир.

Лякин эв керек дегиль, мен оны кери къайтарам, озь адымдан джемааткъа багъышлайым.

Акъайлары фронтта ольген балалы къадынлардан бирисине берсинлер.

Меним озь эвим, озь къаралтым бар.

Къарт адамгъа дёрт диварнен бир тёшек де етер.

Арткъачы керекмей.

Комитет азалары шашкъынлыкънен бири-бирине бакъыштылар.

— Махрамкул ака, озюнъизге урьмет этилип берильген мукяфатны ред этменъиз,— деди Адиль.

— Джемаатта яман тесир къала билир, кибирлик сата, урьметке бийсинмей, дерлер.

Бу эски ве басыкъ эвге япышып къалмагъа не аджет бар?

Иште, сачакълары эшиле башлагъан.

Озю де десенъ Къайракъташнынъ энъ четинде.

Мусафирликке барып-кельмек ичюн бир къач километр ёл юрмек керек.

Инсанлыкъ алыдыр, хасталанып къалмакъ да мумкюн.

— Ёкъ, джаным, бойле яшамакъ олмаз, мытлакъа янъы эвге кочьменъиз керек,— деп сёзге Борис къошулды.

— Эвеллери борюлернинъ «концертини» динълей эдинъиз, Борюкъышлакъта парк къурула башлагъан сонъ олар да зувдылар.

Янъы эвинъиз исе Къайракъташнынъ ортасында: сагъынъызда магазин, кино, солунъызда амам, фырун ве хастахане.

Ишке къатнамасы да къолай: идаре бурнунъыз тюбюнде.

Я азбары?

Ичинден сув толу арыкъ акъкъаны-акъкъан, краны да бар: чешмедеки сув «кель де мени ичинъиз!» деп шырылдап тура.

Бостан экесинъми, юзюм чубугъы комесинъми, мейва фиданы отуртасынъмы — козь ачып юмгъандже бирер метр бой узатырлар.

Ярыгъы электрик, атеш газ, ялынъыз радиосы етмей.

Лякин мен эрте-ярыкъ тель алып азырладым, озюм чекерим.

Демек музыкасы да оладжакъ.

Я эвнинъ озю демейсизми?

Валлаи, падиша сарайы десенъ де азлыкъ этеджек.

Бойле эвге кочип дегиль, учып бармакъ керек.

Къартлыгъынъызда Махрамкул ака баре бир кейф чатынъыз.

Борис «къандырдым» деп тюшюнди ве мусбет джевап беклеп, къартнынъ агъзына бакъып къалды.

Махрамкул аканынъ манълайындаки, козь къыйыкълары этрафындаки ве акъ тюклернен орьтюли бетиндеки къатмер сызыкълар тартылып,тегизлешип, чырайыны шенълик ве хошнутлыкънен айдынланды.

О, ал-хатир сорап ве оны къайгъырып кельген бу яшлардан гъает мемнюн эди.

«Мени янъы эвге кочюрмек, гонълюмни алмакъ теселли бермек истейлер,— деп тюшюнди.

—Аферин, огъулларым, мерамларынъыз пек яхшы, къальплеринъиз де темиз-пактыр.

Яхшы балалар, йигит яшлар осип етишмекте.

Алла оларгъа омюр ве сагълыкъ берсин».

Махрамкул ака башыны котерип, гонъюль джошкъунлыгъындан яшланайым деп тургъан кедерли козьлеринен яшларгъа бакъты.

— Огъулларым!

Эвнинъ огюндеки мынавы учь дане зердали ве эки дане алма терегини мен Сарвар догъгъан куню отурткъан эдим.

Олар Сарварнен яшдашлар.

Сарвар осип-буюген сонъ, озь эллеринен азбар ортасындаки мына шу шефтали ве вишне тереклерини отуртты.

Демек бу тереклер онынъ изидир.

Мен оларны дженнет багъчасына да денъишмем.

Сарвар бу эвде догъды, бу эвде буюди...

Софанынъ багъаналарындаки анавы кертмелерни коресизми?

Бир яшында анасындан оксюз къалгъан Сарварны мен куньдюзлери къомшуларгъа эманет этип, ишке кете эдим, акъшамлары исе эвге озь яныма алып, бешигини шу кертмелерге багълап, анасы ерине онъа айненилер айтып, гедженинъ кеч мааллерине къадар бешигини тебрете эдим.

Бу эвнинъ ичинде Сарварнынъ озь одасы бар.

Мен онынъ эллеринен сонъки кере джыйыштырылгъан тёшекке, рафкъа тизип къойгъан китапларына, язы столу устюндеки кягъытларына, шкафтаки урбаларына, диваргъа асылы ресимлерине шу куньгедже эль тийсетмедим.

Бу ода меним ичюн огълумнынъ абидеси олып къалды.

Мен, кимерде бир, бу одагъа кирип, огълумнен субетлешем...

Ёкъ, джаным, береджек эвлери падиша сарайы олса да, босагъамдан атламам.

Реберлеримизге тешеккюрлеримни айтынъыз, лякин манъа джанлары агъырмасын, омюримнинъ сонъки йылларыны да бу эвде кечирмек истейим.

Яшлар «къурунтымыз куф чыкъты» дер киби, башларыны астылар.

Итираз этмеге, къартнынъ айткъанларынынъ аксини тасдыкъламагъа аджет къалмады.

Олар, истер-истемез, лакъырдыны чевирмеге, одыр-будырдай сёз ачмагъа меджбур олдылар.

Сервер, сёз келими оларакъ, баарьде яшлар Борюкъышлакъта терек отуртаджакъларыны, Андижан питомнигине декоратив ве мейва фиданлары сымарлангъаныны айтып:

— Бу ишни озь незаретинъизге алмаз экенсинъизми?—деп къартнынъ разылыгъыны сорады.

— Къаравуллыкътан багъчиванлыкъкъа алмаш дейсинъми?— деп Махрамкул ака бирден шенъленип кетти.

— Алмашырым огълум, мытлакъа алмашырым.

Яшайыштан макъсат айванлар киби дюньягъа бош бошуна келип-кетмек дегиль де, озюнъден инсанларгъа мунасип бир тюс къалдырмакътыр.

Ана, Сарварнынъ озю олмаса да, азбарда тюсю бар.

Догъаяткъан паркымызда барсын менден де тюс къалсын.

Махрамкул ака яшларны азбар къапыгъа къадар озгъарды.

Учь дост къаралтыдан бираз узакълашкъан сонъ, ёл ортасында токъталып, зияретнинъ екюнини музакере эттилер.

— «Дипломат» аркъадаш, радио теллерини энди не япарсынъ?—деп Адиль Бориске айланды.

— Макътамагъа шей тапкъан, радио экен!

Бу къарт адам радио чалдырып куньдюзлери фокстрот ойнар беллединъми?

Радиосыны, киносыны, козь юмып-ачкъандже тереклери бирер метр бой береджек «падиша сарайынынъ» азбарыны макътагъандже, меселенинъ аслыны сездирип алгъай эдинъ.

Сёз ёкъ, «дипломат» экенсинъ!

— Тойдан сонъ къына теклиф этме,— деп Борис де къызышты.

— Мен сёйлегенде сен агъзынънен торгъай тута эдинъми?

«Меселенинъ аслыны сездиргей» экеним!

Эвден кочюнъиз, азбарынъызда къуюю буравланаджакъ демек керек эдимми?

Риджа этем,бу вазифеден мени азат эйле, кимге-кимге, лякин Махрамкул акагъа бойле шейни айтаджакъ адамлардан дегилим.

— Кечмишке мазы дерлер,— деди Сервер,— оладжакъ олды, нафиле чеккелешменъиз.

Энди башкъа бир чаре тапмакъ керек.

Лякин насыл этер де къартны окюндирмеден, джаныны агъыртмадан, эвининъ йыкъылмасына ондан разылыкъ алырсынъ!

Айткъанлары киби, эм шиш янмасын, эм де кебап пишсин.

— «Дипломаттан» сора, о тапар,— деди Адиль.

— Бельки тапкъандыр да.

Амма онынъ теклифлеринен иш корьсенъ, шиш де янар, кебап да.

Адиль къакъылдап кульди.

Лякин онынъ дудакъларындаки кульги чизгилери тартылыр-тартылмаз, Борис:

— Таптым!

—деп ишарет пармагъыны юкъары котерди.

— Акълыма оригиналь бир фикир кельди.

Къартнынъ джаныны агъыртмакъ дегиль, юкъусыны биле больмеден, эви тюбюндеки нефтьни тартып алмакъ мумкюн.

— Тюш коресинъми, ёкъса эсинъде сандыракълайсынмы?— деди Сервер.

— Айт бакъайыкъ, не таптынъ?

— Мен бу кересинде де Бакулыларнынъ теджрибесинден файдаланмакъны теклиф этем.

Бильгенинъиз киби, оларнынъ вышкаларындан базы бирлери Каспий ялысында турса да, нефтьни денъизнинъ тюбюнден тартып алалар.

Николай Васильевичнинъ айткъан мисали хатринъиздеми?

Бакуда Красин намындаки электрик станциясы тюбюнден нефть тапылгъанда оны йыкъкъанлармы?

Ёкъ!

Ондаки нефтьчилер биз киби ахмакъ олмагъанларындан, къуюны станциядан эки юз элли метр авлакъта буравлагъанлар ве нефть трубаларыны къияден тюшюрип, станция тюбюндеки нефтьни насоснен чекип алгъанлар.

Шиш янмагъан, лякин кебаб тавлана-тавлана къызаргъан.

Мен къуюны Махрамкул аканынъ эви янашасындаки Эгизоба артындан буравламакъны теклиф этем.

Эгизобанен эв арасындаки месафе олса-олса юз элли — эки юз метрдир.

Эв тюбюндеки нефтьни къиядан тюшюрильген трубаларнен тартып алырмыз.

Сонъ бу теклифке не дейсинъиз?

Борис эллерини хачлап,джевап беклеп къалды.

Сервер кульди.

Адиль исе:

— Достум, чул тутмагъан бош шейлернен баш кутесинъ, деди.

— Сен миллионларнен рублеге мал олгъан станцияны Махрамкул аканынъ топракъ эвинен бир эттинъми?

Сенинъ теклифинъ девлетке юз бинълернен рубле джёремеге отураджакъ бир шейдир.

Эм акъылда тут: Красин станциясы янында буравлангъан къуюнынъ теренлиги олгъаны-оладжагъы бинъ метр экен, бизимкиси исе эки бинъ еди юз метр!

Сен бу ракъамгъа эки юз метр даа къошып, оны къыядан буравламакъны теклиф этесинъ.

Яшлар лакъырдыны кесип, ёлларыны девам эттилер.

2

Зияреттен сонъ Махрамкул аканынъ эфкяры да бозулгъан киби олды.

Шенъ-шерамет олып кельген комитет азаларынынъ лакъырды эснасында мугъайсырап къалмалары, индемеден сагълыкълашып кетмелери онынъ башында бири-бирине зыт фикирлернинъ къозгъалмасына себеп олды.

«Янъы эвге разы олмагъаным ичюн джанлары агъырдымы?— деп тюшюнди.

— Шукюрлер олсун, мен эвсиз дегилим, ёл ичинде къалмадым.

Сыгъынмагъа, баш сокъмагъа ювам бар.

Эвсизлерге берсинлер.

Къайракъташта бойлелери аз дегильдир.

Къарт адамгъа эски эв ярашыр.

Мен озь эвиме алышып-къарышып къалгъан бир адамым.

Янъы эвге кочип, озюмни мусафир киби ис этмеге не аджет бар?

Хайыр, мухтадж дегилим, манъа джанлары агъырмасын».

Къарт бу киби делиллернен озюни акъламагъа тырышса да, юреги тынчланмады, яшларнынъ кедерли-кедерли сагълыкълашып кеткенлерининъ билинмез себеби оны акъшамгъадже чекиштирди.

Къаравуллыкъкъа чыкъмагъа даа баягъы вакъыт олса да, къош тюфегини сыртына урып, азбарындан чыкъты.

Идареге эр кунь юрген кестирмесинден кечип дегиль де,— аилели нефтьчилер ичюн къурулгъан эвлерге бир козь ташлайым деп,— нефть резервуарлары тургъан мейдандан айланып кетти.

Шу ердеки джап этегинде тикленеяткъан ве энди беш-он данеси къурулып, устьлерн шифернен ортюли ве оглеринде джам софалары олгъан учь ханели бу эвлер, эгиз балалар киби, тыпкъы бири-бирине бенъзей эдилер.

Олардан эр бирининъ алдында терек отуртмакъ ве бостан экмек ичюн азбарлыкъ ер къалдырылгъан.

Сабир Мухаммедович онъа, къутучыкълар киби ярашып тургъан бу эвлерден, бириндживисини, ёл кенарында къурулгъан мынавы акъ диварлы эвни теклиф эткен эди.

О, директоргъа да ред джевабыны берди.

«Энди приказнен кочюреджек олалар,— деп мемнюниетнен кулюмсиреди.

— Алла сагълыкъларыны берсин, бу земане хадимлери пек худжур инсанлар экенлер: он бинълернен рублеге мал олгъан джаным-джаным эвни, бедавадан-беш ашагъы ал деп зорлайлар.

Даа олмагъанда зорнен де кочюрирлер.

Инсанны адам саймакъ мына не экен!

Языкъ, анадан бираз эрте догъгъаным, къартайдым, ондан башкъа бойле девлет, бойле омюр ичюн такъатымны аяр эдимми?»

О, яваш-яваш идаре алдына келип етти ве тюфегини диваргъа ясландырып, тахта скемлеге отурды.

Тюшюнджелерини кене яшларнынъ куньдюзки зиярети сарып алды.

«Олар мени анъламадылар.

Кибирлигине барып, янъы эвни ред этти, деп ойлансалар керек.

Хайыр, огъулларым, меселе кибирликте дегиль, арткъач локъмагъа козюм ёкъ, анъланъыз буны.

Озь эвимде тынч ве раатым.

Инсангъа кереги де будыр.

Арткъачы зийнеттир.

Манъа зийнет керекмей.

Бойле шейге асла джан агъырмакъ мумкюнми!»

Хаялгъа далгъан Махрамкул ака озюне догъру кельмекте олгъан Айрапетовны эслемей къалды.

— Акъшам шерифлер хайырлы олсун!

— деди о гурь давушынен ве скемлеге чёкти.

— Бир кунь даа кечти.

Иште, шай этип, айлыкътан-айлыкъкъа куньлерни саям.

Махрамкул ака козь къыясындан бу ялпакъ бетли, къартал бурунлы адамнынъ юзюне хошнутсызлыкънен бакъты да:

— Бундан башкъа тюшюндженъ ёкъмы?— деп сорады.

— Олгъанда не файда?

Мындаки инсанларнынъ башлары ялынъыз ишнен ашлангъан:

тюшюнджелери де, лакъырдылары да, япкъанлары да, япаджакълары да эп иш ве иш.

Къадени биле иш планынынъ толдурылмасы эшкъына котерелер.

Дюньядаки джан сыкъыджы адамларнынъ эписи мында топлангъан.

— Я Селим?

— Анавы сютлю агъыз Сержми?

Бозулды, о да иш дердинен хасталанды.

Джарис Зарифе оны амамгъа бухгалтер этип алгъан сонъ, йипнен багълап къойды, онъа адым аттырмай:

«Акъшам къайда эдинъ?

Кимнен корюштинъ?

Айлыгъынъны не яптынъ, ичмединъми?»

Мудир олсанъ мудирлигинъни яп, адамнынъ шахсий омрюне киришмеге сенинъ не акъкъынъ бар?

Ойле де, Сержге меннен корюшмесини ясакъ эткен:

бир арышкъа екильген эки къотур бири-бирини маразлар, дей экен.

Ана, коресинъми, амамда даима сыджакъ сув олмасына, чамашырханеде урбаларнынъ темиз йыкъалмасына дикъкъат этеджеги ерине, ара бозып юре.

Махрамкул ака Зарифе енге алейине айтылгъан бу сёзлерге къызса да, ачувыны сездирмеди.

— Я насыл олды да озь истегинънен бу «джарис» къадыннынъ элине тюштинъ?

Фырундан чыкъ да, амамгъа кир деп сени ким меджбур этти?

— Не япайым, Къайракъташта кирип-чыкъмагъан тешигим къалмады.

Амамнынъ мудири къадындыр, чокъ айдаштырмаз белледим.

Янъылгъаным: юмурукътан къачып, сопагъа огърадым.

Ёкъ, арабаджылыкъ да юрегиме ятмай.

Зуварым гъалиба.

Шеэрге кетерим.

Эвелькиси киби бирде-бир тюкянгъа сокъулырым: сычангъа аш тапылгъан ерде, тюкянджы да ач къалмаз...

Мени Елизавета Карповнанынъ балалары тутып туралар, алыштым оларгъа.

Ондан башкъа мында изим биле къалмаз эди.

— Демек бу ердеки адамлар санъа уймайлар, ойлеми?

— Уймайлар.

Мени тюкяндан алып, мында кадрлар начальниги вазифесине сурюштиргенде, иши буюк, келири де онъа коре олур, беллеген эдим.

Бекле, олур.

Начальникликтен та арабаджылыкъкъа тюшюрдилер.

Ярын-бир кунь: арабаджылыкъны да беджермединъ, сипиркини ал да, ёлларны сипир, дерлер.

— Джемаат санъа дегиль де, сен озюнъ джемааткъа уймакъ керек эдинъ.

— Чокъ тюшюнджем эди.

Мен агъырмагъан башкъа явлыкъ багълагъанлардан дегилим.

Сюрюнен къой юрер, мен исе озюне махсус бети, давушы ве къылыгъы олгъан бир шахсым.

— Алышкъан къутургъандан бетердир, дегенлери догъру экен де!—деди Махрамкул ака.

— Бинълернен адам сыгъынгъан ерде тек бир сен озюнъе кечиниш тапамадынъ.

Кет, огъурлы ёллар олсун, артымдан агълап къалырлар беллеме.

Къайракъташ сенсиз де къурулыр.

Бу сёзлер Айрапетовнынъ джанына тийди.

«Къаравулына баргъандже мени софрада арткъач къашыкъ сана,— деп океленди.

Токъта сен, къарт попаз, мына шимди пайынъны алырсынъ».

— Кет демесенъ де кетерим,— деди о козьлерини субетдешине тикип.

— Мен юрмеге алышкъаным.

Бу уджсуз-буджакъсыз дюньяда къайда барсам озюме бир локъма отьмек тапарым.

Я сен озюнъ бу къарт башынънен къайдаларгъа ёл тутмакъ истейсинъ?

— Мен ер авуштырып юрген зыпкъынлардан дегилим.

— Озь истегинъе къалдырсалар бельки омюр билля ер авуштырмаз эдинъ амма, «къана, Махрамкул ака, чулунъны-чубурынъны йыгъыштыр да, эвинъден чыкъ, бу ерде элли дёртюнджи къуюю буравланаджакъ» деселер, не айтыр экенсинъ?

Чыкъмам дерсинъми?

Эсинъни башынъа топла, къартым, бу ерлерде нефтъ оджакъларынынъ ачылышына себепчилерден бири олсанъ да, шимди сенинъ эв-баркъынъны ана шу нефть ичинде гъаркъ этмек истейлер.

Сонъ, бу ишке не дейсинъ?

Бойле адамларнен насыл уюшырсынъ?

Сен уюштынъ санъа мум якътылар, энди меним де уюшып, шемидангъа отурмам къалдымы?

Ёкъ, алла разы олсун, мен о сой ахмакълардан дегилим.

Махрамкул ака къулагъы тюбюнде фысылдагъан Айрапетовны акълындан чыкъарып, бутюн барлыгъынен янъы тюшюнджелерге къапылды.

«Меселе мына неде экен!—деп енгильден нефес алды.

— Бакъ сен оларгъа, эвимнинъ астындан нефть тапкъанлар да, айтмагъа батынмайлар.

Тувгъанларым, бугунь эвиме келип-кеттинъиз, не ичюн манъа мерамынъызны анълатмадынъыз?

Къартнынъ юреги агъырыр, ынджыныр, дединъизми?

Козьлеринъизден айланайым эвлятларым, яш олсанъыз да пек незакетлисинъиз.

Я сен, огълум Сабир Мухаммедович, къоджаман бир ишханенинъ башы олып, бойле уфакъ бир меселени козюме бакъып айтмагъанынъ не?

Озь «сарайыны» девлет менфаатларындан устюн корер беллединъми?

Къуйпа эшеклер киби инатланыр беллединъми?

Фикринъ бойле исе, санъа акъикъатен джаным агъыра.

Мени джаиль, саран бир адам деп бильгенсинъ.

Хайыр, мен мектепте окъув-язы корьмесем де, янъы омюр не экечини козюмнен корюп бильдим.

Эмин ол, бирден-бир огълуны ватан ичюн берген адам, сачакълары эшильген эски бир дам эвни де аямаз».

Махрамкул ака озь ичинден опкеленген арада, аля даа тасырдысыны кесмеген Айрапетовнынъ гурь давушы къулагъына чалынды:

— Баш кестир, кочмем демектен вазгечме.

Санъа зорнен бир шей япамазлар, чюнки ойле къанун ёкъ.

— О да насыл къанундыр?

— деп Махрамкул ака Айрапетовгъа тикленди.

— Саиплик къануны!

Зорнен кочюрмеге акълары ёкъ.

— Ойлеми?

Бильмей эдим.

Олмаса айтчы корейим, бу къанун ахреткедже денъишмесин деп, коктен эндирильгенми, ёкъса оны инсанлар озьлери тюшюнип чыкъаргъанлармы?

Инсанлар дейсинъми?

Яшхы, чокъ яхшы.

Олмаса бир суальге даа джевап бер: инсанлар элинен язылгъан бу къанун эскирсе, ишке ярамаса, джемаат ишине зиян кетирсе, айны шу инсанлар эллерине кягъыт-къалем алып, бу къанунны денънштирмеге акълары бармы?

Айрапетов шашмалады:

— Мен сизни анълап оламайым, ачыкъ айтынъыз,— деди.

— Менден де ахмакъ экенсинъ де,— деди Махрамкул ака.

— Озюнънинъ акълынъ етмеген меселеде башкъасына акъыл бермеге тырышкъанынъ да не экен?

Мен сенден шуны сорайым: меселени зоргъа къалдырмасам ве гонъюлли оларакъ эвимден озюм чыкъып кетсем, къанун бозылармы?

Айрапетов йилекярлыкънен кулюмсиреди.

— Шакъа этесинъ, къартым,—деди ве «билем мен сени, къарт тильки» дер киби, онъа пармагъыны саллады.

— Мал джаннынъ ёнгъасыдыр, дегенлер, бермезсинъ я да эвинъ ичюн еди къат терилерини сыдырып алырсынъ.

Саиплик къануны, не истесенъ...

Айрапетовнынъ сёзюнинъ ахыры агъзында къалды.

Элиндеки явлукъ бавыны салындырып, оларнынъ алдында апансыздан Зарифе енге пейда олды.

— Олян, Артём, атларгъа джылап тёкмегенсинъ де!— деди.

— Къана, арангъа ёне!

Атларнынъ аякълары тюбюне къуру тобан тёшемеге де унутма.

Айрапетов йине устюне отургъан адам киби абдырап, скемледен турды ве джортавлап арангъа догъру кетти.

Зарифе енге исе бавыны скемле устюне къойып, пешкирни чезди ве онынъ ичиндеки къалайлы сагъаннынъ къапагъыны котерип, Махрамкул акагъа:

— Буюр, даа шимдичик къызарттым,— деди.

Сагъан ичинде дестеленген чибереклерден був котерильмекте эди.

Махрамкул ака мемнюниетнен сагъангъа ве сонъ Зарифе енгеге бакъты.

— Чиберекнен пилав дженнет ашлары олса кереклер,— деди ве балаларджасына джошкъунлыкънен элини сагъангъа узатты.

Вакъытсыз оларакъ бири эринден, дигери къарысындан марум къалгъан бу эки эсли-башлы инсаннынъ самимий достлугъы сукъланыладжакъ бир шей эди.

Бу муаббетлик шакъа северлер ичюн чешит эмиш-демишлерге ёл ачса да, Къайракъташ джемаатчылыгъынынъ эксериети оларнынъ бири-бирине къавушмаларыны чын юректен арзлай эди.

Зарифе енге къартнынъ урбаларыны юва, ямай, афтада бир-эки кере онынъ къаралтысына барып, эвини сипире, джыйыштыра, чанакъ-чёльмегини ювып, ерли-ерине къоя эди.

Махрамкул ака да озь невбетинде Зарифе енгени одуннен темин эте, дамыны ыслап, бостанлыкъ ерини къаза, эке ве сувара эди.

Олардан бирде-биринде леззетли аш пиштими, илле бирликте отурып ашай ве софра башында бинъ бир дереден сув кетирип, узун-узадие лаф ача эдилер.

Бугунь Махрамкул ака Зарифе енгеге кейфсиз ве маддесиз олып корюльди.

— Яваш давранасынъ, чиберекни сыджакъ олгъанда ашарлар.

— Алла берекетини берсин, иштианен ашадым,

— деди Махрамкул ака ве явлугъынен агъзыны, эллерини сюртти.

— Чибереклерни битир де, "берекет берсин"ни сонъ айтырсынъ.

— Сагъ ол, тойдым, артыкъ маддем ёкъ.

— Кейфинъ ёкъ гъалиба,— деп раатсызланды Зарифе енге,

— эвинъе къайт да, бастырылып ят, сытма олса керек, титремеге башладынъ.

— Сытма олса керек,

— деп Махрамкул ака омрюнде биринджи кере Зарифе енгеге ялан айтып, озь-озюнден утанды.

— Къайтсам да олур амма, бильмейим, къаравуллыкъны кимге ишанайым?

— Я манъа не олгъан?—деди Зарифе енге сертинип.

— Къадындыр, бир озю къоркъар дейсинъми?

Эй-ей, сен мени бильмей экенсинъ де!

Барып да бир явуз бурнуны идареге сокъаджакъ олмасын, башыны къопарып элине туттырырым.

Айда, эвинъе джёне де, бираз раатлан.

Махрамкул аканынъ беклегени де бу эди.

О, тюфегини Зарифе енгеге узатып:

— Мына буны сакът олып тут, эки козю де туз ве баротнен толудыр.

Тюфекнен ойнайджакъ олып бирде-бирини атып ольдюрме, башыма беля чыкъарырсынъ, деп кулюмсиреди.

— Геджелер хайыр!

— Хайыргъа къаршы!

Къаранлыкъ къоюра башлагъан эди.

Йыртыкъ булутлар арасындан джильпильдеген акъчиль йылдызлар ёлызларны айдынлатмакъ кучюнден аджиз эдилер.

Лякин къарт ёл арамады, эндеклерге тюшип, тёпелерге тырмашып, сувгъа ве чамургъа батып, дос-догъру кестирип кетти.

О, азбар къапысына якълашып шыртны баскъанынен, вакъытсыз эшитильген тасырдыдан абдырагъан копек ачувнен авулдан къапыгъа чапкъылды.

Лякин шу ан шорбаджысыны абайлап, янълыш арекети ичюн афу истер киби, онынъ аякъларына сюйкенди.

Къарт софадаки фенерни якъты, огълунынъ одасына кирди, элиндеки фенернен онынъ дивардаки портретини айдынлатты.

— Огълум, бизге бу эвден кочьмек керек,— деп пышылдады.

— Бахтлы экенмиз, эвимизнинъ тюбюнден «къара алтын» хазинеси тапылгъан.

Къазсынлар, алсынлар, мемлекетнмиз даа да бай олсун...

Махрамкул ака буюк бир сакътлыкънен джамлы раманы элине алды, явлукъкъа сарды ве оны азбаргъа чыкъарып, кенар бир ерге къойды.

Бундан сонъ эв эшьяларыны ташып чыкъарды.

Чокъкъа бармадан азбаргъа ташылгъан шейлер пичен черени киби обаланды.

О, бу обанынъ устюни килим ве кийизлернен орьтти.

Аз бучукъ токъталып, бир тыныш нефес алды, бошалып къалгъан эвине къарады.

Сонъ, бир элине ломнен кетмен алып, дигеринен эвнинъ дыварына ясландырылгъан мердивенге япышып, дам устюне чыкъты.

Гедже зифт къаранлыкъ ве тынч эди.

О, ломны юкъары котерип, бар кучюнен сачакътаки топракъкъа урды.

Ломнынъ сиври уджу топракъкъа къадалды.

Къарт, ломны озюне тартты — топракъ шувулдынен азбаргъа авдарылып тёкюльди.

Топракънен бирге онынъ юреги де шувулдап кетти.

Лякин о юрегининъ давушына къулакъ асмады, ломны котере берип бир ве бир даа урды...

Гедженинъ кеч маалинде Махрамкул аканынъ къантерге пишип ве буюк бир ашыкъчанлыкънен озь эвини,— бир вакъытлары чокътан-чокъ замет ве мешакъатларгъа къатланып, озь эллеринен къургъан эвини,— шимди айны эллернен йыкъкъаныны, бозгъаныны корьген адам, шубе ёкъ ки, оны чылдыргъан, акъылыны ойнаткъан деп зан этер эди.

О, токътамады, тыныш алмады, ломны котерип эндирген сайын мучелерине янъы къувет ве кучь толушкъан киби олды.

Атмакъта олгъан танъ шавлелери къыр сыртларыны алтын кимсеннен ялдызлай башлагъанда, дамдаки сонъки багъананы ашагъы юварлатып, озю де ерге тюшти.

Лякин кене тыныш алмады: элиндеки кетменни ломгъа, ломны кетменге алмаштыра берип, диварларны эшти...

Иш узады.

Махрамкул ака ялынъыз къушлукъ мааллеринде белини догърултып, этрафына бакъты.

Азбар тоз-думан ичинде эди.

Тозгъа бонъалгъан тереклер ве юзюм асмалары, тозлу топракъ устюнде рамаларынен бирликте къапакъланып яткъан къапы ве пенджерелер, джайылып тургъан таван тиремелери, тахталар, чалы-чурпы — эр шей чырай сытып къалгъан.

Юнлерини кирпик ве къашларыны тоз бийлеген ве этрафында олып кечкенлерге буюк бир шашкъынлыкънен бакъып тургъан копек биле сымасыны денъиштирип, эфсаневий джанавар сыфатына кирген.

Махрамкул ака енълеринен бет ве манълай терлерини силип, аякълары астындаки балтагъа узанды.

Бу эки агъызлы балта Осман агъанынъ бахшышы эди.

Олар къыскъа бир муддет ичинде агъа-къардаш киби олып къалгъанларындан, тюс алышып-бериштилер, олардан бири, дженктен эвель демирджи олып чылышкъанда япкъан эки агъызлы балтасыны, дигери исе чобанлыкъ девиринден къалма кумюш къынлы пычагъыны берди.

Махрамкул ака балтаны къайрап къойса да, онынъ агъзыны шу куньгедже агъачкъа тийсетмеген эди.

Къарт, пытакъларыны дёрт бир якъкъа яйдырып, дев къушлар киби джампийип тургъан къалын кевдели алма терегине янашты, козьлерини терекнинъ топракънен битишкен къысмына тикерек, балтаны башы устюне котерди.

Лякин оны алма терегининъ тюбюне урайым дегенде, билеклериндеки такъат бирден тюкенген киби олды.

Балта ерге тюшти...

О, кене балтагъа узанды.

Оны кене башы устюне котерди.

«Апакъайлар киби юфкъа юрекли экеним» деп, озь-озюне дарылды.

Терекнинъ янашасындан салмакълап, балтаны бутюн кучюнен ашагъы эндирди.

Лякин балта...бош топракъкъа сапланып къалды.

«Ёкъ, джанлы терекни кесмеге элим бармайджакъ,— къарарына кельди.

— Мен оны озь элимнен асрадым, талдасында отурдым, мейвасыны едим.

Ёкъ, джаным, мени бу иштен азат этсинлер, япып оламайджагъым.

Озьлери кессинлер...»

Махрамкул ака эллерини янбашларына даяп, белини догърултмакъ ве керильмек истеди — бель кемиклери йиненен санчылгъан киби инъледилер.

Энъсеси, омузлары, аякълары сызлады.

Къуршун кесильген козь къапакълары озьлюгинден юмулдылар.

Бутюн беденине «байылтыджы ёргъунлыкъ сарып алды.

Шу ерде ятып юкъламакъ истеди.

Лякин о ятмады.

Арыкътан акъкъан арынчыкъ сув башына чёкип, эллерини, бетини ювды.

Сонъ, чемоданыны ачып, байрамлыкъ урбаларыны кийди ве сонъки кере азбар къапысындан чыкъып, идареге кетти.

Кабинетте Сабир Мухаммедович бир озю эди.

О, къартнынъ кийинип-къушанып кельгенине тааджипленип, аякъкъа турды ве онынънен эль-эльге селямлашты.

— Хайыр ола, Махрамкул ака?

— Бираз кейфсизлендим, къардашым...

Юрегим санчыла бере.

Андижангъа барып докторларгъа корюльмек истейим.

Не олмагъан шейдир, бельки дердиме бир чаре тапарлар.

Директор къартнынъ «дердине» чаре докторларнынъ элинде олмагъаныны ве онынъ бу ёлджулыгъында башкъа бир себеп барлыгъыны сезсе де, бу акъта индемеди.

— Барынъыз, Махрамкул ака,— деди о,— эм докторларгъа корюлирсинъиз, эм де таныш-билишлеринъизнен корюширсинъиз.

Шофериме айтайым да, сизни виллиснен алып барсын.

Сабир Мухаммедович секретарыны чагъырмагъа мерамланаракъ, къапыгъа догърулды.

— Керекмей, керекмей, кърдашым!

Эр ким барып — кельген автобуснен мен де кетип келирим.

Меселе машинада дегиль...

— деди Махрамкул ака, лякин лакъырдынынъ энъ пытракълы къысмыны неден башлайджагъыны бильмегенинден, агъзыны юммагъа меджбур олды.

«Олар киби айнеджиликке урмасам олмайджакъ гъалиба» деп тюшюнди ве къайтадан башыны котерип:

— Тюневин акъшам эвим эшильди, — деди.

— Япкъан бир эйлигим олса керек ки, кене яхшы эвде дегиль эдим, ондан гъайры башыма илле бир къаза келир эди.

Оны ремонт этмеге де сыра къалмады, чюнки керестелери чюрип-куфленип къалгъанлар.

Азбарда беш-он дане мейва тереклери бар.

Кесип ташлайджакъ эдим амма...кене юрегим санчыла башлады.

Дейджегим шу: мен олмагъанда азбардаки тереклерни кестирип ташласанъыз чокъ яхшы олур эди, яз айларында къурусалар, къышта собагъа ярарлар.

Сабир Мухаммедович озь къулакъларынен эшиткенлерине инанаджагъы кельмеди, чюнки даа тюневин онъайтсыз зияреттен къайткъан Сервернен Адиль, Махрамкул аканынъ озь эвинден ве хусусан мейва тереклеринден айрылмакъ истемегенини айткъан эдилер.

— Энди лябит янъы эвге кочьмек керек олур, деди директор,— эвсиз яшалмаз.

Ред этменъиз, бу ерлерде нефть тапылмасына себепчилерден бири олгъанынъыз ичюн сиз бойле бир эвге керчектен акъ къазандынъыз.

Шейлеринъизни кочюрмекни озь бойнума алам.

Къарт башыны чайкъады:

— Ёкъ, керекмей.

Урьметинъиз ичюн сагъ олунъыз, лякин мени ялынъыз башымда балабан эвнинъ ичине тыкъып, азап чектирменъиз.

Эшьяларым ичюн де баш ёрманъыз, мен бу ишни якъынларымдан бирине эманет этеджем.

Директор къартнынъ рухий вазиетини анъламагъа тырышып, онынъ лакъырдысынынъ аэнкине ве лакъырды эснасында бетинде ве козьлеринде пейда олгъан эр бир денъишмеге дикъкъатнен бакъты, лякин эви йыкъылгъаны, тереклери кесиледжеги ичюн къайгъырамы, яныкъсыраймы,— ич бир шей анълап оламады.

Бенъизи, акъикъатен, солукъ ве ёргъун эди.

— Дуалер, сагълыкънен къалынъыз!

—деди Махрамкул ака ве чар-чабик бурулып, кабинеттен чыкъты.

Бундан сонъ о экинджи бир къапыны—амам ве чамашырхане идаресининъ къапысыны ачты.

Ичериде ялынъыз эки адам — счёт чекип тургъан Селим ве Селимге бакъып сёгюнген Зарифе енге бар эди.

— Тюфекни алмагъа кельдинъми?

—деп Зарифе енге Махрамкул акагъа айланды.

— Ана, шкаф янында тура.

Языкълар олсун, тюфек патлатып сейир этерим деген эдим амма, пакъыл киби акъшам гедже сычан биле шытырдамады.

— Мен сагълыкълашмагъа кельдим,— деди къарт.

— Тавым ёкъ, Андижангъа барып докторларгъа корюльмек истейим.

— Къайракъташ докторларыны бегенмединъми?

— деп Зарифе енге онынъ сёзлерине шубесини бильдирди.

— Башта мында корюльгей эдинъ, эгер дердинъе дерман тапамасалар, о вакъыт Андижангъа я да Ташкентке кетер эдинъ.

Сабир Мухаммедовичнинъ къадыны Гульджианны бутюн хасталар макътай, эм дердинъе, эм юрегинъе мельэм тапа, дейлер.

— Зарифе енге «эм юрегинъе» дегенинен тилини тишлеп, сусып къалды.

«Бельки бир къач куньге Къайракъташтан чыкъып-къайгъысымы енгиллештирмек истейдир, — деп тюшюнди:

Кетсин, дост-эшлеринен расткелишсе юрегини алырлар, онъа теселля берирлер.

— Я эв-баркъынъны кимге къалдырасынъ?

— Эвим ёкъ!—деп кульди Махрамкул ака.

Эшильди...

— Эшьяларым азбар ичиндедир.

Замет олмаса, шу шейлерни вакътынджа озь эвинънинъ бир кошесине топлап къойчы.

Селим, бу сёзлерни эшиткенинен, козьлерини йылтыратып, «бу ягъда бир къыл ёкъмы экен!» деп сырытты.

Ву тебессюм Зарифе енгенинъ козьлерине илишти.

О:— Ишинъни бакъ, эдепиз бала!—деп къычырды.

— Къафа тасынъдаки чюрюк фикирлер санъа раатлыкъ бермейлер гъалиба.

Эшитмединъми:«вакътынджа» дей де!

Инсаннынъ башына не кельмеген алдыр, эр шей ола билир.

Кене яхшы эшильген эвнинъ тюбюнде къалмады.

— Зарифе енгенинъ тили бойле сёйленсе де, юрегини шек-шубе сарды:

«Шейлерини азбар ортасында ташлап Андижангъа ашыкъкъаны да не экен?».

— Козьлеринъ артта къалмасын, бутюн эшьяларынъны джыйыштырып, эвиме кетиририм.

Къайтып кельген сонъ сыгъынмагъа бир коше тапарсынъ эбет.

— Олмаса сагълыкънен къалынъыз—деди Махрамкул ака.

— Сагълыкънен бар, огъурлы ёллар олсун!—деди Зарифе енге ве оны озгъарып азбаргъа чыкъты.

3

Арасы ярым саат кечмеден амамханенинъ эки атлы арабасы топракъ йыгъымына чевирильген эвнинъ огюне келип токътады.

Арабадан Зарифе енге, Селим ве къамчысыны чызмаларынынъ къонучына тыкъкъан Айрапетов тюштилер.

Зарифе енге олып кечкенлерни тешкермеге кельген бир ресмий адам киби, топракъ обасыны бир къач кере айланып чыкъкъан сонъ, козьлерини яры йыкъыкъ дивардаки кетмен тишлерине тикти.

— Я бусы да не экен?

Эшильсе, эвнинъ сачакълары я да дамы эшилир, лякин диварлар авмаз эди,— деп озь башында мырылданды.

— Диварлар кетменнен сёкюльген.

Дамнынъ эшильмеси де шекли бир шей: багъаналары, ярмалары не чюрюген ве не де сынгъанлар, чум агъачы киби сап-сагъламлар.

Ёкъ, мында башкъа бир шей олгъан амма, не экенине акъыл кестирамайым.

Айрапетов Махрамкул аканынъ арекетине озюндже къыймет кести:

— Къартлыгъына бакъмадан аля бугунь акъыл-балигъ олмагъан,— деди.

— Энди буны он беш-йигирми бинъге сатыладжакъ эвни йыкъып ташламакъ олурмы?

Онынъ ерине лаф этмек укъукъы менде олса эди: я парасыны тёленъиз я да эвим ерине эв яптырып беринъиз, дер эдим.

Эй сени къалпазан къарт, джебине кирейим деп азыр тургъан бинъликлерни тевеккель ерде топракъ обасына чевирдинъ.

— О да насыл бинъликлердир? — деп тааджипленди Зарифе енге.

— Эвни къарт озю йыкъкъаныны сен къайдан билесинъ?

Айрапетов «тутулдым» деп элесленди, лякин къабааты неде экенини бильмегенинден, тюневин акъшам Махрамкул аканен араларында олгъан лакъырдыны айтып берди.

— А-а, мына не! — деп Зарифе енге енгильден нефес алды.

— Чокъ яхшы япкъан, эшкъ олсун Махрамкулгъа!

Мен олсам да ойле япар эдим.

Къана, эшьяларны арабагъа юкленъиз.

Айрапетов Зарифе енгенинъ артындан бакъып къалды.

«Бу инсанлар акъылларыны чылдыргъанмы не мараз?

Эви олса бу да йыкъаджакъ экен!

Зырзоплар, паранынъ къадирини бильмейсинъиз.

Языкъ, манъа эв саиплиги къысмет олмады, мен оны он къат къыйметинен сатып-савуштыргъан сонъ, тюбюндеки нефтьни де къопкъанен сатар эдим: къопкъасы бир кумюш, эльверсе алынъыз.

Юз къопкъасы — юз кумюш, бинъ къопкъасы...

Эх, бу бахт деген шей ондан файдаланмагъа бильмеген адамларгъа насип ола экен де».

Хаялында нефть алыш-вериши этеяткъан Айрапетовны бу татлы ойлардан Зарифе енгенинъ отькюр давушы айындырды:

— Эвнинъ къайгъысы санъа къалдымы?

Къана, тез ол, мынавы сетни Селимнен арабагъа котерип къойынъыз.

Араба юкленген арада Сабир Мухаммедовичнинъ кабинетинде дигер бир адисе олып кечти.

Директор Махрамкул ака чыкъып кеткен сонъ тюневинки зияретнинъ иштиракчилерини чагъыртты.

— Махрамкул аканынъ эви эшильген,— деди о.

— Бу хаберни къартнынъ озю кетирди.

Эшъялары азбары ичинде къалгъан.

Къарт озю разы олмаса да, онынъ эшьяларыны ёл четиндеки биринджи эвге кочюрип къойынъыз.

Сервер, Адиль ве Борис агъызларыны ачып къалдьглар.

— Бу иште бир хата ёкъмы? — деди Сервер.

— Даа тюневин торс къаядай къадалып тургъан эвнинъ бир геджеде эшильмеси акъылгъа ятаджакъ шейге ошамай.

Къартнынъ озюнен корюшмек керек.

— Махрамкул ака докторларгъа корюльмек ичюв Андижангъа кетти,— деди директор.

— Азбар багъчасындаки тереклерни кестирип ташламамны риджа этти.

Яшлар юк машинасына минип Махрамкул аканынъ эвине кеттилер.

Лякин машина сонъки айланманы кечип, Борюкъышлакъкъа буруладжакъта, оглерине амамханенинъ арабасы чыкъты.

Араба эв эшьяларынен юклю эди.

Энъ огден, атларнынъ тельбевлеринден тартып, Айрапетов, арабанынъ янашасындан, къолтугъы астында Сарварнынъ чаршафкъа сарылы портретини туткъан Зарифе енге, кочь мерасимининъ энъ аркъасындан исе, янъы шорбаджысына бойсунмагъа истемеген Акъбашны тарткъычлап, Селим кельмекте эди.

Яшлар машнадан секирип тюштилер.

— Кечиктикми?

— деп Зарифе енгенинъ янына башта Борис кельди.

— Чагъырылгъан олса эдинъиз, кечиктинъиз дер эдим, лякин сизге ярдымгъа келинъиз деген олмады да гъалиба?

— Хайырлы къаза?

— деп оларгъа Сервер къошулды.

— Ана санъа бир шей даа!

О да насыл къазадыр? — деди Зарифе енге.

— Махрамкулнынъ эви эшильген деп эшиттинъизми?

Масал!

Къарт оны озь эллеринен йыкъкъан.

Неге агъыз ачып къалдынъыз?

«Бельки нефть хазинесини озьлери къазып алмагъа батынамазлар, ишлерини къолайлаштырайым» деген де, эвини бир геджеде йыкъып ташлагъан.

— О, кери бурулды.

— Олян, Селим, йипни чокъ тарткъычлама, копекни богъаятырсынъ да!

Яшлар шашкъынлыкъ делялети ичинде эдилер: Нефть сырыны къарткъа ким бильдирди?

Къарт не ичюн алель-аджеле шеэрге чыкъып кетти?

Джаны агъырдымы?

Борис ири козь къапакъларыны керип, къашларыны чатып:

— Зарифе енге, нефть меселеси къайсы бир онъмазнынъ агъзындан чыкъкъаныны бильмейсизми? — деп сорады.

— Къайракъташнынъ джемаат деллялы ким олгъаныны бильмейсинъми?

— О, козьлеринен Айрапетовны ишарет этти.

— Ана шу акъылдане къарткъа: азбарынъда нефть къуюсы къазмакъ истейлер, эвинъни йыкътырма, зорнен йыкъмагъа акълары ёкъ, деп огют берген.

Борис ачувындан ком-кок кесильди.

— Сагълам тенде къотур дегенлери мына бойле сойларыдыр.

Саф юрек къарткъа о даа ким бильсин нелер айткъандыр.

Ёкъ, шу пезевенкке дюньянынъ къач буджакъ экенини огретмесем олмайджакъ.

Борис юмрукъларыны тююклеп, огге атылды.

— Борис, сенинъ япкъанынъ недир шу?

— деп Адиль онынъ пешинден етти ве омузларындан къапышлап тутты.

— Махрамкул ака бойле бир кельмешекнинъ сёзюне инангъандыр, дейсинъми?

Быракъ, шамата къопарма.

Коресинъми, хиянетликнен айтылгъан сёзлерден къарт озюнджесине нетидже чыкъаргъан: бизлерни беклеп турмадан эвини озю йыкъкъан.

Борис бираз сусып турса да, океси ятышмады.

— Бакъ сен онъа, джаным-джаным адамнынъ юрегини къырмакънен, озюнинъ арам юрегини нешэлендирмек истеген.

Нерон, валлаи бурунгъы Рим Нероны!

Токъта сен, езит, эгер сенден ахтымны алмасам, бугуньден сонъ адым Борис олмасын.

Бу лакъырдылар Айрапетовнынъ къулагъына чалынса керек ки, о адымда бир къоркъунен аркъасына буруларакъ, атларны зыкъарлады:

— Ну-о-о, бульбуллер, давранынъыз!

Машина кери къайтты.

Яшлар кочь мерасимине къошулып, арабанынъ пешине тюштилер.

Ёл тозуна боналгъан Селим, Акъбашны джетеклеп, яшларнен сыралашты ве омузынен Адильни тюртип:

— Къуюны буравламакъны гъалиба санъа ышангъанлар,— деди.

— Къана, эв эшильмеси ве ярындан отеде вышка къуруладжагъы эшкъына бугунь акъшам джеблеринъни бираз енгиллештирмез экенсинъми?

Магъарич дейим де!

Айтты да, агъызыны юмды: Зарифе енгенинъ атеш пускюрген козьлери онъа тикленген эдилер.

— Не, магъарич дединъми?

Я мен санъа магъарич сёзюни тилинънинъ уджундан силип ташла демедимми?

Селим башыны салындырды.

Сервер Зарифе енгенинъ алевленип кетмесине ёл бермемек ичюн, лакъырдыны чевирмеге ашыкъты:

— Эв йыкъылды амма, азбарда джаным-джаным мейва тереклери къалды.

Оларны кесмеге къартнынъ эли бармагъандыр.

— Биз оларны бир саат ичинде абрап ташлармыз, деди Борис.

— Бойле уфакъ бир шейнинъ лафы биле арам.

— Ёкъ, достум, бу уфакъ шей дегильдир, деди Сервер.

— Бу тереклер къартнынъ къуванчыдыр.

Талийи хор бу адамны ич олмадым бу къуванчындан марум этмейик.

— Не демек истейсинъ шу?

— Тереклерни кесмемиз.

— Ана санъа бир шей даа!

Тереклер кесильмеден къуюю буравланырмы?

Араба ёл кенарындаки янъы эвлерге якълашып, амам бетке бурулды.

— Эй, даа къайда кетесинъ, кельдик де! — деп къычырды Борис Айрапетовкъа.

— Индемесенъ дюньянынъ сонъунаджек кете береджек.

Араба токътады.

Айрапетов Зарифе енгеге чевирильди.

О, исе:

— Къайда кельдик?

Неге арабаны токътаттынъ?

— деп Бориснинъ устюне атылды.

— Махрамкул ака меним эвиме коче, менде отураджакъ, бундан хаберинъ бармы?

Артём, атларны айда, шорбаджы меним, онынъ зырылтысына къулакъ асма.

Селим джылмайып кульди.

Борис исе буюк бир сырнынъ аслына ирген адамнынъ шашкъынлыгъынен:

— Эй-ей, меселе теренге чаткъан да! — деп созды.

Багъышланъыз, къурунтынъызны бирден анълап оламадым: демек эки эвден биринин йыкъылмасы, эки яш юрекнинъ бир эвде къавушмасына къапы ачты, ойлеми?

Хайырлайым.

Лякин чалгъы-чагъанасыз той олурмы?

Ёкъ, разы дегилим, адетиндже келин киевнинъ эвине тюшмек керек.

Яшлар, арабаны мынавы янъы эвнинъ азбарына бошатынъыз.

Киев бала шеэрден къайтып кельген сонъ келинни бу эвге машинанен, кемане-даре чалдырып тюшюрирмиз.

Яшлар озьлерини джиддий тутмагъа тырышсалар да, алдырамадылар, къакъылдап-кулип йибердилер.

Зарифе енгеден сакъынгъан Селим бетини четке бурып, кулькюден тынылып-тыйылып къалды.

Атьта Айрапетов биле оларгъа къошулып, гурюльтили давушынен шакъылдап алды.

Зарифе енге бир ан олса да шашмалады, не айтаджагъыны тапыштырамады.

Чересиьяшынлы кок юзю киби сытылды, манълайындаки бурюшиклер бири-бири устюне къатмерленип, къашлары тююлип, козьлеринден алев пускюрген киби олды.

— Сен де ырджаясынъмы, пезевенк? — деп башта Айрапетовнынъ устюне атылды.

— Бар, атларынънынъ башындан тут да, амамгъа догъру айда.

— Сонъ, Бориске айланды.

— Патлакъ козь джинасир, дудакъларынъдаки эмчек сютюни сильмен тура менимнен лакъырды этмеге сенинъ не акъкъынъ, бар?

Бакъ онъа: той япаджакъ экен!

Бар, ананъа той яп.

Бир даа бойле шей айтайым деме, арабанынъ къолтукъ агъачыны алыр да, давулны сенинъ сыртынъда чокъмарларым.

— Онынъ козюне кене Айрапетов илишти:

— Олян, неге агъыз ачып къалдынъ, эмиримни эшитмединъми?

Тез ол, атларны айда.

Араба еринден кочер-кочмез, атларнынъ огюне Борис чыкъып, тельбевлерни элине алды.

— Махрамкул ака мынавы янъы эвде яшайджакъ! — деп кестирди.

— Сенинъ къобанъда онынъ иши ёкъ.

Истесенъ сенинъ шейлеринъни де мында кочюрип кетирейик.

Эй, достлар, арабаны бошатынъыз!

— Баштакълыкъ япма, Борис, ич бир тюрлю янъы эв танымам!

Махрамкул: эшьяларымны озь эвинъе кочюрип къой, деди.

— Бу сёзлерни айтаракъ, Зарифе енге де тельбевлерге япышты.

— Ну-о-о!

— Тр-р-р!—деди Борис.

— Атларнынъ башыны боша, шорбаджы меним!

— Сиз атларгъа шорбаджысынъыз, эшьяларгъа дегиль.

— Эшьяларны да манъа ышанды, къайда истесем, алып бармагъа акъкъым бар.

— Ашыкъмай турунъыз, эшьяларны бошатайыкъ да, акъкъынъызны бош арабанен алып кетерсинъиз.

Адиль, арабанынъ иплерини чез!

Зарифе енгенен Борис керчектен иддалашмагъа башладылар.

Шакъанен башлангъан лакъырды давагъа айланды.

Эки ортагъа къалгъан арабаджы кимнинъ авасына ойнайджагъыны бильмегенинден, кенаргъа чекильди ве дава ненен битеджегини беклеп, агъыз ачып къалды.

Сервер даваджыларнынъ арасына кирмеге меджбур олды.

— Зарифе енге, Махрамкул ака бу эвге бизим истегимизнен дегиль де, директорнынъ эмиринен кочюриле.

— Эмир?!

— Зарифе енге даа зияде алевленди.

— О да насыл шейдир?

Бельки директор Къайракъташ адамларынынъ ялынъыз яшайджакъ ерлери акъкъында дегиль, ашайджакъ ашлары, киеджек урбалары, юреджек ёллары акъкъында да эмир берир?

Екъ, бойле шейлерде эмир-мемир кечмез, эр ким озюне шорбаджыдыр, къайда истесе, онда яшар.

Сервер тынмады:

— Зарифе енге, бу эв Махрамкул акагъа бахшыштыр.

Бильсенъиз керек, бахшыш деген шей къулланылмакъ ичюн бериле: саат олса — эльге такъалар, радиоприёмникнен музыка динълейлер, фотоаппаратнен сурет алалар, эв берильсе — ичине кирип яшайлар.

Сиз не, бу эвни Махрамкул акагъа мунасип корьмейсизми?

Бу асылзат къарт бойле бир эвге акъ къазанмадымы?

Зарифе енге ялынъыз «бахшыш» сёзюни эшиткен сонъ ятышты.

Борис, кускен бир адам киби элини сильтеп, ёл кенарына чекильди.

Айрапетов исе янъы эвнинъ бахшыш оларакъ берильгенине тааджипленип, къаршысындаки эвге тикилип бакъты, онъа фикрен къыймет кести:

«Элли бинъге эль-аягъынъны опип алырлар,— деп къарарлаштырды.

— Махрамкул айнеджи тильки экен, эски эвни йыкъып, янъысына саип олды.

Я бу апакъай да ничюн къартнынъ ишине къарыша, онынъ зенгинлешмесине къаршы кете?

Эх, эв саиби мен олайдым...»

Зарифе енгенинъ оке-алеви сёнеяткъаныны эслеген Адиль, Серверге ярдымгъа кельди:

— Биз, Зарифе енге, эшьяларны софагъа ташыяйыкъ, сиз исе бу шейлерни эски эвдеки киби джыйыштырып къоюнъыз да, Махрамкул ака шеэрден къайтып кельгенде шашып къалсын.

Кучюк одагъа Сарварнынъ портретини асмакъ мумкюн.

Бу ишни, эльбет де, сиз япаджакъсынъыз.

— Тахта сетни кене азбар ортасында ерлештирирмиз,— деп лафкъа къайтадан Сервер къошулды.

— Куньдюзлери онынъ устюнде ял алыр, чай ичер.

— Там-такъыр азбарда сет къоюлырмы?

— Тереклерни де кочюрирмиз.

— Ана санъа бир шей даа!

Терек кочюрилирми?

— Истек олсун, чареси тапылыр...

Учь дост баштан-аякъ ишке берильдилер.

Олар янъы вазифеге ялынъыз намус иши оларакъ дегиль де, айны вакъытта бутюн Къайракъташ комсомол тешкилятынынъ итибарыны котереджек я да, онъайтсызлыкъкъа огърагъанлары алда, джемаат козюнде тешкилятнынъ адыны кирлееджек бир иш оларакъ бакътылар.

Адиль, Сервер ве Борис янъы къуюны буравлагъанйа пейда ола биледжек зорлукъларнынъ ве козьден къачырылмасы итимал олгъан хаталарнынъ огюни эрте-ярыкъ алмакъ ичюн, Къайракъташтаки бутюн геолог ве инженерлернен корюшип, озьлериии меракьландыргъан суаллерге джевап

алдылар; акъшамлары ятакъханенинъ къызыл кошесинде къапалып, терен къуюларны къазув акъкъында Баку нефтьчилерининъ иш теджрибелери тасвирленген китапларнен таныш олдылар; бригаданы теджрибели комсомол ве яшларнен текмилледилер.

Бутюн бу азырлыкъ ишлеринде оларнынъ эсас таянгъычы ве оджасы Промкин эди.

Эр кунь деген киби, устанен корюше, онъа ишнинъ кетишатыны бильдире ве эртеси куню япыладжакъ ишлер акъкъында онен акъыл таныша эдилер.

Махрамкул ака шу кетишнен къайтып кельмеди.

Мейва тереклерининъ балталанмасыны озь козьлеринен корьмектен къачынып, «хасталыкъкъа» урунгъан къарт, шеэрге баргъан сонъ керчектен хасталанып, акърабаларындан бирининъ эвинде ятып къалды.

Арадан кечкен он беш кунь ичинде Зарифе енге эки дефа шеэрге барып кельди ве сонъкиココ кересинде къартнынъ хастаханеге ерлештирильгени акъкъында хабер кетирди.

Бу хабер эр кестен зияде Серверни мугъайтты.

Махрамкул аканен талийлери бир кельгенинденми, ёкъса чын къалибли бу адамнынъ къара такъдирине аджыныпмы, насыл да олса, Сервер оны бабасы ерине коре ве онъа эвлятлыкъ дуйгъулары беслей эди.

О къартнынъ хатирини тапмакъ, аз бучукъ олса да оны ферахландырмакъ ичюн, азбар багъчадаки мейва тереклерини янъы эвнинъ азбарына кочюрмеге ниетленген эди, лякин богъаздан ишнен мешгъуль олгъанындан, мерамынынъ ерине кетирильмесини эп кериге къалдырды.

Тюневин, Зарифе енге кетирген хайырсыз хабернен бир вакъытта, онъа экинджи бир кедерли хабер даа келип етти: Сабир Мухаммедович тереклернинъ кесильмеси, азбарнынъ тегизленмеси ве шу ерде пышка тикленмеси ичюн эмир берген.

Вышка къуруджылар бугунь-ярын ишке тюшеджеклер.

Сервер:«Сафдиль къартнынъ инсаниетлигине дегерли кучюк бир эйликнинъ тюбюнден биле чыкъамадынъ» деп окюнди ве бир баш олып директорнынъ алдына барып етти.

— Сабир Мухаммедович, ялварам, тереклерни бир къач кунь кестирмей турунъыз,— деди ве аджизликнен директорнынъ козьлерине бакъып, джевап бекледи.

— Хайыр ола?

Себебини анъламак мумкюн дегильми?

Сен графикнинъ бозулмасы не демек олгъаныны билесинъми?

— Билем, Сабир Мухаммедович, пек яхшы билем.

Сизге сёз беремиз, шимди гъайып этильген иш куньлерини бурав вакътында одермиз.

Бунъа шек-шубенъиз олмасын.

Базар кунюнеджек тереклер кесильмесин.

Чокъ дегиль, эки кунь даа къалды.

Директор Сервернинъ ялварыджы козьлерине, эеджанлы юзюне бакъты.

— Аджеба бу эки кунь санъа не береджек?

Кесиледжек тереклерге ёкъса фатиха окъутмакъ истейсинъми?

Дуагъа мени де чагъыр.

— Себебини сонъундан анъларсынъыз, Сабир Мухаммедович, шимдилик артыгъыны сораманъыз.

— Демек, сыр тутасынъ, ойлеми?

— Эльбет, сыр тутам,— деп кулюмсиреди Сервер.

— Комитет азаларынен лакъырдымыз бугунь акъшам оладжакъ».

Эгер олар менимнен разы олсалар, ярын сабадан узурынъызгъа келип, «сырымны» ачарым.

Бу иште сизинъ де ярдымынъыз керек.

— Бакъ сен онъа, графикни бозгъаны-бозгъан, даа ярдым истемеге де козь батыра.

Яхшы, арекет эт, лякин акъылдан чыкъарма: базардан сонъ бир кунь биле беклемем.

Сёз сиз буравладжакъ къуюу акъкъында кете.

Зан этсем озюнъиз де ишке тюшмеге ашыкъадырсынъыз.

Комсомол комитети базар кунюне талакъа илян эткени акъкъында хабер йылдырым тезлигинен бутюн Къайракъташны айланып чыкъты.

Талакъагъа ялынъыз комсомоллар ве яшлар давет этильген эдилер.

Лякин къартнынъ алидженап ишлеринден ве шимди хасталанып къалгъанындан хаберлери олгъан Къайракъташлылар, деерлик бири къалмадан, кетмен ве куреклерини алып, сабадан янъы эвнинъ азбарында топландылар.

Адиль эсли-башлыларны янына алып, азбар этрафында топракъ дивар чектирди: элинде эски азбарнынъ планы олгъан Борис, янъы азбарнынъ ичини адымадым ольчеп, терек отуртыладжакъ чукъурларны къаздырды; Зарифе енгенен Мияр бераберлерине беш-алты къадын алып, эвни ичтен ве тыштан акъламакънен, полларыны ювмакънен, эв эшьяларыны джыйыштырмакънен мешгъуль олдылар.

Иш къызышып кеткен арада, атларны пертавлатып, ёлда Айрапетов пейда олды.

О, «беш-он капик къазанмакъ ичюн» базар куньлери Къаратёпе базарына барып келе тургъан.

Зарифе енге кене ойле бир шейдир беллеп:

— Артём, шу гунасыз айванларны ич олмадым базар куньлери чекиштирме,— деп багъырды.

— Беш-он кумюшке аджетинъ олса, кель, озь джебимден берейим.

Айрапетов бурну астындан сомурданып, арабадан тюшти ве элиндеки къамчысыны асабийликнен чызмасынынъ къонучына шыплап, Зарифе енгенинъ янына кельди.

Джан агърысынен:

— Сен не, мени адамлар джедвелинден силип ташладынъмы? — деди.

— Бельки мени айванат багъчасына теслим этерсинъ?

Ашыкъма, бельки мен де бир ишке керек олып къалырым.

Къана косьтер, ат-атрабанен япыладжакъ не иш бар?

Зарифе енге: «Бакъ сен, къартны севиндирмек эмели бунъа да юкъкъан!» деп ойланды.

— Багъышла, джаным Артём, бираз къызыштым.

Кельгенинъ чокъ яхшы, азбардаки анавы киреч ве таш-топракъ обаларыны кимге ташытайым деп баш ёра эдим, эгер замет олмаса...

— Замети не, талакъагъа чыкъкъан сонъ ишлемек керек,

— деди Айрапетов ве атларнынъ башындан тутып, арабаны азбаргъа кирсетти.

Айрапетов акъикъатен базаргъа азырлангъан эди.

Лякин ятакъхане янындан кечеяткъанда бир аякъ олса да сипириджи къадыннен корюшип алмакъ ичюн, арабасыны токътатты ве къапыгъа барып:

— Елизавета Карповна! — деп багъырды.

Онынъ сесине индже ве акъчиль бетли, орта яшларында бир къадын чыкъты.

Айрапетов элиндеки къягъыт торбаны онъа узатып:

— Балаларгъа берирсинъ,— деди.

— Конфеттир.

Тюневин талоннен алдым.

— Сагъ ол, Артём,— деди Елизавета Карповна.

— Талакъагъа кетесинъми?

Ишимни къолайласам, мен де бараджам.

Бу сёзлер Айрапетовны шемшек киби чакътылар.

«Не айтайым?

Балалы къадын да талакъагъа бараджакъ экен, мен исе...

Базаргъа кеткенимни анъласа, бир даа козюме бакъмаз.

Бир ашна таптым дегенде, ондан да къуру къаладжам.

Не айтайым?..»

— Талакъагъа кетем,— дедн о.

— Лёшанен Петяны да алып кель, эгленирлер.

Бу сёзлерни айткъан сонъ Айрапетов юрегинде шырын бир енгиллик сезди ве атларыны дувлатып, базаргъа дегиль де, Махрамкул аканынъ эвине келип етти...

Сервер Махрамкул аканынъ эски азбарында эди.

Яшлар мында беш-алты юк машинасы ве Осман агъа да бульдозерини айдап кельген.

— Эль-эльге, кучь-бельге, айдынъыз башладыкъ! — деди Сервер ве элиндеки кетменни алма терегининъ тюбюне урды.

Талакъагъа кельген яшлар ве шу джумледен шоферлер де тереклерниiiъ этрафыны дёрткошелеп къазмагъа башладылар.

Сервер тосат-тосат оларнынъ янларына барып, тенбиелеп турды.

— Сакът олунъыз, достлар, янъы азбарда тереклер къурып къалсалар эль-алем масхарасы олурмыз.

Уйлеге якъын тереклернинъ асты адам бою теренлигинде къазылды.

Демир алкъаларнен бири-брине шыртлангъан тахталарны башта алма терегининъ тюбюне тюширип, онынъ тамырларыны топрагъынен бирликте къуршавгъа алдылар, терекнинъ чувалнен сарылы кевдесине челик троснынъ уджуны багъладылар.

— Давран, Ваап, макътавлы Архимед рычагъынъны бас,— деди Сервер кранлы машинаны шоферине.

Ваап машинасыны терекке янаштырды.

Трос йип киби тартылды.

Терек бир къач кере тельгенди, салланды, лякин еринден кочьмеди.

— Олды, олды,— деди Селим,

— моторынънынъ джаны чыкъаята амма, терек топракътан чыкъаджакъкъа ошамай.

Машинасы алейине айтылгъан сёзлер Ваапнынъ зытына тийсе де, ынджынгъаныны сездирмеди.

Тросны бошатып:

— Топракъ анадыр, дей тургъанлар, коресинъми багъырында етиштирген эвлядыны бермеге къыймай, деди о.

Терекнинъ тюбюни бираз даа теренлештирдилер.

Трос кене тартылды, кергинлешти ве терек бирден еринден кочип, юкъары котерильди ве авада салынып къалды.

— Ур-ра! — деп багъырышты яшлар.

Ваап башыны кабинадан узатып ве майнен лекеленген юзюндеки ап-акъ тишлерини косьтерип:

— Сонъ, насыл, кимнинъ джаны чыкъты?

— деп къыскъылдап кульди.

— Энди мевтаны машинагъа серинъиз.

— Ой тилинъ къуругъайды,— деди Селим,— терекни ольди, бир даа тирильмейджек сандынъмы?

Баарьде о кене аллы-гуллю урбаларына къушаныр.

Терекни янаша кетирильген машинагъа авдардылар.

Машина яваштан еринден тепренип, ёлгъа чыкъты.

Алма терегинден сонъ, бири-кетин, зердали, шефтали, вишне тереклери де машиналаргъа юкленип, янъы азбаргъа джёнетильди.

— Невбет энди сизге кельди,— деди Сервер Осман агъагъа.

— Арсланынъызнен ортагъа тюш де, бу ерлерни тегизлеп ташланъыз.

Бульдозер тургъан еринде тарсылдап, силькинип, бирден огге атылды ве тазе топракъ обаларыны кениш курегинен терек чукъурларына сюрюштирип, йыкъылгъан эвнинъ тикленип тургъан диварларына догъру кетти.

Сервер сонъки терек юкленген машинанен янъы азбаргъа къайтып кельди.

Мында да иш битмек узьре эди: джемаат эльбирлигинен эвнинъ этрафына эки метр юксеклигинде дивар чекильген; бу диварнен сарылып алынгъан азбарда гурь пытакълы тереклер отуртылгъан; бойдан-бойгъа арыкълар ачылгъан, тарачыкъ ёллар ясалгъан, гуль ве чичек сачмакъ ичюн клумбалар къазылгъан; чешме огюндеки хауздан чыкъарылгъан топракъ устюне топ-топ тал отуртылгъан!

Къуванчындан не айтаджагъыны тапыштырамагъан Сервер:

— Яшанъыз джемаат, заметинъиз ичюн сагъ олунъыз! — деп багъырды.

Къайдандыр радио гъырылдысы эшитильди.

Сервер сачакъ устюне балабан бир репродуктор ерлештирмекте олгъан Борисни эследи.

— Яша, Борис, сен де бинъ яша!

Докъузынджы баб.

Инсан таштан серт, гульден назиктир

1

Талакъадан эки куньден сонъ Махрамкул аканынъ эски къаралтысында гъайрыдан иш къайнады.

Мында онларнен дюльгерлер,чиленгирлер, вышка къуруджылары ве электрик монтёрлары кельдилер.

Андижан беттен келип-кеткен юклю машиналар кунь сайын чогъалды.

Къуруджылыкъ мейданы къудретли двигателлернинъ къысымларынен, штапеллерге тизильген нефть трубаларынен, къуруджылыкъ материаллары ве чешит керестелернен толып къалды.

Танъ мааллеринде башлагъан иш къаш къаранлыгъы баскъандже девам эте.

Ири демир кесеклерининъ ышкъыланмасындан асыл олгъан къулакъ йыртыджы гъыджырдылар, лебёдкаларнынъ ве балчыкъта чаналагъан машиналарнынъ гурюльтилери аваны сарсытып, орталыкъны сес-шамата ичинде комди.

Мейданлыкънынъ ортасында эфсаневий пельванлардай аякъларыны тиреген вышка, бу сес-шаматанен гъыдаланыр киби, эп юкселип, эйбетлешип, кок юзюне ынтылды.

Апрель айынынъ ахырларында вышкарлар бу къыркъ бир метрлик вышканынъ сонъки къатына етип, учюнджи, энъ юкъарыдаки мейданчасына таль блокуны асмакънен мешгъуль олдылар.

Иш сонъуна етмекте эди.

Учь дост иштен ара таптылармы, къуруджылыкъ мейданына джувурып келе, махсус бу къуюя ичюн кетирильген янъы машиналарны огрене ве, кимерде бир вышка къуруджылыгъы инженерини янларына алып, редукторны, кронблокны, насосларны, электрик джиазларыны къайта-къайта козьден кечире ве энъ талабкяр шорбаджылар сыфатынен инженерге бинъ бир тюрлю итиразда булуна эдилер.

Механизмлернинъ ерлештирилювинде бир-де-бир къусур эследилерми, оны дерал янъыдан яптыра эдилер.

Бу мыз-мыз шорбаджыларнынъ элеминден джаны янгъан инженер, ахыр сонъу даянамады ве ишчи кучю етмегенини, къуруджылыкъ графиги бозулгъаныны сылтав этерек, оларны баштан аткъармагъа тырышты.

Бойле алларда учь дост бирден тильге келерек, инженернинъ агъзыны къапата эдилер:

— Ишчи кучю етмейми?

Буюр, сизге насыл сою керек: ташчымы, чиленгирми, дюльгерми, монтёрмы?

Бизде эписи бар.

Ярдымгъа эр даим азырмыз.

Тек агъланманъыз, чюнки козьяш эп бир файда бермез.

Билип къалынъыз, бизлер дегенинден вазгечкенлерден дегильмиз.

Акъикъатен, шимди Адильнинъ бригадасында эки-учь зенаат саиби олмагъан адам ёкъ.

«Эр бир ишчининъ къошма бир усталыгъы олмалы!» шиарынен Бориснинъ вахтасында котерильген тешеббюс, тезден башкъаларыны да къызыштырды.

Бу сонъки бир къач ай зарфында Адильнинъ адамлары янъы тешкиль олунгъан бригадаларны инструктирлемек ишлеринен мешгъуль олсалар да, олардан эр бири Къайракъташтаки къуруждылыкълардан бир-де-бирине багъланып, иштен бош вакъытларында гоньюллерине яткъан зенаатларыны огрендилер.

Вышка къуруджылыгъы графиги бозулдымы, Адиль бригада азаларыны топлап кетире ве оларны мындаки усталаргъа ярдымгъа бере эди.

Сервер тюневин комсомол комитетининъ бюросыны топлады.

Адиль уста азырлыкъ ишлерининъ кетишаты акъкъында беянатта булунды.

Бундан сонъ къызгъын мунакъаша башланды.

Бюро азалары бири-бирининъ сёзюни болерек, бу адден терен къуюнынъ Къайракъташ комсомол тешкиляты ичюн буюк сынав олгъаныны, бойле месулиетли бир вазифени шан-шерефнен беджермек кереклигини, эгер иште бекленильмеген бир кучьлик чыкъа къалса, бутюн тешкилятнен ярдымгъа келеджеклерини айттылар.

Эр кестен сонъ сёзге чыкъкъан Борис нуткъуны къыскъадан кести:

— Джемаат!

Инсаннынъ авучы къашынса пара келеджек, дейлер.

Бельки ойле де оладыр.

Лякин менимки иш асретлигинден къашына.

Мына ярын-бириси куньишке тюшеджекмиз.

Демек бугунъ байрам арфеси!

Байрамнынъ биринджи кунюнден башлап бизим яшлар гвардиясынынъ вышкасы устюнде ал байракъ елпиремек керек.

Узакътан бакъкъанлар биле онда яшлар чалышкъаныны анъласынлар.

Бугунь бизим меджлисимизге партия тешкилятынынъ секретарынен эски устамыз Андрей Палыч иштирак этелер.

Мен бригада адындан оларгъа сёз бермек истейим.

Эмин олунъыз, ишке тюшювимизнинъ биринджи он куньлюгинден кечиджи къызыл байракъны къазаныб, къую буравланып биткенге къадар оны эльден къачырмайджакъмыз!

Достлар, разысынъызмы?

Бюро азалары:

— Разымыз!

Къачырмамыз!— деп чувулдаштылар.

Бу джошкъун нуткълар меджлисинде ялынъыз Ниярнынъ агъзы ачылмады.

Шаматалы яшлар арасында озюни арткъач бир адам санаракъ, бутюн вакъыт сыкълетленип отурды.

О, бир-де-бир шейге сылтав этерек, бюро меджлисине бельки кельмез де эди.

Лякин бабасы аман бермеди, зорнен олса да, бюрогъа чекип кетирди.

Бюро азалары эртеси куню бригаданынъ техникий конференциясыны отькермек ве айны шу топлашувда Бориснинъ теклифини музакере этмек къарарына кельдилер.

Сервер меджлисни къапалы илян этти.

Мына тамам бу арада Николай Васильевич, янындаки устагъа буруларакъ, онъа недир айтты.

— Токътанъыз, йигитлер, менде янъы бир теклиф бар!—деп уста аякъкъа турды.

Яшлар ерлерине къайтып отурдылар.

Даа стол башындан чекильмеген Сервер, тюшюнджели-тюшюнжели устагъа бакъаракъ,

— Буюрынъыз, Андрей Палыч!— деди.

— Янъы къуюнынъ буравланмасына еди-секиз ай вакъыт берильди.

Демек, огюмиздеки яз ве кузь анлары буравджыларнынъ омюрлери шу къую башында кечеджек.

Иш—иш амма, яшларнынъ медений раатлыгъыны да козьде тутмакъ керек.

Бу макъсат ичюн онда махсус эв къурулды.

Иштен бош вакъытларда, бозукъ аваларда онда раатланмакъ, эгленмек, газета-журнал окъумакъ мумкюн.

Лякин бу эвнинъ саиби ёкъ.

Бу акъта шимдиден тюшюнмек керек.

Мен бу ишке Ниярны теклиф этем.

Бир вакъытлары о яхшы тешкилятчы эди.

Хасталыгъы оны аякътан кести.

Зан этем ки, экиде-бир лабораториядан ачыкъ авагъа чыкъса, эвелькисидай яшларгъа къошулса, хасталыгъы да савушыр, ишке де буюк файдасы токъуныр.

— Уста Нияргъа айланды.

— Къызым, разысынъмы?

Ниярнынъ башындан ашагъы къайнакъ сув тёкюльгендай олды.

Бозаргъан янакъларына къан къызыллыгъы тюшти.

«Мени де, Галина Ивановна киби, деваламакъ истейлер,—деп абдырады.

— Вай, текмиль масхара олдым да!...

Турып къачайыммы?

Мусаллат...

Мени, къадемсизни къайгъыралар, бахт хырсызына адамзадлыкъ косьтерелер.

Сервер де манъа бакъып къалды.

Тюкюр бетиме, бельки онынъ шифасы олур...

— Нияр, Андрей Палычнынъ теклифине разысынъмы?

Эльбет, бу Сервернинъ давушы эди.

Нияр сескенди.

Къальбини кене бельгисиз умютлер сарды.

«Даа эр шей битмеген, яшамакъ мумкюн экен» фири йылдырым тезлигинен анъындан келип кечти.

Озюнинъ хабери олмадан аякъка атылып турды ве ансыздан пейда олгъан бир джесаретнен:

— Разым!— деди.

Бугунь саба Нияр биринджи хоразларда уянды.

Пармакъ уджларына басып аяткъа чыкъты.

Орталыкъ чым-чырт эди.

О, элине пол къопкъасыны ве сипиркини алып, ымпыз-тымпыс мердивенлерден тюшти.

Эмекчи къасабанынъ бу татлы юкъусыны айненилеп, дере ичинде электрик станциясы эшитилир-эшитильмез бир давушнен тонкъулдамакъта эди.

Нияр нефть резервуарлары янындан кечеяткъанда, кимдир, онынъ артындан къычырды:

— Танъ хоразы, огъурлар олсун!

Нияр эништесини онынъ къалын давушындан таныды.

Олар селямлаштылар.

— Комсомол комитети янъы къуюдаки къызыл кошени манъа авале этти,— деди Нияр.

— Бугунь бригаданынъ техникий конференциясы оладжакъ.

Эрте-ярыкъ барайым да, бинанынъ ичини джыйыштырайым, дедим.

Я озюнъиз къайда ёл туттынъыз?

— Къайда олсун, кадям, бизимки белли: Борюкъышлакъкъа кетем.

Акъшам бульдозеримнинъ моторы дамсызлады.

Къаранлыкъ баскъанындан дердини тапамадым.

Иште, трактористлер кельгендже машинамны ёлуна къояйым деп, бугунь мен де эрте турдым.

Осман агъа Ниярнынъ хастаджанлыгъыны биле эди.

Шимди бу къызда эвельден сезильмеген бир джошкъунлыкъ, рушенлик эслеп, айретте къалды.

«Къыз юреги къаранлыкъ геджедир, дегенлери догъру экен,— деп тюшюнди.

— Айды, не де олса, назар тиймесин».

— Тюневин Борюкъышлакъта бир къашкъыр баласы туттым, — деди о.

—Акъшам эвге,кель де, сейир этерсинъ.

— Я олар Борюкъышлакътан къачмадылармы?

— Эски дуракъларыны ёкълап, кимерде бир кене келелер.

Мен оны тал терегининъ къувушындан тартып чыкъардым.

— Анасы кимсин насыл яныкълайдыр.

Баре ташлап йибергей эдинъиз, бельки анасыны тапар эди.

— Ёкъ, джаным, колхоз малларыны хырпалагъанлары етти энди.

Мен оны копек хызметине алыштырмакъ истейим.

Кесиккъулакъ къартайды.

— Къашкъыр озь къылыгъыны денъиштирмез, дей тургъанлар, ондан копек олурмы?

— Денъиштирмесе озюне языкъ.

Нияр къыскъылдап кульди.

Затен мына бу ири мучели, пельван кевдели, оламан бойлу ве бол табиатлы эништеси янында Нияр озюни эр даим шенъ ис эте.

— Къашкъыр олса да, баладыр,— деди Нияр.

— Бугунь акъшам бир шише сютнен мен онъа мусафирликке барырым.

— Мытлакъа кель.

Кесиккъулакъ оны гъалиба эвлятлыкъка къабул этмек истей.

Акъшам башындан сер тийип ырылдаса да, шимди мен эвден чыкъкъанда ана-бала киби бири-бирине муляйимликнен бакъышып тура эдилер.

Олар ёл экиге чаталлашкъан ергедже берабер кельдилер.

— Апанъ эвдедир,— деди Осман агъа.

— Бугунь онынъ раатлыкъ куню.

Айткъан олсанъ санъа ярдымгъа келир эди...

Къуруджылыкъ мейданынынъ къаршысындаки акъ диварлы эв буюк бир одадан ве аяттан ибарет.

Нияр босагъадан атлагъанынен, шашып-шашмалап къалды: ичериси там-такъып олгъаны-олгъан, пол топракъ, киреч ве ёнгъа обаларынен орьтюлиси, къапы ве пенджерелерни, диварларны бир къарыш тоз баскъан.

Нияр мемнюниетсизликнен башыны эгди.

«Бу адамлар къайда отураджакъ, неге ясланаджакъ, насыл раатланаджакълар,— деп опкеленди.

— Энди буны идареде стол, скемле къытмы?»

Нияр къопкъасыны, сипиркисини полгъа ташлап аман эвлерине чапып кельди.

Ана ве бабасы саба къавалтысы софрасы башында эдилер.

— Вай къызым, сен энди турдынъмы?—деп Зинаида Фёдоровна еринден котерильди.

— Юкъунъны бозмайым деп сени ашкъа чагъырмадым.

— Мен къуюгъа барып кельдим.

— Къуюгъа?

Я танъ маалинде онда не ишинъ бар эди?—Зинаида Фёдоровна соравджы козьлерини Ниярдан акъайына чевирди.

— Бир шей анълап оламайым.

Бу къыз ёкъса къуюларгъа алмаштымы?

Николай Васильевич къызына ийлекярлыкънен козь къымып, къадынынынъ суалине джевапланды:

— Догъру, бизим Нияр къуюда да чалышаджакъ: комсомол — яшлар бригадасында медений-кутлевий ишлерни алып бармакъ ичюн оны янъы къуюдаки культбудкагъа багъладылар.

Бир аягъы къуюда, экинджиси лабораторияда оладжакъ.

Энди ондан чекеджегинъни корь.

Николай Васильевич шенъликнен кульди.

Нияр исе онынъ бойнуна сарылып:

— Ах меним акъыллы бабачыгъым, козьлериме бир бакъмакънен мерамымны анъладынъ,— деди.

— Мына шимди, бу дакъикъада идареге бар да, къызыл кошеге эки стол, он скемле ве диварларгъа ясландырмакъ ичюн ятакъханеден бир къач дане тапчан алып ёлла.

Анълаштыкъмы?

Айса ёне, эм тезджерек ол, конференция уйле устю башлайджакъ.

— Нияр кери айланып, анасыны къучакълады.

— Анайчыгъым энди сен динъле.

Сандыкътан эки дане стол орьтюси чыкъар, дивардан Баку нефть манзаралары картиналарыны тюшир, радиоприёмникни явлукъкъа сар, этажеркадаки нефис эдебият китапларыны, бабамнынъ шахмат ве домино къутуларыны зембильге къой.

Мен бир-эки къапынгъандже бу шейлернинъ эписи азыр олсун!

Нияр стол башына кечип, элине не расткельсе буюк бир иштианен ялмап-ютмагъа башлады.

Зинаида Фёдоровна къызында эвельки рушенликни корип, акъайына иркилип бакъты, козь зарлары къуванч яшларынен нурланды.

Николай Васильевич эр шей ёлунда дер киби, маналы-маналы козь къымып алды ве шинелини омузлары устюне ташлап:

— Зинанда Фёдоровна, командирнинъ эмрини эшиттинъми?— деп сорады.

—Эмир-эмирдир, ойланып турмагъа аджет ёкъ, сандыгъынъны ач.

Командир аркъадаш, кетмек мумкюнми?

— Мумкюн,— деди Нияр ве вилкалы элинен честь берди.

Николай Васильевич кетти.

Арасы беш-алты дакъикъа кечмеден Нияр да картиналар сарылы орьтюни къолтугъына къысты, зембилини элине алды.

— Языкъ, приёмникни алып оламайджам.

Адам ёлларым, онынънен йиберирсинъиз.

—Нияр къапыгъа адымлады.

Сонъ, бирден токъталып, кери чевирильди.

— Вай, аз къалды унута яздым: я тапчанлар устюне не тёжеджекмиз?

Анай, бельки бир шейлер тапарсынъ?

—— Яхшы къызым, арар-бакъарым.

Нияр Селимни де ишке екмек истеди.

Селим энди экинджи ай Зарифе енгенинъ эвинде яшай эди.

Бу эвлятсыз къадын Селимни «керчектен адам» этмек эмелине къапылып, оны озь эвине алгъан.

— Зарифе енге, мен Селимге кельдим,

—деп Нияр элиндеки шейлернен эвге сокъулды.

— Бугунь оны иштен бошамаз экенсизми?

Миндер устюне чёкип, джезбеден къаве сузьмекте олгъан Зарифе енге:

— Керек олса не ичюн бошамайым,— деди, — Айт корейим, кене не къуpунтынъыз бар?

Нияр айтты.

— Эп-ей, джиддий иш экен де!— деди Зарифе енге ве янаша оданынъ къапысына бурулды.

— Олян, Селим, тур энди огълум!—деп багъырды

—Акъшам яры геджегедже эсап-къасалнен огъраштыкъ.

Отчётны битирмегендже козюме юкъу кирмез, деп баш кестирди.

Пек инат бала.

Нияр Селимнинъ турмасыны беклемеди.

Онынъ япаджакъ ишлерини Зарифе енгеге анълатып, эвден чыкъты.

Ёл устю апасына кирди.

Олар бирликте къуюгъа кельгенде вышка къуруджылары энди иш башында эдилер.

Реан апте чалыкъ козьлерини эвнинъ ичине доландырып:

— Вай кадям, бу къадар чёплюк къопкъанен ташылып битерми?—деп тааджипленди.

— Къана, бир зембер тапып кельчи.

Чокъкъа бармадан Нияр элиндеки земберни сюйреклеп, сыртында мердивен ве электрик материаллары олгъан Сейтабланы джетип кельди.

— Къана, Сейтабла, косьтер бакъайым: янъы зенаатынъны огрендинъми, ёкъса монтёрлар янында ялынъыз къокъланып юрдинъми!

Тез пишкен отьмек хам ола тургъан, сен де иш япаджакъ олып башыма беля ачма.

Эм тезджерек давран, яшлар кельгендже приёмниктен музыка давушлары янъгъырасын.

Бу ишни бир озюнъ башарырсынъмы?

Сейтабла джан агърысынен:

—Ишанмасанъ чагъырмагъай эдинъ де!

—деди ве мердивенни тиклеп, диваргъа даяды.

— Чагъырмаз эдим амма, не чаре, бу арада башкъасыны тапамадым.

Озюнъ билесинъ, адам къытлыгъында хоразны да Сулейман паша деп чагъыргъанлар.

Адымыны мердивенге ташлагъан Сейтабла аягъыны кери алып, сертийген козьлерини Ниягъа котерди:

— Хораз?

Демек мени хоразлардан олгъан Сулейман пашанен бир этесинъ, ойлеми?

Я бу «хораз» ишинъни ташлап кетсе не япарсынъ?

— Монтёрлыкъ иши элинъден кельмесе, кет, къаршы дегилим, иш япаджакъ олып масхара олма.

Нияр зембернен эвге кирди.

Ачувы богъазына тыкъылгъан Сейтабла исе, сёз тапалмай, тильсизлер киби онынъ артындан бакъып къалды.

Сонъ, элини сильтеп ташлады да, мердивен басамакъларындан юкъары котерилип, тыштаки диваргъа тель тартмагъа башлады.

Ниярнынъ шакъасынен бозулгъан эфкяры иш эснасында яваш-яваш ерине келип, о эски бир йырны созды:

Ешиль япракъ арасында къырмызы гуль гъонджеси,

Къайда кетти, кельмез олды, гонълюмнинъ эглендженси...

Сейтабла озюнинъ муляйим ве шырныкълы эзгисинен гъурурланып, давушыны бираз даа котерди:.

Бардым ярем багъчасына, бир нар кестим емее,

Ах гузелим бир сёзюм бар, утанырым демее...

Земберининъ сапындан тутып апасынен босагъада пейда олгъан Нияр кене Сейтаблагъа саташты:

— Айтмагъа утангъан сёзюнъ бельки манъадыр?

Утанма, айт, ачувланмам,— деп кульди.

— Эр корьген сакъаллынъа баба деме, сакъаллылар чокъ ола,— деди Сейтабла.

— Узбекистанда сенден башкъа дюльберлер де бар.

— Йырла-йырла, джанынъ агъырмасын.

— Йырла демесенъ де йырларым.

Бардым ярем багъчасына, бульбуль сандым сесини, Назлы ярем — къушчугъым, эгри къоймыш фесини...

Сейтабла бирден сесини кесип, ёлгъа бакъып къалды: сыртындаки юк астында дёрт бюкленген Селим, зар-зорнен адымлап, эвге догъру кельмекте эди.

— Нияр, аммалынъ келеятыр,— деп багъырды о.

— Заваллынынъ ай-ойы кетип, тек бир вай-вайы къалгъан.

Нияр пенджереден секирип, Селимге чапып кетти.

Онынъ сыртындаки кийизлерни ве балабан приёмникни корьгенинен, айретте къалды:

— Вай джаным, бу къадар шейни бир кереден аркъанъа урмасанъ олмаз эдими?

Баре элинъдеки боя къутуларыны манъа бер, бираз енгиль олур.

Селимнинъ бетинден бурчакъ киби тер чыбырса да:

— Бу юкми энди!—деп форсаланды.

— Истесенъ аркъама озюнъ де мин.

Селим юкни эв алдында ташлап, бол-сал нефес алды, енълеринен бетини сюртти ва Нияргъа айланып:

— Мудир аркъадаш, диваргъа языладжакъ шиарларны бейитнен язайыкъмы? —деп сорады.

— Элинъден келирми?

— Ёлда келеяткъанда эки бейитчик уйдурдым.

Айтайыммы?

— Айт.

Селим юксек бир шадлыкънен эзберден айтты:

Эльбирликнен тюштик ишке, ёлумызгъа нур сепильсин!

Вышкамызнынъ тёпесинде байрагъымыз ельпиресин!

— Мартавал!— деди Сейтабла мердивеннинъ устюнден.

Селимнинъ чырайындан зеэр тамса да, Сейтаблагъа къулакъ асмагъандан олды ве козьлерини Ннияргъа котерип, ондан джевап бекледи.

— Чокъ яхшы!

— деди Нияр.

— Къапынынъ устюндеки диваргъа язарсынъ.

Селимнинъ бети гъурур тебессюминен гульгюленди.

— Эшиттинъми, мусьё,— деп Сейтаблагъа бурулды.

— Поэзия, достум, индже бир шейдир, оны анъламакъ ичюн баш керек, сен исе...

— Етти, етти шаир аркъадаш,— деп Нияр Селимнинъ чезильген тилини багълады.

— Вакъыт тар.

Экинджи бейитни айт да, ишке башла.

— Экниджисини ялынъыз къулакъкъа айтмакъ мумкюн.

— Диваргъа языладжакъ шейни сыр этип тутмагъа не аджет бар?

— Башта цензурадан кечсин, дейим де.

Эгильт къулагъынъны.

Энди динъле:

Акъшам ах деп ятаман, ай баткъандже.

Адынъ айтып чыкъаман, танъ аткъандже...

— Кене эски зырылтымы?—деп Нияр ачувлангъандан олды.

— Тез ол, озюнъе мердивен тап да, ишке башла...

Уйлеге таба эвнинъ огюне юк машнасы келип токътады.

Сейтабланен Селим ве шофер машинадаки тапчанларны, стол ве скемлелерни эв ичине бошаттылар.

Ниярнен Реан апте ортю ве кийизлерни джайдылар, диварларгъа леваларны астылар, столларнынъ устюне янъы газета ве журналларны къойдылар.

Сейтабла къапы янындаки розеткагъа янашып:

— Сакът олунъыз, козьлеринъиз къамашмасын,— деди де, включательни бурды.

Эвнинъ ичи бирден яп ярыкъ олды.

— Яшасын ярыкъ, ёкъ олсун къаранлыкъ!— деп багъырды Нияр.

— Аферин Сейтабла, сен керчектен монтёр экенсинъ!

Нияр радионы къурып, енгиль бир музыка тутты.

Гонъюль джошкъунлыгъы бир къат даа артты.

Затен бутюн вакъыт кульмек, шенъленмек, шакъалашмакъ истеги бугунь сабадан берли онъа аман бермеди.

Бойле аллар онда эвельден де ола эди.

Итимал, хасталыгъы девринде топланып къалгъан бир къач айлыкъ рушенлиги, шенълиги бугунь кокюс къафесини ярып, онынъ эвельки шаянлыгъына гъайрыдан ёл ачкъандыр.

— Нияр ойнайыкъмы?

— деди Селим ве джевап беклемеден, элини онынъ омузына ташлады.

Олар столлар арасында айланмагъа башладылар.

Кенардан къыйыш-къыйыш Селимге бакъып тургъан Сейтабла:

— Азыргъа дуаджы дегенлери сен экенсинъ де!

— деди джан агърысынен.

— Замети менден, кейфи сенден.

Ойле олмаз, Нияр биринджи оюнны меннен ойнамакъ керек.

Селим куле-куле джевап берди:

— Иш беджергеннинъ, аш хотараннынъ!

Ачыкъ агъыз олма.

Ачыкъ агъызлыкънынъ не къадар зарарлы бир шей олгъаныны бильмек истесенъ, Крылов эмдженинъ, «Тильки ве къаргъа» масалыны окъу...

Эв огюнде бригада азалары топлапмагъа башладылар.

Оюнгъа далгъан Нияр пенджереден ве ачыкъ къапыдан онларнен козьнинъ озюне тикильгенини абайламай къалды.

Темашаны къапыдаки Сервернинъ давушы больди:

— Машалла Нияр, эллеринъ кумюш, пармакъларынъ алтын экен!

Нияр тарс токъталып, кери айланды.

Онынъ назары Сервернинъ козьлерине илишти.

Бирден ичине атеш тюшкен киби олды.

Хырсызлыкъта тутулгъан адам киби къулакъларынадже къызарды.

— Николай Васильевич, къызынъызнынъ мерафетини корь де, сукъланынъыз, — деп Сервер девам этти:

— чёплюк толу эвни бир куньде меденнет сарайына айландыргъан.

Сизге де тешеккюрлер олсун, Реан апте.

Яшлар одагъа толуштылар.

Оларнынъ пешинден баш геолог, уста ве партия тешкилятынынъ секретары кирдилер.

Николай Васильевич Нияргъа таба ынтылды, лякин мазун-мазун отургъаныны эслеп, мерамындан вазгечти ве Сервернинъ янына барып токъталды.

Эр кес ерли-ерине отурып, зий-чув кесильген сонъ, стол башындаки Адиль аякъкъа турып:

— Аркъадашлар, техникий конференцнямызны ачыкъ илян этем,— деди.

— Бизге энъ терен къуюны буравламакъны авале эттилер.

Демек бизим кучюмизге ве гъайретимизге ишаналар.

Бу Ишанчны, оль-къал, акъламакъ керекмиз.

Эгер бу иште имтиан тутамасакъ, Къайракъташтан масхараларджасына зувмакъ керек олур.

Шахсен мен озюм бойле бир вазиетте къалмакъ истемейим.

Зан этсем сиз де бу фикирдесинъиз.

Эгер арамызда къатты низамгъа ве агъыр ишке алышмагьан адамлар олса, утанмасынлар, мына шимди, бу дакъикъада эвлерине къайтып кетсинлер.

Ойлелери керекмейлер.

Ватан бизден нефть талап эте.

Бу нефтьни тапмакъ, чыкъармакъ ве номай-номай мемлекетимизге бермек бизим боюн борджумыздыр.

Къоркъакълар, замет севмезлер, юфкъа юреклилер эйиси бу мубарек ишке къатылмасынлар, оларсыз да ишнинъ астындан чыкъармыз.

—Адиль бир къач сание сусып, козьлеринен бригада азаларыны сюзип чыкъты.

Оларнынъ юзлеринде, козьлеринде джесарет ве гъайрет парылдамакъта эди.

— Достлар, сизни геологик-техникий наряднен таныш этмек истейим.

О, къаталакълангъан буюк бир табакъ кягъытны ачып, нарядны окъумагъа ве сёзме-сёз анълатмагъа башлады.

Яшлар джан-къулакъ олып, козьлерини Адильнинъ агъзына тикип къалдылар.

Адиль сёзюни девам этерек, бригада азаларыны бурав графигинен, иш нормалары ве къыйметлеринен таныш этти.

Суаль-джевап биткен сонъ Адиль тенеффюс илян этти.

Ичериде Нияр бир озю къалды.

Юреги эскенджеде эзильгендай азапланды.

Сабадан берли гонълюни охшагъан эшкъ кене кедерге айланды.

«Айше не ичюн Серверге мектюп язмады?

— деп, энди бинъ биринджи кере озюне берген суальни текрарлап зарланды.

— Мен онъа Сервернинъ фотосыны ёллагъан эдим де, бу етерлик дегильми?..

Бельки язгъандыр да...

Язгъан олса Сервер къанатланып-учып барыр эди.

Гунахкярым .

Къозукурпечнен Айслу арасында тегенек олып остим.

Бойле пислигим ола тура, кене яшларнынъ ичине сокъулдым.

«Мудир!»

Сазлыкъкъа баткъан адам къыбырдагъан сайын даа теренге дала экен де...»

Нияр азбаргъа чыкъты.

Онда зий-чув эди.

Онынъ козьлери, истер истемез, Серверни къыдырып тапты.

О, Адильнен бель-бельге тутушып, курешмекте эди.

«Сервер пек кучьлю,— деди о ичинден.

— Адильни авдараятыр.

Айше бахтлы къыз экен...

Мен мында ярын да келирим...

Эр кунь келирим.

Серверсиз, джемаатсыз бу дюнья манъа тарлыкъ эте».

Нияр саатына бакъты: бешни он кече.

Саат алтыда иште олмакъ керек, Къайракъташ бетке чыкъып кетти...

Техникий конференция акъшамгъадже девам этти.

Нефть оджакъларынынъ баш геологы — тюксюз башы ве майлы тёгерек череси электрик ярыгъында джам киби йылтырагъан къарт бир адам,— кягъыт къаталагъындан янъы-янъы табакъларны ачып, бригада азаларына буравланаджакъ къую тюбюндеки геологик къатламлар ве нефть ятакъларынынъ шекиллери акъкъында, расткелинеджек таш-топракъ джысымларынынъ къаттылыгъы ве юмшакълыгъы акъкъында, иш эснасында къулланыладжакъ буравларнынъ типлери ве буюкликлери акъкъында тафсилятлы изаатта булунды.

Конференциянынъ ахырында Адиль Серверге козь этерек, муляйим бир тебессюмнен:

— Минберге буюр, Сервер!—деди.

— Мен сёзюмни къыскъадан кесмек истейим,— деди о,— тургъан еримден айтсам да олур.

Аркъадашлар, вышка къуруджылыгъынынъ битмесини беклеп, баягъы вакъытлар иш асретлиги чектик.

Хаялымыз, тюшюнджемиз ве истегимиз тезден ишке тюшмек эди.

— Сервер пенджере тышындаки вышкагъа чевирильди.

— Мына о, дюльберлер-дюльбери, Эльбрус киби къадалып турмакъта.

Онынъ устюнде ал байракъ ельпиресе даа да ярашыкълы оладжакъ.

Комсомол комитети бизге, биринджи онкуньликнинъ ахырында кочьме къызыл байракъны къазанмакъны авале этти.

Мен, ярындан башлап, нефть трубаларыны эндирювде ве котерювде хронометраж тутулмасыны теклиф этем.

Нетиджесини эр онкуньликнинъ сонъунда чыкъарырмыз.

Бакъайыкъ, кимнинъ вахтасы енъер.

Биз, кучьлеримизни ольчешмек ичюн, Бориснинъ вахтасыны ярышкъа чагъырамыз.

Борис отургъан еринден сесленди:

— Къоркъмансынъызмы?

Биз курешке азырмыз.

Лякин ярыш тек бир хронометраж алып бармакънен къалмасын.

Мен янъы бир теклифте булунмакъ истейим: уфакъ-тюфек ремонт ишлерине четтен уста чагъырылмасын, эр вахта озь чаресини озю корьсин.

Ярышны екюнлегенде бу иш де эсапкъа алынсын.

— Демек, чагъырувымызны къабул этесинъ, ойлеми?

— Къабул этем, лякин айткъан илявемнен.

Мен учюнджи вахтаны да куреш мейданына чагъырам.

Кулюмсиреп отургъан Николай Васильевич:

— Сакът ол, Борис, эки къочкъарнынъ арасына тюшкен борюге ошама, тюрткючлеп эсинъни алырлар,— деди.

— Къочкъардан къоркъкъан борю-борю дегиль де, къойдыр.

Мен къоркъакълардан дегилим, буны иште де исбат этерим...

Экинджи куню танъ маалинде ротор айлана башлады.

Машналар, саат механизмлери киби, айны бир ритмнен ишлемекте эдилер.

Буравнынъ кескин агъзы топракъ ве ташларны тешип, парчалап, нефть трубаларыны ер астына чекти.

Джошкъунлыкънен роторгъа бакъып тургъан Адиль уста:

—Огъурлы ёллар олсун, джанаджан бурав!— деп алды.

Сервер эеджанлы бир давушнен иляве этти:

— Узун ве мешакъатлы ёлунъда нефть дерьяларына расткель, азизим!

2

Баарь озюни чокъ беклетмеди.

Март айынынъ ахырларында бир къач куньлер сюрген аяз сувукълардан сонъ, ава бирден йымшап кетти.

Апрельнинъ башларында къыш гъайрыдан къайтавламагъа тырышып, геджелери ер юзюни акъ чаршафнен орьтсе де, олдурамады: энди кучюне киреяткъан кунеш, сабалары уфукътан баш котерир-котермез, къарны иритип, ер юзюни къурутып ташлай эди.

Къыш айлары къар курьтюклери тюбюнде чырай сытып яткъан топракънынъ юзю ачылды, череси кульди: о, къабара берип, фышнады ве бол-сал нефес алды.

Чокъкъа бармадан топракъ ешиль къадифеге бурюнди.

Тереклер ешиль антерлерини кийдилер, бадемлер исе япракъ атмай тура, гульгюли чечеклернен безендилер.

Бадемлер дер экеч, ёллар кенарында, азбарлар ичинде отуртылгъан зердали, алма, вишне, армут, кирез тереклери де озь зийнетлерини косьтермеге ашыкътылар: орталыкъ акъ, гульгюли, къызыл ве мавымсы мор тюслернен ярашты, ава хош къокъуларнен сюсленди.

Къайракъташнынъ бу йылки баари пек аджайип эди.

Эвеллери чыр-чыплакъ топракъларынен аджизликлерини косьтерип тургъан ве майыс келир-кельмез сарарып къалгъан тогъайлар биле бу йыл баарь сыра-сыра тизильген бир къатлы эвлернен, эвлернинъ алдындаки ешилликлернен ярашты.

Нефтьчилер иштен бош вакъытларында топракъ къазмакъ, кубрелемек, зерзеват урлугъы сачмакъ ишлеринен огъраштылар.

Къыш ве кузь айларында сёкюлип ташлангъан ве ер асты сувлары терен арыкълар вастасынен тартылып алынгъан Борюкъышлакъ сазлыгъы да къияфетини денъиштирди: онда сафлаштырылып отуртылгъан декоратив ве мейва тереклери япракъ аттылар.

Энди парк шеклине киреяткъан бу орталыкъта къушларнынъ шенъ садалары янъгъырады.

Баарь укюмге кирди!

Майыснынъ бешинде Сабир Мухаммедович Махрамкул акадан мектюп алды.

Къарт, сагълыгъы ерине кельгенини ве якъынларда Къайракъташкъа къайтаджагъыны бильдирди.

Мектюпте кене огълуны сората эди:

«Франция Меркезий партия Комитетинден хабер кельмедими?»

Хабер кельди...

Майыснынъ докъузында, Енъиш байрамы куню.

Сабир Мухаммедович Махрамкул аканы кетирмек ичюн Зарифе енгени ёлгъа азырлагъан арада, кабинетке партком секретары Николай Васильевич кирип къалды.

О, сонъ дередже эеджанлы эди.

Элиндеки пакетни директоргъа узатаракъ:

— Окъунъыз, Морис Торез аркъадаштан! — деди ве башыны эгди.

— Француз аркъадашлар Сарварнынъ портретини де йибергенлер,— деп иляве этти.

— Клубда ерлештирдик.

Сабир Мухаммедович «не хабер?» дер киби, мектюпни ачмай тура секретаргъа бакъып къалды.

«Десене?!..

Талий сени!

Заваллы къарт исе огълум келеджек деп дёрткозьнен беклей».

Директор пакеттен машинкада язылы бир кягъыт чыкъарып, оны козьлерине кетирди.

Окъугъан сайын козьлери торланды.

Сонъ, кягъытны столгъа ташлап, эшитилир-эшитильмез бир давушнен:

— Яткъан ери енгиль олсун! — деди.

Зарифе енге башыны къысылгъан омузлары арасына алып, ич чекип агъламагъа башлады.

Директорнен секретарь мерумнынъ шерефине яс тутар киби, баягъы вакъыт индемей турдылар.

Тынчлыкъны Николай Васильевич бозды:

— Эрте ярыкъ къартны бу къара хаберге азырламакъ керек.

Сиз, Зарифе енге, эсли-башлы къадынсынъыз, ойле алларда не япмакъ кереклигини биледирсинъиз.

Машинагъа мин де, бугунь акъшам Махрамкул аканы эвине алып келинъиз.

Топлашувдан сонъ бир къач адам олып биз де аякъ устю кирип чыкъармыз.

Богъазына толушкъан козь яшлардан лакъырды этмеге меджалы къалмагъан Зарифе енге агъыз ачмады ве башыны салындырып, яваштан кабинеттен чыкъты.

Байрамлыкъ урбаларыны кийген Къайракъташ эалиси даа якъынларда асфальт тёшельген меркезий ёлгъа тёкюлерек, кулюшип, зий-чув олып, ёл бойлап кезинмекте эдилер.

Зарифе енге энди чокътан бойле шенълик корьмеген эди.

«Дженк башлагъан сонъ, оксюзлернинъ оджагъы киби, шенълик де сёнген эди,— деп ойланды.

— Гъарез душман шенълигимизни, кулькюмизни эбедий оларакъ тутып алмакъ истеди.

Алды хыяр!

Ана, адамларымызгъа кене къуванч ве кулькю къайтып кельди.

Лякин онынъ кери къайтарылмасы нидже-нидже къурбанларгъа мал олды...».

О, бу тюшюнджелернен мешгъуль олгъан арада, кимдир, артындан:

— Зарифе енге,— деп къычырды.

Зарифе енге абдырап кери бурулды ве чапып кельмекте олгъан лаборантка Ниярнен юз-юзге къаршылашты.

О, шенъ ве джошкъун эди.

— Зарифе енге, бугунь акъшам концертимиз бар,— деди.

— Мына сизге теклиф билети.

Мытлакъ келинъиз.

Зарифе енге:

«Къызым, Нияр, сизлерге бу къуванчлы куньлерни Сарвар агъаларынъыз кетирди, о йигитлер сизлер ичюн джанларыны фида эттилер» демек истеди, лякин тили бармады.

— Къызым, сен Махрамкул аканынъ эвини барып джыйыштыр.

Мына, анахтарны ал.

Мен оны кетирмеге кетем.

Бир къач сааттен къайтып келирим.

Риджа этем, Сарварнынъ столундаки гульбардакъкъа бир топ чечек тапып къой,— деди.

— Хабер кельдими?

— Кельди...

Къара хабер,— деди Зарифе енге ве теренден кокюс кечирди.

...Виллис Къайракъташкъа киреяткъанда Махрамкул ака янбашына айлангъандан олып, козь къыйыгъындан джан этегине бакъты.

Онда бир вакъытлары гурь тереклернинъ талдасында эви гизленген ерде, шимди арман табаны киби тегиз мейдан къулач ачкъан.

Мейданнынъ ортасында, къуббе кокке ынтылып эйбетли демир вышка котерильген.

«Машалла йигитлерге! — деди о ичинден.

— Бу ерлерни де яраштыргъанлар.

Лякин тереклерге языкъ...».

Машина дос-догъру янъы эвнинъ азбарына келип кирди.

Къарт машинадан тюшкенинен агъзыны ачып шашып къалды: бир вакъытлары онынъ ве Сарварнынъ элинен отуртылгъан тереклер мында кочип кельгенлер.

Озьлери де тойгъа азырлангъан тотай къызлар киби, баштан аякъ чечекке бурюнгенлер.

Къарт озь козьлерине инанмайып, тереклерге элинен тийип бакъты.

«Джаным, бу козь алдавы дегильми?

Насыл олды да тереклер ер алмаштырдылар?

Азбар да тыпкъы менимки!

Ана, сет... О кене алма тереги тюбюнде».

Къартнынъ фикирлерини эзберден окъугъан Зарифе енге:

— Яшлар кочюрип кетирдилер,— деди.

— Сервернинъ мерафети.

Тереклерни балталатмам, деп баш кестирди.

— Худжур шей, корьгенлериме асла инанаджагъым кельмей.

— Эвни де кирип бакъ.

— Дегенлерини яптылар, кочюрдилер десе!

— Къарт башыны чайкъап, джошкъунлыкънен кулюмсиреди.

— Валлаи, чаресини тапсалар инсанны эль устюнде тутаджакълар.

Оларны къаршылап босагъагъа чыкъкъан Нияр, Махрамкул аканы корьгенииен, шынъшыкъламагъа башлады.

— Сус, дуйдурма! — деди Зарифе енге онынъ къулагъына.

Къарт босагъадан атлап ичери кирди, Зарифе енге исе «неден башлайым экен?» деп, бутюн ёл бою юрегини хырпалагъан тюшюнджелерге далып, софада къалды.

Шеэрден къайтаяткъанда бу къара хаберни Махрамкул акагъа айтмакъ ичюн бир къач кере агъыз ачса да, сёйлемеге джесарети етмеди.

«Энди вакъыт, айтмакъ керек,— деп ойланды.

— Мен айтмасам, башкъа бириси айтар, эп бир хабери оладжакъ».

— Яхшы эв, керечектен де «падиша сарайы»,— деди кери къайтып чыкъкъан Махрамкул ака.

— Лякин бойле балабан бир эв мен ичюн арткъач бир шейдир.

Керекмей эди.

Амма оларгъа сёз динълетчи...

Я барып да Сарвар сюрип кельсе?

Эм келир де!

— Къарт бирден шенъленип кетти.

— Энди етишкен йигиттир, той-дюгюн япмакъ, келин тюшюрмек керек олур.

Яхшы, чокъ яхшы!

Сагъ олсунлар, къувандырдылар.

Нияр чай къайнаткъан, юр Зарифе, янъы эвде бир чай ичейик.

Зарифе енге яшлы козьлерини яшырып:

— Сагъ олунъыз, мен топлашувгъа ашыкъам,— деди.

— Керчек, бугунь Енъиш куню де!

Олмаса юрь, берабер кетейик.

— Сиз ёргъунсынъыз, бармасанъыз да олур, даа бугунь хастаханеден чыкътынъыз.

— Хастаханеде раатлангъаным да олур, бездим энди, ярындан ишке башлайджагъым.

Олар учевлешип ёлгъа чыкътылар.

Топлашув энди башлагъан эди.

Олар клубгъа киргенде минбер башындаки докладчы Николай Васильевич Улу Ватан дженкинде совет халкъаларынынъ къараманлыкъларыны икяе этмекте эди.

— Бизим аскерлер,— деди о,— мемлекетимизни азат этмекнен къалмайып, Авропа халкъларыны да фашист эсаретинден къуртардылар.

Мен сизге Къайракъташ омрюнден бир мисаль кетирмек истейим.

Бугунь урьметли акъсакъалымыз Махрамкул ака адына Франция Коммунистлер партиясынынъ секретары Морис Торез аркъадаштан мектюп кельди.

Мен сизге шу мектюпни окъумакъ истейим.

Николай Васильевич стол устюндеки пакетке узанды.

Зал чым-чырт кесильди.

Юзлернен козь минберге тикильди.

Махрамкул ака озюнинъ хабери олмадан, адым-адым санагъа джылышты.

Оны ич кимсе эслемеди, чюнки залдакилер джан-къулакъ олып, мектюпни динълемеге азырландылар.

Залнен сананынъ огюндеки онъ тарафтаки кошеде, къызыл орьтюли стол устюнде, Сарварнынъ балабан портрети къоюлгъан.

Рессам оны арбий пилоткада, мор гимнастёркада, юксек тёпенинъ устюнден авлакътаки койге бакъып тургъан вазиетинде ресимге алгъан.

Билеклерине къара бавлар багълагъан Адиль, Сервер, Борис ве даа бир къач яш портретнинъ янында фахрий къаравуллыкъта къатып къалгъанлар.

Махрамкул ака столгъа якълашып, огълунынъ портретини корьгенинен:

«Сарварым!..» деп, портретке догъру ынтылды...

Лякин портрет рамасына оралгъан къара шертни коререк, бирден кери чекильди, эти-тени чымырдады, козьлери алдында алев балкъылдагъан киби олды: ольген!

Къара шерт онъа огълунынъ къара хаберини бильдирди...

О, озюни эльге алды.

Козьлеринден тамчы-тамчы яш чыбырса да, башыны котерди, букюльген белини догърултты ве тим-тикине турып, фахрий къаравуллыкъта къалды.

Николай Васильевич мектюпнинъ энди ахырыны окъумакъта эди:

— «Азизим, Махрамкул ака!

Огълунъыз душман элине эсир къалып, ана юртундан узакъ тюшсе де, мукъаддес арбий борджуны унутмады, мемлекетлеримиз ичюн мушкюль куньлерде Франциянынъ ве озь ватанынынъ азатлыгъы ичюн яш джаныны феда этти.

Языкъ ки, элял сют эмген бу йигитке енъишнинъ шадлы куньлерини корьмек къысмет олмады.

Эвлядынъыз акъикъатен ифтихар этиледжек арслан юрекли йигит экен.

Онынъ шанлы хатиреси сизге теселля берсин, яныгъынъызны енгиллештирсин.

Халкъларымызнынъ азатлыгъы огърунда къанлы чарпышмаларда эляк олгъан къараманларгъа эбедий хатирелер олсун!»

Залдакилер аякъкъа турып, башларыны эгдилер.

Тынчлыкъ бир къач сание девам этти.

Николай Васильевич: — Отурынъыз! — деди ве назарыны залгъа ташлады.

О, фахрий къаравулдаки Махрамкул аканы ялынъыз шимди чакълады.

Къарт, ап-акъ сачлы, балавуз киби сары бенъизли башыны юкъары тикерек, бирден-бир эвлядынынъ къараманлыгъына гъурурланып, посттаки бекчилер киби къадалып турмакъта эди.

Николай Васильевич нуткъуны эстен чыкъарып, онъа бакъып къалды.

«Инсан таштан серт, гульден назик экен!» деп тюшюнди.

Залдакилер докладчынынъ сусып къалгъаныны эслеп, козьлерини о бакъкъан тарафкъа тиктилер.

Кимдир: — Ана, Махрамкул ака да кельген! — деп ташлады.

Топлангъанлар бирден ерлеринден атылып турдылар.

Гурьдели эль чырпмалары янъгъырады.

Давуш эп кучьлешти.

Аякъкъа котерильген бутюн зал къараманнынъ бабасыны алгъышлады.

3

Айше университеттен эрте-ярыкъ къайтып кельди.

Джума эртеси куню олгъанындан, акъшам устю Зухранен «Комсомол голю» паркына чыкъаджакъ олдылар.

Айшенинъ кельмесини дёрт козьнен беклеген Шапат апа, оны азбар къапыда къаршылап алды.

— Къызым, санъа мектюп бар,— деди ве сеттеки кийизнинъ тюбюнден бир конверт чыкъарып, Айшеге узатты.

«Сервердендир!» деп къуванды Айше ве бу теэссуратнынъ шырын сезгисинде къалмакъ ниетинен, мектюпнинъ кери адресине бакъмады.

— Агъанъданмы?

Айшенинъ къуванчы юзюнде ифаделенип, мор лекели чересинде ильк баарь кунеши балкъылдады.

— Бильмейим,— деди ве мектюпни къалкъыкъ кокюслерине басып, озь одасына чапып кирди.

Столу устюнде Сервернинъ даа якъынларда пейда олгъан ресимле бакъып:

— Сервер, дживаным, бу мектюп сенденми? -деп пышылдады.

Эйат, хаялда догъгъан татлы арзу эр даим акъикъат олып чыкъамы я?

Мектюп Айшенен Сервернинъ эски мектеп аркъадашлары Володядан эди.

Володя Айшенинъ бундан учь ай эвельси язгъан мектюбине джевап къайтаргъан.

О да Серверни сораштыра.

Мектюп шу сёзлернен бите:

«Риджа этем, Сервернинъ адресини билип къалсанъ, дерал манъа мектюп яз я да телеграмма чек.

Онынънен мытлакъа корюшмек кереким».

Айше портфелинден бош бир дефтер чыкъарып, элине къалем алды, Володягъа Сервернинъ адресини бильдиреджек олды.

Лякин бу адреснинъ догърулыгъына Айшенинъ озю де чокъ эмин дегиль эди.

Бундан эки-эки бучукъ ай эвельси Айше конверти устюнде кери адреси олмагъан бир мектюп алды.

Шу мектюпнинъ ичиндеки ресимни корьгенинен, къуванчындан делире язды.

Эвде бир озю олса да:

«Сервер!

Сервер!—деп багъырды.

— Ниает тапылдынъ!»

О, Сервернинъ суретини козьлерине синъирмеге истер киби, баягъы вакъыт ресимге бакъып турды.

Сонъ элини конвертке сокъты: конверт бом-бош эди!

Ресимнинъ артына ялынъыз бир сёз язылгъан:

«Къайракъташ».

Айше шу саат ёлга чыкъмакъ, Къайракъташкъа барып етмек, Сервернен корюшмек къарарына кельди.

Шапат апа ве Мамарасул акъагъа «агъасы» тапылгъаныны бильдирди.

Олар да къувандылар.

Лякин Айше чемоданыны элине алып, босагъадан атлайджакъта, бирден мерамындан вазгечти.

Къонакъбайларнынъ тааджиплерине джевапланаракъ:

— Сагъынгъан олса озю келип тапар...—деди.

Айше ёргъунлыгъыны сылтав этерек, шу куню акъшам башындан тёшекке кирди, лякин сабагъадже козюне юкъу кирмеди, ойланып тюшюнип чыкъты.

«Аджеба, Сервер не ичюн тек фотосыны ёллады?

Эки сатыр язы язмагъа эли бармадымы?

Фотонынъ устюндеки де онынъ эль язысы дегильдир.

Мен Сервернынъ язысыны озюмнинъ беш пармагъым киби билем.

Ана онда, чемодан ичинде, дженкнинъ биринджи айлары Серверден кельген бир десте мектюп ята.

Сервернинъ язысы ири не салмакълыдыр, бу исе...

Ёкъ, джаным, Сервер тек бир фотосыны йибермез эди...

Айса бу кимнинъ ишидир!

Меним эв адресим Къайракъташта ялынъыз Нияргъа беллидир.

Лякин Нияр, не ичюн бильмем, Къайракъташлы къадыннен ёллагъан мектюбиме аля бугунь къаршылыкъ язмады.

Себеп неде?..

Унутчакъ, перишан инсангъа ошамай эди де!

Эдепли, акъыллы ве атик бир къыз эди.

Ола билир, бу ресим Сервернинъ Нияргъа берген бахшышыдыр...

Нияр керчектен де дюльбер къыз.

Истесе йигитини озюне бойсундыра билир.

Бельки...

Ташла шуны, бойле шей ола бильмез.

Серверге мен эминим.

О мени кене эвелькиси киби северир, эвельки Айшеси беллейдир...

Чолакълыгъымны, лекели бетимни корьсе не япар экен?

Ташлап къачмазмы?

Ёкъ, къачмаз...

юрегини зорнен олса да эльге алып, манъа аджыныр, севгисини манъа къурбан этмеге тырышыр.

Мен исе, бичарелигим ичюн аджылгъан, хатир ичюн севильген, башкъасынынъ башына мусаллат олгъан бир инсангъа чевирилирим.

Сервернинъ ресимине бакъ, о санъа къошакъмы?

Ёкъ, керекмей, бойле севги менден узакъ олсун!

Севгиме къавушмакъ ашкъына севгилимнинъ бахтлы омюрге акъкъыны хырпаламакъ истемейим.

Северим, лякин онъа аскъы олмам.

Беклемек керек, талийимни вакъыт чезсин...»

Шу геджеден сонъ бу ве бунынъ киби фикирлер онынъ не тюшюнджелерине ве не де юрегине раатлыкъ бермедилер.

Мына шимди де козьлери Володягъа джевап язмакъ ичюн азырлагъан бош кягъыты устюнде олса да, тюшюнджелери кене Серверде эди.

Айше кедерли ойларгъа далгъан арада, бурунына кескин мис къокъусы урды.

Кимдир, пармакъ уджларына басып, аркъадан онъа янашты ве йышмакъ авучларынен онынъ юзюни орьтти.

— Зухра, ойнама, сени къокъунъдаи анълaдым,— деди Айше.

Зухра инджечик давушынен къыкъылдап кульди де:

— Сен, достум, агъанъа севда олдынъ гъалиба,— о деди.

— Сакът ол, бу ресимге бакъа-бакъа, козьлеринъ сокъурланмасын.

— Зухра ай киби тёгерек ве ялпакъ бетини Айшеге чевирип:

— Насыл, бегенесинъми?— деп сорады.

Айше Зухранынъ сюрьме чекильген кемер къашларына, пудранен бол-сал акълангъан бетине, къызыл боянен аялангъан дудакъларына бакъты.

Тап куледжеги кельди.

— Чокъ яхшы.

— Я причёскам?

— О да чокъ яхшы.

— Агъанъ мени мына бу фасонда корьсе бегенирми?

— Оны «агъамдан» сорармыз...»

Олар азбар къапыдан чыкъкъанда Шапат апа Айшенинъ артындан багъырды:

— Кечикме, къызым, сен кельмей тура бабанъ да юкълап оламаз.

Паркта къалабалыкъ эди.

Зухра Айшенинъ къолтугъына сокъулып, оны парк ичинде дёрт долапдырды.

Агъызы да тынмады: келип-кечкен йигитлернинъ беден бичимлерине, бет сымаларына, къадынларнынъ исе кийимлерине, бояларына, сачларына, озьлерини тутувларына къыймет кести, таныш-билишлерине окъталды, яшларнен шакъалашты.

Утангъанындан не япаджагъыны бильмеген Айше ниает:

— Сус, я да ташлап кетерим,— деди.

Зухра куле-куле:

— Мен къолтугъындаки къызны къолайлыкънен къачыргъан кавалерлерден дегилим,— деди де, онынъ билегине пекинди.

Онынъ худжур адетлерине алышкъан Айше бу арекетине де эмиет бермеди.

Ниает, Зухранынъ озю патлады:

— Артымызгъа такъылгъан лётчикни эслемединъми?

Айше кери бурулды.

Туралы фуражка кийген ве штанынынъ балакълары ерге сюйрельген «лётчикни» корьгенинен къакъылдап кульди.

— Ешиль Амет, сен мында не япасынъ?

Къайракьташтан зувдынъмы?

— Биз хызмет адамларымыз,— деди Амет гъурурнен,— къайда айдасалар, онда кетемиз.

Арбий низам!

Къайракъташтан чыкъкъаныма учь ай олды.

Шимди Ташкент аэропортында чалышам.

Бир даа таныш олайыкъ: Лётчик Ешиль Амет!

— О, къызларнынъ огюнде дёрт букюлип, оларнынъ эллерини сыкъты.

— Мен сени сачларынъдан таныдым,— деди о Айшеге,— лякин дос-догъру янынъа кельмеге джесарет этемедим.

— Амет енъини котерип, татлы согъан буюклигиндеки саатине бакъты.

— Эки сааттен авагъа котериледжегим, шимди бошым.

Истесенъиз бираз гуляйт этейик.

Учевлешип кезиндилер.

Къызларнынъ ортасында озюни еди къат кокнинъ тёпесинде ис эткен Амет, дженк йыллары «башына келип кечкен» маджералардан сёз ачты.

Айше онынъ икяе эткенлерини энди чокътан нефис эдебиет китапларындан окъуп бильгенинден, Аметнинъ къопайчоралыгъына къулакъ асмады.

Оны башкъа меселе меракъландырды.

— Амет, Къайракъташта кимлеринъ къалды?—деп сорады о.

— Къайракъташта ялынъыз аякъ ызларым къалды.

Мен кеткен сонъ олар да силиндилер.

Тувгъанларым Самаркъандда яшайлар.

— Къайракъташта дост-эшлеринъ ёкъмы?

— Не ичюн олмасын, онда джаным-джаным достларым къалды.

Эгер оларны сафкъа тизмек керек олса, мен биринджи сырагъа Борис достумны къояр эдим.

Борис Речевский!

Кескин тишип, аджжы тилли, аджайип бир йигиттир.

Досту ичюн джаныны берир.

Джинасирни пек сагъындым.

Онынъ янында Адиль устаны къоймакъ мумкюн.

Дувадакъдай юваш, кирпидай тегин.

Бизде онынъ акси де бар: Серж Къатыкъчиев!

Бориснинъ къуруntысындан сонъ дурула башлагъан эди.

Лякин дурула-дурула къайсы бир озенге барып токътагъаныны бильмейим.

Къызлардан Ниярны макътамакъ мумкюн.

Къыз десенъ де ери бар: алтын къадеге тёкюльген бир ютум сув!

Достларымнынъ эписи онъа къара севда олдылар.

Тек мен кенарда къалдым.

Демек бу джеэттен бакъкъанда юрегим анадан догъма бекярдыр.

Джанынъыз агъырмасын, бир акъикъат айтмакъ истейим: къызларнынъ ве къуйпа атларнынъ табиатлары бир экен.

Бильсенъиз керек, къуйпа атлар:

«но-о!» дегенде токътайлар, «тр-р!» дегенде кетелер.

Къызлар да ойле: севсенъ-севмейлер, севмесенъ — озьлери севелер.

Иште Нияр дегеним де «севем» дегенлерге юз чевирип, Сервер адлы бир достума урулды.

Урулды амма, гуль олып ачайым дегенде, сарарып солды.

Хастам, дей, аптекада илядж къалдырмады.

Билем мен къыз хасталыгъы не олгъаныны.

Онъа илядж дегиль де, Сервер керек.

Сервер исе,— дюньяда бойлелер де ола экен де!—озюни сыкъмай дерсинъ бу дюньялы дегильдыр, Марстан тюшкен, севгиден зерре къадар хабери ёкъ.

Лякин, тама-тама голь олур дегенлер, Ниярнынъ кунеши бузлап къалгъан бу юрекни де иритир.

Амет Айшеге айланды:

— Къалтырайсынъызмы не?

Языкъ, кителимни алмадым, омузларынъызгъа ташлар эдим...

Айше тюрленген бир давушнен:

— Зарар ёкъ, девам этинъиз,— деди.

— Сервер дегенинъиз ким ола я?

— Сервер Арсланов!

Фронт аркъадашымдыр.

Дженк йыллары бир эскадрильяда хызмет эттик.

Меним экипажымда борт механик эди...

Айше Аметнинъ кене «учмагъа» азырлангъанына тарсыкъып, онынъ сёзюни больмеге меджбур олды:

— Анавы «Йылдызлы самолётны» айтаджакъ оласынъмы?

Ташла шуны.

Ич олмадым.

Сервер достунъ акъкъында керчегини айт.

— Догъру лаф: йигит киши эр вакъыт керчегини айтмалы.

Сервер де ойледир.

Яланджынынъ тилини сувурып алыр да: бу яланджы эт парчасыны мышыкъкъа бер дер.

Я ишкирлигнин айтмайсынъызмы?

Тюшюнде биле джемаат ишлеринен огърашса керек.

Сонъ бойле адамнынъ башында севгине ер къалырмы?

Онынъ ашы-суву иш.

Шунынъ ичюн де Къайракъташ джемаатынынъ козюне кирди, юреклеринде юва къурды.

Бильмейим, Шишмандан башкъа оны бегенмеген адам бармы экен?

Эгер манъа озь достларынъдан бир отряд тиз деселер, бу отрядкъа командир Серверни къойып, озюм де онынъ адьютанты олур эдим.

Энди буравджы намыны алгъан!

Аз бир вакъыт ичинде буравджы олмакъ къолай шейми?

Башымны кефиль къоям, бир-бир бучукъ йылдан даа мытлакъа уста дереджесине етер.

Лякин усталыкъта да токътамаз.

Акъшамлары онынъ чызгъан схемаларыны корьсенъиз, башынъыз айланыр, дерсинъ бийлерге юва оре.

Айше артыкъ чыдап оламады:

— Сервер Ниярны севмей désинъиз, себеби не?

Амет ийлекярлыкънен кулюмсиреди:

— Ниярны севмемек мумкюнми?

Эр шейнинъ вакъты-саати бар.

Шимди севмесе келеджекте север.

Ким биле оны, бельки северир де.

Юрек деген шей къаранлыкъ бир къобадыр, онынъ ичинде не гизленгенини къайдан билирсинъ.

Сервернинъ артындан ах чеккен тек бир Нияр дегильдир, лякин бу ярышта финишни илле Нияр къазаныр, чюнки олардан бири къуту, дигери де шу къутунынъ къапагъыдыр.

Юварлана-юварлана бир куньолатапышырлар эльбет.

Бу сёзлер Айшенинъ юрегине атеш киби тюштилер.

Амет исе Айшенинъ неден себеп тюрленгенини, кейфсизленгенини бильмегенинден, энди Зухрагъа бурулып, лакъырдысыны девам этти:

— Олар бир-бирине пек ляйыкълар.

Аналары оларны «бу балалар бири-бирине къавушсынлар» деп догъурса керек.

Ойле олгъанда Ляйле ве Меджнун ролюни ойнамагъа не аджет бар, къавуша беринъ де!

Балкъурт инесининъ адждсысыны сезмей тура бал асралмагъаны киби, бахткъа иришмек ичюн де башта бахтсызлыкъ азабы чекмек керек экен.

Буларнынъки де шу.

Лякин олар экинджи бир шейни унуталар: сандыкътаки ятырлыкъкъа сюме тюше тургъан.

Ойле дегильми ханым...

Багъышланъыз, таныш олгъанда адынъызны эшитмедим.

Зухра козьлерини ойнатып, шырныкълы бир тебессюмнен:

— Зухра!— деди.

— Зоечка десе!

Аджайип адынъ бар.

Зухра джильвеленди:

— Я озюм?

— Озюнъиз галлерея сурети!

Ёкъ, сурет дегиль де, гуль!

Лякин мен сизге гуль де деялмам, чюнки гульнинъ омюри къыскъа ола.

— Олды, олды!—деди Зухра.

— Чокъ котерменъиз, эндирмеси зор олур.

— Мен юксектен учкъан адамым: котере де билирим, тюшюре де билирим.

Зенаатым ойле: учмакъ ве къонмакъ!

Омюримнинъ ярысы авада кечти.

Истесеинъиз сизни де учурайым.

Къоркъмайсынъызмы?

Зухра:

— Самолёт дегенде тап башым айланды.

Даа учмадым.

Бир лётчикнен таныш олса эдим деп хаяллана эдим.

Бахтыма сиз расткельдинъиз.

Ярын мен бошым, аэропорткъа барайыкъмы?

Зухрадан бойле тез разылыкъ беклемеген Амет «тутулдым!» деп абдырады.

«Сюрип келир де, масхара олурым».

— Экъ, ярын кельмей турунъыз,— деди Амет.

самолётымнынъ ремонты бар, подшипниклери эзильген.

Бир къач куньден сонъ келирсинъиз, ярын эйиси киногъа барайыкъ, «Шаркъ» кинотеатринде...

Айше аркъадашларынен адымласа да, оларнынъ не барлыгъыны сезди ве не де лакъырдыларыны эшитти.

Шимди онынъ бутюн тюшюнджелери бир тююмге келип багъланды, бутюн дикъкъаты тасавурында джанлангъан мавы козьлю Серверге ве кулер юзлю Нияргъа джельп олунды, ялынъыз оларны корьди, дерсинъ кяинатта олардан башкъа адам ве аят ёкъ эди.

Оны бу тюшюндже далгъынлыгъындаи Зухранынъ шакъылдап кулюви айындырды.

Айше:

— Кетмек керек, кеч олды,— деп кери бурулды.

Айшенинъ бирден тюрленмеси, мугъайсырамасы Зухраны айретте къалдырды:

—Санъа не олды?..

Даа эрте де?

Амет ерге сюйрельген балакъларыны котерип:

— Сиз акъшам башындан кумесине сокъулгъан тавукъ экенсинъиз де!—деди.

— Козьлеринъизде тавукъ хасталыгъы олмаса бираз даа гуляйт этер эдик.

Айше юрегинде яра ачкъан бу шаилавуз яшнынъ ешиль козьлерине ачувнен бакъаракъ:

— Эки сааттен авада оладжакъ лётчик сен дегиль эдинъми?— деди.

— Бир даа саатинъизге бакъынъыз, арадан эки дегиль де, эки бучукъ саат кечти.

Амет саатине дегиль, кокке бакъты: онда, йылдызларнынъ алтын нурларынен гульгулилешкен ве шайлы къызларнынъ джильвели назынен уфукъкъа сюзильмекте олгъан акъ булутлар ялдай эдилер.

Шай да олса Амет чырайыны сытып:

— Авасы бозуладжакъкъа ошай,— деди.

— Бойле авада учурмайлар.

Ишке бармасам да олур.

Демек бошым.

Эмир къулунъыз эр шейге азыр, буюрынъыз: отурып лафнен боткъа пиширейикми, ёкъса гуляйт этейикми?

Зухра бир джаннен:

— Кезейик!—деди.

—Ярын раатлыкъ куню!

кеч ятыр, кеч турармыз.

Айшенинъ не лакъырдыгъа, не де кезмеге авеси ёкъ эди.

Шимди онынъ бирден-бир истеги эвге къайтмакъ ве одасында бир озю къалып, тюшюнджелерине берильмек эди.

— Мени багъышланъыз, япыладжакъ дерслерим бар,—деди о.

— Экинъиз кезинъиз.

Айды, геджелер хайыр!

Айше ренкли лампаларнен айдынлатылгъан демир къапыгъа догърулды.

Зухра:

— Достчыгъым, ашыкъма мына шимди артынъдан етерим,— деп багъырды.

Айше индемеди.

Парктан чыкъкъан сонъ, трамвай ёлуны кечип, телеграфкъа кирди ве телеграмманен Володягъа Къайракъташ нефть оджакъларынынъ адресини бильдирди.

4

Яшлар дегенлеринде турдылар: къуюгъа бурав тюшюрилювининъ он бешинджи куню нефть оджакъларынынъ кочьме къызыл байрагъы комсомол-яшлар бригадасынынъ вышкасы устюнде ельпиреди!

Эр шей ёлунда эди.

Ишнинъ мувафакъиет къазанаджагъына ышанч асыл эткен нефтьчилер, ильк куньлериндеки хавфсырав ве теляшланув дуйгъуларындан къуртулып, теджрибе ве бильгилерине базанаракъ, эминликнен чалыштылар.

Челик бурав таш-топракъны делерек, саат сайын ер тюбюне саркъты.

Тюневин Сервернинъ вахтасы ишке тюшкенде бурав 675 метр теренликте эди.

Лякин арасы ярым саат кечмеден балчыкъ шингенлигининъ циркуляциясы бирден токъталып къалды...

Сервернинъ чырайы ап-акъ кесильди.

Циркуляциянынъ токъталувы джиддий къазаларгъа себеп ола билир эди.

Даа дегенде къуюнынъ диварлары эшилип, трубалар ве бурав топракъ астында комюлип къалыр...

Сервер насоскъа чапты ве шингенликни чабиклештирмелерини эмир этти.

Лякин къую бир къач дакъикъа ичинде юз элли кубометр шингенликни бир ютум сув киби ичсе де, циркуляция текрарланмады.

Буравны юкъары чыкъарып, къуюгъа тонналарнен цемент ве балчыкъ йибердилер, лякин бу да файда бермеди.

Бугунь саба бригаданынъ бутюн азалары топланып кельдилер.

Олар гъам ве теляш ичинде эдилер.

Къушлукъкъа таба складдан шинген джам, цемент ве силикат порошогы юклю машиналар кельдилер.

Бу материалларны невбет-невбет къуюгъа акъыздылар.

Лякин нетидже бермеди.

Энди не япмалы?

Юкъусызлыкъ, ёргъунлыкъ ве эеджанланув Серверни тюшюнмек-ташынмакъ, фикирлерини бир меселе этрафында топламакъ къабилиетинден марум этти.

О, къуюгъа кондуктор тюшюрмек теклифинде булунаджакъ олды, лякин бу фикирни айтмагъа биле тили бармады: кондуктор — юзлердже метрлик маден трубалары колоннасы,

— девлетке он бинълернен рублеге мал ола.

Аджеба девлетни бойле бир джёремеге къалдырмакъ нефтьчилернинъ намусына сыгъаджакъ бир шейми я!

Онынъ янына Промкиннен Адиль уста келип токътадылар.

— Бурунынъызны асманъыз,— деди Промкин.

— Бойле аллар олуджы шейдир.

Сабырнен, себатнен бутюн чарелерни корьмек керек.

— Онынъ козьлери аякъ устюнде буюкъып-буюкъып къалгъан Серверге къадалды.

— Сенинъ япкъанынъ да иш дегиль, къардашым.

Мучелеринъ челиктен олса эди бельки къатланыр эдинъ, лякин сен де джанлы махлюкълардан бирисинъ.

Эр шейнинъ бир къарары олмакъ керек.

Бар, раатлан, керек олса чагъырырмыз.

Сен, Адиль, Борисни де къувала, о да раатлансын.

Къуюда ишлемек ичюн энъ кереклиси тендиристликтир.

Сервер басыкъ бир давушнен:

— Андрей Палыч, масхара олмамызмы?

— деп алды ве джевап беклемеден иляве этти: — Яхшы, мен культбудкада олурым.

Сервер тапчан устюне узанды.

Ичери бир топ газета ве журналнен сюрип кирген Нияр:

— Вай, башынъыз тюбюне къоймагъа бир шей ёкъ да! — деди.

— Къана, башынъызны котеринъиз.

— Нияр омузларындаки юнь жакетини томарлап, Сервернинъ башына эгильди.

Бу ан севимлисининъ юзюне шу дередже якъын кельди ки, аз къалды онынъ дудакъларындан опе язды.

Озюни зор-белянен эльге алып, къалтыравукъ бир давушнен: — Бориске Аметтен мектюп бар, — деди.

— Аджеба Ташкентли бу «лётчик» не яза экен?

Ниярнынъ сёзлери къапыдан бакъып тургъан кюели бет Бориснинъ къулагъына чалынды.

— Бакъ сен хынзырчыкъка, башкъаларынынъ мектюплеринен де меракълана,— деди о.

— Бу адетинъни бильмей эдим.

Къана, мектюпни саибине бер!

Нияр конвертни Борисиинъ огюне ташлады.

«Башкъаларынынъ мектюбине козюм ёкътыр,— демек истеди, лякин айтмады, сёзю тили уджунда къалды.

— Бойле адетим олгъаныны Борис къайдан биле экен? — деп элесленди.

— Ёкъсам анавы огъурсыз мектюптен хабери бармы?»

Нияр бирден бурулып азбаргъа чыкъып кетти.

— Бакъ сен онъа, эм сучлу, эм кучьлю,

— деп кульди Борис.

— Шакъа котермей башлады.

Насыл бир къурт тишледи бильмем, табиаты баарь авасы киби кельмели-кетмели олды.

Эвельден бойле дегиль эди.

Ёкъса сенинъ назарынъ тийдими?

— Борис, бошбогъазланма, юкъум келе.

Лякин Сервер юкълап оламады:

Къапынынъ босагъасында Осман агъанен Махрамкул ака пейда олдылар.

Махрамкул ака огълундан къара хабер алгъан сонъ текмиль букюльди.

Алтмышларны атлагъан бу къарткъа шимди тендиристлик ашлагъан екяне бир теселля огълунынъ шанлы хатиреси эди.

Якъынларда Франциядан Сарварнынъ «урьметли легион» орденини ёлладылар.

Къарт бу орденни Сарварнынъ баш ястыгъы устюне къадады.

Морис Торез аркъадашнынъ мектюбини исе Борис ясагъан дёрткоше рамагъа ерлештирип, диваргъа асты.

Нефть оджакълары дирекциясы ве профсоюз тешкиляты онъа пенсиягъа чыкъмасыны теклиф эттилер.

Къарт разы олмады.

«Аякъларым юрдикче, къолларым да ишсиз къалмаз, — деди.

— Мени парккъа къоюнъыз, багъчиван олайым, осеяткъан несильге озюмден тюс къалдырайым».

Олар шимди Осман агъанен паркъта чалышалар.

Осман агъа бульдозернен ер тегизлей, тракторнен арыкъ ача, ер айдай, Махрамкул ака исе кузьде ве ильк баарьде отуртылгъан тереклерни къарай, чичек эке, сувара,

Джаным, истек олсун, иш тапылыр.

О, бир къач кере Андижангъа ве къомшу койлерге барып кельди, чичек фиделери ве урлыкъ кетирди.

Базар куньлери талакъагъа чыкъкъан комсомолларнынъ ве яшларнынъ ярдымынен Борюкъышлакъта кезинмек ичюн тарачыкъ ёллар ачтылар, оларны чакъыл ве къумнен тегизледилер, клумбаларда чичек сачты ве эктилер.

Сервер бу адамларны кене парккъа ярдым истеп кельгендирлер, белледи.

Лякин Махрамкул ака, иши олсун-олмасын, эр кунь Серверге келип, онынъ ал-хатрини сорап кете.

Сервер де онъа алышып къалды.

Эгер бирде-бир себеплерден толайы къарт къуюгъа я да эвге кельмесе, Сервер оны озю барып тапа, чокътан корюшмеген адамлар киби онынъ сагълыгъындан-селяметлигинден хабер ала, кимерде исе онынъ эвинде геджелей.

— Сервер, огълум! — деп башлады Махрамкул ака.

— Сен де динъле, Борис.

Ойле бир вакъытта яшаймыз ки, заманымызнынъ эсли-башлы осал адамлары да яваш-яваш догъру ёлгъа чыкъалар.

Мен Артёмны айтмакъ истейим.

Къылыгъыны денъиштирмез беллеген эдим.

Янъылгъаным.

Онъа элял сют эмген адамнынъ назары тийсе керек, осаллыкътан яхшылыкъкъа бурула башлады.

Мен ятакъханедеки анавы тул къадынны ве онынъ оксюз балаларыны айтмакъ истейим.

Артём оларгъа багъланып къалды.

Тапкъаныны балаларгъа ташый.

Шунынъ ичюн де ичкисини ташлады.

Бу, тесадуфий бир шей дегильдир.

Демек Артёмнынъ адамзатлыгъы къозгъалды, озюнинъ инсан олгъаныны анълады.

Онъа мына бу ёлда пекинмеге ярдым этмек керек.

Дееджегим, оны бу къадынгъа акьай, балаларгъа да баба этмек керек.

Барсын мерум дженкчининъ савабыны, джемаатнынъ да тешеккюрини къазансын.

— Мен онъа ышанмайым,— деди Борис.

— Зыпкъынлардан биридир.

Бугунь ичмесе, ярын ичер.

Керекмей.

Елизавета Карповнагъа онсуз да ярдым этермиз.

Осман агъа багъанадай къалын ве юнькю элини Бориснинъ омузына ташлады.

— Яшсынъ, къардашым, акъылынъ кесмей, эйиси бизни динъле,— деди о.

— Айрапетов зыпкъын олып догъмагъан, ичкиджиликни де анасынынъ къарнында огренмеген.

Омюр дегенлери къолай бир шей дегильдир, аягъынъ тайдымы, думп юварланып кетесинъ.

Айрапетов да юварлангъан ве юфкъа юрекли олгъанындан бу батакълыкътан чыкъамады.

Энди къыркъларгъа кирди, янъгъызлыкъ, кимсесизлик джанына тийди.

Эр бир кишиге хас олгъан бабалыкъ дуйгъулары шимди онда да къозгъалды.

Озюнъки олмаса да, бабалыкъ этмеге аиле тапты.

Бу сой дуйгъугъа темеллешкен аиле омюри къави ве эбедий ола тургъан.

— Алла берсин, темелли олсун,— деди Махрамкул ака.

— Тюневин Артёмны Османнынъ эвине чагъырдыкъ.

Онда оны фелекнинъ чемберинден кечирдик.

Бойледжесине озь фикирлеримизни денъеп бакътыкъ.

Бугунь Лизанен де корюштик.

Дееджегим, къудалыкъ иши биткенге ошай.

— О, бу сёзлерни айтаракъ, енгильден сырытып алды ве башыны Серверге чевирип, девам этти:

—Лякин экиси де бири-биринден «зенгинлер»: джаймагъа тёшеклери, орьтюнмеге ёргъанлары, башлары астына къоймагъа ястыкълары ёкъ.

Сен, огълум, бу акъта яшларнен къонуш.

Оларгъа ярдым керек.

Амма бу ярдым хайыр киби бир шей олып чыкъмасын, айыптыр, барыр да намусларына сыгъдырмазлар.

Той киби бир шей япсакъ яхшы олмазмы экен?

Ана о вакъыт эр кес гонъюлинден къопкъаныны бахшыш оларакъ берир.

Бу ишке не дейсинъ?

Сервер Махрамкул аканен лакъырды эткенде эр шейден зияде бу адамнынъ сынъырсыз бол гонъюлине, ялынъыз башкъалары ичюн яшагъанына ве тюшюнгенине, дюнъя къуванчыны, башкъаларына эйилик япмакъта корьгенине тааджиплене ве сукълана эди.

— Мерамынъыз чокъ яхшы,— деди Сервер.

— Ярдым этермиз.

Бу къолай иш.

Лякин къайда яшарлар?

Айрапетов ятакъханеде ятып тура, Елизавета Карповнанынъ одасы исе кумес къадар да ёкъ.

Сервер бу суальни бererек, аджеба Махрамкул ака догъаяткъан бу аилени озь эвинде сыгъындырмазмы экен деп тюшюнди.

Къарт да Сервернинъ фикирини анълаcа керек ки, назарыны ондан алып, башыны ерге эгди.

— Эв чаресини озлери корьсинлер,— деди о.

— Директоргъа барсынлар, бельки онынъ ярдымы токъуныр.

Махрамкул аканынъ джевабы Серверни айретте къалдырды.

«Эвим пек бол, ичинде джойылмакъ мумкюн деп шакъа эткен адам не ичюн одаларындан бирини бу къадынгъа бермей?

Къызгъанамы?»

Сервер мына бу дакъикъада къартнынъ мийини кемирген тюшюнджелерни бильсе эди, тааджипленмез эди амма...

Мусафирлер кеттилер.

Сервер юрегини тырмалагъан тюшюнджени Бориске айтты.

О исе:

— Сен не беллединъ, бу къарт омюр билля бекяр къаладжакъмы? — деп лакъырдыны шакъагъа чевирди.

— Эгер Махрамкул ака Зарифе енгени озь эвине келин тюшюрмесе, меним адым Борис олмасын...

Сервер азбаргъа чыкъты.

Къую башынданн Адильнинъ сеси эшитильмекте эди:

— Бош!...

Бас!..

Бош!..

Бугунь Серверининъ вахтасы гедже сменасында чалышаджагъындан, о эвге къайтып раатланмакъ къарарына кельди.

Сервер тогъайлыкъкъа кочип чыкъкъан халкъ тарафындан «Сувлы джан» ады берильген мааллеге тараф кетти.

Эвельден там-такъыр олгъан бу тогъайлыкъ янъы ясалгъан эвлернен ярашты.

Бундан бир афта эвельси Промкин, Адиль уста, Борис, Сайтабла ве Сервер де озь кучьлеринен къурулгъан бир къатлы эвге кочьтилер.

Олардан эр бирине экишер ода ве софа тийди.

Сервер азбарда Галина Ивановнагъа расткельди.

— Андрей Палычны корьмединъизми? — деп сорады о.

— Танъ хоразларынен тура, ятсы олмагъандже эвге къайтмай.

Алла бильсин къайдаларда юре.

Анъламадым кеттим: бу адам эксплуатация участкасынынъ начальнигими, ёкъса яшлар бригадасынынъ устасымы?

Мына мен де башымны алып кетерим, сонъ барсын да къыдырып тапсын.

— Акъайынъыз къуюдадыр,— деди Сервер.

— Ишимизге шайтан къарышты гъалиба, балчыкъ шингенлиги циркуляциясыны аля даа ёлуна къоямадыкъ.

Биз эр дакъикъа Андрей Палычнынъ ярдымына мухтаджмыз.

Кедерленменъиз, озь эвинден башкъа къонаджакъ ювасы ёкътыр.

Экиси де бири-бирине бакъып кульдилер.

Кунь батмакъ узре эди.

Сервер одасына кирип, будильникнннъ акъребини «11» ракъамы устюне кетирди.

Усть урбаларыны ташлады.

Эснеп-керилип алды.

Сонъ, юзю къоюн тёшекке тюшип, ястыгъыны къучакълады.

Вуджудыны татлы бир байгъынлыкъ сарды.

Козь къапакълары къуршун киби агъырлашты.

Лякин юкъугъа кетейим дегенде, тасавурында Елизавета Карповна онынъ яш балачыкълары джанландылар.

Къулакъларында бу къадынынъ тыныкъ давушы янгъырагъандай олды:

—Раатланасынъмы?

—деди о опкенен.

— Раатлан, раатлан...озь эвинъ олгъан сонъ раатланмакъ керексинъ.

Не япайым, эрим дженктен сагъ-селямет къайткъан олса, бельки о да мына бойле бир эв къурар эди...

Мугъайма, раатлан, раатлан...

Козьлеринъни яхшы юм, башкъаларынынъ азабыны корьсенъ юкъунъ къачар...

Сервер бу тюшюнджелерден къуртулмакъ ичюн экинджи тарафына бурулды.

Лякин олдурамады.

Яры эс, яры тюш бейутлигиндеки тасавурында кене Елизавета Карповна пейда олып, мыскъыллы опкесини девам этти:

— Чекишесинъми?

Юкълап оламайсынъмы?

Вижданынъ къозгъалгъандыр...

Бастыр оны.

Урдумдуймазлыкъкъа урул.

Мерум дженкчининъ балалары куместе яшагъаны сенинъ не ишинъ...

Кейфинъе бакъ!

Балабан одалардан биринде шапкенъни къалдырдынъ, экинджисинде сырыкъ боюнънен озюнъ узандынъ...

Ойле де, гъамы менден, кедери сенденми?

Ялварам санъа, озюнъни кольгелемек ичюн Махрамкул аканы топ агъызына къойма, онынъ дерти бизсиз де озюне етеджек.

Юкъла, юкъла...

Эвни озюнъ къурдынъ, толасыны озюнъ кестинъ, озюнъ тиздинъ.

Эвинъ — джанынъдыр.

Джан берилирми?

Ахлякъ акъкъында да тюшюнме, чюнки ахлякъ деген шей саф юрек адамларнынъ арджыдыр, сен исе...

Эйиси Айшенъни хаяллан, бу бош одаларны онъа сакъла, тапылса — той япарсынъ, биз исе...

Елизавета Карповнанынъ козьлеринде яш корюльгендай олды.

Ёкъ, Сервернинъ озь козьлери яшлангъан...

О, аякъкъа атылып турды, алель-аджеле урбаларыны кийди ве чемоданыны элине алып, дос-догъру ятакханеге кетти.

Онда айны шу он бириндэи оданынъ къапысыны ачып:

— Мусафир къабул этесизми?

— деп ичери кирди.

— Энди къувсанъыз да кетмем.

Джематнен яшап алышкъаным, эвде бир озюм ашшынамадым.

Одадакилер сонъки вакъытларда нефть оджакъларына джельп олунгъан яшлар эдилер.

Олар Серверни яхшы билип къалгъанларындан, онынъ кери къайтып кельмесини къуванчнен къаршыладылар.

— Мен олсам да ашшынамаз эдим,— деди къувурчыкъ сачлы сарышын бир йигит.

— Айры башында яшамакънен теклик камерасында къапалы ятмакъ арасында не фаркъ бар?

Экиси де бир шей!

Союн, Сервер агъа, кроватынъ боштыр.

Сёзге ногъай бетли, кенъ омузлы бир осьмюр къарышты:

— Табиатымыз бир экен, Сервер агъа.

Мен тап сабийлик девиримден балалар эвинде оськенимден, чокълукъ, къарышыкълыкъ къаныма синъип къалды.

Мында кельгенде энъ къоркъкъан шейим: мени тек башымда бир одагъа тыкъмазлармы, деген фикир эди.

Шукюрлер олсун, кене озь шараитыма тюштим.

Икълими де айны: шу умумий ятакъхане къокъусы!

Экшили-аджджылы эм биберли бу къокъунынъ лезетини ялынъыз къокълап алышкъанлар анълая билир.

О, тарачыкъ козь къапакъларыны бираз даа къысып, инджечик сесинен къыскъылдап-къыскъылдап кульди.

Онынъ бу чанъкильдиси шу дередже кулюнчли эди ки, онъа бакъып башкъалары да кульдилер.

Одагъа Елнзавета Карповна келип кирди.

Онынъ козьлери, акъикъатен, бунарлы эдилер.

Сервер, не ичюндир бильмем, озь-озюнден утанды.

— Сервер, къардашым, сен кери къайтып кельдинъми?—деди о.

— Азбардан кечкенде сени Артём Михайлович корип къалгъан.

Чемоданынен кельди, дей.

Ёкъса, къомушларынънен анълашамадынъмы?

— Не ичюн анълашамайым,— деди Сервер,— мал пайына тюшмедик де!

Озюм истемедим.

Умумий ятакъханелер манъа ана-баба эви олып къалдылар.

Шакъамы, тап студентлик йылларымдан берли джемаатнен бир дам тюбюнде яшап келем.

Тул къадын бу сёзлернинъ самимийлигине инанамады.

— Я эвинъ?

Оны кимге ташлап чыкътынъ?

— Эвим къачмаз, къави темель устюнде тура,— деп шакъалашгы Сервер.

— Къаравул да къалдырмадым, чюнки бутюн байлыгым бир чемодангъа сыгъды.

Не япайым, эвге шорбаджы олмакъ меним арджым дегиль экен.

Къайракъташта эвсизлер азмы?

Озюме олмаса, башкъа бирине олур.

— Ойле олгъанда бош ерде замет чекмек, къарзланмакъ не керек эди?

Япкъанынъ асла акъылгъа ятмай.

— Къурулган эв бош къалмаз,—деди Сервер.

— Артём Михайловнч сиздеми?

— Чыкъып кетмеген олса, биздедир.

Сервер къуту киби дёрткоше ве уфакъ бир одачыкъкъа барып киргенде, Айрапетов балаларгъа недир икяе этип, къарагъач кесегинден дан-дурюк кертмекте эди.

— Буюр, тёрге кеч,— деди о Серверге гъайретликнен, лякин ялынъыз «тёрде» дегиль, оданынъ ортасында да ер олмагъанындан, бу акъта сусмагъа меджбур олды.

— Балаларгъа бираз тарашлыкъ эте...

— Саг олунъыз, лякин мен отурмагъа кельмедим,— деди Сервер

— Мумкюн олса, бир дакъикъа азбаргъа чыкъайыкъ.

Айрапетов тизлериндеки ёнгъаларны ерге сийпап, онынъ артындан чыкъты.

— Мен сизге буюк бир риджанен кельдим,— деди Сервер.

— Ярын саба амамханенинъ арабасынен бу аилени меним эвиме кочюринъиз.

Айткъанынъыз чокъ догъру, бу ода оларгъа тарашлыкъ эте.

Кочьсип-отурсынлар, эп бир бош тура.

Мен кене ятакъханеге къайтып кельдим.

Айрапетов шашкъын-шашкъын Серверге бакъып алгъан сонъ:

— Елизавета Карповнагъа эв кирасыны тёлемек зор олур, деп къоркъам,— деди.

— Заваллы къадын бир озю чалыша.

Бу агъыр вакъытта эки баланы беслемек къолай ишми я!

Бу ода кучюк олса да, бедавадан-беш ашагъы, ондан айлыкъ-майлыкъ сорамайлар.

— Менимки де бедавадан-беш ашагъы!

Бир шей керекмей.

Озь эвлери сайсынлар.

Азбарда бош топракъ да бар, ярдым этсеиъиз ондан да файдаланыр эдилер.

Эвдеки шейлер де оларнынъки олсун.

Анълаштыкъ гъалиба?

Мына, анахтарны алынъыз.

Сервер кетти.

Айрапетов элиндеки анахтаргъа шашкъын-шашкъын бакъаракъ, дудакъларыны ойнатты:

— Худжур шей!..

Бу йигит делими, дертлими?..

Валлаи, ич бир шей анълап оламайым: бири эвини йыкъып кете, дигери исе не тувгъаны ве не де акърабасы олмагъан бир адамгъа эвини бере.

«Озь эвлери сайсынлар» экен!

Бу насыл джюмертликтир?

«Эвдеки шейлер де оларнынъки олсун...»

Бакъ сен онъа, байлыкъны сигар тюпчиги къадар да корьмей.

Былтыр Махрамкул ака озь эвини йыкъып кеткен сонъ Айрапетов башыны салындырып, бир къач афта бу акъта тюшюнип юрди.

Къартнынъ мерамыны анъламакъ истеди.

Анълап оламады.

Энди онынъ фикирини янъы бир суаль кемире башлады: Сервер неден себеп озь эвинден кочьти?

Бегенмедими ?

Бегенмесе сатар эди, муштери онларнен...

Онунджы баб.

Джемаат таш къойгъан ерде, сен баш къой

1

Джума куню акъшамы Сервернинъ азбары азар-азар адамнен толып къалды.

Къасыр шляпа, нагъышлы кольмек, генералларнынъки киби къызыл каймалы иштан ве янъы чызма кийген Айрапетов ве байрамларджасына кийинип-къушангъан Махрамкул ака мусафирлерни ёл къапыда къаршылап алдылар.

Озюни пек къолайсыз ис эткен Елизавета Карповна оджакълардаки къазанлар башында эди.

Онъа Реан апте ярдым этти.

Зарифе енгенен Нияр мусафирлер тарафындан кетирильген бахшышларны къабул эттилер, столларны донаттылар.

Кунь къавушмакъта эди.

Елизавета Карповна озюнинъ сакин давушынен:

— Зарифе енге, аш пишти, мусафирлерни эвге давет этейикми?— деп сорады.

— Аш пишкен олса чокъ яхшы.

Къалгъаныны биз озюмиз япармыз.

Сен, къызым, балаларынъны ал да, эвге кир.

Дженк йылларынынъ агъырлыкълары ве къайгъы-къасеветлер нетиджесинде эр шейге итиразсыз итааткъа алышкъан Елизавета Карповна ненинъ неси олгъаныны сорап турмады ве балаларынен янаша одагъа кирди.

Мында Севернинъ эки креватындан башкъа ич бир шей ёкъ эди.

Зарифе енге кроват устюндеки бокъчалардан бирини онъа узатты:

— Ал, къызым, бу къафтан меним бахшышымдыр.

Чокъ киймек къысмет олмады, къартайдым.

Сен даа яшсынъ, кийин парла.

Козьлеринъни силь.

Бир даа козьлеринъде яш корьмейим.

Балаларны къайгъыр, оларны осьтюрмек ичюн баба керек.

Алды, азырлап.

— Бу сёзлерни айтаракъ, Зарифе енге оны козюнден опьти.

— Мына бу бокъчаны да Гульджиан кетирди.

Торунчыкъларынъа киймеге олур.

Унутма, оларны да кийиндир.

Азбаргъа бутюн теркибинен Бориснинъ вахтасы келип кирди.

Олар озь эллеринен ясалгъан дёрт курсю, эки тапчан, бир стол ве бир дане де буфет кетирдилер.

Адиль уста да олардан артта къалмады.

— Эйилигинъиз хайырлы олсун, Артём Михайлович!— деп, йипнинъ уджуны онынъ элине туттырды.

— Балаларынъызгъа бу айваннынъ сютюни ичмек къысмет олсун.

Пышнай-пышнай Шишман келип къалды.

Айрапетовнынъ элини семиз авучларында сыкъып:

— Бекярлыгъынънен сагълыкълашасынъмы, къарт киев? — деп майлы козьлерини онъа тикти.

Къыскъылдап кульди.

— Айып этме, факъырлыкъ дюньясы, менден мынавы тютюн къутусыны къабул эт.

Ал, ал, утанма!

— Мына буны да алынъыз! — деп ортагъа Селим сокъулды ве къолтугъы тюбюндеки багъыравукъ тавукъны Айрапетовгъа узатты.

— Сиз, Артём Михайлович, бу айваннынъ хастаджан олгъанына къулакъ асманъыз.

Бундан дёрт кунь эвельси йымыртагъа ятты.

Мына йымырталары да.

Сайып алынъыз, он данедир.

Кене тюбюне къоярсынъыз.

Учюнден хораз, едисинден тавукъ чыкъаджакъ.

Хораз деген зампараларны соярсынъыз, амма тавукъларгъа токъунманъыз, арта берсинлер, озь ферманъыз олур.

% Шу араба къапы огюнде бир юк машнасы келип токътады.

Борис сырыкъ узунлыгъындаки элини Селимнинъ омузына ташлап, ийлекярлыкънен онынъ козьлерине бакъты:

— Айтса достум, бу кулюкни кимнинъ кумесинден хырсызладынъ?

Селим озюни сыкъмады.

— Сен де бараджакъ оласынъмы?—деп сорады.

— Нафиле замет этме.

Кумесимде бир тавугъым бар эди, оны да озюм хырсызладым.

Топлангъанлар къах-къаха котерип кульдилер.

Бу кулькю софадаки Зарифе енгенинъ къулагъына чалынды.

«Кулелер, бизим джинасир кельгендир,— деп ойланды о.

— Айса, даа ким ола билир».

— Олян, Селим, сен кене шамеклик этесинъми?

Валлаи, Озенбашлы Ахмед акъай десенъ де ери бар.

Токъта сен, эвге къайтып барарыкъ да, комедиянынъ не олгъаныны онда корерсинъ.

— Зарифе енге ачувлы давушыны назик бир сеске айландырып, джемааткъа мураджаат этти:

—Эвге буюрынъыз, мусафирлер!

Унутманъыз, аякъларынъызнынъ тозуны босагъадаки сылакъ чувалгъа сюртинъиз...

Азбарда Махрамкул ака бир озю къалды.

О, Серверни бекледи.

«Огълум къайда къалды, онъа не олды?— деп раатсызланды.

— Ёкъса, корюшкен тотайы бармы?

Яшлыкътыр, не десенъ олур...

Я Нияр?..

Баре сенинъ эйилигинъни корьгейдим, огълум...»

Эвден Зарифе енге чыкъты.

— Мында экенсинъ де!— деп тааджипленди.

— Халкъ кейфлене, сен исе эски зенаатынъны хатырлап, кене къаравуллыкъта къалгъансынъ.

Юр, эвге кир.

Артём сени беклей.

Махрамкул ака софагъа догъру адымлады.

Къартнынъ кедерли юзю бирден язылып кетти.

— Огълум, Сервер, къайда гъайып олдынъ?

Ёкъса аджеле бир иш чыкътымы?

— Район меркезине бармакъ керек олды.

Ишим тез битер белледим, лякин керек адамларны тапкъандже джаным чыкъа язды.

Мында келип етемем деп, заваллы атны айдаштыра бердим.

Не де исе: иш битти — замет унутылды.

— Атынъны кобюк баскъан.

Озюнъ де терге пишкенсинъ.

Усть-башынънынъ тозуна бакъ!

Бет сыманъ тыпкъы эвельки Серверни хатырлата...

Унуттынъмы?

Чувални сыртынъа урып, «Сычанны» йырлагъан эдинъ де?

О вакъыт да бетинъ мына бойле аялангъан эди.

Бар, чайкъан, сыфатынънен джемаатны къоркъузма.

Сервер атыны ёл къапыгъа багълап, къую башына барды, урбаларынынъ тозуны къакъты, ювунды, сюртюнди ве Махрамкул акагъа айланып:

— Насыл, адамгъа ошадыммы?— деп кульди.

2

Олар къаршы-къаршыгъа къоюлгъан кроватьлар устюне отурдылар.

Янаша одадан гармонь давушы эшитильди.

Гармонь дер экен, Галина Ивановнанынъ муляйим сеси янъгъырады.

Бираздан бутюн джемаат йыргъа къошулды.

Володя бир къач саниелер сюкюнетте къалды.

Оны, недир, азапламакъта эди.

Сонъ, кедерли ве басыкъ бир давушнен, икяесине башлады.

— Мен сенинъ дженктен сагъ-селямет къайтып кельгенинъ акъында анъладым.

Бельки мектюп де язгъандырсынъ, лякин дженктен сонъ бизим адресимиз де денъишты: бабамны бундан эки йыл эвелиси Николаев шеэрине, немселер тарафындан йыкъылгъан геми къуруджылыгъы заводыны тиклемеге ёллагъанлар.

Анда месуль бир иште чалышкъан.

Лякин мен дженктен къайтып кельмезден эки ай огюне хастаханеге тюшкен.

Дженк йыллары алгъан яралары ве чеккен азаплары онъа аман бермедилер.

Хастаханеде булунувынынъ учюнджи айы вефат этти...

Мен Орта Асияны корьмеге чокътан авес эте эдим.

Талебелик ве студентлик чагъларымда Орта Асия акъкъында окъугъанларым нетиджесинде тасавурымда аджайип бир эфсаневий ульке пейда олгъан эди.

Иште, сенинъ мында олгъанынъны бильген сонъ, эм сенинънен корюшмек ве эм де бу улькени козьлеримнен корьмек арзусы башкъа бутюн истеклеримден устюн келип, мен ёлгъа чыкътым.

Акъикъатен, бу мемлекет аджайип бир ер экен!

Лякин меним мында кельмемнинъ башкъа бир себеби даа бар.

Бабам ольмезден бир кунь эвель мен хастаханеге баргъан эдим.

О манъа дженк йыллары аиленъизнинъ башына келип кечкенлерни айтып берди.

Бабанънен экиси бир партизан отрядында олгъанлар.

«Эгер Сервернен корюшмек къысмет олса,— деди о,— онъа бабасынынъ ватан ашкъына япкъан федакярлыкъларыны сёйлерсинъ.

Бабасы Мемет агъа аджайип ватанпервер бир адам эди...»

Бабамнынъ алы мюшкюль олса да, сонъки кучюни топлап, шу куню акъшамгъадже партизанлыкъ омюрлерини икяе этти.

— Тувгъанларымдан сагъ къалгъанлар бармы?..

Володя Сервернинъ суалини эшитмегенден олып, буюк бир далгъынлыкънен икяесини девам этти:

— Биз ордугъа чагъырылгъан сонъ, чокъкъа бармадан, душман Днепрни кечип, Донбасскъа якълашкъан.

Немселернинъ тез илерилевлери нетиджесинде шаркъкъа ёллар кесильгенинден, коюмизнинъ эалиси ве шу джумледен аилелеримиз койде къапалгъан къалгъанлар.

Бабанъ район партия комитетининъ авалесинен рус, украин ве татарлар арасындан отузгъа якъын энъ ишанчлы адамлардан топлап, койге немселер кельмезден бир къач кунь огюне, оларны бабам командирлик эткен партизан отрядына алып баргъан.

Душманнынъ Азов ялыларына аякъ басмаларынынъ биринджи куньлеринден, партизанларнынъ оларгъа къаршы амансыз куреши башлагъан...

Володя, козьлеринен корьген бир адам киби, партизанларнынъ немсе гарнизонларына ве штабларына япкъан уджюмлерини, силя юклю душман эшелонларыны учурымлардан ашагъы юварлаткъанларыны, арбий складларны патлаткъанларыны буюк бир эеджан ве шадлыкънен икяе этти.

Сервер достунынъ джошкъунлыгъына къапылып, онынъ айткъанларыны джан-къулакъ олып динъледи ве бабасынынъ, Семён акъайнынъ, дигер партизанларнынъ федакярлыкъларына гъурурланып, юреги къуванчнен толып ташты.

Янаша одадан онларнен аякъларнынъ дюмбюрдиси эшитильди: кейфлерини алгъан мусафирлер оюнгъа тюшселер керек.

— 1942 сенеси,—деди Володя гъамлы бир давушнен,— коюнъизде ят бир адам пейда олгъан.

Сонъундан анълашылгъанына коре, бу эриф 1927 сенеси Уралгъа сюргюн этильген Джантемир адлы бир мырзанынъ огълу экен.

Мемиш Джантемиров.

Бу йигит дженктен эвель дженюбий Украинагъа къачып кельген ве эвельден яшагъан ерлеринде корюльмеге къоркъкъанындан, шу орталыкъларда къалгъан.

Чокъ языкъ ки, ильк вакъытларда онынъ ким олгъаныны анълап оламагъанлар.

Иште шу копек немселер тарафындан изленген ве озюне сыгъынмагъан ер арагъан бир байгъуш сыфатынен койде къалып, къокъланмагъа башлагъан.

Партизаиларнен багъы олгъан кой эалиси, араларында бойле ят бир адам пейда олгъан сонъ, эр итималгъа къаршы агъызларыны юммагъа, къулакъларынен динълеnип турмагъа меджбур олгъанлар.

%

Лякин геджелерден биринде, бабанъ партизанларгъа ашайт топламакъ ичюн арабанен келеяткъанда, оны кой четинде гизленген Мемиш ве немсе патруллери якъалай...

Оны сабагъадже эзиетлеп, партизанларнынъ тургъан ерлерини ве оларгъа ярдым эткен ватанперверлернинъ адларыны айтмасыны талап этелер.

Экинджи куню акъшамы немсе автоматчылары бабанъны, ананъны ве къардашынъ Исмаилни Молочный озени ялысына алып баралар.

Къабирни озьлерине къаздыралар...

Шу ерге кой эалисини де айдап кетирелер.

Немсе офицери айны шу суаллерни текрарлай, догъру джевап бергени алда азат олунаджакъларыны бильдире.

Бабанъ кене юмгъан агъзыны ачмай.

Вахшийлешкен айдутлар оларнынъ учюни де автомат атешине туталар...

Сервернинъ юреги шувулдап кетти.

Дерсинъ башындан ашагъы къайнакъ сув тёктилер.

О, ичине атеш тюшкен адамнынъ яныгъынен кокюс кечирип, башыны асты.

— Сабагъа якъын партизанлар етип кельгенлер,— деди Володя.

— Койдеки фашистлерни къыйыр-чыйыр этип ташласалар да, Мемишни тапамагъанлар.

Къачкъан...

Бутюн джемаат ве партизанлар акъшамдан комюльмей къалгъан джесетлернинъ башына топлангъанлар.

Онда Исмаилнинъ джеседи ёкъ экен.

Бельки яралы алында къабирден сюйрелип чыкъкъандыр белледик, дёрт бир якъны араштырсалар да...

Володянынъ сёзюнинъ девамы агъзында къалды.

Азбарда, апансыздан, теляшлы бир давуш къопты:

— Янгъын!

Янгъын!

Сервернен Володя азбаргъа атылып чыкътылар.

Гедженинъ кеч маали олса да, ярыкънынъ кескинлигинден козьлери къамашты.

Дженюбий Къайракъташта лавлав авагъа чагълагъан алев, кокни опьмеге ынтылыр киби, эп юкъары котерильмекте эди.

Сервер:

— Янгъын!

Янгъын!—деп къычырды да, Володянен бирликте алев чыкъкъан тарафкъа чапып кеттилер.

Буравланмакъта олгъан юз он учюнджи къуую янмакъта эди.

Къуюнынъ тюбюнден буюк бир тазыйкънен апансыздан авагъа атылгъан газ, озь ёлунда насылдыр бир къыгъылчымгъа расткелип, туташып кеткен.

Алев ялынъыз кокке чагъламакънен къалмайып, ердеки эр шейни якъып, кюйдюрип, джанлы бир махлюкъ киби, дёрт бир якъкъа сылджымакъта эди.

Янгъын алайы машиналарындан тюшкен адамлар, шлангларны къуюгъа догъруултып, алевнн сув алкъасы ичине алдылар, онларнен нефтьчилер эллерине курек, кетмен алып, атешнинъ сюйрелюв ёлуны кесмек нчюн, къуюнынъ этрафында арыкъ къазмагъа башладылар.

Брезент урба кийген Сервернен Борис алев ичине сокъулып, къуюнынъ агъзына бармагъа тырыштылар, лякин алев оларны якъын къоймады.

Айрапетов да шу ерде эди.

Гедженинъ бу дешет манзарасына бакъып агъыз ачып къалды.

Онынъ янына къадыны ве Лёшанен Петя чапып кельдилер.

Артём Михайловичнинъ козьлери Елизавета Карповнанынъ назарына илишти.

Къадыны онъа опке ве ихтизарнен бакъкъан киби корюльди.

«Халкъ байлыгъы янгъанда, мен эль къавуштырып турам,— деп тюшюнди Айрапетов.

— Джемаат мени сазлыкътан тартып чыкъарды, эв баркъ саиби этти, мен исе...

Алмасы къолай, бермеси зор экен...

Лёша да манъа бакъып къалды.

Тавшан юрек бабасындан къараманлыкъ беклейдир.

Не япмалы?..

Бу джемаат ичюн джанымны феда этсем де, борджум тёленмей къалыр.

Тез ол, Артём, бир къарар гъа кель, къадынынъ, балаларынъ ве джемаат огюнде масхара ола ятырсынъ...

Сынав дакъикъасы кельди...»

Айрапетов козьлерини янгъындан алмадан, шляпасыны Лёшанынъ элине туттырды, онынъ башыны сыйпады.

Кулюмсиреп Елизавета Карповнагъа бакъып алды.

Сонъ, джесаретнен адымлап, янгъын машиналары янына барды, устюне брезент костюм кийди...

Кимдир:

Артем Михайлович, огъурлар олсун?— деп кульди.

Айрапетов индемеди.

Бирден еринден кочип, финишке ашыкъкъан адамнынъ тезлигинен, алев ичине чапып кирди.

— Артём, сен не япасынъ шу?— деп къычырды Елизавета Карповна.

— Тез ол, кери къайт!

Бол-сал костюм ичинде даа да оламап корюльген Айрапетов, къуюнынъ агъзына барып еткенинен, ерге ятты.

Недир, къармаламагъа башлады.

Шланглардан фышкъыртылгъан сув Айрапетовгъа догърултылды...

...Омюрлеринде бир-бирини сюфте корьген эки адам,—узбек къартынен рус яшы,— янгъын сёндюреяткъанда таныш олдылар.

Махрамкул ака Володядан:

— Сервернинъ мехманы сенсинъми?—деп сорады.

— Меним, къартым.

— Бу гедже менде къонарсынъ.

Сервер меним...огълумдыр.

«Барсын огълу олсун,— деп ойланды Володя.

— Серверге шимди тувгъанлыкъ дуйгъусы беслеген адам керек».

Олар лафкъа тутундылар.

Володя мында кельмесининъ себебини анълатып, сёзюнинъ сонъунда:

— Сервернинъ эш-достлары бу гедже онынъ янынды олсунлар,— деп иляве этти.

Махрамкул аканынъ чырайы, клубда огълунынъ къара хаберини эшиткенде олгъаны киби, балавуз кесильди, къысылгъан омузлары титреди, козьлери торланды...

— Яхшы, Серверни озь башына къалдырмамыз,— деди де, алев ичинден чыкъарылгъан Айрапетовнынъ башы уджундаки Адильге догърулды.

Сервер ятакъханеге къайтып кельди.

Аркъадашлары энди юкъуда эдилер.

О, кроваты устюне отурып, къайгъылы тюшюнджелерине далды.

Онынъ артындан одагъа келип кирген Адильни, Борисни ве Ниярны эслемеди.

Олар, достларынынъ далгъынлыгъыны бозмамакъ ичюн, стол башына кечип отурдылар.

Чокъкъа бармадан Адильнен Борис борсукъып-юкълап къалдылар.

Тек бир Нияр козьлерини Серверден алмады.

Шимди о, аз бучукъ олса да, севимлисининъ юрек агъырыларыны йымшатмакъ ичюн, онынъ бутюн къайгъыларыны озь устюне алмагъа азыр эди...

Гедженинъ къара пердеси азар-азар тартылып, ачылмакъта олгъан сабанынъ буланыкъ ярыгъы пенджерелерге урды.

Нияр яваштан еринден турып, Сервернинъ янына барды, онъа хатир алыджы, гонъюль охшайыджы сёзлер айтаджакъ олып, башыны эгди ве...абдырады: Сервернинъ культеленип тургъан сачлары ортасында бир ёлакъ акъ сач корьди...

Нияр кери чекильди.

«Ёкъ, меним сёзлерим онъа теселля бермезлер,— деп ойланды.

— Шимди онъа дюньяда энъ азиз адамы керек.

Айше керек...

Онынъ хатирини тападжакъ, дердине-дерман оладжакъ ялынъыз Айшедир!

Айше...»

Нияр хайли вакъытлар аякъ устюнде къалып, озь фикирлеринен чекишти.

Ахыры олдырамады ве комбинезонынынъ джебинден дефтерини ве къалемнни чыкъарып, алель-аджеле бир шейлер язмагъа башлады.

Токъталды.

Язайыммы-ёкъмы дер киби, тюшюнджеге далды.

Кене язды.

Кягъытнынъ экинджи тарафыны айландырып, онда да бир шейлер къаралады.

Бундан сонъ пармакъ уджларына басып, Серверниnъ янына барды да, дёрт букленген бу кягъытны онынъ тизлери устюне къойды.

Ничюндир бильмем, эсмери гузельнинъ юзю бу ань сют киби агъарды, дерсинъ бу кягъытнен шу ерге юрегини де кесип ташлады...

Нияр одадан чыкъкъан арада ичери Махрамкул ака кирип, Серверниnъ янына барып отурды.

Сервер къыбырданмады.

Онынъ хаялында 1941 сенеси июль айында тувгъанларынен сагълыкълашув левхасы джанланды.

Сервер эвлеринынъ босагъасындан сонъки кере атлагъанда, анасы:

«Сени аллагъа эманет этем, огълум, тезден сагъ-селямет къайтып кель» деп, онынъ манълайындан опьти.

Бу опюшнинъ джыллылыгъы аля бугунь манълайында сакъланды.

Бабасы, акъайджасына онынъ элини сыкъты да:

«Эвлядым, борюден къоркъсанъ — дагъгъа чыкъма, дей тургъанлар,— деди.

— Сен къутургъан борюлерге къаршы дженкке кетесинъ.

Оларны корьгенде элинъ титремесин.

Дженктир о, эр шей ола билир, лякин аркъадан яралангъан хаберинъни эшитмем.

Акъылда тут: къоркъакъ адам дженкте эр кунь беш-алты кере олип тириле, йигиттен исе къуршуннынъ озю къоркъа...»

Махрамкул ака:

— Сервер, огълум ,олды энди, башынъны котер,— деди.

Сервер сескенип Махрамкул акагъа айланды ве теренден кокюс кечирди.

— Билем, огълум, эшиттим...— деди къарт.

— Юр, эвге барайыкъ, чай ичерсинъ, раатланырсынъ.

Мусафиринъ менде къонды.

— Сагъ олунъыз,— деди Сервер,— мени къайгъырманъыз.

Дердимни элиме алырым...

Ишке кетмек керек.

Володягъа айтынъ, иштен сонъ корюширмиз.

Сервер юзбезини алып, ювунмагъа чыкъты.

Махрамкул ака онынъ тизлери устюнден полгъа тюшкен кягъытны котерип, ястыгъы астына сокъты.

Бундан сонъ стол башында юкъламакъта олгъан яшларнынъ янына барып:

— Турунъыз, огъулларым иш вакъты олаятыр, — деди.

Юкъудан башта Борис уянды.

О ири козьлерини тарсайтып, назарыны Сервернинъ кроватына ташлады.

— Сервер турдымы?

— Сервер юкъламагъан...

Ювунмагъа кетти.

Ишке азырлана!..

3

Николай Васильевич иштен къадынынен берабер къайтып кельди.

Эр кунь бу къарарда аш азырлап, ана-бабасынынъ кельмесини беклеген Нияр эвде ёкъ эди.

Зинаида Фёдоровна къызынынъ одасына кирди.

Нняр онда ёкъ эди.

Сабалейин тумбочка устюнде къалдырылгъан ашкъа Нияр эль биле тийсетмеген.

«Ёкъса иштен даа къайтмадымы?— деп ойланды Зинаида Фёдоровна.

— Иши саат беште бите де!

Саат еди олаятыр.

Бутюн гедже ятакъханеде олгъаны-олгъан, сабасына да эвге бир аякъ кирип чыкъмагъан.

Апма-ач ве юкъусыз ким бильсин къайдаларда чапкъалап юредир.

Кейфсизлиги кечти дегенде, кене шаталакълыгъы къозгъалды».

О, Ниярнынъ язы столуна чевирильди.

Бакъса, обаланып тургъан дерсликлер устюнде айры бир кягъыт тура.

Зинаида Фёдоровна кягъытны козьлерине кетирип, шу сатырларны окъуды:.

«Севимли аначыгъым!

Азиз бабачыгъым!

Меним ичюн кедерленменъиз.

Къабаатлы олгъан адамыма сучумны бильдирмек ичюн ёлгъа чыкътым.

Къабаатымны багъышласа, ярын-бириси кунь къайтып келирим.

Къызынъыз Нияр»

Мектюпнинъ кинаели манасы къары-къоджаны къасеветке салды: насыл суч?

Оларнынъ къызы кимге къабаат ишледи?

Я къабаатыны багъышламасалар не япаджакъ ола?

Олар бу меселе узеринде баягъы баш ёрсалар да, бир къарааргъа келемедилер.

— Зина, сен чай азырла,— деди Николай Васильевич,— самовар къайнагъандже мен де кери дёнерим.

Ишнинъ аслыны анъламасам козюме юкъу кирмейджекке ошай.

Николай Васильевич къызыны араштырып, Ниярнынъ бутюн таныш-билишлерининъ эвлерине кирип чыкъты, Реан енгенен сёйлешти, лякин олардан ич бир шей анълап оламады.

Ахры лабораториягъа келип, уйкен лаборантка къадындан Ниярны сорады.

Акъ халатлы, индже, нарин бетли бу къадын:

— Нияр учь куньге рухсет алып кетти, — деди, — Шеэр докторларына корюледжек экен.

— Къайсы бир шеэрге кетти?

Лаборантка къадын тааджипленип, онынъ суалине суальнен джевапланды:

— Я сизнинъ бундан хаберинъиз ёкъмы?

Къайда олсун, Андижангъа кеткендир де!

Николай Васнъильевнч тынчланамады.

«Хаста экечте докторларгъа корюльмектен баш тартты, шимди, сагълыгъы еринде олгъанда, докторларгъа не аджети бар?— деп фикир этти.

— Оськен сайын табиаты денъише.

Сыр тутмагъа башлады.

Эвельден бойле адети ёкъ эди, гонъюлиндеки тилинде эди.

Шимди куню-кунюне уймай.

Ёкъса севдалыкъ девраны еттими?

— Николай Васильевич озь фикирлерине кулюмсиреди.

— Бакъайыкъ, къысмети кимдир...

Сучу бар экен...

Худжур шей!

Энди хайырлысынен къайтып кельсе эди.

Сервер ёрулгъан, орселенген бир алда иштен къайтып кельди.

О, ювунаджакъ, урбаларыны денъиштиреджек ве Махрамкул аканынъ эвине кетеджек эди.

Сервер бутюн кунь ишнен мешгъуль олса да, тувгъанлары козю алдындан чекильмедилер.

Тормоз башына кечкенде де, верховойнен сёйлешмек ичюн вышкагъа чыкъкъанда да, бираз къапынмакъ ичюн бир озю къалгъанда да,— мерумларнынъ козьлери онъа бакъып тургъан киби корюльдилер.

Дерсинъ олар:

«Чалыш, Сервер, эмегинъни аяма, биз ичюн де чалыш!— демек истей эдилер.

— Яныкъ тек бир сенинъ башынъда дегильдир, миллионларнен джаным-джаным совет адамлары ватан ичюн джанларыны феда эттилер.

Чалыш!

Джемпет ичюн япкъан эр бир ишинъ дженк къурбанларына эбедий хатиредир.

Чалыш!

Биз ичюн де чалыш!».

Сервер иш урбаларыны алмаштырмакъ макъсадынен, баш ястыгъыны котерди ве онда, утюленген штаны устюнде, дёрт букленген бир кягъыт корьди.

Не экен деп, оны элине алды ве шу сатырларны окъуды.

«Ниярчыгъым!

Санъа мектюп язмакъ чокътан арзум олса да, эв адресинъни бильмегенимден, истегимни ерине кетиремедим.

Яз татили куньлеринде сизинь тарафларгъа бармагъа авесленген эдим амма бу истегим де олмады: шефлигимиздеки колхозгъа ярдымгъа кеттик.

Бугунь, тесадюфен, нефть оджакъларындан кельген бир къадыннен расткельдим.

Бу къадын сени пек яхшы биле экен.

Сагъ-селяметсинъми?

Окъуйсынъмы?

Осман агъанен язышсанъ керек, оларгъа мектюп ёллагъанда менден селям бильдир.

Достчыгъым!

Сенде меним кучюк бир эманетим бар.

Гугюм!

Бу эскирген савут севимли адамымнынъ бирден-бир тюсю олгъаныны санъа айткъан эдим.

Заметинъни аяма, шу савутны эвинънзнинъ бош бир кошесине тыкъып къой да, ёлум тюшкенде алырым.

Къысмет олып гугюмнинъ саибинен корюшсем, бу савутны косьтерип, оны къувандырмакъ истейим.

Шимдилик бу къадар.

Джевап яз ве эв адресинъни бильдир.

Меним эв ве университет адреслерим бу кягъытнынъ артындадыр.

Сырлы козьлеринъден опем: Айше Къуртбединова».

Сервер чылгъынджасына:

— Тапылды!

Тапылды!— деп багъырды.

Ододаки яшлар Сервернинъ давушыны эшитип, козьлерини онъа чевирдилер.

Сервер текрар мектюпке къарады.

Мегердир фикир кестиремей, башыны чайкъады.

Дженкнинъ биринджи айлары Айшеден алгъан мектюплерини чыкъарып, оларны элидеки мектюпнен тенъештирди.

«Ёкъ, Айшенинъ язысына бенъземей,— деген къараргъа кельди.

— Кочюрилип язылгъан.

Нияр кочюргендир.

Мен иште олгъанда кетирип ташлагъандыр...

Я числосы?

О, бу мектюпни къачан алды?

Къышта, къуюдан къайткъанда насылдыр бир «хиянетликлери» акъкъында агълап айткъан эди!

Мен оны хастадыр, белледим.

Ёкъсам...».

Онынъ янына къысыкъ козьлю ногъай яшы келип токъталды.

— Сервер агъа, Шишман къачты!— деди о.

— Къачты?!

Я онъа да не олгъан?

— Бугунь саба ишке кетеджекте оны да уятаджакъ олдыкъ.

Бильсенъиз керек, о башыны-юзюни орьтип ята.

Биз айтып бакътыкъ, къычырып бакътыкъ, башыны котермеди.

Бельки хасталангъандыр деп, одеялыны котердик.

Бакъсакъ не корейик, одеял тюбюнде къабарып тургъан Шишман дегиль де Елизавета Карповнанынъ пол ювгъан челеклери экен.

Езиет эриф шкафтан он еди чаршаф ве беш дане де байка одеял алып кеткен.

Елизавета Карповна агълай-агълай бир олды.

Акъкъынъыз, кедерленмесин, ярдымлашырмыз,— деди Сервер ве тюшюнджели бир алда къапыдап чыкъты.

Кокюс къафеси корюкдай къабарып-къабарып энди.

Лякин бу чыдалмаз азапларгъа бакъмадан, ынъранмады, инълемеди, озюнинъ:

«Сус, шыпшыкълама!» эмирине бойсунаракъ, тишлерини сыкъып тутты.

Янгъын геджеси оны эссиз алда хастаханеге кетирдилер.

Шу геджеси ве эртеси куню эссизликте ятты.

Ялынъыз акъшамгъа таба озюне келип, козьлерини ачты, башы уджундаки Гульджианны эследи.

— Артём Михайлович, кейфинъиз иасыл?

Хаста сёйленеджек олып зорланса да, къуруп, когерип къалгъан дудакъларыны ойнатамады.

Буны корьген Гульджиан ханели стаканны онынъ агъызына кетирип, экинджи элинен башыны котерди:

— Ичинъиз...энди олур.

Айрапетовнынъ къулагъына таныш бир давушлар чалынды.

Бираз динъленип тургъан сонъ, суаль бериджи козьлерини Гульджиангъа чевирди.

Эким къадын скемледен турып:

— Огъулларынъ ве къадынынъ кельди,— деди.

— Саатте бир сагълыгъынъны сорап келелер.

Ичери кирсетсем бельки тынчланыр эдилер.

Айрапетовнынъ козьлери бунарланды, тенине кучь ве гъайрет тёкюльгендей олды.

— Кирсинлер... кирсинлер,— деди о бир джаннен.

Гульджиан къапы артында бираз эгленген сонъ, Елизавета Карповна ве онынъ эки баласынен кери къайтып кельди.

Балалар Айрапетовнынъ башына эгилип, куйген мыйыкълары тюбюндеки дудакъларындан опьтилер.

Елизавета Карповна исе кровать огюнде тиз чёкип, эллеринен акъайынынъ бинтли башыны сийпады.

— Шукюрлер олсун, хастанынъ энъ агъыр девири кечти, — деди эким.

— Эринъиз сагълам беденли бир адам экен, чыдады.

Тезден аякъкъа турар.

Шимди онъа энъ кереклиси тынчлыкътыр.

Етти энди, хаста ёрулмасын, ярын кельгенде чокъча отурырсынъыз.

Къадыны ве балалары келип кеткен сонъ, Айрапетов озюни еди къат кокнинъ устюнде ис эткен эди.

«Сус, шыншыкълама, бала дегильсинъ» деп, озь-озюне эмир берди.

Тюневин акъшам ве бугунь ондан ал-хатыр сорап, Сабир Мухаммедович, къарыларынен бирликте Николай Васильевич ве Андрей Павлович, Адиль, Борис ве башкъалары келип кеттилер.

Бугунь саба Селимнен Зарифе енге кельдилер.

Бу тынчлыкъ бильмез къадын Гульджиангъа, Айрапетовнынъ башы уджунда къаладжагъыны ве бир къач кунъ невбетчилик япаджагъыны бильдирди.

Эким, хастаханеде бу иш ичюн махсус эмширелер олгъаныны айтып, зор-белянен ондан якъасыны къуртарды.

Айрапетовнынъ вазиети агъыр олса да, той акъшамында олгъаны киби, мында да чокъ тюшюнди, омюрнинъ манасы неде экенини озь акъылынен анъламагъа тырышты.

Ичкиджиликнен кечирген омюрининъ сонъки куньлеринден башлап, онъа нисбетен къайракъташлыларнынъ мунасебети денъишмеси, башкъалары киби онынъ да инсанлар сырасына кирмеси,— оны эм севиндире ве эм де тааджиплендире эди.

О, кендисине насиат берир киби:

«Къазанынъа не ташласанъ, къашыгъынъа да шу келе экен! — деп укюм этмеге башлады.

— Сюрюден къалгъан сюрюлип олюр дегенлерини озь тежрибемде корьдим.

Энди, Артём Михайлович, кокке дегиль, копке бакъ, джемаат таш къойгъан ерде, сен баш къой»!

Айрапетов сыкълетленюв, сандыракълав ве эске келюв вакъытларында бир къач кере янгъын геджесини хатырлады.

Шу геджеси не олып кечкенини бильмесе де, алев ичинден чапып баргъаны, къую башында юзю къоюн яткъаны, кранны бургъаны акъылында эди.

Бундан сонъ не олды — не кечти, алла биле.

...Мына шимди де, палатада бир озю къалып, абажургъа тикленген козьлерини юмгъанынен, кене алев балкъылдагъан киби олды.

Алев деген арада, козьлери алдында атеш пускюрген аждерха пейда олды.

Джанавар къоркъунч агъызыны керип, этрафкъа атеш сачып, онынъ устюне юрди.

Артём юмрукъларыны сыкъты, онъа къаршы атылмагъа азырланды.

«Кене кельдинъми?—деп ажераха джекирди.

— Я мен сени богъгъан эдим де!

Бир даа ольмек истейсинъми?

Мына санъа...».

— Артём Михайлович, джаным, къычырманъыз, хасталарны къоркъузасынъыз,— деп кулюмсиреди.

— Кене аждерханен талаштынъызмы?

— Эльбет, кене шу бешаретнен тутуштым,— деди Айрапетов.

— Юкъугъа кеттим деген арада, мени келип тапа.

Ястыгъым астында гизленсе керек.

— Олар еди башлы ола экенлер.

Бир даа чыкъса, едисини де кесип ташланъыз.

— Айса сиз манъа бир къылыч тапынъыз.

Гульджиан кульди.

— Сизге кене мусафирлер кельди,— деди о.

— Сиз мында тюшкен сонъ хастаханемиз Меккеге айланды, «аджиликке» келип кеткенлернинъ сонъу-ахыры корюльмей.

— Ким кельди?

— Ялынъыз «ким» олса зарар ёкъ амма, «кимлер» олгъаны ярамай.

Юз он учюнджи къуюнынъ адамлары бригадаларынен топлашып кельгенлер.

«Артём Михайловични корьмеден къапыдан чекильмемиз,» дейлер.

Оларны кирсетмейджек олам, башкъа бир вакъыт бирер экишер кельсинлер.

Гульджианнынъ индже дудакъларында шырныкълы тебессюм ойнады.

Айрапетов исе джан агъырысынен:

— Эйлеме, Гульджиан къардашым,— деп элесленди.

— Олар иш адамларыдыр, бош вакъыт я тапарлар да я ёкъ.

Къапыгъа кельген адамны къайтармакъ олурмы?

Айрапетов агъызыны юмди.

Гульджиан къапыны ачаракъ, софадаки адамларгъа:

— Киринъиз!— деди.

Эллеринде гуль дестелер туткъан секиз-он адам ичери кирип, Айрапетовнынъ кроватыны сарып алдылар.

— Селям алейкум!— деди олар хорнен.

— Сизге сагълыкъ ве узун омюрлер тилеймиз!

— Сагъ олунъыз!— деди Айрапетов.

— Замет этип кельгенинъиз ичюн гъает мемнюним.

Кельгенлерден эслиджерек бири огге чыкъып:

— Артём Михайлович, бригадамыз адындан сизге тешеккюримизни бильдирем, — деди.

— Сизинъ федакярлыгъынъыз къуюны буюк къазадан къуртарды.

Янгъындан кельген уфакъ-тюфек зиянларны япып битирдик.

Бурав кене къуюгъа тюшти.

Бир даа сагъ олунъыз!

О, элиндеки гульдестени Айрапетовнынъ кокюсине къойды.

Башкъалары да оны такълит этип, хастанынъ кроватыны гуль-чечек дестелеринен орьттилер.

Айрапетов джылмайды:

— Сиз мени гуллер астында тип-тири комеджек оласынъыз гъалиба.

Эслиджерек нефтьчи куле-куле:

— Йигит адам комюлирми?— деп шакъалашты.

— Азраиль кельсе биле, биз оны сопалап-айдап йиберирмиз.

Бутюн бригадамызнен сизге дуаджымыз...

Мусафирлер кеткен сонъ Айрапетов гонъюль джошкъунлыгъынен Гульджиандан сорады:

— Урбаларым къайдадыр?

— Складда.

— Языкъ, чокъ языкъ!

— Не олды?

— Мени автопаркта беклейдирлер.

Урбаларым янымда олса, пенджереден къачып кетеджек эдим...

4

Андижан-Ташкент самолёты куньдюз саат экиде Ташкент аэропортына къонды.

Мердивенден биринджи энген Сервер, элиндеки чемоданыны ве бокъчасыны салындырып, къызыл тола тёшельген тар ёлчыкътан аэропорт бинасына догъурылды.

Тамам шу арада, самолёткъа бензин ташыйыджы машина келип янашты ве кимдир, онынъ артындан къычырды:

— Сервер!

Сервер кери айланып бакъты.

Машина кабинасындан тюшкен бол комбинезонлы, алчакъ бойлу шофёр, онынъ янына чапып кельди.

— Сервер, достчыгъым, хош кельдинъ!

— Амет, сен мында не япасынъ?

Олар къучакълаштылар.

— Не япасынъ дегенинъ не я? — деди Амет ве бурунларыны тиклеп тургъан самолётларгъа ышмар этти:

«учам!» дееджек олды, лякин бирден тилини тишледи, чюнки онынъ къайсы «самолёттан» тюшкенини Сервер даа шимдичик озь козьлеринен корьди.

— Пилотлыкъкъа бош ер ёкъ экен...

Автомашинада чалышам, самолётларгъа бензин ташыйым...

— Ойле де ола тургъан,— деди Сервер.

— Насреддин оджа да бурунынен кебап къокълап, агъзынен отьмек ашай экен.

Самолётлар арасында къокъланып юрьгенинъ де етер.

Амет мугъайды.

— Сервер, санъа бир риджам бар.

— Сёйле, достум.

— Бориске менден селям айт, лякин бензин машинасында ишлегенимни дуйдурма, мени ит масхарасы этер.

— Яхшы, дуйдурмам.

— Аэроклубкъа къатнайым.

Энди учь кере самолёттан парашютнен секирдим.

Сенден яхшы лётчик олур, дейлер...

Ишнен кельдинъми?

— Ишнен,

— деди Сервер.

— Къуванчлы бир ишнен кельдим.

— Айса, магарич!

— Магаричи тойда олур.

— Эвленеджек оласынъмы?

Амма да иш тапкъансынъ...

Э, не япмалы, эр бир адам озюнджесине делире.

Сен, эйиси, акъшам устю «Комсомол голю» паркына кель.

Сорасанъ косьтерирлер.

Гуляйт этермиз.

Пиво менден!

Истесенъ бочкасынен ич.

Сервер элини Аметке узатып:

— Багъышла мени, ашыкъам,— деди.

— Бизлерни унутма, экиде бир Къайракъташкъа келип кет.

Сервер баягъы узакълашкъан сонъ, Амет онынъ артындан къычырды:

— Сервер, тоюнъа чагъырмагъа унутма.

Бориске айт, мектюбиме джевап язсын...

Амет бир шейлер даа айтты, лякин эйджанлы дуйгъуларнынъ укюминде олгъан Сервер, дюньясыны унутып, даа янъы келип токъталгъан автобускъа ашыкъты.

Къалын джелькели бир ёлджунынъ артына невбетке кечип, саатине бакъты: экини он беш кече.

Демек ярым сааттен Айшенинъ янында оладжакъ, беш йылдан берли асретлигини чеккен Айшесининъ элини сыкъаджакъ, онынъ юзюне бакъаджакъ, кулькюсини, сесини эшитеджек!

Сервер автобускъа киреджек олып аягъыны котерген арада, онынъ дикъкъатыны ог къаныдан тюшкен ёлджу джельп этти.

Устюне язлыкъ плащ кийген бу къара шляпалы, ешиль козьлюкли, чот сакъаллы къарт, саквояжыны къолтугъына къысып, аэропорт бинасына догъру кетти.

Сервер бу адамнынъ бет сымасыны кереги киби эслемесе де, онынъ плащ астындан биле сезилип тургъан услубсыз беден мучелерине, къатмерлешкен семиз энъсесине, къыскъа кемер аякъларына дикъкъат этерек, шек-шубеге къалды.

— Неге агъыз ачып къалдынъ, ичери сокъул! — деп ашыкътырды Сервернинъ артындаки адам.

— Машина кочеятыр.

Сервер невбеттен чыкъып, бельгисиз ёлджунынъ пешинден кетти.

О, исе, залдаки халкъ къалабалыгъы ичинден джанбазлыкънен кечип, билет кассасына янашты.

Башыны уфачыкъ пенджере делигине эгип, элиндеки параны кассирге узатты.

— Куйбышев шеэрине бир билет.

Сдач къайтармасанъыз да джаным агъырмаз.

Пенджере артындан къадын давушы эшитильди:

— Бугуньге билет къалмады.

Паранъызны кери алынъыз.

Ёлджу парасыны алмады.

Къоюн джебинден эки юзлюк даа чыкъарып:

— Ялварам, ред этменъиз,— деди,— бугуньки самолёткъа манъа бир билет тапынъыз.

Ильмий ишнен кетем.

Ярын докладым бар.

Заметинъиз ичюн мына буны алынъыз.

Кассир къадын параларны кери сюрюштирип:

— Биз къабар алмаймыз,— деди ве пенджеренинъ къапагъыны ачувнен орьтти.

Ёлджу тынчланмады.

Юзлюклерни авучында томарлап, юмругъынен пенджерени къакъаджакъ олды.

Лякин бу кересинде онынъ юкъары котерильген эли авада асылып къалды, оны Сервер къап-къач этип тутты:

— Къачасынъмы, хырсыз?

Ёлджу, бир ан олса да шашмалап, майлы козьлерини Серверге тикти.

Юзю ап-акъ кесильди.

Не япаджагъыны бильмегенинден, онъуна-солуна айланып бакъты.

Бирден элини кери тартып:

— Къаравул, ярдым этинъиз! — деп яйгъара къопарды.

— Къуртарынъыз, параларымны алаятыр!

Ташла элинъни, ташла!

Оларны залдаки адамлар сарып алдылар.

Мазаллы бир йигит Сервернинъ эллерини аркъасына къайырды.

Милиционер де етип кельди.

Топлангъанлар эеджанлы бир афакъанен Сервернинъ устюне атылдылар:

— Утангъайдынъ масхара, хырсызлыкътан башкъа зенаат тапамадынъмы?

— Азнавур киби сагъламсынъ, ишлеп кечин де!...

— Бекле, ишлер санъа!

Алышкъан къутургъандан бетердир, дей тургъанлар, бойлелерининъ янына баргъанда эллеринъни джебинъде тут.

— Ички инсангъа нелер яптырмаз.

Коресизми, пьянсалыкътан эли-аягъы къалтырап къалгъан.

Сервернинъ тек бир эль-аягъыны дегиль, ачувындан бутюн кевдесини сытма къалтыравугъы тутты.

Плащлы адам авучындаки параларны халкъкъа косьтерип:

— Буларны джебимден тартып чыкъарды, купе-куньдюз союндырмакъ истеди,— деди.

— Милиционер аркъадаш, мен самолёткъа ашыкъам, шу эрифнинъ чаресини озюнъиз корюнъиз.

О, параларыны джебине сокъты ве къалабалыкътан файдаланып, чекилип кетмек истеди.

Лякин Сервер бар кучюнен зорланып, къайырылгъан эллерини бошады ве эки адымда плащлы адамнынъ артындан етип, онынъ джелькесине япышты:

— Токъта, меним элимден къолайлыкънен къуртуламазсынъ.

Шу ердеки къадынлардан бири:

— Вай, богъаятыр да! — деп чылгъынджасына айкъырды: — Милиционер аркъадаш, неге бакъып къалдынъыз, шу залымгъа кучюнъиз етмейми?

Бу ердеки акъайларгъа да машалла, олар бу бичаре къарткъа ярдымгъа дегиль де, сейир этмеге кельгенлер.

Сервер этрафындаки гъаля-гъулягъа къулакъ асмады.

«Къартны» кендисине чевирип, онынъ джакъларындаки япма сакъалны тартып тюшюрди, козьлюклерини чыкъарды ве ачувындан зорнен нефес алып:

— Мына онынъ къартлыгъы! — деди.

— Иш къачагъы!

Девлет малыны хырсызлап къачты.

— Сервер япма сакъалнен ешиль козьлюклерни Шишманмынъ аякълары астына ташлады.

— Ал, копек огълу копек, тюрьмеде такъарсынъ.

Бу вакъыткъадже ачув-океnен къайнашкъан халкъ сюрюси, акъ сакъаллы къарттан къып-къызыл чырайлы, чочкъа козьлю адамгъа чевирильген бу эрифке бакъаракъ, айретте къалдылар.

Даа демин вайылдап багъыргъан ве арекетсизликлери ичюн милиционерни ве акъайларны къабаатлагъан къадын, Шишманнынъ огюне барып:

— Тьфу санъа, паразит! — деп онынъ бетине тюкюрди.

— Сен озюнъ хырсыз экенсинъ де!

«Артист!»

Санагъа маска такъып чыкъкъан.

— Артист олгъаны не, о кенеф къуртудыр.

Бойлелерине джемаат котеги керек.

Шишман бетини сюртмеди.

Къузгъунлар киби башына ябырылгъан ве оны къыйыр-чыйыр этмеге азыр олгъан бу окели халкъ сюрюсинден якъасыны къуртармакъ ичюн, ардын кери чекильмеге башлады.

Лякин бу ересинде онынъ ёлуны милиционер кести:

— Гражданин, токътанъыз! — деп онынъ къолтугъына япышты.

Сонъ, Серверге мураджаат этти: — Сиз бу адамны таныйсынъызмы?

— Таныйым,— деди Сервер.

— Бу эриф нефть оджакъларында чалыша эди.

Бундан эки кунъ огюне ятакъханени темизлеп къачты.

— Фамилиясы?

— Озюнден сорарсынъыз.

Бизде оны фамилиясынен дегиль, лагъабынен чагъыра эдилер: Шишман!

Къайракъташ нефть оджакълары кадрлар болюгине мураджаат этинъиз.

Милиционер Сервернинъ фамилиясыны ве адресини язып алгьан сонъ, Шишмангъа:

— Алдымдан юрюнъиз! — деди.

Шишман огге догъру эки-учь адым атар-атмаз бирден Серверге чевирильди, тишлерини гъычырдатып мырылданды.

Онынъ майлы козьлери къан къускъандай олды...

Сервер автобускъа минип, эски Джувагъа келип тюшти.

Онда тар бир сокъакъкъа кирди ве ёлнынъ эр эки тарафыны туташ суретте къаплагъан алчакълы-юксекли топракъ диварлардаки эв номерлерини окъуп, мектюпте тарифленген «96» ракъамлы къапыны арады.

къыркъ дёрт...

къыркъ алты...

къыркъ...

Сабыры тюкенген Сервернинъ истегине бакъмадан, ракъамлар пек яваш алмаша эдилер.

Пакъыл киби бу чифт ракъамлар сырасына кениш бир мейдан чыкъып къалды.

Мейданны кечтим дегенде, насылдыр бир колхознынъ ёл бою узанып кеткен керван сарайынынъ диварлары котерильди.

Не исе, кене эвлер башлады.

докъсан...

докъсан эки...

докъсан дёрт ве..:

Сервер ешиль боялы бу къапыны къучакълайджакъ, опеджек олды.

Къапыны къакъты.

Азбардан сес-солукъ эшитильмеди.

Бир даа къакъты.

Азбардаки эвнинъ къапысы гъырчылдады.

Аякъ давушлары эшитильди.

Кимдир, ёл къапыгъа кельмекте.

«Айшедир! — деп ойланды Сервер.

— Онынъ аякъ давушларына ошай».

Къапы ачылды ве - ...

Сервер козьлеринен корьгенине инанамады: онынъ алдына Айше дегиль де, Нияр чыкъты!

О, башыны эгип, къабаат ишлеген адам киби сусып къалды.

Сервер де айтмагъа сёз тапыштырамады...

— Нияр, сен къачан кельдинъ?

— Ичери кир, Сервер агъа, announcement эписини айтып беририм,

— деди Нияр ве онынъ элиндеки бокъчаны алып, ем-ешиль япракъларнен орьтюльген юзюм сергиси тюбюндеки сетке догърулды.

— Самолётнен кельдинъиз, ойлеми?

Бираз кечиктинъиз.

Айше сизни саат дёрткедже бекледи, сонъ, поезднен келеджектир деп, даа деминчик Шапат апанен вокзалгъа кеттилер.

Поезд саат беште келе экен.

Ола билир, сени беклеп саат еди поездына да къалырлар.

— Олмаса Айшени вокзалдан барып бакъайым,— деди Сервер ве аякъкъа турды,— нафиле беклемесин.

— Айшени танырсызмы? — деп къызарды Нияр.

— Замет этменъиз, Сервер агъа, бельки озьлери къайтып келирлер.

Бугунь акъшам мен саат еди поездынен къайтаджам.

Эвден хаберсиз чыкътым, раатсызланадырлар.

Бир саат даа вакътым къалды.

Тезден ёлгъа чыкъмакъ керек.

Сиз оларны эйиси эвде бекленъиз.

Сизнинъ келеджегинъиз акъкъында козь айдын хаберини Айшеге мен кетирдим.

Разы олсанъыз, энди эвде олгъанынъызны да мен бильдирейим.

Нияр озь эвлеринде шорбаджылыкъ этер киби Сервернинъ огюне дастурхан тёшеди, чай къойды.

Олып кечкенлерни хатырламакътан къачынып, одыр-будырдан лаф ачты ве сёз келими оларакъ, эгер бу йыл акъшамлыкъ мектепнинъ онынджы сыныфыны битирсе, келеджек йылы мытлакъа университетке киреджегини ве Ташкентте Айшенен бирликте бу эвде яшайджагъыны айтты.

— Айше геологня факультетине кирмемни тевсие этти,— деп къошты.

— Дагъ инженери олурсынъ, дей.

— Чокъ яхшы,— деди Сервер,— демек биз экимиз де Къайракъташнынъ келеджектеки инженер ве геологларымыз.

— Мемлекетимизде ер асты байлыкълары огрениледжек ерлер азмы?

Къайракъташ олмаса, башкъа бир район олур...

Сервер аэропортта олып кечкен вакъианы икяе этти.

Нияр айретленген козьлерини керип, агъыз ачып къалды.

Лякин лаф япма сакъалгъа келип еткенинен, кулип йиберди.

— Бакъ сен езитке, профессор олгъан десе!..

Онда онынъ ким олгъаныны анъларлар.

Лякин той геджеси къачкъаны меракълы...

— Нияр аякъкъа турып, эль саатине бакъты.

— Кечикеятырым,— деп эв ичине кирип кетти.

Бираздан, омузлары устюне акъ жакетини ташлагъан, башына сары каймалы кок шляпасыны кийген Нияр кери къайтып чыкъты.

Негедир, къарар кестиремей, бир къач сание сукюнетте къалды.

Сонъ, козьлерини ерге тикип, утана-утана шойле деди:

— Мен Айшенен сизден эвель корюшмеге тырыштым-..

Онынъ аякъларына тюшип, коре-биле хиянетлик эткенимни, мектюпни сизден гизлегенимни айттым...

О мектюп бир къач айдан берли богъазыма ильмек олып къалды, мени богъаязды, лякин онынъ мундериджесини сизге бильдиремедим.

Айшеге де язмадым...

Онъа ялынъыз суретинъни ёлладым.

Мен мектюпнинъ мундериджесини эзберден бильгенимден, шу куню саабасы... окъугъандырсынъыз..

— мени багъышламасы ичюн Айшеге козь яш тёкип ялвардым.

Багъышлады... сагъ олсун, гонъюлимни алды.

Юрегим тынчлангъан, темизленген киби олды...

«Бугуньден отеде меним къардашым ол», деди.

Эгер сиз де...

Нияр ялварыджы козьлерини аджизликнен Серверге тикти ве джевап бекледи.

Сыкъылгъан дудакълары, торлангъан козълери агълап йибермек дереджесинде эдилер.

Сервер, омюринде биринджи кере севген ве бу онъайтсыз севгиси ичюн озюни гунахкяр саяракъ, азаплар ичинде чекишкен бу мазун къызга бакъып, юректен аджынды.

Тесирленген бир давушнен:

— Нияр, кадям, мен де сой-акърабасызым,— деп аякъкъа атылып турды,— бугуньден сонъ меним де къыз къардашым ол.

— Сервер Ниярнынъ башыны озюне чекип, оны манълайындан опьти.

— Артыкъ ич бир шейден сыкъылма, дост эдик, илериде де дост олып къалайыкъ.

Нияр:

— Сагъ ол, Сервер агъа,— деп бу корюшювлеринде учюнджи кере «агъа» сёзюни текрарлады.

— Къапы ачыкътыр, Айшенинъ одасына киринъиз, стол устюндеки альбомны бакъып эгленирсинъиз.

Айды, бахтлы олунъыз...

Нияр сокъакъкъа чыкъаджакъта кери бурулды, бир даа Серверге бакъты.

Сырлы козьлеринден тамчы-тамчы яш тёкюльди...

Бир озю къалгъан Сервер тарсыкъмагъа башлады.

О, Нияр айткъан альбомны хатырлады.

Онда, эльбет де, Айшенен бирликте чыкъарткъан ресимлери де бардыр.

О, эвге кирди.

Орта ода бом-бош эди.

Янаша одалардан бирининъ къапысыны ачып, босагъадан атлады.

Бурнына Айшенинъ къокъусы урунгъан киби олды.

Табаны ве диварлары келин одалары киби килим ве сюзанелернен яраштырылгъан бу уфакъ ода, нагъышлы акъ чаршафнен орьтюльген никель кровать, акъ орьтюли дёрт коше стол, йымшакъ курсю ве рафлары китап толу этажерканен донатылгъан.

Къапы артындаки кошеде, устьлерине без чекильген къафтанлар асылы тура.

Сервер къафтанларнынъ эксериси мавы, мас-мавы ве мавымтыракъ ренкте олгъанларыны эслеп:«Айше севген тюсюне садыкъ къалгъан», деп ойланды.

О, стол башындаки курсюге отурып, къызыл джылдлы альбомны ачты.

Фотоларда Узбекистаннынъ аджайип табиат манзаралары, тарихий абиделери, сув иншаатлары, Ташкент шеэрининъ сокъкълары, парклары акс эттирильген.

Сервер Айшенинъ фотосыны тапмакъ мерамынен, альбомнынъ саифелерини чевире берли.

Мында адам суретлери де бар эди.

Олар севимлиеининъ Узбекистандаки достлары олсалар керек.

Айшенинъ ресими ёкъ эди.

5

Сервер азбаргъа чыкъаджакъ олып аякъкъа турганда, онынъ козьлерине сюзанеге асылгъан алтын ялдызлы рамкадаки сурет илишти.

Эльбет, бу ресимни олар 1941 сенеси, Мелитополь Гидромелиоратив техникумыны битирген куню чыкъарткъан эдилер.

О вакъыт Сервер бу фотоны алып ешитиремеди, чюнки фотографкъа бармаларынынъ учюнджи куню совет ордусына чагъырылды.

О, козьлерини фотогъа къадап, омюрининъ энъ бахытлы кунюни хатырлады: техникумдан шеадетнаме алып, автобуснен койлерине кеткенлери, бутюн ёл бою илерндеки сеадетли ве месуд омюрлери акъкъында къулакълашкъанлары, келеджектеки омюрлери оларгъа ялынъыз бахт, къуванч ве иджадий эмек куньлеринден ибарет оларакъ корюльгени,— джанлы левха киби козьлери огюнден келип кечтилер.

Олар дёрт йыл девамында бир мектепте, бир сыныфта ве бир раледе отурып, окъусалар да, мектепни битирип койлерине къайткъанда озьлерини узун муддетли асретликтен сонъ къавушкъан ашыкълар киби не эттилер, бири-бирининъ юзюне бакъа-бакъа тоямадылар.

Сервер, тылсымлангъан бир адам киби, козьлерини фотодан алмадан бакъып турды.

Фотогъа бакътыкъча, онынъ афызасында Айшенен достлыкъларынынъ эп янъы саифелери ачылды, узакъ кечмишнинъ бу хатирелери мына шимди, бу дакъикъада, онынъ козьлери алдында гъайры баштан текрарлангъан киби олды.

Дивардаки фото джансыз бир эшья дегиль де, гуя Айшенинъ озю оларакъ корюльди.

Фото чокъ вакъытлар джебте ташылгъанындан, баягъы орьселенген ве ипрангъан юзлери зиян корьмссе де, эр экисининъ кокюсинден ашагъы къысымлары насылдыр бир тамгъанен орьтюльген.

Сервер фотоны элине алып, пенджере ярыгъына кестирип бакьты.

«Къап! — деген фикир онынъ бутюн барлыгъыны титретти.

— Инанам, дживаным, дженкнинъ энъ агъыр куньлери биле сен мени юрегинъде сакъладынъ,— деп тюшюнди о,— уджюм вакътында да, уджюмден сонъки раатлыкъ саатлеринде де, хирургнынъ пычагъы астында джан алып бергенде де достлугъымызны эстен чыкъармадынъ, умюдинъни кесмединъ.

Мен де шай, Айшечигим, асырлар олып корюльген бу асретлик йылларында сени юрегимде ташыдым янымда олмасанъ да, сенден бир дакъикъа биле айрылмадым».

Сервернинъ элиндеки фото сесленген киби олды.

Эшитилир-эшитильмез тыныкъ бир давушнен:

«Сервер!» деди.

Давуш текрарланды:

«Сервер, сенсинъми?».

Сервер сескенип бирден кери бурулды ве босагъада къатып къалгъан Айшенен юзь-юзьге расткелишти.

Айшенинъ чересини аджиз бир тебессюм къаплагъан: о, къуванчындан, эм агъламагъа, эм де кульмеге азыр эди.

— Айше! — деп къычырды Сервер ве эллерини онынъ белине сарып, озюне чекти, сачларындан опьти.

— Айшечигим! — деп текрарлады.

— Даа бир шейлер айтаджакъ олды, лякин бу корюшюв вакътында айтмакъ ичюн йылларнен текрарлап кельген сёзлери бирден ёкъалып кеттилер, фикири дарма-дагъын олды.

Айше де индемеди.

Башыны Сервернинъ кокюсине даяп, даима онынънен бирге олмакъ, бир тенде, бир юректе омюр тапмакъ истегине берильди.

Тынып турмакъны, сеадетни сукюнетте сезмекни, бутюн барлыгъынен къуванч кейфине берильмекни, нешэленмекни,— озъ дуйгъуларыны сёзнен ифаде этмектен» устюне корьди.

— Айше, башынъны котер, мен сенинъ юзюнъе, козьлеринъе асрет къалдым...

Айше абдырады.

Шырныкълы байгъынлыгъы теляшкъа айланды.

Чокътан берли мийини кемирген фикирлер гъайрыдан шубелерини къозгъады.

«Сервер мени эски Айше беллейдир,— деп элесленди.

— О, дженктен эвельки Айшени, чырайы баарь гуллери киби ачкъан, бетинде ич бир тюрлю мин ве леке олмагъан Айшени корьмеге кельгендир.

Мени, аля бугунь орьселенмеген, сымасыны джоймагъан, шенъ ве шаян бир къыз зан этедир.

Аджеба юзюмни корьсе, чолакълыгъымны эслесе, не айтыр?

Севгисине пешман олмазмы?!

Энди не япмалы?

%

Къачайыммы?

Я сонъ..

— Екъ, о мени мына шимди, бу дакъикъада, бу ерде корьмек керек.

Мен онынъ дуйгъуларыны козьлеринден сезерим, давушындан, лафларындан анъларым».

Айше башыны Сервернинъ кокюсинден алып, бир адым кери чекильди ве яшлы козьлерини севимлисине котерди.

Олар бири-бирине бакъып къалдылар.

Айше Серверге эвелькинден де гузель, нарын, ве муляйим олып корюльди.

Айшенинъ юзюндеки мор лекелер дерсинъ бу гузелликни айдынлатмакъ ичюн къойылгъанлар.

— Айше, сен тыпкъы меним беклегеним киби экенсинъ! — деди Сервер ве юрек джошкъунлыгъынен кульди.

— Арадан айлар, йыллар келип кечтикче, сен де меним тасавурымда осе, буюй ве девранлыкъ чагъынъа кире эдинъ.

Валлаи, зерре къадар янъылмагъаным; хаялым, улу рессамлар киби, тасавурымда тыпкъы сенинъ озюни яраткъан.

— Сервер бу сёзлерни айтаракъ текрар Айшени къучакълады, онынъ башыны багъырына басты, сачларыны сыйпады.

— Анъладынъмы, Айшечигим, бугуньден сонъ олюм бар, лякин айрылыкъ ёкътыр!

Къапы ачылып ичери чал сачлы, бюрюшнк бетли бир узбек къадынынен, айны шу яшларда, лякин сагълам ве кесментик бир узбек киши кирдилер.

Айше оларгъа айланды.

Буюк бир итирам ве урьметнен:

— Мына меним агъам бу йигиттир,— деди.

— Таныш олунъыз!

Мен къызынъыз эдим, агъам да огълунъыз олур.

Къартлар, тувгъан огъулларыны расткетирген ана-бабалар киби къуванды ве эйджанландылар.

Экиси де айны бир сёзлернен Сервернинъ ал-хатрини сорадылар.

Сонъ, яшларны бир озьлерини къалдырып, азбаргъа къайтып чыкътылар.

Айше орта ададан курьсю кетирди.

Олар къаршы-къаршыгъа кечип отурдылар.

Сервер:

— Мен «агъа» олдыммы? — деп кулюмсиреди ве Айшенинъ екяне элини авучында сыкъты.

— Не япайым, башкъа чарем ёкъ эди,— деди Айше.

— Шимдилик «агъам» олып къал, о ягъыны тюшюнир-тапышырмыз, арадан йыллар келип кечти, сен де денъиштинъ, мен де эвельки Айше дегилим,—»

— Айше?!

— Ашыкъма, Сервер, энъ муими сагъ-селямет танышмакъ эди.

Шукюрлер олсун, тапыштыкъ.

Умют этем ки, эндиден сонъ къайда олмайыкъ, бири-биримизни джоймамыз.

Бираз сабыр этейик, эски достлыкъны тазертейик, севгимизни бир даа денъеп бакъайыкъ.

Сервернинъ нешэли бетине къара булут къонды.

— Айше, дёрт йыл сюрген сынав, асретлик егмедими? — деди о кедерли бир давушнен.

— Анъла, меним ичюн сен эм ана, эм къардаш ве эм де-..— Сервернинъ сёзюнинъ девамы агъзында къалды.

— Меним ичюн тек бир сен къалдынъ.

Сенсиз яшап оламайджагъым...

Мен сени бизге, Къайракъташкъа чагъырмакъ истейим.

Меним киби сен де окъувынъны заочно девам этерсинъ.

Авеслигинъ олса иш де тапылыр.

Къайракъташта мектепте чалышырсынъ.

Мен бугуньки корюшювимизни асретликнинъ ниаетидир, деп зан эткен эдим.

Айше, Сервернинъ бу сёзлери къызгъынлыкънен айтылгъан бир шейдир санып, лакъырдыны башкъа мевзугъа чевирмеге тырышты:

— Бизим къартлар сени озь эвлеринде къалдырмакъ истейлер,— деди.

— Мен Ташкентке келип тюшкенимден берли оларнынъ эвлеринде отурам, пек алидженаплар.

Сенинъ сагъ-селямет олгъанынъ акъкъында Москвадан хабер алгъан сонъ, олар да ана кельди — мына кельди деп, сени беклеп турдылар.

Бабалыгъым сайылгъан Мавлян ака озю ишлеген токъумаджылыкъ комбинатындан, огълума деп, санъа насылдыр бир иш тапкъан.

— Балалары ёкъмы?

— Дженкнинъ башында огъулларындан учю де ордугъа алынгъан.

Джебеде эляк олгъанлары акъкъында экисинден къара кягъыт кельди, учюнджиси бельгисиз гъайып.

Сервер, эгер чаренъ ве истегинъ олса, бу инсанпервер къартларны ынджытма, мында къал, юреклерине теселля ол.

Балабан шеэрде санъа да иш тапылыр.

— Джан къурбан Айшечигим, къалыр эдим, амма мен нефтьчиликке урундым, нефтьчилик зенаатыны огренмек къарарына кельдим.

Омюримни бу ишке багъышламакъ истейим.

Геология институтына кирдим, къысмет олса геолог оладжам.

Мен, бирликте Къайракъташта яшармыз, деп умют эте эдим.

«Кене шу меселени къозгъады,— деп Айше джан-юректен къуванды.

— Севе!

Керчектен севе!

Азизим, Серверим, догъру айтасынъ: олюм бар, айрылыкъ ёкъ!

Юреклеримиз де кунеш киби озь ёлундан дёнмегенлер.

Бир джан, бир тен экенмиз...

Шай да шай амма, Сервернинъ бу дакъикъадаки севги къызгъынлыгъы онынъ дженктен эвельки дуйгъуларынынъ серпинтиси дегильми экен?

Бельки бу тесурат онынъ козьлерине перде чеккендир, къусурларымны ондан гизлегендир?

Онынъ шимдики джошкъунлыгъы яваш-яваш сёнип къалмазмы?..

%

Сабыр этейим, Сервернинъ эйджанланувы кечсин, бир къач кере Ташкентке келип-кетсин, озь юрегине бир даа сыпап бакъсын.

О, чагъына кельген мазаллы ве эр ким тарафындан бегениледжек дюльбер бир яштыр.

Сонъундан пешман ола билир.

Орталыкъта дюльберлер азмы?

Я Нияр?

Гуль киби бир къыз!

Бельки Сервер онынъ севгисини манъа берген сёзю ичюн ред эткендир?

Демек юрегининъ истегинен дегиль де, виджданынынъ талабынен иш тутты?

Мени Нияр киби яп-яш бир дюльбер къызнен къияс этмек мумкюнми?

Екъ, эвельки достлыкъ эсабына Сервернинъ башына беля олмакъ истемейим.

Агъыр олса да, бираз даа сабыр этейим, севгисининъ садыкълыгъына къанайым, эмин олайым...».

Бир къач сание сюрген сукюнеттен сонъ:

— Сервер, чокъы кетти, азы къалды,— деди Айше,— аджеле ишке шайтан къарышыр дегенлер, бу меселени бираз кериге къалдырайыкъ.

Эмин ол, мен сени эвелькисинден зияде севем, лякин...

— Етти, Айше,— деди Сервер къуванчнен,— мен сенинъ агъзынъдан мына бу сёзни эшитмек истей эдим.

Яхшы, мен разым, лякин шу шартнен ки, «сынав» азабы чокъкъа сюрьмесин.

Насыл, келиштикми?

— Келиштик! — деди Айше кулюмсиреп.

Сервер чемоданыны ачты ве онынъ ичинден къалын бир дефтер чыкъарды.

— Бу дефтердекилер дженктен сонъ язылгъан, лякин йиберильмей къалгъан мектюплердир,— деди о дефтерни Айшенинъ элине туттурды.

— Дефтерде къаладжакъларыны бильсем де, санъа мектюп язмакъ юрегиме теселля бере эди.

Яза бердим...

Заметлерим зан кетмесин, бош вакъытларыньда окъурсынъ.

Бираз кечектилер, энди оларгъа джевап язмасанъ да джаным агъырмаз,— деп кульди.

Бундан сонъ о полдаки бокъчаны алып тююмнни чезди ве ювулып йылым-йылым йылтыратылгъан гугюмни, мукъаддес бир эшья киби котерип, стол устюне къойды.

— Сенинъ изинъе тюшмеге мына бу савут себеп олды.

Сёйле, Айше, бу гугюмни къайдан алдынъ?

Айше топлангъан козьлерини Серверден яшырып, башыны тёбен алды.

О, Сервернен корюшювлерининъ биринджи дакъикъаларындан башлап, мына бу къоркъунч суальни теляшнен беклеп турды.

— Сервер, бу лакъырдыны бельки башкъа бир вакъыткъа къалдырырмыз?

— Сёйле, Айше, мен эр сой хаберни эшитмеге азырым.

Тувгъанларым башына кельген фелякетни бундан учь кунь эвелиси анъладым.

Манъа мусафирликке Володя кельди.

— Мен, 1943 сенеси Мелитополь якьынларында тесадуфен Исмаилнен расткелиштим.

— Исмаил?! — Сервер еринден атылып турды.

— Демек къыркъ учьте о сагъ эди, ойлеми?

— Эльбет, о сагъ эди,— деди Айше.

— Дженюбий Украина фронтунынъ мото-пехота къысымында эди.

Якъылгъан кой ичинден аскерлеримизиен кечеяткъанда, Исмаил мына бу савутны тапып алгъан.

Биз чокъ лаф эттып етиштиремедик, чюнки ор къапысына кетмекте олгъан къысымлары энди баягъы узакълашкъан эди.

Исмаил ашыкъты.

Гугюмни манъа берип:

«Айше апа, чаресини тапсанъыз, бу савутны гъайып этменъиз,— деди,— керексиз бир шей олса да, аилемизден къалгъан екяне тюстир.

Хатра оларакъ сакъламакъ истейим.

Биз уджюмге кетемиз, сагъ къалып дженктен сонъ корюшсек, алырым».

Мен Исмаилнынъ эманети ве сенинъ балалыкъ хатренъ олгъан бу савутны тап мында алып кельдим.

— Айше, Володянынъ айткъанына коре, о вакъыт Исмаилны тири де, олю де тапмагъанлар...

— Билем, тапамадылар.

Мен де сонъундан анъладым.

Шу геджеси Исмаил яралы бир алда мезардан чыкъып, якъын койлерден бирине барып еткен.

Онда оны бир украин къарты озь эвинде гизлеген.

Яралары бираз сагъылгъан сонъ, фронтны кечип, бизим аскерлерге къошулгъан.

— Айше, шу корюшювден сонъ Исмаил акъкъында ич бир шей эшитмединъми?

О сагъмы?

— Хайыр, ич бир шей эшитмедим.

Мен, сагълыгъым ярамай олгъанындан, 1943 сенесннинъ декабрь айында Орта Асиягъа келип тюштим.

Баягъы вакъыт Андижанда олдым.

Ниярнен иште о вакъыт таныш олгъан эдим...

Айше бир шейлер даа айтаджакъ олса да, къаны аралыгъындан бакъкъан Шанат ана оны ишмарнен кендисине чагъырып, къулагъына пышылдады.

— Яхшы, мына шимди барырмыз,— деди Айше ве кене Серверге айланды.

— Мавлян ака сенинъ дженктен сагъ-селямет кельгенинъ шерефине къой сойгъан, мусафир чагъыргъан.

Азбаргъа чыкъайыкъ.

Вакъыт бар, даа сёйлешир-дертлеширмиз...

Олар энди акъшам серинлиги тюшкен азбаргъа чыкътылар.

Электрик лампаларынен айдынлатылгъан юзюм сергилери тюбюнде Херверни йигирмиге якъын яш-явкъа сарып алды.

Озьлюгинден багъланып кеткен лакьырдынынъ энъ къызгъын вакътында азбар къапы ачылып, босагъада кунеш киби парылдагъан тёгерек бетли, тёгерек шляпалы, тос-томалакъ Зухра пейда олды.

Къапы алдындан Серверге ве яшларгъа къарады, гонъюль джошкъунлыгъынен джылмайын кульди ве бойле бир корюнювден сонъ еринден кочип, папидан ялдап яшларгъа догърулды.

— Омюринъиз мына бу гуллер киби ярашыкъ олсун! — деп Сервернинъ элине бир топ къырмызы гуль туттурды.

— Машалланъ бар йигит: бир бакътым — бегендим, эки бакътым - пейледим! — деп къаскъылдады.

Сонъ, козьлерини Серверден алып, акъ орьтюли узун столдаки къавалты емеклерине, табакъ-табакъ емишлерге, чешит бичимдеки шишелерге бакъты.

Сонъ, кебаб ве дамланмакъта олгъан пилавнынъ мадде къозгъаныджы къокъусы кельген тарафкъа айланды.

— Мавлян ака! — деп къычырды.

— Мехманларгъа софрагъа буюрынъыз демеге вакъыт олмадымы?

Зердали тереклер тюбюнден чыкъкъан Мавлян ака:

— Хош кельдинъиз мусафирлер! — деп, олардан эр бирининъ элины сыкъты.

— Къана, софрагъа буюрынъыз!

Мусафирлер столлар башына кечтилер.

Зухра Сервернен Айшени къолтукълап, софра башында оларнынъ ортасында отурды.

— Зухра ханым,— деди Сервер незакетнен,— сиз Крыловнынъ «Квартетини» унутсанъыз керек гъалиба.

Ондаки музыкантлар мына бойле отургъанлар,— деп, Айшенинъ янашасына кечти.

Зухра озюни сыкъмады.

Къардашынъны сапынгъандырсынъ да,— деди ве айны шераметликнен аякъчылыкъкъа урунды: къаделерге шарап тёкти, Айшенинъ огюнден узашып Сервернинъ тарелкасына закуска къойды ве элини котерип:

— Эй, джоралар, яваш олунъыз! - деп къычырды.

— Къаделерни котермезден эвель Мавлян ака эки агъыз сёз айтаджакъ.

Мавлян ака ич бир тюрлю сёзге азырланмагъан эди, лякин Зухранынъ орта ерден айтып ташлагъан теклифи оны аякъкъа турмагъа меджбур этти.

— Огъулларым! — деп башлады о.

— Бу софранынъ башында учь ер бош къалды.

Бу эвнинъ сизлернен отурып эгленеджек учь йигити аранъызда ёкътыр.

Олар гурь омюр кечиреджек чагъларында, омюрлерининъ бааринде, дюньяларынен сагълыкълаштылар.

Лякин дженктен сонъ матем туткъан тек бу эвми?

Шимди бинълерненъ, он бинълернен ана бабалар ватан огърунда къурбан кеткен эвлятлары ичюн, эвлятлар исе фида олгъан ана-бабалары ве тувгъанлары ичюн аизар чекелер.

Яраланмагъан, тельчеленмеген, кюймеген юрек къалдымы я?

Не дейим, къанлы дженклер ёкъ олып кетсин де, бир даа къайтып кельмеге ёл тапмасынлар.

Яшайыш, огъулларым, токътатылмаз бир арекет экен.

%

Мен мына сизлерге бакъа да, чын юректен къуванам: осинъиз, эвлятларым, яш джанларыны ватанымызнынъ азатлыгъы ичюн фида эткен агъаларынъызнынъ ляйыкъ къардашлары олунъыз!

Бу софра башында узбеги де, русы да, таджиги де, татары да бар.

Сиз акъшам емеги ичюн софра башына топлангъан бир ана-бабанынъ эвлятларыны анъдырасынъыз.

Сиз, чешит ренктеки гуллерден топлангъан аджайип бир гульдестеге ошайсынъыз.

Иште, даима бойле муаббет олунъыз.

Омюрнинъ зевкъы да, ватанымызнынъ къудрети де мына бу достлыкътадыр.

Мен, бу софра башында учь ер бош къалды, деген эдим.

Лякин эвим бошамады, оджагъым сёнмеди.

Эляк олгъан огъулларым ерине худай манъа Айше адлы етишкен бир къыз багъышлады.

О, тувгъан балам киби, эвиме ве юрегиме кирди.

Шукюрлер олсун, къызым бар, лякин нефис деген шей резина киби тартыла бере экен.

Къызым бар, энди хавлимде бир огъул да тапылса экен, деп юре эдим.

Бугунь худай манъа огъул да йиберди: Сервер адлы йигит босагъамдан атлап, эвиме кирди.

Чекинме, огълум, бугуньден отеде бизлерни янъыдан тапылгъан ананъ ве бабанъ деп биль, бу эвни озь эвинъ сай.

О, элиндеки къадесини котерип:

— Къана, йигитлер, алынъыз! — деди.

Сервернен къаде токъушты.

%

— Хош сефагъа кельдинъ, огълум! — деп къадесини авдарды.

Бириндджи къадеден сонъ экинджиси, учюнджиси теклиф олунды.

Зияфетке чагъырылгъанлардан эр бири Серверге урьметини бильдирмеге ашыкъты.

Къаделер тюпленген сайын яшларнынъ гурюльтиси де артты.

Аз бир вакъыт ичинде йырланмагъан йыр, айтылмагъан шакъа къалмады.

Къайдандыр аккордеон алып кельдилер.

Шарапнынъ тесиринден томбул янакълары чукюндир киби къызаргъан Зухра, гемилердай чайкъалып, ортагъа тюшти, чалынгъан авалардан ич бирини къачырмады — ойнады.

Башкъалары да артта къалмадылар.

Мавлян аканынъ азбары, дженк башлагъандан сонъ бириндджи кере, къызгъын оюн мейданына чевирильди.

Сервер Айшенен вальс ойнаяракъ:

— Не къадар аджайип халкъымыз бар! — деп къуванды.

— Мен бугунъ акъшам озюмни керчектен де тувгъанларым арасында ис этем.

Бакъ, Айше бир акъшамда мен не къадар янъы дост къазандым!

Айше авучында Сервернинъ элини сыкъты.

— Бугунъ акъшам сенинъ «къазанчынъ» ялынъыз бунынънен битмеди,— деди о.

— Бизим къартлар сени эвлятлыкъкъа къабул эттилер.

Оларнынъ тувгъанлыкъ дуйгъуларыны ред этме.

Сырасы тюшкенде оларгъа ана ве баба де, олар бу сёзге мухтаджлар.

Сен мени анълайсынъмы, Сервер?

— Анълайым, Айше, чокъ яхшы анълайым.

Инсан сувсуз ве авасыз яшап олмагъаны киби, оларнынъ бошап къалгъан юреклери де эвлят къуванчына мухтадж.

Бу алидженап къартлар, озьлерининъ юрек яраларыны бизге беслеген севгилеринен сёндюрмек истейлер.

Я биз озюмиз?

Етишкен яшлар олсакъ да, кене ана-баба охшавына ве сёзюне мухтадж дегильмизми?

— Догъру, Сервер, бу къартлар бизге, биз де оларгъа мухтаджмыз,— деди Айше.

Онынъ юзюни муляйим бир тебессюм къаплады.

Дженк йыллары Айше Сервернинъ козьлери алдында даима мына бу денъишмез ве озюне мефтун этиджи тебессюминен пейда ола эди.

Шимди, беш йыллыкъ асретликтен сонъ, севимлисининъ юзюнде айны шу тебессюмни корьди.

Мусафирлер, къонакъбайлар тарафындан теклиф олунгъан чайны ичкен сонъ, Сервернен сагълыкълашып, сюрюнен азбар къапыгъа догърулдылар.

Зухра эсалет артта къалды.

Айшени къучакълады ве оны зердали тереги тюбюне чекип, яваштан къулагъына фысылдады:

— Айшеджан, сенинънен сырдашмакъ истеиим,— деди ве козьлерини сюзип, ерге эгди.

— Мен Серверге ашыкъ олдым.

Валлаи, керчегини айтам.

Бир корьмекнен йигит севильмез дегенлер амма, бугунь агъанъны корьгенимнен юрегим къафесинден учып кеттн.

Бойле шей менде олмай тургъан эди.

Ёкъса меним де бахт йылдызым догъдымы?..

Агъанъ менимнен меракъланмадымы?

Айше кулип йибермемек ичюн дудакъларыны къысты.

Зухра исе онынъ индемезлигини озь алейине къабул этип, джан агъырысынен:

— Мени агъанъа ляйыкъ корьмейсинъми? — деп опкеленди.

— Кимден эксиклигим бар?

Къоркъма, зорнен бойнуна сарылмам.

Бегенсе — тешеккюр, бегенмесе — худайгъа шукюр.

Шусы беля ки, агъанъ юрегиме окъ олып санчылды, энди оны ондан насыл чыкъарайым?...

Сен, достчыгъым, агъыз арап, Сервернинъ фикрини бильмеге тырыш: бегенеми — ёкъмы?

Сырасыны тюшюрип, мени бираз макътасанъ да зияны олмаз.

Балландыра бер...

Айше Сервернинъ ким олгъаны акъкъында сырыны Зухрагъа да ачмагъан эди, шунынъ ичюн шимди пек къолайсыз бир вазиетте къалып:

— Онынъ гъалиба нышанлысы бар экен...— деп, меселенинъ огюни алмагъа ынтылды.

— Бизге кельгенде эр вакъыт танъ ата: я эвли, я нышанлы, я да биревине сёз берген,— деп Зухра чырайыны сытты.

— Бу къызлар йигит авына танъда чыкъалар, гъалиба.

Екъ, нишан-мышан танымайым, Серверге айт ярын киногъа учь билет аладжам.

Акъшамгъа таба мени бекленъиз, ишден сонъ догъру сизге келирим...

Зухра джевап беклемеден, азбар къапыдан чыкъып кетти.

Айше исе онынъ артындан ойланып-шашып къалды.

«Къабаат озюмде,— деп мугъайды о.

— «Гизли нишан» не вакъыткъадже гизлене билир?

Башкъа чаре де ёкъ.

Севимлимдир десем, яланым чыкъаджакъ, айыплы оладжам, «агъам» олып къалса, куньдешлер пейда оладжакъ...»

Сервернен сёйлешмекте олгъан Мавлян аканынъ давушы Айшенинъ тюшюнджелерини больди:

— Къызым, Серверге тёшекни сет устюне тёшерсинъ, серин авада ятсын.

Кьартлар эвге кирдилер.

Айше ёргъан-ястыкъ чыкъарып, сетке тёшеди ве озю де Сервериинъ янына отурды.

— Айше, озюнъ акъкъынъда бир шейлер айтчы,— деди Ссрвер.

Гедже серинлиги эп кескинлешмекте эди.

Айше жакетининъ якъасыны тюймелеп, Серверге джылышты.

— Ёкъ, сен айт, давушынъны сагъындым,— деди де, башыны онынъ кокюсине янтайтты.

Он биринджи баб.

Ашынъны берме, къашынъны бер

1

Комсомол-яшлар бригадасы къуую тюбюндеки бошлукъны къапатмакъ ишлеринен огърашты.

Балчыкъ шингенлиги материлларыны ташыгъан автомашиналар, шингенликни буюк бир тазыйкънен къуюгъа айдаштыргъан насослар, къую башындаки машиналарны ве механизмлерни идаре эткен адамлар гедже-куньдюз чалыштылар, лякин къую «тоймады», озен киби акъкъан шингенликни иче берди.

Вазиет агъыр ве телюкели эди.

Бу меселе бутюн къайракъташлыларны эеджанландырды.

Сокъакътамы, тюкяндамы, азбардамы, — эки къайракъташлы бир ери расткеле къалса, лакъырды мытлакъа юз он алтынджы къуюгъа келип багълана эди:

— Сонъ, насыл, башладымы?

— Циркуляциямы?

- Ёкъ, башламагъан.

— Джинасир къуюнынъ богъазы къуругъайды...

Сервер Ташкенттен учь кунь устюнде къайтып кельди.

Сонъки куньлерде яшап кечирдиги кучьлю тесуратлар ве къуюдаки вазиет оны тёшек хастасы дереджесине кетирди.

Эвеллери пармакъ чертсенъ къан фышкъынаджакъ киби толгъун ве ал янакъларына сарымтылыкъ тюшти, кенъ ве тегиз манълайында чызыкълар пейда олды, башы устюнде сачакълы къалпакъ киби къабарып тургъан къара къувурчыкъ сачларына чал тюшти...

Сервер Къайракъташкъа акъшам базары къайтып кельди.

Бу афта онынъ вахтасы саба сменасында чалышса да, о урбаларыны алмаштыргъанынен, къуюгъа ашыкъты.

Ташкенттем мында келеяткъанда ве шимди онъа аман бермеген меселе къуюдаки вазиет эди: циркуляция башладымы?

О, Къайракъташнынъ дженюбийдеки тёпеге котерильди.

Козьлери алдында онларджа километрге джайылгъан кенъ-къулач уванынъ эйбетли манзарасы ачылды.

Лякин оны табиатнынъ бу корюниши дегиль де, тёпенинъ этегиндеки мейданлыкъта къадалып тургъан вышка меракъландырды.

Онда кене къалабалыкъ укюм сюрмекте.

Сервер теренден кокюс кечирди:

— Ёкъ, башламагъан...

Сервер къуую башындаки аркъадашларынен селямлашкъан сонъ, Адыльни араштырып, культбудкагъа кирди.

Онда, диваргъа асылы техникий-геологик наряд башында тургъан директор, партия тешкилятынынъ секретары, нефть оджакъларынынъ баш геологы, Адиль уста ве Промкин къуюдаки вазиетни музакере этмекте эдилер.

Баягъы давалашкъан сонъ Сабир Мухаммедович геологкъа айланды:

— Риджа этем, меним бир суалиме джевап беринъиз: зан этейик ки, къуюдаки бурав бу ерлердеки энъ буюк къувушлардан бирине расткельгендир.

Аджеба тахминен айткъанда бу бошлукъынынъ аджими не къадар ола билир?

Геолог, бу суальге эрте-ярыкъ азырлангъан киби, шу саат джевап берди:

— Геологик малюматларгъа къарагъанда бу ерлерде ойле бир бошлукълар олмасы мумкюн ки, оларны толдурмагъа тырышмакъ, ташыма сувны дегирмен кочюрмеге ынтылмакъ киби бош бир хаялдыр.

— Сиз бу меселеге бир якълы янашасынъыз,— деп сёзге Промкин киришти.

— Акъикъатен, ер астында пек буюк къобаларгъа расткельмек мумкюн.

Лякин биз къую тюбюне янышкъакъ, цементлениджи материалларны йибергенде бу бошлукъны рыкъма-рыкъ балчыкънен толдурмагъа бельсенмедик, ахмакъ дегильмиз.

Биз, бу материаллар бири-бирине япышыр ве къую делигинен бошлукъ арасында торс къая киби котерилип, къобанынъ агъызыны къанатыр деп зан эттик.

Менимджесине ойле де олур.

Шунынъ ичюн ташыма сувнен кочюриледжек дегирмен лакъырдысыны башкъа бир вакъыткъа къалдырып, насосларны ишлете бермек керек.

Субетни дикъкъатнен динълеп тургъан Сервернинъ козюне Селим илишти.

О, сигар тютюнине бонъалгъан оданынъ кошесиндеки столгъа эгилерек, бригада «Бибернинъ» невбеттеки номерини язмакъта эди.

Селим бир къач кере башыны котерди, чырайыны сытты, акъсырды, оксюрди ве бутюн бу арекетлеринен тютюнден ифра кельгенини, ишлеп оламагъаныны косьтермек истеди, лякин онъа къулакъ асмадылар.

Ниает, къапы янындан кулюмсиреп тургъан Серверге шикяетленеджек олды.

«Секретарь аркъадаш, бу не маразымнынъ шейидир?» деп киби, онъа козьлерини торсайтты, эллерини джайып алды.

Сервер онъа джевапланып, козьлеринен пенджереге ишмар этти:

«Ач, тютюн чыкъсын!».

Пенджере ачылгъанынен, оданынъ ичине тазе ава толушты, тышарыдаки шатырдылар, гудюрдилер эшитильди.

Лакъырдысы болюнген Промкин бутюн кевдесинен Селимге айланып, онъа дарыладжакъ олды.

Лякин бу арада къуую беттен кельген давушлар онынъ дикъкъатыны джельп этти.

О, динъленип турды.

Сонъ, тили уджуна кельген сёзни айтмагъа къоркъар киби, басыкъ бир давушнен:

— Гъалиба башлады...— деди.

— Эльбет, башлады!

Ичеридекилер сюрюнен азбаргъа атылып чыкътылар.

Бу сес-шамата арасындан къуую башындаки Бориснинъ къалын давушы янъгъырады:

— Адиль, достчыгъым, козь айдын: циркуляция башлады!

Бориснинъ сёзлерини тасдыкълар киби, денъишмез бир ритмнен дёнс башлагъан роторнынъ тыныкъ тонкъулдысы эшитильди.

Мейданлыкътаки бутюн нефтьчилер ве мутехассыслар къуую этрафына топландылар: кронблоктан саркъкъан трубалар яваш-яваш ер астына энмекте эди...

Сервер къуюда геджеледи.

Эртеси куню сабасы онынъ вахтасынынъ адамлары вакътындан ярым саат огюне етип кельдилер ве ишке башламаздан алдын, ич бир ерде язылмагъан къаидеге бойсунаракъ, бурав кедиклерини тешкердилер, бошалгъан болтларны сыкътырдылар, уфакъ-тюфек нукъсанларнынъ огюни алдылар.

Сменасыны теслим эткен Борис, юкъусызлыкътан пишкен козьлерини мазутлы юмругъынен окъалап, Сервернинъ янына кельди:

— Ишке бисмиллянен башла, достум,— деп кульди,— бурав янъы бир къобагъа даа барып сокъулмасын.

Сервер тормозгъа япышты.

Козьлерини дриллометр ве monoметрге тикип, бурав режимини олуна къойды.

Роторнынъ, насоснынъ ве моторларнынъ давушы онынъ къулакъларында тантаналы марш киби чынълады.

Юреги моторларнынъ ритминен тепренди ве айны маршны чалды...

Уфукътан чыкъып эп юкъары котерильген сентябрь кунеши шеффаф нурларыны бол-сал ер юзюне сеперек гедже серинлигинден эсер биле къалдырмады.

Уйлеге якъын вышканынъ демир кевдеси атеш киби къызды.

Кюйген машина майынен къарышыкъ бу тыныкъ ве арекетсиз авада нефес алмасы гъает къыйынлашты.

Яшлар баштан-аякъ терге пиштилер.

Бетлеринден чыбыргъан тер данечиклери бурунлары ве сакъал кемиклери уджуна топланып, тамчы-тамчы ерге тамды.

Лякин олар кунешнинъ бу «хиянетлигине» къулакъ асмадылар, циркуляциянынъ гъайрыдан башламасы оларнынъ юреклерине шадлыкъ шербети тёккендай олды.

Сменанынъ ахырына таба Адильнен Володя ве Махрамкул ака келип къалдылар.

Володя Серверни кенаргъа чекип, ондан Айшенинъ ал-эвалыны ве сагълыгъыны сорады.

— Биз тюневин Адильнинъ къышлагъына барып кельдик,— деди о.

— Адиль аилесини кочюрип кетирди,сен онынъ къыз къардашыны корьдинъми?

— Ёкъ, корьмедим,— деди Сервер,— не ичюн сорайсынъ?

— Дженкте манъа къуршун тиймесе де, Къайракъташкъа кельген сонъ юректен яраландым.

— Шакъамы?

Володя индемеди, «ёкъ» манасында башыны саллады.

— Яралы юрекнен къайтмакъ зор олур,— деди Сервер кулюмсиреп.

— Мында къал, берабер олурмыз.

— Джан-къурбан, бир сёзсюз къалыр эдим.

Адамларынъыз алтын, яшагъан ерлеринъиз дженнет экен.

Тюневин къышлакъта олгъанда узбеклернинъ манъа косьтерген самимий мусафирперверликлеринден айретте къалдым.

Не къадар ачыкъ гонъюлли ве алидженап адамлар экенлер!

Языкъ ки, анам пек яман меджалсызланды, ёл къыйынлыкъларына къатланамаз, деп къоркъам.

Николаевден мында аз ёлмы!

— Къызнынъ адыны огрендинъми?

— Мухаббат! — деди Володя къуванчнен.

— Онунджы саныфны битирген.

Мында ишлейджек.

Языышаджакъ олдыкъ...

Володянен Махрамкул ака, иш кунюнинъ битмесини беклеп, культбудкагъа кирдилер.

Онда Нияр бир озю эди.

О, диварда асылы «Биберни» бакъкъанындан, оларнынъ келип киргенлерини эслемеди ве озь башында къыскъылдап кульди.

— Асселям, Нияр къызым! — деди Махрамкул ака.

- Бир озюнъ кулесинъ, ёкъсам шакъаджы шайтанларынъ санъа мусафирликке кельдилерми?

— «Биберни» окъуй эдим, пек меракълы...

Сервернен Ниярнынъ апансыздан ёкъалып кетмелерине озюнджесине къыймет кескен Махрамкул ака, бу къызны джоштурмакъ ниетинен:

— Къачакълар, къайдаларгъа барып кельдинъиз я? — деп сорады.

Эйвах эй, Махрамкул ака бу суалннен Ниярнынъ яралы юрегине ханджер санчкъаныны бильсе эди, агъызыны ачмаз эди амма, къарт адамгъа яшларны анъламакъ зор экен.

I

— Мен бир озюм кеткен эдим...— деди Нияр.

Махрамкул ака мыйыкъ астындан кулип, Володягъа козь къыймды.

Бунынънен де къанаатленмейип, онынъ къулагъына фысылдады:

Келиним оладжакъ!

Насыл, Серверге келишеми?

Володя тааджипте къалды: я Айше?..

Бираздан Сервер кельди.

— Ярын Адиль уста меним ериме чалышаджакъ,— дедн о,— бутюн кунь берабер олурмыз.

Сени къырларгъа алып чыкъарым, бу диярнынъ дюльберлигини сейран этерсинъ.

— Ярын Володя къайтаджакъ ола,— деди Махрамкул ака.

— Зорлап бакътым амма, чаре олмады.

— Володя, сен шашырдынъмы не? — деп тааджипленди Сервер.

— Бири-биримизге бакъып тоймадыкъ энди къайтаджакъ экен.

Къайракъташтан адым биле аттырмам.

— Анамны къайгъырам,— деди Володя,— кечиксем раатсызланыр, баш урмагъа ер тапмаз.

Бухарагъа да бармакъ истейим.

Келеджек йыл Айшенен бизге мусафирликке келинъиз.

Анамнынъ риджасы да будыр.

Мен бугунь телефоннен билет сымарладым.

Бош олсанъ, ярын мени Андижангъа озгъарырсынъ.

Сервер аякъ устюнде мугъайып къалды.

Тувгъаны киби корьген ве узакъ ёлларны ашып, онъа силягъа кельген мектеп достундан айрыладжагъы онынъ кейфини бозды.

Махрамкул ака бу арада башкъа бир тюшюнджелернен мешгъуль эди:

«Володянынъ айткъан Айшеси кимдир?

Ёкъсам Сервернинъ тувгъанларындан бири тапылдымы?

— Володя анасыны къайгъыра экен, не япаджакъсынъ, кетеджектир де,— деди о.

— Мен, огълум, ананъа бир торба урюк ве юзюм къурусы азырлап къондым.

Къошаф пиширип ашасын.

Узбекистан мейвасы чокъ шифалыдыр.

— Бу сёзлерни айтаракъ, къарт Серверге айланды.

— Юрюнъ, эвге кетейик, бугунь акъшам эш-достларны чагъырдым.

Чай ичер, субетлеширмиз.

Олар къапыдан чыкъаджакъта, нефеси тыйылгъан, сыджакътан янакълары гульгулилешкен Галина Ивановна дувлап кельди.

— Секретарь аркъадаш, авескярлар тёгерегине мени бедиий ребер оларакъ сайладынъызмы, ёкъса чапкъаламакъ ичюн къойдынъызмы? — деп Сервернинъ устюне атылды.

— Бугунь акъшам шеф колхозымызда концерт береджек эдик...

%

Селимнен чапкъалай-чапкъалай эсимиз кетти.

Бу масхаралыкъ дегильми? — Онынъ козьлерине Нияр илишти.

— Вай Ниярчыгъым, сен де мында экенсинъ, мен даа деминчик телеграмма алдым.

— Кимден? — деп тааджипленди Нияр.

— Санъа мектюп йиберген къыздан, Айшеден!

Айше адыны эшиткен Сервер бирден кери бурулды.

Нияр, зорнен олса да:

— Айше не яза?..— деп сорады.

— Ташкенттеки косметика экимининъ адресини сорай.

Бу, шифрли телеграммадыр.

Ташкентте корюшкенде анълашкъан эдик: Айшенинъ севимли йигити тапылса ве бу йигит оларнынъ дженктен эвель башлагъан севгилерине садыкъ олса, Айше косметика экимине барып, бетиндеки лекелерни сильдиреджек эди.

Демек, тапышкъан-къавушкъанлар.

Бахтлы олсунлар.

Аджеба шу йигит ким экен?..

Сервер:

«Сиз Айшенен не вакъыт корюштинъиз, не ичюн манъа айтмадынъыз?» дееджек олды, лякин бу анда аякъкъа атылып тургъан Нияр, мазун бир давушнен:

— Сервер!..— деди.

— Айшенинъ йигити Сервердир.

Юринъ, Галина Ивановна, кечикмейик...

Нияр къапыгъа догъру адымлады.

Галина Ивановна онынъ артындан козьлерини парылдатып:

— Сервер?! — деп тааджипленди.

«Сервернинъ кольгеси олып юрген сен дегиль эдинъми?» демек истеди, лякин тилини тишледи.

— Меним эшиткеним недир?

Валлаи, купе-куньдюз ачыкъ кокте шемшек чакъса биле тап бу къадар тааджипленмез эдим.

Демек, Сервер сен оласынъ, ойлеми?

— Сиз, Галина Ивановна, меним адым Сервер олгъаныны эшитмединъизми? — деди о.

— Эльбет, Ниярнынъ айткъан Сервери меним.

Олар азбаргъа чыкътылар.

Бир озю кетмекте олгъан Нияр, айланма ёлда сагъгъа бурулып, козьден гъайып олды...

2

Яз тез келип кечти.

Кузь айларында сийрек-сепелек ягъгъан ягъмурлар, ноябрнинъ ахырында бирден къаргъа айланды.

Къар гедже-куньдюз япалакълап ягъды.

Къоюу къар туманындан козь-козьни корьмеди, дерсинъ кок ерге энди.

Арыкълар, эндеклер, дерелер къар кур тюклеринен орьтюльди, эвлер къар ичинде джампийиналчанып къалды.

Табиатнынъ бу аджайип манзарасыны пенджерелерден, къапы араларындан сейир эткен къартлар:

— Чокътан бойле терен къар корьмеген эдик,— дейиштилер.

— Берекетке аляметтир...

Нефть оджакълары къасабасына узакътан къарагъан ёлджу, акъ чаршаф орьтюнген бу орталыкъта чокътан чокъ къара тамгъалардан башкъа ич бир шей эслеп оламаз эди.

Бу тамгъалар — кешфият ве эксплуатация къуюларынынъ вышкаларыдыр.

Олар Къайракъташны даире шекилинде къуршавлап алдылар ве нефть районынынъ сынъырларыны бельгиледилер.

Шимди бу черчиве ичинде янъы-янъы къуюлар буравланмакъта.

Къайракъташ ватанымызнынъ нефть анбарына озюнинъ иссесини къошкъан янъы нефть оджакъларындан бири олды.

Зан эткен ёлджумызнынъ дикъкъатыны, шубесиз, бу къара нокъталар ортасындаки ал байракълы тамгъа джельп этер.

Бу, комсомол-яшлар бригадасынынъ вышкасыдыр!

Саат ве кунь сайын, афта ве ай сайын ер тюбюне энмекте олгъан бурав, октябрь-ноябрь айларында биринджи нефть къатламларына расткельди.

Ондан алынгъан пробалар шу ерлерде нефть барлыгъыны ве номайлыгъыны тасдыкъладылар.

Лякин баш геолог:

— Тапылгъан нефть бизимкидир, бизден къачмаз,— деп буравны эвельден къарарлаштырылгъан теренликке — эки бинъ еди юз метргедже эндирмек фикиринден къайтмады.

— Нефть районынынъ сырыны ве сынъырыны сонъуна къадар огренмек керекмиз.

Зан этсем, биз даа ойле бир нефть ятакъларына расткелирмиз ки, эйэй, къоймагъа тек савутынъ олсунъ...

Яшлар итираз этмедилер.

Бурунларына биринджи къатламларнынъ нефть къокъусы ургъан сонъ ишнинъ мытлакъа мувафакъиет къазанаджагъына ишанчлары артып, инатлыкъ, гъайрет ве себатнен къуюны теше бердилер.

Бундан учь кунь эвельси бурав, ниает, эки бинъ еди юз метр теренликке етти.

Бу кересинде пробаны лабораториягъа Адиль уста озю алып кельди.

Оны тешкерип бакътылар.

Лаборантка къыз онъа:

— Бу къатламдан алынгъан пробада нефть барлыгъыны косьтерген алямет тапамадыкъ,— деди.

Лабораториягъа къуванчнен кельген Адиль, бу сёзлерни эшитип, буруныны асты ве гъамлы бир алда идареге, келип, геологнынъ кабинетине кирди, онъа сонъки анализнинъ нетиджесини бильдирди.

Бу хабер геологны да тааджиплендирди.

О, чекмеджесинден Къайракъташ нефть районынынъ геологик картасыны чыкъарып, стол устюне джайды.

Козюни картадан алмай тура:

— Ишни девам этинъиз!—деди.

— Ер къатламларынынъ бизим тасавур эткенимизден бираз башкъаджа сына янтайышы мумкюн.

Буны анъламакъ ве нефть ятакълары акъкъында эвельден эльде этильген малюматларымызны мукеммеллештирмек ичюн, бурав ишлерини девам этмек керек.

— Риджа этем, ачыкъ айтынъыз,— деди Адиль уста,— бурав ишлерини даа къач метргедже девам эттиреджекмиз: эллими, юзми, бинъми?..

Къуюны ниаетсиз буравламакъ мумкюн олмагъаныны акъылдан чыкъарманъыз, чюнки вышка тикленгенде ве бурав кедиклери бельгиленгенде къуюнынъ эки бинъ еди юз метр оладжагъы козьде тутулгъан эди.

Къоркъам, барып да йигирмн учюнджи къуюдаки ал текрарланмасын...

Къуру чыкъкъан йигирми учюнджи къуюнынъ анъылмасы, геологнынъ кейфине уймады:

— Ямангъа ёрама, иштен мадденъ къайтыр,— деди о.

— Бу къуюда янъы нефть къатламларына расткельмесек биле, энди тапылгъанлары да масрафларымызны беш-он къат одер.

Лякин мен эминим, биз даа ойле бир нефть ятакълары ачармыз ки, эй-эй...

Бурав ишлери девам этти.

3

"Бибер"нинъ декабрь номеринде Адиль устанынъ карикатурасы чыкъты.

Буравнен бирге ернинъ тюбюне саркъкъан Адиль, дюньяны бойнузларынен тутып тургъан «къара огюзнинъ» сыртына минген.

Карикатуранынъ тюбюнде шу сёзлер бар:

«Огюз:

«Тюш аркъамдан, арсыз бала, агъырлыкъ этесинъ!»

Адиль: Агъырлыкъ эткен мен дегилим, буравдыр.

Я ёлдан чекиль, я да аркъанъдан кирер де, кобегинъден чыкъар».

Декабрьнинъ орталарында, бельгиленген муддеттен он эки кунь эвель, бурав сонъундан бельгиленген теренликке де якълашты.

Геологларнынъ айткъанларына коре, бурав мына-мына нефть ятагъына барып сапланаджакъ эди.

Нефтьнинъ чешмедай чагъламасы ихтимал бир шей олгъанындан, зарур чарелер корюльди.

Лякин Адиль уста бунынънен де кифаетленмеди.

Бригада азалары къуюдан къыркъ-элли адым авлакътаки деренинъ агъызыны таш ве топракънен къапатып, оны табиий нефть анбарына чевирдилер.

Бу кергин ве месюлиетли куньлерде номай-номай ягъгъан къар да яшларнынъ башына аз беля ачмады.

Акъшамдан курелип ташлангъан ёлчыкъларда сабагъа къадар тизден къар топлана эди.

Бугунь бутюн бригада къар куремеге чыкъты.

Селим де кельди.

О, Ниярнен невбетлешип, эки куньде бир культбудкагъа газета кетире ве вакъыт-вакъыт «Биберни» чыкъара эди.

Борис элиндеки курекни онъа узатып:

— Къана, косьтер бакъайым, курек тутмагъа билесинъми? — деди.

— Ёкъ, бильмейим,— деп кульди Селим.

— Пармакъларым назик ишлерге алышкъан: къашыкъ тутмагъа, бал сюзьмеге, счёт чекмеге...

— Олды, олды,— деди Борис.

— Айса Анифечигинъе бар да, стол башында онынънен къучакълашып, бизге бу къуюичюн тиеджек мукяфатны эсапланъыз.

Хатиринъдеми, былтыр Анифенен бойле бир алидженап иш япкъан эдинъиз.

Эр сой шакъаны къолай-къолай ютып йиберген Селим бу кересинде чыдап оламады: Анифенинъ яман тарафтан анъылмасы онынъ джанына тийди.

— Сен, достум, Анифени тильге алма, не япаджагъыны сенсиз де биле.

Шахсиетке де токъунма.

Къучакълашамызмы, севишемизми - озь ишимиз.

Сен эйиси озь студентканъны тюшюн.

— Онынъ несини тюшюнейим?

— Несини олсун, Андижанда башкъа Борислер де бардыр.

— Бардыр, дейсинъми?

Айса башкъа Борислернинъ ахтыны сенден алайым.

Олар бири-бирининъ белине япышып, чеккелешмеге башладылар.

Борис Селимни чаталгъа алып, ерге йыкъты.

Лякин Селим де оны бошамады.

Олар къар устюне юварлана-юварлана, эндекке авдарылып кеттилер.

Къар тюбюнден башта Бориснинъ башы корюнди.

О,тез-тез нефес алып, эллеринен Селимни къыдырып тапты.

— Тур энди шуны, пуф тёшек таптым, деп гъалиба юкълап къаладжакъсынъ.

Яшлар къаргъа бонъалгъан Бориснен Селимни сейир эткен арада, оларнынъ янына виллис машинасынен Айрапетов келип токъталды ве ишмарнен Серверни озюне чагъырды.

— Мында келеяткъанда огюме почтальон къыз чыкъып къалды,— деди о.

— Санъа мына бу ысмарышлы мектюпни бермемни риджа этти.

Прокурордан олса керек...

— Прокурордан?!

Сервер алель-аджеле мектюпни ачып, онынъ ичинден машинкада басылгъан ярым бетли бир кягъыт чыкъарды ве Айрапетовгъа эшитиледжек дереджеде юксек бир давушнен шу сёзлерни окъуды:

«Ташкентте сизинъ ярдымынъызнен якъалангъан ве милициянынъ элине берильген Шишман лагъаблы кишининъ, энди чокътан берли тешкерюв органлары тарафындан араштырылгъан бир шахс олгъаны анълашылды.

Бу шахс Ватан дженки йылларында япкъан джинаетлеринден къоркъып, къалб документлернен гизленип юрген.

Кунь эвельки тешкерювлер, джемиет ичюн телюкели бу джасуснынъ фаалиетине аит буюк бир джинаетнинъ устюни ачты.

Бу ишнинъ къозгъалмасына себепчи олгъан лейтенант якъын куньлерде Ташкентке келеджек.

Сизнинъ де мында келип, тешкерюв материалларынен таныш олманъыз ве бу джинаетнинъ сонъуна къадар ачылмасы ичюн бизге ярдымда булунманъыз керек...»

Сервер кягъыт тюбюндеки имзагъа бакъып къалды.

Шу ан онынъ хаялында Шишманнынъ моюнджакъ киби уфакъ ве нурсыз козьлери джанланды.

Зарлары даима яшланып тургъан бу козьлер, этрафтаки барлыкъны корьмеген, онынънен меракъланмагъан киби къарай эдилер.

Сервер оларда ялынъыз эки кере джан алямети сезди: биринджи кересинде бу козьлер онъа ялкъынлы окъ киби санчылды, экинджисинде исе, аэропортта расткельгенде, шемшек киби чакътылар,

«Къозу териси кийген къашкъыр — деп ойланды Сервер.

— Мен оны дёнюмсиз ве гъамсыз бир эриф зан этер эдим, албу исе...

Фронтта душман къаршынъда тура, тюфегинъни онъа козьлеп атасынъ, мында исе айны шу душман сенинънен бир чанакътан аш ашай, шакъалаша, ляннн онынъ ким олгъаныны бильмейсинъ...

Лейтенант!

О да ким экен?

Ола билир, бу арбий адам Шишманнен дженк девиринде расткелишкендир.

Дженкте нелер-нелер олмады.

Лякин мен Шишманны ялынъыз мында корьдим, онынъ кечмишини бильмейим...».

Бу хабер Айрапетовны да элеслендирди.

«Шу хынзырнен пьянсалыкъ этип юрдим, сёзюне уйып джаным-джаным адамларгъа ачув беследим,— деп озь-озюне океленди.

— Эй-эй, Артём, о сени пармагъы устюнде айландырып, маймундай ойнатты...

Языкъ, копекнинъ баласы ятакъханени хырсызлап къачкъанда хаста эдим, ёкъса артындам етип, къабургъаларыны дане-дане саяр эдим амма...».

Айрапетов козьлерини Серверге котсрди:

— Кетеджексинъми?

— Артём Михайлович, онда баргъанда биле бу эриф акъкъында не айта билирим?

Хырсызлыгъы акъкъында акт язып ёлладыкъ...

— «Башкъаларындан артыкъ бильген бир шейим олса, о да онынъ козьлеридир, деп ойланды Сервер.

Лякин бунынъ не эмиети бар!»

—Ёкъ, барамам!

Бойле месулиетли куньлерде къуюны ташлап кетсем, аркъадашларым огюнде видждансызлыкъ япкъандан олурым.

Айрапетовнынъ череси кузь куньлери киби сытылды.

— Багъышла, Сервер, айтмагъа унуткъаным.

Бу мектюп манъа эски бир тарихны хатырлатты.

Сен Къайракъташкъа кельгенден бираз вакъыт сонъ Шишман, сёз арасы, менден сенинъ кечмишинъни сорагъан эди.

Кадрлар болюгинде чалышкъанда сенинъ анкетанъны окъугъанымдан, ахмакълыгъыма барып...

— Я меним кечмишим онынъ не иши экен?

— Бильмейим...

Шусы меракълы ки, бу лакъырдыдан сонъ Шишман бам-башкъа адам олып кетти, эр адымда козьге кирмеге тырышты...

Сервернинъ юрегини билинмез кедерли тюшюнджелер сарды.

— Артём Михайлович, бу эриф дженкте олгъанмы?

Айрапетов мыскъылнен кулюмсиреди.

— Дженк чарпсын оны.

Анкетасында: оккупацияда къалдым, гизли фаалиетим ичюн учь кере гестапо бастырыгъында къыйналдым, деп язгъан.

Масал окъуй, фашистлернинъ чызмаларыны ялап юргендир.

Сервернинъ фикирлерини бир тамам Шишман забт этти.

Бираз тюшюнип тургъан сонъ:

— Ёкъ, ишни ташламакъ олмаз,— деген фикирге кельди.

— Бу бир къач кунь ичинде алты-еди айлыкъ эмегимизнинъ нетиджеси белли оладжакъ.

Къуюдан эр сой мерафет беклемек мумкюн.

Меним мытлакъ мында олмам керек...

Онынъ сёзлерини тасдыкълар киби, тамам бу арада къуюбашындан сес-шамата эшитильди, ишчилер о якъбу якъ чапышмагъа башладылар.

Адиль устанынъ:

— Куюгъа!

Къуюгъа ашыкъынъыз!

— деген давушы янъгъырады.

Яшлар къуюгъа таба чапып кеттилер.

Ондаки ишчилер буюк эеджан ичинде эдилер.

Махсус бригаданынъ азалары озь усталарынынъ багъырып-чагъырып берген эмирлерине бойсунаракъ, буюк бир чевикликнен арекет этмекте эдилер.

Козьлерини манометрге тиккен инженер, джошкъунлыкънен:

— Ишлер ёлунда! — деп багъырды.

— Тазыйыкъ арта.

Нефть ятагъы мына-мына къозгъаланым деп тура.

Тезден Сабир Мухаммедович, Николай Васнльевич ве баш геолог етип кельдилер.

Директор Адиль устанынъ янында токъталып:

— Буравынъыз «къара огюзнинъ» кобегини тешкен деп эшиттик, догърумы? —деп кульди.

Къуванч ве теляш дуйгъулары эсирлигинде олгъан Адиль уста не айтаджагъыны тапыштырамагъанындан:

— Гъалиба тешти...

— деди ве озю де сырытып алды.

— Тазыйкъ пек тез арта.

Беклеймиз...

Мына-мына...

Къуюдан газнен къарышып чыкъкъан буланыкъ сув, ер юзюндеки акъ къарны лекелеп, иритип, эндеклерге акъты.

Онда топлангъан сувнынъ устю яваш-яваш къарарып, индже нефть пердесинен орьтюльди.

Бирден ер астындан увулты эшитильди.

Эндеклердеки сув тезликнен котерильмеге, шапырмагъа, копюрмеге ве къайнамагъа башлады.

Эп кучьлешмекте олгъан увулты къоркъунч бир гурюльтиге айланды.

Ер тепренгендай олды.

Вышка сарсылды, силькинди.

Махсус бригаданынъ устасы къуую этрафындакилерге мураджаатта булунаракъ:

— Тез ол, чекилинъиз, къуюдан узакълашынъыз!

— деп теляшнен багъырды.

Айны шу арада Бориснинъ давушы янъгъырады:

—тНефть!

Нефть!

Арыкълардан сув дегиль де, энди къап-къап нефть акъмакъта эди.

Лякин топлангъанларнынъ дикъкъаты арыкълардан акъкъан нефтьке джельп олунгъан бир вакъытта, къуюнынъ агъызындаки къоджаман демир арматура агъач парчасы киби атылып кетти де, ер тюбюнден буюк бир тазыйыкънен ургъан газ авагъа котерильди.

Газнынъ артындан дешет бир шувулдынен нефть чагълады.

Къалын бир багъана шекилинде къуюдан къайнап, окюрип чыкъкъан нефть вышка устюндеки керестелерни авагъа котерип, юкъарыдан ашагъы учан сув киби авдарылды.

Ернинъ ап-акъ юзю бир ан ичинде къап-кара олды.

Нефть ташкъыны агъачларны, тахталарны ялмап-ютып, дереге акъты.

Чокъкъа бармадан Къайракъташ эалиси етип кельди.

Олар курек ве кетменлернен ишке тюшип, арыкъ къаздылар, голленип яткъан нефтьни эндеклерге ве огюне сет чекильген дереге акъыздылар.

Бетинден ве усть-башындан нефть чыбыргъан инженер, геологнен субетлешмекте олгъан директорнынъ янына чапып кельди ве эйджанлы бир давушнен:

— Янъылдыкъ, Сабир Мухаммедович, къалпазанлыкъ эттик,—деп кокюс кечирди.

— Арматуранынъ агъырлыгъына базандыкъ...

— Я мен сизге не айткъан эдим?—деди геолог.

— Бакъынъыз, не къадар нефть зиян олмакъта!

Кене яхшы ки, яшларнынъ тешеббюсинен дере нефть анбарына чевирильди.

Лякин бу анбар да толып ташар.

Сонъ не япармыз?

Нефтьнен тарлаларны суварайыкъмы?

— Эр бир дертнинъ дерманы олгъаны киби, бу белянынъ да чареси бар,— деди инженер эминликнен.

— Къайнап ташкъан бу чешмени ойле бир бугъавлармыз ки, тыныш алмагъа биле меджалы къалмаз.

— О, недир ойланып, иляве этти:

— Башыны трубагъа тыкъармыз!

Къутургъан нефть ялынъыз труба делигинде эсини топлар.

Директор:

— Айтынъыз, вакъыт кечмесин, насыл бир февкъульаде чарелер корьмек истейсиз?— деп сорады.

Директорнен инженер озь аралары субетлешкенде, Адиль устанынъ этрафындаки шаматалы яшларгъа Махрамкул ака келип къошулды.

О, гъает джошкъун ве шенъ эди.

— Бурунынъыз пек кескин экен,— деди о бригада азаларына,— мышыкълар киби къокълана-къокълана, меним эвим тюбюндеки хазинени келип таптынъыз.

Яхшы ки, бу ерден эрте-ярыкъ кочюрдинъиз, барып да бу нефть озь башында чагълагъан олса, эвимни де, озюмни де ким билир къайдаларгъа атар эди.

Къарт гонъюль джошкъунлыгъынен къакъылдап кульди.

Огълунынъ къара хаберини алгъан сонъ бу онынъ биринджи кулькюси эди.

— Сизнинъ сезгинъиз де бизимкинден эксик дегиль экен,— деп лакъырдыгъа Борис къошулды.

— Эвинъизни нафиле ерде бу чет-буджакъта къурмагъандырсыз, бир шейлер бильгендирсиз.

Айткъаным догърумы, Махрамкул ака?

Къарт ичюн Селим джевапланды:

— Иш сезгиде дегиль, бахттадыр.

Махрамкул ака нефть йылдызы астында догъгъан.

Иште о бу йылдызгъа бакъа да, иш коре.

Къайракъташта биринджи нефтьни ким тапты?

Сайгъылы къартымыз!

Энъ чокъ нефть къаерден чыкъты?

Урьметли къартымызнынъ эви тюбюнден!

Мегер меселе бойле экен, онынъ янъы эви тюбюнде де нефть хазинеси бардыр.

Махрамкул ака куле-куле Селимге бакъты да:

— Олмаса янъы эвни де йыкъаджакътырым да! — деди.

Къаранлыкъ къоюрды.

Нефть ве газнынъ юрек буландырыджы, баш агъыртыджы къокъусы бираз даа къоюрды.

Кокнинъ сытылгъан юзюнде биринджи йылдызлар пейда олдылар.

Лякин олар, кюели лампа шишелери киби, нурсуз ве сёнюк эдилер.

Къаранлыкнынъ пердесини ярып, Къайракъташ беттен кельмекте олгъан машиналарнынъ фарлары парылдады.

Арды-сыра прожекторлар балкъылдап янды, оларнынъ козь къамаштырыджы ёлакълары къуюу устюндеки эйбетли манзарагъа узанды.

Нефть, айны ачув ве афакъанен, кок юзюне чагъламакъта эди...

4

Январьнинъ бешинджи куню Айше Къайракъташкъа келип тюшти.

Билет будкасы пенджересинден къарап тургъан ойнакъ козьлю къыздан Сервер Арслановнынъ эвини сорады.

— Сервер агъамнынъ эвинде башкъалары отура, - деди билетчи къыз.

— Умумий ятакъханеге барынъыз, иште олмаса, ондадыр.

Я сиз онынъ кими оласынъыз?

— Къардашы...

— Къардашы?

Тюф, сизни озгъарыр эдим амма, билет сатмакъ керек де!

Вай кимни къалдырайым экен?

— Раатсызланманъыз, озюм барып тапарым.

Айше тапталгъан къар устюндеки чемоданыны элине алды.

— Апа, кетмей турунъыз, мына шимди...— деп билетчи къыз башыны пенджереден узатты.

— Зарифе енге, замет олмаса, мында кельчинъиз.

Айшенинъ юреги еринден кочкен киби олды.

О, Зарифе енгени де, онынъ бет сымасыны да, адетлерини де, алидженаплыгъыны да Сервернинъ «йиберильмеген мектюплеринден» окъуп бильген эди.

Зарифе енге билетчи къыздан:

— Не бар я, панти бурун? — деп сорады.

— Сервер агъамнынъ къыз къардашы кельди.

Мына...

Агъасыны сорай.

— Къардашы?

Онынъ къыз къардашы бар я?

Эшитмеген эдим.

— Зарифе енге Айшеге айланды.

Сервернинъ къардашы сен оласынъмы, къызым?

Къана, кель корюшейик.

— Зарифе енге Айшенинъ белинден къучакълап, оны манълайындан, янакъларындан опьти.

Бакъ сен Серверге, бойле гузель къардашы бар да, агъыз ачып лям-мим демеди.

Валлаи, къыз дегиль де пери экенсинъ балам.

Агъанъдан къалышмайсынъ.

Юр, бизге барайыкъ.

Сервер иштедир, огъланлар ятакъханесинде бир озюнъ не япаджакъсынъ.

Олар меркезий ёлгъа чыкътылар.

Айшеге мына бу ёл да, онынъ эр эки тарафында къурулгъан ве къурулмакъа олгъан бир ве эки къатлы эвлер де таныш киби корюльдилер.

Онынъ назары къырлар этегиндеки тогъайларгъа айланды.

«Бундан бир-бир бучукъ йыл эвелиси бу ерлер там-такъыр экен, амма шимди абадан бир къасабагъа чевирилеятырлар.

Борюкъышлакъ дегенлери деренинъ ашагъысындаки анавы тюземлик олса керек.

Осман агъа онда ишлей экен...

Махрамкул ака...

Андрей Палыч, Николай Васильевич...

Галина Ивановна...

Адиль уста, Борис, Селим...

Буларны дефтерден окъуп бильген эдим, энди козюмнен кореджегим.

Къайракъташкъа биринджи кере аякъ бассам да, танышларым онларнен.

Аджеба олар омюрде насыл экенлер?

Хаялымдаки кибилерми?

Я Нияр?...

Дос-догъру оларнынъ эвлерине бармакъ керек эди.

Джаны агъырыр...»

Билет кассасындан эвге баргъандже, бутюн ёл бою, Зарифе енгенинъ тилинден сёз дегиль, бал тамды: Къайракъташны, ондаки адамларны макътай-макътай бир олды.

Эв къапысы алдына кельгенде узун нуткъуна екюн чекерек, шойле деди:

— Мында къал, къызым, агъанънен бир ерде ол.

Сервер пек агъырлашты, эвеллери бойле дегиль эди...

Олар кучюк бир одагъа кирдилер.

— Чекинме, къызым, союн.

Ёрулгъандырсынъ, миндерге узан.

Мен барып Серверге хабер этейим.

Ким билир насыл къуваныр.

Селим келип къалса, онъа айт да, чай къайнатсын, къазан ассын.

Селим дегеним эвлятлыгъымдыр.

Бу мыйыкълы «сабинни» былтыр тербиеге алдым.

Адам этеджек олам.

Пек зырзоп эди.

Кимерде бир кене алып къача.

Бошбогъазланса, къулакъ асма, табиаты ойле, аслында исе пек яхшы баладыр.

— Зарифе енге юн шалыны омузларына ташлап, къапыгъа догърулды.

— Къызым, сенинъ келеджегинъден агъанънынъ хабери ёкътыр да?..

Айше бир озю къалды.

Эльбет, онынъ келеджегинден Сервернинъ хабери ёкъ эди.

Бу ёлджулыкъ апансыздан келип чыкъты.

Январь татили арфесинде Айше Нийрдан мектюп алды.

Мектюп Сервер акъкъында эди.

Нияр дёрт табакъ дефтер кягъытында Сервернинъ куньден-куньге азгъаныны, агъырлашкъаныны, гъам-къасеветини унутмакъ ичюн раатлыкъ ве юкъу корьмеден ишке берильгенини тасвирлеп, Айшени Къайракъташкъа чагъырды.

«О, шенъ олып корюльмеге, дерт ве аизарларыны гизлемге тырыша, лякин багъырындаки яныкъ оны чыракъ киби ирите, тоздура, бельки аякътан да кесер,— деп язды Нияр.

— Шимдм сен онъа сув ве ава киби керексинъ.

Серверни керчектен севсенъ, оны якъын адамынъ сайсанъ окъувынъны ташла да, аджеле ярдым экими оларакъ, мында келип ет».

Айше Сервернен корюшкен сонъ да «талийимни вакъыт чезер» фикиринден къайтмагъан эди.

Биринджи корюшювден ве акъшамлары къайта-къайта окъугъаны «йиберильмеген мектюплерден» алгъан теэсуратлары, сонъки айлар ичинде севимлисинден арды-сыра кельген мектюплер,— онынъ эвельки шек-шубелерини йымшаткъан киби олды.

Лякин бунъа бакъмадан, Айше вакыт сынавынынъ кесен-кес нетиджесини беклейджек ве университетни битирмегендже еринден къыбырдамайджакъ олгъан эди.

Ниярнынъ мектюби бу къарарны алт-усть этип ташлады.

Эгер о, бу вакъыткъадже ялынъыз севген, муаббетлик, бири-бирине садыкълыкъ акъкъында тюшюнген олса, шимди севимли адамынынъ сагълыгъы ве селяметлиги меселеси де келип чыкъты.

Сервер онынъ ярдымына мухтадж экен!

Айше Сервер ичюн ялынъыз окъувыны ташламакъ дегиль, керек олса джаныны да аямаз.

Мектюп кельген куньден Айшенинъ чапып-чапкъалавлары башланды: зор-белянен университетнинъ заочный болюгине алмашты, маариф министрлигинден мында оджалыкъкъа кягъыт алды, тувгъанлары киби сайып-севген къонакъбайларыны къандырды ве ёлгъа чыкъты...

Айшенинъ кельгенини Серверден эвель бербер Али эшитти.

О, устраларыны къайратмакъ ичюн Андижангъа кетеджек эди.

Лякин билетчи къыз бу эмиш-демиш севген «тельсиз телефонгъа»:

— Сервернинъ къыз къардашы кельди!—дегенинен, онынъ элиндеки билет ерге тюшип кетти.

— Деме?!!

Айса билетинъни кери ал, къардашым, ёлджулыгъым башкъа бир вакъыткъа къалды.

Али акъай алчакъ бойлу, арыкъ кевдели бир адам эди.

Узакътан къарагъанда оны яш бир бала зан этмек мумкюн.

Шимди онынъ шаян балалыкъ девирини анъдыргъан екяне хатире— аркъасындаки къамбурыдыр, кирез хырсызлагъанда теректен йыкъылып, белини сындыргъан!

О, бир озю яшай.

Эвленмеге, эв-баркъ саиби олмагъа сыра тюшмеген.

Бу акъта сёз ачылгъанда:

«Ляйыгъымны тапамадым,— дей.

— Ашыкъмагъа не аджет?

Куню кельсе мен де эвленирим.

Сабырнынъ тюбю сары алтын».

Къайракъташта онынъ киби экинджи бир «джемаатчы» я тапылыр да я ёкъ.

Тоймы, джыйынмы, дженаземи,— Али акъайны ондан аранъыз.

Истейлерми-ёкъмы, лякин о мытлакъа аякъчы, тешкилятчы, маслеатчы олмагъа тыраша.

«Мен халкънынъ хайырына да, шерине де барам», дей.

Айткъанларына коре, даа якъынларда Али акъай бедий авескярлар тёгерегине языладжакъ олгъан, лякин Селим онъа бираз даа беклемесини тевсие эткен.

Арасы ярым саат кечер-кечмез, Сервернинъ къыз къардашы кельгени хаберини Али акъай бутюн Къайракъташкъа даркъатып чыкъты.

Деллялджылыгъыны битирген сонъ, тюкянына къайтып кельди, ичериден къапынынъ шыртыны кечирип, кузьгю къаршысына кечти.

Сабадан тыраш олгъанына бакъмадан, текрар сакъалыны, мыйыгъыны тегизледи, тек-тюк сачларына одеколон пюскюртип, оларны чыплакъ къафа тасы устюне дане-дане джайдырды.

Бундан сонъ джиддий бир тавурнен кузьгюдеки суретине бакъты: озюнден гъает мемнюн къалды!

О, Серверни барып тападжакъ ве онынъ «къыз къардашыны» кореджек эди.

Лякин тюкяндан чыкъаджакъ арада кимдир къапыны къакъты.

Али акъай хошнутсызлыкънен:

% — Выходной! — деп сесленди.

— Ишлемейим.

— Али агъа, къапыны ачынъыз, тазе хабер бар.

— Кечиктинъ, къардашым, о хаберни мен озюм даркъаттым,— деди.

— Къапыны ачынъыз, ёкъса пешман олурсынъыз,— деп текрарлады Селим.

— Сиз даркъаткъан хаберге меним илявем бар.

Сенсация!

Али акъай Селимге чокъ инана къоймаса да, «сенсация» сёзю онынъ тынчлыгъыны бозьди ве о, истер-истемез, къапыны ачты.

Кир, гевезе.

Къана, айт корейим, лакъырдынъ джиддий бир шейим, ёкъса базар ошегими?

Селим индемеден кузьгю огюндеки креслогъа барып отурды, янакъларындаки сары тюклерни сыйпап, устагъа мерамыны бильдирди

— А-а, мына не!— деп созды Али акъай.

— Мени алдап тыраш олмакъ истейсинъми?

Тез ол, креслоны бошат, сенинъ авлагъан ахмагъынъ даа анадан догъмады.

Селим еринден къыбырдамады.

— Эль-эльни ювар, дегенлер, — деди о, — тыраш сизден, илявеси бизден.

Аджайип бир хабер кетирдим, эшитсенъиз шашып къалырсынъыз!

— Зевзекленме, бала, айтаджакъсынъмы — айта къой.

— Ягъма ёкъ сакъалымны кобюклеп, устранъызны эльге алмагъандже, агъызымны да ачмам, тилимни де ойнатмам

— Тилинъ къуругъайды,— деди Али акъай.

— Яхшы, сенинъ дегенинъ олсун, лякин акъылда тут: айтаджагъынъ мартавал бир шей олса, сакъалынъны ярым къалдырырым.

О, муштерисининъ сакъалыны кебюклеп, устрасыны эльге алгъан арада, Селим де икяесини башлады:

— Сиз даркъаткъан хаберни эшиткенимнен, эвге чаптым.

Кийинип-къушанайым да, барып Серверни тапайым, къардашынен таныш олайым, дедим.

Дедим амма, эвге барып, пенджереден бакъсам, не корейим, оданынъ ортасында бир пери долана.

Валлаи, керчектен пери!

Кирпиклери окъдай, къашлары зифтдай, козьлери десенъ эки эльмаз: парыл-парыл яналар.

Янакълары къандиль алма, дудакълары ал кирез, герданы исе шефтали!

— Сен, Селим, бираз къачырасынъ гъалиба,—деди Али акъай.

— Унутма, манъа бойле мартавал окъуйджакъ олсанъ, сакъалынъ ярым къалыр.

— Риджа этем, больменъиз, даа ялынъыз мукъаддемесини айттым, энди асылыны динъленъиз.

Онынъ дюльберлиги юрегиме ханджер олып сапланды.

Къысметим озь аякъларынен юрип кельген, деп къувандым.

Барып Али акъайгъа тыраш олайым да, къысметиме сонъ корюнирим, дедим.

Озюнъиз билесинъиз, сап-сары сакъалнен.

— Айтаджагъынъ бу эдими? — деп, Али акъай Селимнинъ джакъындаки устрасыны кери алды.

— Бар, къысметинъе кобюкли сакълнен корюль.

Башымы кутме, башымдаки сачтан чокъ ишим бар.

Селим тынмады:

— Дейджегим ёлгъа чыкътым.

Бир даа бакъсам, къаршыма Галина Ивановна дувлап кельмекте.

«Айше сиздеми?», деп сорады.

ёкъ, — дедим мен онъа, — биздеки башкъа бир къыздыр.

Мени арап кельген бир корюште юрегимни яралап ташлады.

Аптекагъа юрек иляджы алмагъа кетем.

Мен айтам, о куле.

— Сакът ол, бу сёзлерни Сервер эшитмесин, янгъан юрегинъни агъызынъдан тартып алыр,— дей.

— Ёргъанынъа коре аякъ узат, Айше Серверге кельди.

Мен неге огърагъанымны бильмедим:

— Сервернинъ къардашы дегенлери биздеки къызмы?

— О да насыл къардаштыр,— дей Галина Ивановна,— Айше Сервернинъ къардашы дегиль де...

Селим энъкъастан сусты.

Сабыры бурунындан чыкъаяткъан Али акъай:

— Тез ол, сонъуны айтчы!— деп ашыкътырды.

— Айше ким экен?

— Айше Сервернинъ нишанлысы экен! —деди Селим.

Деди де, абдырап къычырды:— Вай!

— Багъышла, къардашым, айткъан янъылыгъынъдан тап элим къалтырады.

Айды, бугуннинъ къазасы да шунынънен кечсин.

кесильген ерине йод силермиз, кечер-кетер...

Демек нишанлысы экен, ойлеми?

Худжур шей!

Мезардан къартбабанъ чыкъып кельди деселер де, тан бу къадар тааджипленмез эдим.

Я Нияр?

Нияр деп юре эдинъ де?

— Нияр отставкъагъа чыкъты!

Аферин онъа!

Юрек киби уфачыкъ бир ювагъа эки ыргъачы бульбуль сыгъармы?

Сач юлкъув дженки чыкъмасын деп, Нияр байрагъыны котерип, арабасыны кенаргъа чеккен.

Али акъайнынъ козьлюги буруны уджуна тюшти, бюрюшик дудагъында мыскъыл тебессюми ойнады.

— Нияр кене санъа къалдымы?

Хайырлайым!

Бу кересинде оны эльден къачырма.

«Эй сени къарт тильки, — деп океленди Селим—Ниярдан къалса-къалса ашагъан зыкъыларымнынъ юрек аджысы къалды, сен буны пек яхшы билесинъ.

Ондан умюдимни кескенимни де билесинъ.

Шай олгъанда не ичюн меним эски дертлеримни къозгъайсынъ?

Тилинъ къашынамы?

Кульмек истейсинъми?

Мына, пайынъны ал да, сонъ кулерсинъ».

— Ниярдан вазгечтим, келишмей,— деди Селим.

— Бу меселеде сабыр этеджек олам.

Сиз эвленгенде, бельки мен де нишан беририм-

— Сус, сус арсыз бала!—деп ачувланды Али акъай, — Сёйленме, ёкъса дудагъынъны да кесерим.

5

Айше, Къайракъташкъа кельгенининъ учюнджи куню едийыллыкъ мектепке оджалыкъкъа тайин этильди.

Онъа арифметика, алгебра ве геометрия дерслерини бердилер.

Энди отурып-турып дерске, омюринде биринджи кере япаджагъы оджалыкъ ишине азырланмакъ къалды.

О, шень-шерамет мектеп азбарындан кечеяткъанда, къаршысына Сервер чыкъып къалды.

О да эеджанлы эди.

— Ишинъ биттими, Айшечигим?

— деп сорады ве джевап беклемеден, онынъ элине япышты.

— Оджалыгъынъ хайырлы олсун!

Менде де янъылыкъ бар.

Даа шимдичик бутюн бригадамызнен Сабир Мухаммедовичте эдик.

Къуюны вакътындан эвель буравлап битиргенимиз ичюн он бешер кунь отпусканен мукяфатландыкъ.

Бир торба да пара алдым.

Бельки Андижангъа барып келирмиз?

Эвге керек оладжакъ шейлерни ондан алыр эдик...

Бу сёзлер Сервернинъ агъзындан шу дередже табиий олып чыкътылар ки, Айше де озюнинъ макъсадыны ачыкъ-ачыкътан айта къойды:

— Мен, Сервер, мында сенинъ ичюн кельдим...

Зан этсем, окъувым да къалмаз, ишим де олур.

Озюнъ бакь, насыл ляйыкъ корьсенъ, ойле япайыкъ.

Сервернинъ къуванчы юрегине сыгъмады: о, чокътан беклеген сёзлерини эшитти.

Иште олар, Айшенен Сервер, ёл бою кетелер.

Дюнья оларгъа даа да дюльбер, шенъ ве зевкълы олып корюле.

Ачыкъ кокте ялдагъан къыш кунеши, дерсинъ яз чиллеси кемалына кирди де, оларнынъ башы устюне алтын нурларыны сепе!

Ер юзюне тёшельген ап-акъ къар, бу нурларны акс эттиререк, дерсинъ оларгъа кулип, кулимсиреп къарай!

Ёлдан келип-кечкенлер де, негедир, къувансалар керек..

Аджеба ер юзюнде олардан да бахтлы адам бармы экен?

— Ёкъ, Андижангъа дегиль де, башта район меркезине, загске барырмыз! — деди Сервер.

— Машинагъа толушып кетермиз.

Менджесине ярындан кечи ёкъ.

Адильни, Борисни, Галина Ивановнаны янымызгъа алырмыз.

Никя къыйылгъанда шаат да керек экен.

Бирликтеки омюримизнинъ биринджи кунюнинъ шаатлары барсын бу достларымыз олсунлар.

— Я Нияр, Зарифе енге?

— Догъру, оларны да алырмыз.

Ондан да Андижангъа кетермиз.

Къайтып кельген сонъ эш-достларны чагъырып, Сабир Мухаммедовичнинъ эвинде зияфет акъшамы отькерирмиз.

Айше кульди.

— Зияфеттен сонъ сен ятакъханеге кетерсинъ, мен де Ниярларгъа барырым, ойлеми?

— Эндиден сонъ олюм бар, айрылыкъ ёкъ! — деп Сервер Ташкентте Айшенен корюшкенде айткъан сёзлерини текрарлады.

— Мушавереден сонъ Сабир Мухаммедович мени кабинетинде къалдырып, озь эвинден бир козь ода теклиф этти.

Янъы эв къурулып биткендже бизде отурырсыз, деди.

Разы олмасакъ, джаны агъыраджакъкъа ошай.

Багъышла, Айше, сенден сорамадан бу теклифке разы олдым.

Айше не ичюн разы олмасын?

Гульджианнен чокътан танышлар, Ташкентте апа-къардаш киби эдилер.

Языкъ, тюневин онынънен корюшемеди, Нияр Айшени озь эвлерине алып кетти.

— Яхшы, чокъ яхшы,— деди Айше.

— Демек ярын... омюр худжур шей экен!

Арзу эткен шейинъни айларнен, йылларнен беклейсинъ де, бунынъ сонъу-ахыры олмайджакъ деп тала башлагъанда, бирден пат этип огюнъе келип чыкъа.

Демек бизим арзлагъан кунюмиз де етип кельди...

— Кельди! — деди Сервер шадлыкънен.

— Ёкъ олсун асретлик!

Эндиден сонъ эвде козюмнинъ огюнде, ишде исе — хаялымда олурсынъ.

Бири-бириринин ъкъолтугъына кирген эки дживан, илеридеки омюрлери акъкъында юрек тельмирювинен пышылдашып, меркезий ёлгъа чыкътылар.

— Сервер, сен манъа хастаханени косьтер,— деди Айше,— Гульджиан апаны корьмек истейим.

Олар къурулып битмекте олгъан медениет сарайынынь огюне баргъан сонъ, сагъгъа бурулдылар.

Ернинъ де къулагъы бар дейлер.

Ярын саба загскъа кетиледжеги ве огюмюздеки базар куню Сабир Мухаммедовичнинъ эвинде той (эльбет, зияфет дегиль, той!) оладжагъы акъкъындаки хабер, бир чокъ илявелер ве ялдызламаларнен бербер Алининъ къулагъына келип чалынды.

Уйле маали эди.

Али акъай креслосындаки сонъки муштерининъ сакъалыны алып:

— Сиххатлер олсун! — деди де, алель-аджеле пальтосыны кийип, Адильнен Борисни къыдырмагъа кетти.

Къайракъташта кирип-чыкъмагъан муэссисеси, чайханасы ве тюкяны къалмады.

Ниает, оларны китапханеден барып тапты.

— Мында келинъиз! — деп Адильнен Борисни азбаргъа чагъырды.

— Эшиткениме коре, базар куню достунъызнынъ тою оладжакъ экен.

Чокъ яхшы, тебриклейим.

Тойгъа ляйыкъ йигиттир.

Келин де айтувлы къыз.

Лякин той оладжакъ деп, къол къавуштырып беклеп турайыкъмы?

Мен десем, той агъырлыгъыны тек бир Сервернинъ бойнуна къалдырмакъ олмаз.

Сиз онынъ достларысынъыз, бойле бир вакъытта...

Олар азбар ортасында обаланып къойылгъан тал кутюклерининъ устюне отурдылар.

Лакъырды ярым сааттен зияде девам этти.

Къозгъалгъан меселе эр кесттен зияде Борисни меракъландырды.

Достунынъ тоюны яраштырмакъ, гурьделештирмек эмели онынъ зенгин ве чевик хаялында эп янъы-янъы фикирлер догъурды.

Озюни «той устасы» сайгъан ве бу меселеде Бориснен Адильге «акъыл огретмеге» кельген Али акъай биле, Бориснинъ бири-биринен багълы ве олдукъча зевкълы теклифлерини эшитерек, агъызыны ачып къалды.

О, ялынъыз бир суаль берди:

— Тап бу къадар алекет котерип, яйгъара къопарсакъ, Сервер ачувланмазмы?

— Къандырырмыз,— деди Адиль.

— Амма шимдилик индемей турунъыз, тартынчакълыгъына барып, бутюн къурунтымызны бозар.

Юринъ, ишни Айрапетовдан башлайыкъ.

Айрапетовны автопаркънынъ азбарындаки шоферлер арасындан таптылар.

— Артём Михайлович, сизге буюк бир риджаиен кельдик! — деди Адиль.

— Мумкюн олса кабинетке кирейик.

— Буюрынъыз!

Автопарк бинасынынъ кучючик бир одасына кирдилер.

Онда беш-он дакъикъа эглендилер, лякин не акъкъында сырдашкъанлары алемге сыр олып къалды.

Ялынъыз къапыдан чыкъаяткъанда Айрапетов яшырынлыкъны эстен чыкъарып:

— Сервер ичюн бутюн автопаркны айдап чыкъмагъа азырым! — деп давушыны котерди.

Али акъай шеадет пармагъыны агъызына кетирип:

— Сус, эшитирлер, — деди.

Сонъ, ишареттен сёзге кечерек, тек бир субетдешлерине эшитиледжек тыныкъ бир давушнен девам этти: — Шофёрлерге айт, базар куню ишке янъы урбаларынен чыкъсынлар.

Озюнъ билесинъ, бу да байрам киби бир шейдир.

Джума эртеси акъшамы тырашкъа кельсинлер, тюкянны махсус олар ичюн ачарым.

Къана, шофёринъе айт да, бизни шеф колхозгъа алып барсын...

Экинджи куню сабасы, Сервер ве Айше дост-эшлеринен загске кетмеге азырлангъанда, о, биринджи автобускъа минип, къушлыкъ мааллеринде район меркезине барып етти.

Онда миллий чалгъы такъымынынъ устасы Чонтукъ Нафени тапып, Бориснен Адильнинъ авалесинен, чалгъыджыларны тойгъа пейледи.

Энди кери къайтмакъ керек эди.

Лякин автостанциягъа якълашаяткъанда Къайракъташ автобусы келе къалды ве ондан, Айшенен Серверни озгъарып кельген яшларнен бирге, Зарифе енге тюшти.

«Ой алла белянъны бергейди,— деп абдырады Али акъай.

— Барып да не ичюн кельгенимни дуйса, бутюн ишни хараплар.

Козьден чакильмесем олмайджакъ гъалиба.

— О, къарт дут терегининъ артына айланып, келиннен киевни сарып алгъан шаматалы сюрю кечип кеткендже, гизленип турды.

Сонъ, айны шу машинагъа минип, Кьайракъташкъа къайтты.

Бутюн ёл бою сол элининъ пармакъларыны сагъ элининъ пармагъынен къайыра берип, бугунь акъшам мушавереге чагъырыладжакъ акъсакълларны эсапкъа алды.

Бир пармагъы къайырылса, экинджиси котерильди: демек, акъылнен тертип этильген джедвельден бири чыкъарылып, экинджиси кирсетильди.

Бу иш онынъ дикъкъатыны шу дередже мешгъуль этти ки, шофер:

— Кельдик, тюшюнъиз! — демеген олса, бельки баягъы вакъыт даа козьлерини пармакъларындан алмаз эди.

Махрамкул ака азбарында эди.

Бир къач терекнинъ тюбюни къазып чапакълагъандан сонъ, тыныш алайым деп, алма терегининъ тюбюне чёкип отурды.

О, Серверге севимлиси кельгенини тюневин эшитти.

Шунынъ ичюн акъшам башындан эвине къапалып, гедже ярыларына къадар Серверни беклеп, бельки келиннен сюрип келирлер, деп умют этти.

Ойле де, онъа кельмей, даа кимге бараджакълар!

Къарт, тыштан эшитильген эр бир шытырдыгъа аякъкъа атылып турды, азбаргъа чыкъып бакъты.

Сервер кельмеди.

Беклемектен умюди кесильген Махрамкул ака соба артындаки миндерге узанды.

«Эвиме сюрип кельмеге чекингендир,

— деп озь тюшюнджелерине башкъа джерьян бермеге тырышты.

— Чагъырмакъ керек эди.

Оксюз балалар киби бири ятакъханеде экинджиси де эль эвинде къонгъан.

Аягъыма келирлер, деп кибирлендим.

Ёкъ, Сервер ойлелеринден дегильдир, юзь сюрмез.

Багъышла мени, огълум, ахмакълыгъыма бардым.

Ярын саба сизни мен озюм барып тапарым: къапым ачыкъ, тёрюм сизни беклей, дерим.

Меним де янъгъызлыгъым битер...

Менимки яшайышмы бу!

Эвде инсан сесине, инсан къокъусына асретим.

Джынлы олмасы не!

Етти энди, ич олмадым оларнынъ къуванчыны корейим.

Янымда, башым уджунда олсунлар.

Сеслерини, кулькюлерини эшитип, мен де къуванайым...

Ады Айше экен!

Адынен бар олсун.

Баре, козь къыйыгъындан олса да, келинни корьсе эдим.

Ола билир, Сарваргъа хаяллангъан келиниме ошайдыр...

Бельки урбалары да бири-бирине келишир».

Къарт миндерден турып, янаша одагъа кирди.

Джез къуршавлы сандыкънынъ устюндеки ёргъанларны алып, онынъ къапагъыны ачты: сандыкъ агъызынадже къыз урбалары ве джиезинен толу эди.

О, узбеклерде секиз тепкелик адынен мешур олгъан мавы атлас антерни элине алып, оны къуванчнен сейир этти.

Электрик ярыгъында къартнынь козьлери де шу атлас киби парылдады.

Сонъ, экинджи, учюнджи, дёртюнджи антерлерни чыкъарды.

Олар Маргилан атласындан ве шалисинден тикильген сантырач къафтанлар эдилер.

Бундан сонъ бир къач данс чембер, къыйыкъ, юн шал, бир чифт де галошлы месть чыкъарды.

Оларгъа бакъкъан сайын къартнынъ юзю де бу эль тийсетильмеген янъы шейлер киби тазерип, шырныкълы бир тебессюмнен орьтюльди.

Урбаларны бакъып чыкъкъан сонъ, сандыкънынъ тюбюндеки-килим ве сюзанелер астындан уфачыкъ бир къуту алып, оны ярыкъкъа кетирип ачты.

Онда, огълу ичюн хаяллангъан келинчекнинъ билезликлери, пускюлли кумюш сыргъалары ве алтын юзюги сакълы эди...

Къарт баягъы вакъыт аякъ устюнде хаялланып къалды.

Нарын юзю шу дередже муляйимлешти ки, онъа бакъып сукъланмамакъ мумкюн дегиль эди.

О, бутюн бу урбаларны, хаялнен Айшеге кийсетти, онынъ пармагъына юзюк кечирди...

Бугунь саба тёшегинден тургъанынен, ятакъханеге кетти.

Лякин бу балабан эвнинъ экинджи къатына котерилеяткъанда, онынъ огюне апансыздан Елизавета Карповна чыкъып къалды.

— Серверге кельдинъизми? — деп сорады о.

— Сервер озюнинъ достларынен даа демин Зарифе енгенинъ эвине кеттилер.

Бир тедариклери олса керек, эвден кийинип-къушанып чыкътылар.

Махрамкул ака бир джан олып, Зарифе енгенинъ эвине барып етти.

Къапы бекли эди!

«Кунюм онъайтсызлыкътан башлады,— деп окюнди о.

— Сабадан къайда кеттилер?

Бу къадыннынъ айткъаны насыл тедариктир?»

Къарт идаре бетке адымлады.

Лякин къапынынъ сапыны тутып ичери кирейим дегенде, онынъ артындан пышнап-чапып кельген Анифе:

— Кеттилер, автобускъа толып кеттилер,— деди.

— Мен де кетеджек эдим амма, бухгалтеримиз разы олмады.

Йыллыкъ отчётны битирмек керек, дей.

Бу сёзлерни айтаракъ, Анифе ичери сокъулмакъ истеди.

— Токъта, къызым, ашыкъма.

Сеиниъ айткъанынъ недир: ким кетти, къайда кеттилер?

Анифе шашкъын-шашкъын къарткъа бакъты:

— Ким олсун, келиннен киев!

Янларына беш-он адам алып, загске кеттилер.

Бутюн Къайракъташ озгъарды.

Нияр да кетеджек экен, лякин ие ичюндир бильмем, кечикти...

Селим де кетти.

— Анифе сырытып кульди.

— Барып бакъайым, совет «моллалары» никяны насыл къыя экенлер, деди.

Базар куню той.

Чокътан ойнамагъан эдим, баре...

Махрамкул аканынъ юзю кедернен орьтюльди.

— Той кийминиъ эвинде оладжакъ?..

— Вай джаным Махрамкул ака, сизнинъ ич бир шейден хаберинъиз ёкъ экен де!

Той директорнынъ эвинде оладжакъ.

Севинчи гъайрыдан кедерге айлангъан къарт, гъамлы бир алда эвине къайтып кельди.

Лякин мында да баш урмагъа ер тапамады.

Уйлегедже бош одалар ичинде тарсыкъып-доланып юрьди, омюринде биринджи кере талийине окюнди...

Ниает, олдурамады, софадаки кетменни алып, азбаргъа чыкъты, юрегини ишнен басыштырмакъ истеди.

Учь терекнинъ тюбюни чанакълады, лякин дёртюнджисине кельгенде бирден бели сызлады, эллери такъаттан кесильди.

Иште о алма тереги тюбюне чёккенде, ювадаки акъбашнынъ урьмесинен, Али акъайнынъ азбар къапы аралыгъындан багъырмасы бир олды,

— Эй, Махрамкул, копегинъни бакъ.

Олар эвге кирдилер.

Бербер Али, Серверни озь эвляды киби севген Махрамкул аканынъ рухий вазиетини пек яхшы бильгенинден, мерамыны ачыкътан-ачыкъ айтып ташлады:

— Сервернинъ тою директорымызнынъ эвинде оладжакъ экен.

Чокъ яхшы.

Сабир Мухаммедовичнинъ бу алидженаплыгъыны тебриклемек мумкюн.

Лякин онынъ эки одалыкъ эвинде къач адам сыгъар?

Тек бир чалгъыджыларнынъ озьлери еди адам!

Я мусафирлер?

Чалгъы-чагъана олгъан ерде ойнамагъа истегенлер де тапылыр.

Оюнсыз-йырсыз той олурмы?

Лякин къайда ойналар?

Онда азбар да ёкъ.

Айса не япмалы?

Биз, чокъ тюшюнип-ташынгъан сонъ, сизнинъ эвинъизни мунасип корьдик.

Одаларынъ бом-бош, шималинден эскен ель дженюбинден чыкъып кете.

Азбарынъда да ат ойнатмакъ мумкюн.

Эгер сен разы олсанъ...

Али акъай сёзюнинъ девамыны агъызында къалдырып, ири, оппа козьлерини Махрамкул акагъа тикти.

Сокъурнынъ тилеги эки козь дегенлер, къарт да озь къайгъысындан башлады:

— Эки куньден берли Серверни дёрткозьнен беклейим.

Эвимни теклиф этеджек эдим.

Кельмеди, корюльмеди...

Онъа джаным агъырды.

Бильмейим, тартынамы, бийсинмейми...

Махрамкул аканынъ джевабынен джесаретленген бербер Али:

— Олды, олды! — деди.

— О якъыны манъа къалдыр, мен япарым.

Планым азыр.

Бугунь акъшам акъсакъалларымызны топлармыз, тойнынъ мында оладжагъы, келиннен киевнинъ мында яшайджакълары акъкъында къарар чыкъарырмыз.

Тербиели баладыр, дегенимизден чыкъмаз.

Амма барып да ёкъ-мокъ дейджек олса, оны ортамызгъа алып ойле бир зыкъы чекермиз ки...

Сонъ, насыл, разысынъмы?

— Махрамкул ака индемеди.

Серверним истегине багълы бир меселенинъ къартлар тарафындан аль этильмесининъ кереклигине акъыл кестирамады.

Али акъай исе онынъ индемезлигини разылыкъ сайып, аякъакъа турды.

— Акъшам олаятыр, давранмакъ керек.

Сен, Махрамкул, чай къайнат.

Чай азыр олгъандже, мен де къартларны йыгъып келирим.

Арасы бир саат кечер-кечмез таякълы ве таякъсыз акъсакъаллар бирер-экишер Махрамкул аканынъ эвине толуштылар.

Ёрулмакъ бильмез Али акъай исе сонъки, он бириндживи къапыны къакъып, риджасыны бильдирген сонъ, ятакъханеге келип кирди.

Онда Елизавета Карповнаны кенаргъа чекип, буюк бир сыр бильдирир киби, онынъ къулагъына фысылдады:

— Серверге айт, загстен къайтып кельгени киби Махрамкул аканынъ эвине кельсин.

— Кейфсизленди ёкъса?

— Эльбет, кейфсизленди заваллы.

Тёшекте ята.

Бу акъта Зарифе енгеге агъыз ачма, яйгъара къопарыр.

Онъа озюм айтарым.

Лякин онынъ иши бунынънен де битмеди.

Идаренинъ огюнден кечип, Махрамкул аканынъ эвине буруладжакъта, акълына гъафлеттен янъы бир фикир кельди:

«Я Николай Васильевич?

О да урьметли акъсакъаллардан бири дегильми?

Эм тек бир сакъалы дегиль, башы да ап-акъ!

Аз къалды унута яздым.

Лякин келирми экен?».

Николай Васильевични къандырмакъ ичюн тешвикъат керек олмады.

Къартларнынъ мушавереси оны да меракъландырды.

Юрегине бираз агъыр кельсе де:

«къартлар джедвелиие киргеним! — деп кулюмсиреди.

— Даа тюневин дер комсомол яшлардан бири эдим.

Вакъыт сени!

Козь ачып юмгъандже кечип кетти.

«Акъранларым» озьлеринен олмамны ляйыкъ корьгенлер.

Чокъ яхшы.

Барайым, ал-эвалларыны, билейим».

— Юрюнъ, кеттик! — деди Николай Васильевич.

Олар ёлгъа чыкътылар.

Секретарьнен берабер адымламагъа тырышкъан Али акъай, козьлерини ёлдан келип-кечкенлерге фырландырды: бакъынъыз, корюнъиз, Али Хатипович секретарьнынъ озюнен кете!

Къартлар Николай Васильевични аякъкъа турып къаршыладылар.

Онынънен къол тутуштылар, узун-узадие ондан ал-хатыр сорадылар.

Урф-адетче сорашувлар, умумий лакъырдылар биткен сонъ, Николай Васильевич Али акъайгъа мураджаатта булунды:

— Энди сиз айтынъыз, келин-киевнинъ тоюны яраштырмакъ ичюн биз къартлардан не талап олуна?

Янъылмасам, мында топлашувымызнынъ макъсады бу олса керек.

— О, къартларгъа бакъты.

— Айткъаным догърумы, мутерем акъсакъаллар?

Олар бир агъыздан:

— Догъру, догъру,— деп джевапландылар.

Махрамкул ака мусафирлерге чайниктен чай сюзген арада, бербер Али багъдаш къурып ерлешти де, сёзлерини сабырнен, дане-дане тёкмеге башлады:

— Мутебер акъсакъаллар!

Къасабамызнынь севимли адамы Сервер Арсланов озь омюрини ве юрегини экинджи бир шахснен, яни Айше Къуртбединованынъ омюр ве юрегинен багъламакъ истеген.

Не дейим, мурадларына наиль олсунлар.

Бильсенъиз керек, киев бала йигитлеримизнинъ энъ метинлисидир.

Шунынъ ичюн йигитине коре де тою олмалы!

Мен керчектен той япмакъ тарафдарым.

Бутюн Къайракъташ шенъленсин, давулымызнынъ давушы тап Андижангъа эшитильсин.

Сиз бунъа не дейсинъиз, джемаат?

Дегенлерим догърумы?

— Али акъай ортагъа ташлагъан бу суалине озю джевап берди: — Чокъ догъру!

Лякин директорымызнынъ кучючик эвинде насыл той ола билир?

Онда айланмагъа да ер ёкъ.

Пакъыл киби келиннен киевимиз де анадан догъма етимлер: не эвлери, не тёшеклери, ве не де чанакъ-чёльмеклери бар.

Дейик, бир ай, он ай директорнынъ эвинде яшарлар, онынъ барындан-ёкъындан файдаланырлар я сонъ?

Эль атына минген тез тюшер дегенлер...

Махрамкул ака артыкъ даянамады:

— Токъта, токъта уста,— деп онынъ сёзюни больди.

— Лафынъны пек яхшы башладынъ амма, сонъундан дадыны къачырдынъ.

«Етим» деп, Серверни акъаретлеме, къаш якъаджакъ олып, козь чыкъарырсынъ, Сервернинъ джаны агъырыр.

Бизим заманымызда эль-аягъы ишлеп тургъан азнавур киби сагълам йигит етим ола билирми?

Бу «етим» даа тюневин юз он бешинджи къую ичюн он эки бинъ кумюш мукяфат алгъан да!

Эманет кассасында онынъ десте-десте акъчалары ята да!

Бей сарайы киби джаным-джаным эвини, ах-вах демеден, эль баласына багъышлап берди де!

Бойле шей «етим» адамнынъ элинден келирми?

Келин де факъыр дегильдир, мында оджалыкъкъа кельген, тезден бинъликлернен ойнайджакь.

Серверде эр шей бар: акъыл да, виджадан да, кучь де!

Даа дегенде, эви де бар, эви ичинде тёшеги-ястыгъы да, кедиги-кийдиги де бар!

Зан этсем, Къайракьташта ондан бай киши ёкътыр.

Бутюн беля шунда ки, бу бай адам чокътан берли онынъ ичюн тутулгъан бу эвни бийсинмез ве яхут азыр эвге кочьмекни шанына сыгъдырмаз, деп къоркъам.

Акъсакъаллар!

Николай Васильевич!

Сизге ялварып айтам: Серверни къандырынъыз, тоюны мына бу эвде япсын, келиннен мында кочип отурсынлар.

Эминим, онынъ бу эвге де, манъа да ихтияджы ёкътыр, лякин мен онынъ озюне де, сесине де мухтаджым.

Эр даим янымда, эвимде олмасыны истейим.

Элял сют эмген бу балагъа тувгъан эвлядым киби исиндим.

Кочьсюнлер, къабиристан тынчлыгъы баскъан бу эвге кулькю ве шенълик кетирсинлер.

Оларгъа бакъып мен де шенъленейим...

Ичеридекилер сустылар.

Къартнынъ ялварып айткъан сёзлери Николай Васильевичнинъ юрегини шу дередже къозгъады ки, о, еринден турып, онынъ манълайындан, козьлеринден опеджеги кельди.

— Махрамкул ака, сизинъ алидженап арзуларынъызны ялынъыз алгъышламакъ мумкюн,— деди о.

— Лякин сёзюнъизде аз бучукъ янъылдынъыз: Сервер де сизге рухджа мухтадждыр.

Зан этсем сизни о бабасы ерине коре.

Ола билер, сизге къошулмакъ фикири онынъ акъылына да кельгендир, лякин утанчакъ бир йигит олгъанындан, къартнынъ тынчлыгъыны бозмайым, башына мусаллат олмайым, деп тюшюнгендир.

Теклифинъизни эшитсе, къувана-къувана разы олур.

Сиз не дейсинъиз, акъсакъаллар, айткъаным догъруму?

Къартлар бири-бирини болип, онынъ сёзлерини тасдыкъламагъа ашыкътылар:

— Догъру, разы олур!

— Не ичюн разы олмасын, бири-бирине чокъ ляйыкълар!

— Оларгъа бир аиле олып яшамакъ къысмет олсун!

Николай Васильевич екюн чекерек:

— Демек, анълаштыкъ,— деди.

— Ярын саба бир къач акъсакъал топланып, Сервернен сёйлеширмиз.

Сен, къартым, къайгъырма, той сенинъ эвинъде олур.

Ярдым да этермиз.

Райпотребсоюзгъа барып, тойлыкъ пиринч ве май тапмакъны озь бойнума алам.

Сен пилавны чокъча азырла ве бизни тойгъа чагъырмагъа унунтма.

Кулюштилер.

Бербер Али Махрамкул аканынъ балаларджасына къувангъаныны сейир этип:

«Сервер келип къалмаса эди,— деп элесленди.

— «Хастанынъ» рушенлигини корьсе, резиль масхара олурым, тез кельсин деп, бираз къачырдым гъалиба».

Али акъайнынъ акъылына апансыздан келип сокъулгъан бу фикир, онынъ къартлыкътан орьселенген, джалсызлангъан юрегини сачмагъа тюшкен балыкъдай чапаландырды.

Лякин шунъа бакъмадан, секретарь ве акъсакъаллар огюнде къопаймакъ истеги, онъа юрек делялетини де унуттырды: о, агъыз патлатып, чалгъы такъымы сымарлагъаныны, Айрапетовнен келишильгенини, тойда ат минип чыкъаджакъ яшларнынъ джедвели тертип этильгенини айтты.

Ичкеридекилер бири-бирине бакъып кулюштилер.

Айретте къалгъан Николай Васильевич:

— Али Хатипович, атларны къайдан аладжакъсынъыз? — деп сорады.

— Бу ишлерден Сервернинъ хабери бармы?

Сакъынгъан козьге чёп тюшер дегенлери догъру экен.

Али акъай джевап береджек олып, агъыз ачайым дегенде, яваштан къапы ачылып, ичери Сервер кирди.

О, сонъ дередже эеджанлы эди.

Миндерлер устюне багъдаш къурып отургъан къартларны ве Николай Васильевични корьгенинен, теляшланувы даа зияде артты.

Къартнынъ вазиети агъыр олмалы, деп теренден кокюс кечирди.

Лякин ичеридекилерни бирме-бир сюзип чыкъкъан козьлерине соба артындаки «хаста» илишкенинен, юрегине къуванч шербети тёкюльгендай олды.

О, Али акъайгъа чевирилип:

— Я сиз, Али Хатиповнч, Елизавета Карповнагъа Махрамкул аканы...— деп опькеленеджекте, Али акъай онынъ сёзюни агъзындан алып:

— Ялан экен къардашым, мени шашмалаттылар,— деди де, озь яланыны къолайлыкънен башкъаларынынъ устюне атты.

— Эль агъзына элли аршын без етмезден тургъанлар, пире акъсырса, боран къопты деп чыкъаралар...

Инсанлыкъ алыдыр, бельки бираз кейфсизленгендир.

— Ичеридекилер эки арадаки бу худжур лакъырдыдан ич бир шей анъламадылар.

Али акъай исе оларнынъ суаль бериджи козьлерини эслемегенден олып, лакъырдыны башкъа мевзугъа чевирмеге ашыкъты.

— Кельгенинъ чокъ яхшы олды, Сервер, даа шимдичик сени анъгъан эдик.

Меселе шунда ки...

Къартлар ве Сервер Махрамкул аканен сагълыкълашып, азбар къапыдан чыкътылар.

Али акъай аселет аркъада къалып, Махрамкул аканынъ янына кельди.

— Насыл, айткъаным олдымы? — деп ырджайып кульди.

— Энди огълунънынъ якъасыны бошама, тойгъа пара аджымасын, адам чокъ оладжакъкъа ошай.

Къуванчындан тап башы айлангъан Махрамкул ака:

— Эльбет, йигитине коре тою олмалы! — деп Али акъайнынъ манъа айткъан сёзлерини текрарлады.

— Шакъамы я, омюримде биринджи кере эвиме келин тюшюреджем!

Олар ичюн парамны да, малымны да аджымам.

Элял олсун!

Сен, уста, ярынки ишинъ аджеле олмаса, сабадан кель де, берабер той азырлыгъына башлайыкъ.

— Танъда мени бекле.

Айды, геджелер хайыр!

7

7

Кунешли къыш кунюне къувангъан къайракъташлылар эрте саба сокъакъларгъа тёкюльдилер.

Чокъкъа бармадан оларнынъ дикъкъатларыны худжур бир адисе джельп этти: кок юзюнде апансыздан уфакъ бир самолёт пейда олып, Къайракъташнынъ устюнде долана башлады.

Эм шу дередже алчакътан учты ки, бойле гурультиге алышмагъан тавукълар дерал кумеслерине чапыштылар, копеклер кокке къарап улудылар.

Самолёт апансыздан пейда олгъаны киби, бир къач дакъикъа авада айлангъан сонъ, бирден шимальге догъру юкселип, къырларнынъ артына синъип кетти.

Лякин кезинтиге чыкъкъанлар самолёт акъкъындаки лакъырдыдан башкъа мевзугъа кечер-кечмез, о къайдадан корюльди: къыр этегиндеки тогъайнынъ устюнден къарталдай тайгъалап, парашютке илинген бир шей ташлады.

Сокъакътаки балалар, яшлар ве шу джумледен Бориснен Селим, сес-шамата къопарып, тогъайгъа чапып кеттилер.

Лякин ер юзю ап-акъ олгъанындан, къулан тогъайны дёрт долансалар да, парашютни тапамадылар.

Селим янъы потиклерининъ сылангъанына языкъсынып:

— Борис, къайтайыкъ дост, бельки Серверге керек олып къалырмыз, — деди.

— Самолёттан ташлангъан шейни къар иригинден сонъ келип бакъармыз.

— Сен шашырдынъмы не мараз?

Ерге бош чувал ташламагъандырлар, адам я да муим бир шей олса керек.

Селим араштырмакънынъ файдасызлыгъы акъкъында бир шейлер айтаджакъ олса да, тамам бу арада джап кенарындаки балалардан бири:

— Борис агъа, дередеки къар къыбырдана! — деп къычырды.

Онда, къую агъызы киби олгъан къарнынъ тюбюнде, недир, чапаланмакъта эди.

Борис джаптан ашагъы адымлады.

— Юринъ, дереге тюшейик!

Яшлар ве балалар эль-аякъларынен къар ичинден ёл ачып, дереге саркътылар.

Борис боюнынъ узунлыгъындан файдаланып, огден кетти ве тепренмекте олгъан къар оюгъыны эллеринен къармаламагъа башлады.

Бирден:

— Парашют!—деп багъырды ве къар тюбюнден бир топ йип тартып чыкъарды.

— Къана, йиплерге япышынъыз!

Агъыр шейге ошай.

Айды, тарттыкъ: бир, эки, учь!..

Бир даа...

Парашютнен бирге, эль ве аякълары йиплерге чырмалгъан бир адамны тартып чыкъардылар.

Лякин бу адам баштан-аякъ къаргъа булгъалангъанындан, онынъ ким олгъаныны анълап оламадылар.

Яшларнынъ ярдымынен аякъкъа тургъан парашютчи, енълеринен бетини сюртти, юмрукъларынен козьлерини окъалады, лякин агъызыны ачмады.

Сабыры тюкенген Борис:

— Эй, бейнадем огълу, сен кимсинъ, къайдан ве не ичюн кельдинъ?—деп сорады.

— Спортсмен олсанъ, къоймагъа башкъа бир ер тапмадынъмы?

Озь талийинъни кимге ишандынъ?

Парашютчи, зорнен олса да, кирпиклери бузлагъан козьлерини ачты, къып-къызыл кесильген дудакъларынен джылмайып кульди.

— Мераба, Борис!

Селим, санъа да мераба!

Танымадынъызмы?..

Заваллы Амет!

Селимнинъ сёзюне уйып, къар иригендже беклеген олсалар, аджеба сенинъ алынъ не олур эди?

Амет, достчыгъым, сенсинъми?— деп, Борис эллеринен оны къучакълап алды, буюк бир асретлик ве къуванчнен онынъ манълайындан, козьлеринден, янакъларындан опьти.

— Тойгъа кельдинъми?

— Тойгъа! — деди Амет ве бирден тизлерине япышты.

— Агъырамы?

— Агъырмай, бурчанлай.

Тиз къапагъым парча-кесек олса керек.

Ат башынен лётчик башына нелер кельмез!

Айды, къолтукъларымдан тутынъыз да, бу къадемсиз къабирден чыкъайым.

Сейтабла парашютни юкледи.

Бориснен Селим Аметни эки якътан къолтукълап, джапнынъ къыргъагъына чыкъардылар.

— Энди озюм кетерим,— деди о.

— Мересьев аякъсыз юре, мен бир аякънен юремем ёкъса?

Къар ичинден ачылгъан ёл тар олгъанындан, Амет акъсай-акъсай огден кетти, онынъ артындан Борис, Селим ве башкъалары кельдилер.

Бундан учь кунь эвель Борис Сервернинъ адындан Аметке телеграмма чеккенде, достуны артыкъ кульмейджегине, онынънен йигитлерджесине лакъырды этеджегине озь-озюне сёз берген эди.

Лякин мына шимди, сюрюне-абына кеткен мешин шлёмлы, бол-сал урбалы Аметни коре тура, тилини тыямады:

— Амет, штанынъ пек узун.

— Лётчик формасы!—деп джевапланды о.

— Штанынъа сюрюнмейсинъми?

— Чамур авада балакъларымны чызмамнынъ къонучларына тыкъам.

— Кителинъ де тап тизлеринъе тюшкен.

— Форма!

Учкъанда этеклерини штаныма тыкъам.

— Сизде эр шей алмалы-салмалы экен де!— деп кульди Борис.

Амет индемеди.

— Насыл машинада ишлейсинъ?

— Граждан авиациясында самолётнен юк ташыйым.

— Самолётынъ дёрт копчеклими?

Амет тарс токъталып, кери чевирильди.

— Сервер айттымы?

— Онынъ къашлары чатылды, ешиль козьлери къысылды, лякин сёгюнейим деп агъыз ачаджакъта, бирден кулип йиберди.

— Догъру, самолётым дёрт копчеклидир — бензовоз.

Лякин учмагъа да огренем.

Ташкентке барып тюшкенимден берли авиаклубкъа къатнайым.

Инструкторнен беш кере авагъа котерильдим, тезден мустакъиль учушкъа чыкъаджам.

— Кене тюшюнъдеми?

— ёкъ, бу кересинде эсимде!— деди Амет гъурурнен.

— Эвельден мен тек хаяллана эдим, амма шимди ишке кириштим: окъуйым, огренем!

Керчектен лётчик оладжам!

Энъ яхшы курсантлардан сайылам.

% Отличник!

Шунынъ ичюн де начальнигимиз тойгъа кельмеге махсус самолёт берди.

Олар кулюше-кулюше Къайракъташнынъ сокъакъларына келип кирдилер.

Балалардан «лётчик Аметнинъ» кельгенини анълагъан Къайракъташлылар, тонтон олып, оны къаршылып чыкътылар, элини сыкътылар ал-эвалыны сорадылар.

Амет исе озюни куннинъ къараманы сайып (шакъамы я: тойгъа самолётнен кельди, парашютнен тюшти, тизини яралады!), бирге он къошаракъ, чевре якътан ягъгъан суаллерге джевап берди.

Олар, токътала-токътала, меркезий сокъакъкъа келип чыкътылар.

— Насыл, бегенесинъми?—деп сорады Борис.

— Ташкентке кеткенинъе пешман олмадынъмы?

Аметнинь козьлерине къаршыдан кельмекте олгъан бир къыз чалынды.

— Вай анайчыгъым, меним корьгеним недир?— деп эллерини джайып алды.

— Бу Ташкентли къыз мында не япа?

Борис, достчыгъым, анавы келеяткъан шляпалы къыз меним Зоечкамнынъ достудыр.

Сени иште онынънен таныш этеджек эдим.

Юр, янына барайыкъ!

Амет буюк бир незакетнен къызнынъ элини сыкъып, ал-хатрини сорап, онъа достларыны такъдим этти:

— Таныш олунъыз: мына бусы Борис Речевскийдир.

Къайракъташнынъ мешур буравджысы!

Хатиринъде олса, Ташкентте корюшкенде сизге мына бу йигитни макътагъан эдим.

Мына бусы да Селим Къатыкъчиев!

Зенааты бухгалтерлик, иши артистлик...

Айше озюни тутамагъанындан, къакъылдап кульди.

Онъа бакъып Бориснен Селим де къахкъаха котердилер.

Тек бир Амет шашмалап къалды.

— Не олды, не кулесинъиз? — деп ачувланды.

— Ташкенттен кельген къызга анъкъавлыгъынъызны косьтермек истейсизми?

— Кечиктинъ, достум, — деди Борис, — бизни бу къызнен башта Сервер таныш этти.

Энди сен озюнъ де таныш ол: бу къыз Сервернинъ нишанлысы Айше Сеитовнадыр!

Аметнинъ ешиль козьлери самайларынадже керилип, шашкъынлыкънен парылдадылар.

— Ана санъа бир шей дaa!

Гъалиба пусламны шашырдым.

Мен Зоечкагъа Къайракъташкъа кетеджегимни айткъанда, о: мен де онда тойгъа чагъыртувлым, аламнынъ къызына агъасы той япа экен, деди.

Алдады, десе...

Дейик «аласынынъ къызы» сенсинъ, я агъанъ ким ола?

Аля дaa кулькюден айынамагъан Айше:

— Сервер!—деди.

— Сервер?!

Демек Сервер эм оджа, эм къоджа, ойлеми?

— Зухра Серверни агъам деп биле.

Сырымны бильдиреджек эдим амма, ёлгъа чыкъаджакъта онынънен корюшемедим.

Зухра келеджекми?

Мен онъа да, Мавлян акагъа да телеграмма ёллагъан эдим.

— Келеджек,— деди Амет.

— Яныма алайым дедим амма, аэроклубнынъ складында оны котере биледжек юк парашюты тапылмады.

Не япайым, ерге озь аякъларынен къонгъан самолёткъа билет алып бердим.

Къана, кельсин де, айнеджи тилькиге «аласынынъ» къызыны да, шу къызнынъ «агъасыны» да, торгъайнынъ къонгъан ерини де косьтерейим.

Къолтугъында бокъчасы олгъан Али акъай пышнай-пышнай оларнынъ янына келип токъталды.

— Хош кельдинъ, къардашым!— деп Али акъай сувукъкъанлыкънен Аметнинъ элини сыкъты.

Сонъ, Бориске айланды.

— Бойле олмаз да къардашым!

Той менимки олса эди, не исе, лякин сенинъ достунъ эвлене де!

Берабер башладыкъ, келинъ, шу ишни берабер битирейик.

Валлаи, сени тапкъандже, анамнынъ эмизген сютю бурунымдан кельди.

Даа демин шеф колхозымызнынъ учь йигити он беш ат джетип кельдилер.

Машалла реиске, сёзюнден къайтмады.

Демек, он эки адам даа керек.

Аткъа минеджек йигитлеринъ азырмы?

— Азырлар!—деди Борис къуванчнен.

— Чокъ яхшы.

Мынавы бокъчаны ал.

Ичиндеки явлукъларны атларнынъ башларына багъларсынъыз.

Меним бахшышымдыр.

Айды, джёне.

Яшлар кеткен сонъ Али акъай джебинден косьтекли саатыны чыкъарды, чыкъылдатып онынъ къапагъыны ачты, сааткъа бакъып башыны хошнутсызлыкънен саллады ве ялынъыз бундан сонъ козьлерини Айшеге котерип:

— Айше ханым, сенинъ де вакътынъ кельди!—деди.

— Давран: саат он эки олаятыр.

Галя эвде сени беклей.

Вакъыт!

Демек Айшенинъ де вакъты кельди!...

Шимдигедже бу акъта тюшюнмектен къачынгъан Айше, «вакъыт» сёзюни эшиткенинен, эти-тени чымырдады, дюньяда джандан азизини джойгъан адамдай ынджынды, юреги санчып-санчып сызлады.

«Не ичюн кельдим, не ичюн разы олдым,— деп окюнгендай олды,—ич олмадым бир ай даа, бир бучукъ ай даа беклемек мумкюн дегиль эдими?..».

— Давран, къызым, беклейдирлер!—деп ашыкътырды Али акъай.

Сабадан берли шенъ-шерамет юрген Айшенинъ ичи, багъыры кюйгендай олды.

О, башыны салындырып, яваш-яваш Андрей Павловичнинъ эвине кетти.

8

— Кельдинъми, джанчыгъым?—деп Галина Ивановна Айшени босагъада къаршылап алды.

— Келинимиз Къайракъташтан къачкъандыр беллеп, шубелене башлагъан эдик.

— Мектепте эдим,— деди Айше,— дерслеримнинъ джедвелини язып алдым.

— Вай, джаным, той куню сен де огърашмагъа шей тапкъансынъ.

Юр, ичери кирейик.

Галина Ивановна оны арттаки одагъа кирсетти.

Зинаида Фёдоровна, Гульджиан, Реан ва башкъалары Айшени невбет-невбет къучакълап, оны тувгъан эвлятлары киби назладылар.

Айше Зинаида Фёдоровнадан Ниярны сорады.

— Бираз тавы ёкъ,— деди о,— башы агъыра экен.

Акъшам устю тойгъа келеджек.

Сен, къызым, энъ бегенген къафтанынъны чыкъар да, кийинмеге башла.

Ёлгъа чыкъмагъа вакъыт олаятыр.

Биз сени аятта беклермиз.

Къадынлар чыкътылар.

Ичериде Галина Ивановнанен Айше къалды.

— Сен, Айшечигим, Зинаида Фёдоровнанынъ айткъанларына къулакъ асма, къартайды заваллы, нишанлы къыз насыл бир антер киеджеги хатиринден чыкъкъан.

Билип къал тувгъаным, эндиден сонъ Сервернинъ зевкъына уйып иш тутаджакъсынъ.

О насыл тюс севе?

— Мавы...

— Айса мавы антеринъни кий.

Айше Ташкенттен кетирген чемоданыны ачып, кийинмеге башлады.

«Языкъ, бир эли ёкъ, ондан башкъа бу къыз дюльберлер сергисинде мытлакъа биринджиликни къазаныр эди» деп къыймет кести.

— Айше, пудра ве боя комод устюндедир.

— Къулланмайым.

— Къулланмасанъ да оладжакъ.

Табиат сени алемни айретте къалдырмакъ ичюн яраткъан.

Бетинъдеки лекелерден де эсер къалмагъан.

Косметика экимине баргъандырсынъ да!

— Бардым...— деди Айше утана-утана.

— Кель, сачларынъны мен орейим.

— Сиз де гузеллешкен ве толулашкъансынъыз.

Ташкентте корюшкенде бойле дегиль эдинъиз.

Айшенинъ сачлары орюлеяткъан арада, ичери Зарифе енге сюрип кирди.

— Къана, къызым, устюнъдеки урбаларынъны чыкъар да, мына буларны кий! — деп къолтугъындаки балабан бокъчаны ерге ташлады.

— Махрамкул аканынъ махсус санъа ёллагъан бахшышыдыр.

«Келинимни мына бу урбаларда корьмек истейим», деди.

Киймесенъ, джаны агъырыр.

Къувандыр гъарипни.

Азбардан машина гурюльтилери, ат патырдылары, онларнен адамнынъ сес-шаматасы эшитильди.

Айше:

— Бу насыл шейдир?—деп тааджипленди.

— Насыл шей олсун,— деди Зарифе енге,— сени алмагъа кельдилер.

Тоюмыз керчектен той олды.

Бутюн Къайракъташ аякъкъа турды.

Ана, эшитесинъми, чалгъы да кельди.

Бокъчаны чезеяткъан Галина Ивановна:

— Мындаки де мавы атлас! — деп севинди.

— Бу бокъчада нелер-нелер ёкъ: устюнъе киймеге де, элинъе, къулагъынъа такъмагъа да...

Айшенинъ кедери яваш-яваш севинчине айланды.

О, алидженаплыкъларынынъ сонъу-сынъыры олмагъан бу саде совет адамлары ичюн къуванды.

Эм, акъикъатен, Айше я да Сервер оларнынъ тувгъанларымы, сойларымы, къысым-акърабаларымы?

Лякин юзлерине бакъчы, эписи олар ичюн севине, оларгъа чын-къальбинден эйилик, бахт ве сеадет тилейлер.

Ашынъны берме, къашыкъны бер, дегенлери мына бу олса керек...

Олар, девирнинъ къытлыгъына, маддий зорлукъларгъа бакъмадан, эллеринден кельген, гонъюллеринден ярдымнен бирге, юреклерини де берелер.

Галина Ивановна къутудан бир чифт пускюлли сыргъа чыкъарып, Айшенинъ къулакъларына бакъып къалды.

— Вай, Айшечигим, къулакъларынъ тешильмеген де?

— Къоюнъ, керекмей, — деди Айше.

— О да насыл лафтыр: «керекмей» экен!

Такъаджакъсынъ! — деп кестирип айтты Зарифе енге.

— Бойле антик сыргъаларны ташымакъ мырза къызларына да насип олмагъандыр.

Галя, иненен одеколон берчи!...

Къадын-къызларнен сарылгъан Айше азбаргъа чыкъкъанынен, шашып къалды: якъын сокъакълар, къомшу эвлернинъ азбарлары машиналар, атлылар ве байрам урбаларыны кийген адамларнен толу эди.

Топлангъанлар келинни корьгенлеринен, алгъыш сес-садалары къопардылар.

Азбардаки виллис янында тантаналы бир тавурнен торсайып тургъан Али акъай, Зарифе енгеге козь этерек, машинанынъ къапысыны ачты:

— Келин ве келин енгелери машинагъа отурсынлар!

Виллис халкъ сюрюси ичинден зорнен кечип, мейданлыкъкъа чыкъты ве дос-догъру меркезге бурулды.

Онынъ артындан адам юклю машиналар, атлылар ве пияде адамлар кочьтилер.

Той мерасими Къайракъташны долана башлады.

Ёллардан, аралыкълардан, азбарлардан сюрю-сюрю адамлар тантанагъа келип къошулдылар.

Чалмакътан ёрулгъан чалгъыджылар токъталгъанларынен, машиналардан биринде «Яр-яр» йыры эшитильди.

Йырны бутюн сокъакъ къакъып алды:

Сокъакъларны толдургъан халкътан машиналар зар-зоруна джылышмакъта эдилер.

Ат устюнде милиционердай тонъкъайып тургъан Борис машиналарнынъ огюне чыкъып, ёл ачмагъа тырышты.

Той мерасимн, ниает, Махрамкул аканынъ эвине бурулды.

Той азбарына башта балалар чапып кельдилер.

Сервер, Махрамкул ака, билегине акъ явлукъ багълагъан Николай Васильевич (той агъасы!) ве Адиль уста мусафирлерни къаршылап, араба къапыгъа чыкътылар.

Къайдандыр, Ниярнен Анифе де пейда олдылар.

Олар, утана-утана машинадан тюшкен Айшени къолтукълап, эвге алып кирдилер.

Чалгъыджыларнынъ пешинден азбаргъа мусафирлер толуштылар.

Бир къач дакъкъадан онда аякъ басмагъа ер къалмады.

Ёлда ялынъыз атлылар ве балалар къалдылар.

Николай Васильевич ве Осман агъа оюнгъа мейдан ачып, тапталгъан къар устюнде чалгъыджыларгъа беш-алты скемле къойдылар.

Апансыздан ортагъа Али акъай келип чыкъты.

Ич кимседен разылыкъ ве векялет сорамадан, илян этти:

— Оюнгъа башлаймыз!

Къана бакъайым, Къайракъташнынъ энъ метинли оюнджысы кимдир, ортагъа тюшсин.

— Бу сёзлерни айтаракъ, о давулнынъ башына кечти, давулджыны омузларынен итеп, чокъмаргъа япышты.

Чонтукъ, кларнетинъни ал!

— Али акъай чокъмарны башы устюне котерип, давулнынъ ялпакъ бетине тюшюрди.

Чалгъы сесине эв ичинден башта Анифе чапып чыкъты.

Шенъ-шаян козьлеринен джемаатны сюзди.

О, кимнидир къыдыра эди.

Лякин чифт-чифт олып ойнагъанлар арасында да, сейирджилер арасында да онынъ арагъаны ёкъ эди.

Ачувынданмы, яныгъынданмы, Анифенинъ тап агълайджагъы кельди.

О, той куню севимлисинен ойнап, халкъкъа корюльмек истеген эди...

— Къызым, Анифе, мумия киби къатып тургъанынъ не я?— деп онынъ артындан Зарифе енгенинъ сеси эшитильди.

— Тюш ойначы корейим!—Анифе индемеди, буруны бираз даа салынды.

— Неге мугъайсырайсынъ?

Селим къайда?

Анифе тутула-тутула:

— Ёкътыр...

Корюльмей...— деди.

— Ким билир къайдаларгъа батып кетти.

— О джинасирни мен мына шимди къулагъындан чекип кетиририм.

Зарифе енге азбарны, одаларны акътарып чыкъты — Селимни тапамады.

Ёлгъа чыкъып, Селимни къапы огюнде ойнашкъан балалардан сорады.

Лёша:

— Олар ат чапышалар,— деди.

— Ана, келелер!

Ёлнынъ башында тоз чанъгъытып кельмекте олгъан атлылар корюльдилер.

— Селимчигиме бир шей олмагъайды, — деп кедерленди Зарифе енге ве къапыны аралыкъ этип, Анифеге багъырды:— Къызым, давран, мында кель, Селим яшларнен чапыша.

Баре бириндлжиликни алса экен.

Атыны ель киби учурып, башта Сейтабла етип кельди.

Онынъ пешинден Борис, Амет ве башкъалары кельдилер.

Селим ёкъ эди.

— Огълум, Сейтабла, Селим къайда къалды?

Атына бир шей олмадымы?

Сейтабла ырджайып кульди, лякин агъыз ачып джевап бергендже, балалар зий-чув олып, ёл бойлап чапып кеттилер:

— Селим агъа келе!..

Насреддин эфенди келе!..

Зарифе енге назарыны балалар чапкъан тарафкъа ташлады: Селим кок эшек устюнде эди!

— Кене Ахмет акъай кесильген, — деди Зарифе енге кулюмсиреп.

— Бу мусибетни чингене чалашына бермесем олмайджакъ гъалиба.

Анифе, кет къызым, козьлерннъ бу масхараны корьмесин.

Озюм алып барырым..

Онларнен балалар тарафындан айдаштырылгъан къасыр шляпалы эшек, арт аякъларыны ата-ата, къапы янына чапып кельди де яламагъа башлады.

Селим эшекнинъ джюгенлерини тартып, къабыргъаларыны тенмелеп, оны сустырмагъа тырышса да инат айван тынмады, багъыра берди.

Орталыкъ къахкъаха ичинде богъулды.

Тек бир Зарифе енге кульмеди.

О сытылды-сытылды да, бирден патлап йиберди:

— Эр кимге ат, санъа эшек тюштими?

Зарифе енгенинъ афатлы давушындан буз-бузлагъан Селим, онынъ океснни йымшатмакъ ичюн, лакъырдыны шакъагъа чевиреджек олды:

— Эшекнинъ аттан не фаркъы бар: о да дёрт аякълы, дёрт наллы, узун башлы, культе къуйрукълы, тек къулакълары...

— Сус, сус онъмаз! — деп джекирди Зарифе енге.

— Онъа бакъсанъ сен де эки аякълысынъ амма, аркъадашларынъа ошамайсынъ.

Неге дувадакъдай бакъып къалдынъ?

Тюш эшектен!

— Селим тюшти.

— Устьбашынынъ тозуна бакъ!

Дегирменде ун чектинъми?

Яхшы, эвге къайтайыкъ да...

Азбаргъа бакъ, йигитлер озь дживанларынен фырыл-фырыл айланалар.

Юр, артымдан кель!

— О, азбаргьа кирди, Селим онынъ пешиндеп джортты.

— Мына бу къызны таныйсынъмы? — деп башыны салындырып тургъан Анифени косьтерди.

— Бир беклер, эки беклер, сонъ о да санъа къуйрукъ тиклер.

Якъын кель, кечиккенинъ ичюн Анифеден афу исте де оны оюнгъа чагъыр.

Берабер ойнагъанынъызны корьмек истейим.

Бир белядан къуртулдым дегенде экинджисине огърагъан Селим, буруны астындан бурчанлады:

— Багъышла, Аничка...ойнамагъа бильмейим.

Даа омюримде эль котермедим.

Фокстрот я да танго олса эдилер...

— Эвге къайтайыкъ да, фокстротны санъа мен озюм чаларым, — деди Зарифе енге.

— Шнмди халкъ авасыны ойнайджакъсынъ.

Анъладынъмы?

Къана, Анифенинъ элини тут да, оны оюнгъа чагъыр, ёкъса бутюн джемаатнынъ козю огюнде сени...

Селим къоркъа-къорка Зарифе енгенинъ козьлернне бакъты: олар инатлыкънен парылдамакъта эдилер.

Ойнама да кунюнъни корьчи!

Селимнен Анифе оюнгъа тюшкенлеринен, Али акъэйнынъ бетиндеки бюрюшиклер тебессюм ичинде иридилер: онынъ сезик бурнуна келеджектеки янъы тойнынъ къокъусы урды.

О, элиндеки чокъмарны салмакълая берин, Чонтукъ Нафеге къычырды:

— «Пенджереси ешиль боя!».

Сонъуны хайтармагъа айландырырсынъ..

Орталыкъны яваш-яваш къаш къаранлыгъы басты.

Къасаба сокъакъларында, эвлерде, азбарларда липильдей берип, электрик лампалары янды.

Чалгъыджыларны ве тойгъа чагъырылгъан мусафирлерни эвге давет эттилер.

Бираздан азбарда ялынъыз Амет къалды.

Онынъ козьлери Андижан ёлунда эди.

Пакъыл киби онда бир ярычыкъ да корюльмеди.

«Самолёткъа бир шей олгъандыр, — деп къасеветленди о.

— Энди кельмек керек эди...

Ёкъса алдадымы?

Алдаса да акъкъы бар, севимлинънен бир самолётта отурып кельген эдинъ, къопайчоралыгъынъа барып, аз къалды аягъынъы сындыра яздынъ...».

Амет озь озюне опкелене-опкелене эвге кирди.

Махрамкул аканынъ учь одасы да мусафирлернен рыкъ-марыкъ толу эди.

О, яшлар отургъан одагъа кирди.

Онда, бойдан-бойгъа узатылгъан ве устю чешит къавалты ашларнен, шишелернен донатылгъан столларнынъ башында келиннен киев отургъанлар.

Сервер къызыл галстуклы акъ кольмек устюнден къою мавы костюмини кийген, кокрегине орденлерини такъкъан.

О, эеджанланувындан парылдагъан козьлерини аркъадашларына тикерек:

— Буюрынъыз, достлар, ашанъыз-ичинъиз!— деп зорлай.

Онынъ даима кулер юзю дакъикъада бир Айшеге чевириле, онынънен къулакълаша, къадесини токъуштырып, онъа ичмесини теклиф эте.

Айше де кулюмсиреп, лякин не ичюндир бильмем, къара козьлери даима ерге къарап туралар.

Келин-киевнннъ бахт-селяметликлери шерефине къаде котерильгенде, онынъ юзю гуль киби аллана, къызара ве о, утангъанындан, козьлерини къайда гизлейджегини бильмей.

Себеп тапып кяде бир ичериге Махрамкул ака кире, козь къыйыгъындан Серверге ве Айшеге бакъып ала, «эгленинъиз, шенъленинъиз балаларым» дер киби, джошкъунлыкънен куле.

Нияр Айшенинъ янашасында отургъан.

Озюни сербест, гъамсыз тутмагъа, эр кеснен бирликте кульмеге, кулюмсиремеге больсенсе де, олдырамай, багъырыны бийлеген бельгисиз яныкъ ве кедерлер юрегини сызлата, гонъюлини агълата.

Софра башында кечирген эр бир дакъакъасы онъа йыл олып корюле.

Чаресини тапса мына шимди эвлерине кетер де, тёшегине юзю къоюн тюшип, окюр-окюр агълар эди.

Лякин не япсын, бойле бир куньде Айшенинъ джаныны агъыртмакъ, эш-достларына яшырын сезгилерини дуйдырмакъ истемей.

Нияр, сыджакъ емек тарелкаларынен ичери кирген Зарифе енгени корьгенинен:

— Айше апа, мен барып къартларгъа ярдым этейим, — деп аякъкъа атылып турды ве джевап беклемеден, одадан чыкъты.

Бираздан, элинде эки тарелка туткъаны алда, Нияр кери къайтты.

Лякин стол устюнден узанып, оларны Севернен Айше огюне къояджакъта, бирден юреги урды, эллери титреди ве тарелкалар бири-бирининъ устюне тюшип къырылдылар.

Къартоплы къавурма орьтюге джайылды...

Нияр аякъ устюнде къатып къалды.

Юзю олюдай агъарды.

Бир къач сание сюрген бу сюкюнет Ниярг ъа асыр олып корюльди.

Бельки о чаресизлигинден шай да къатып къалыр эди амма, ярдымгъа Айше етип кельди.

— Кедерленме, джанчыгъым, олуджы шейдир,— деди о, ве акъшамдан берли биринджи кере еринден турып орьтюлернинъ устюни темизледи.

— Чанакъ-чёльмек къырылмагъан той олурмы?

Риджа этем бугунь акъшам янымдан чекильме, сенсиз оламайым.

Нияр, инеге отургъандай, ерине чёкти.

Юзюндеки меджалсызлыкъ ве масюмлик бираз даа къоюрды.

Аз бир вакъыт сюрьген бу къалабалыкътан сонъ, той кене озь шераметлигине кирди.

Кейфленген ве тавлангъан яшлар бири-бирининъ авасыны кесип, оюн артындан оюн тёшедилер.

Ичериси балкъурт сепети киби къайнашты.

Кимнинъдир къафтаныны кийип кельген Селим, Бориснен «Баринягъа» ойнады.

Амет исе онынъ зытына басып, Анифени хайтармагъа чагъырды, лякиин аягъы пек яман акъсагъанындан, эль котермесинен ерине къайтып отурмасы бир олды.

Нияр оюнджыларгъа бакъып турса да, не къулакълары ве не де къайгъылы козьлери ич бир шей эшитмеди ве корьмедилер.

Онынъ тюшюнджелери башкъа алемде эди.

Кимдир, «Алмача»-ны сымарлады.

Яшлар Адиль устанынъ башына ябырылып, оны ортагъа тартып чыкъардылар.

— Ойнайджакъсынъ, весселям! — деп кестирди Борис ве узун эллерини керип, онынъ къаршысына чыкты.

Адиль бир къач кере айлангъан сонъ, Нияргъа чевирильди, оюнгъа чагъырып, онынъ алдында букюльмеге, къайырылмагъа башлады.

Нияр ёкъ демектен вазгечмесе де, къызлар оны зорнен еринден турсатып, оюнгъа къоштылар.

Нияр яваштан башлады.

Сонъ эп къызышты ве чарх киби айланмагъа башлады.

Ичеридекилер бир къалмай аякъкъа турдылар, чалгъыгъа зиль тутып, эль чырпты ве йырладылар.

Янаша одалардаки мусафирлер бирер-экишер къапы алдына топланып, ичери сюрюштлер.

Къызынынъ оюнына сукъланып бакъкъан Николай Васильевич, Ниярнынъ такънеси тюбюне юз кумюш къыстырып:

— Машалла къызым, сен керчектен оюнджы экенсинъ! — деп макътады.

Нияр бу давушны эшиткенинен, аякълары ерден кесильгендай олды.

О, шарт токътады да, шашкъын-шашкъын этрафына бакъынды.

Достлары да, таныш-билишлери де онъа мыскъылнен, акъаретнен бакъкъан киби корюльди.

Олар дерсинъ хорнен къычырышалар:

«Сен кимнинъ тоюнда ойнайсынъ?

Оларнынъ бахтына аякъ чалгъан сен дегиль эдинъми?

Билемиз биз сени!

Чыкъ ортадан, козьден чекиль.»

Нияр, башыны омузлары арасына къысып, къапыгъа айланды да, аман азбаргъа чапып кетти.

Тышта машина гурюльдиси ве арды сыра багъыртылгъан гудок давушлары эшитильди.

Ниярнынъ къачышындан сонъ аля даа шенъленемеген ве озьлерини къолайсыз бир вазиетте дуйгъан яшлар кеч маальде пейда олгъан бу машинагъа эмиет бермедилер.

Тек бир Амет:

— Зухра кельди!

Зухра кельди! — нидаларынен еринден турып, скемлелерге сюрюне-абына азбаргъа фырланып чыкъты.

Амет чыкъкъан арада, нефеси тутулып, одагъа Нияр къайтып кирди.

Зр кеске эшитиледжек бир давушнен:

— Сервер агъа, сизни бир лейтенант сорай, — деди.

— Янында Мавлян аканен бир къыз да бар.

Онынъ хаялында машинадаки арбий йигитнинъ сюрети джанланды.

«Эки тамчы сув киби, бири-бирине бенъзейлер» деп ойланды.

— Лейтенант?! — Сервернинъ бенъизинде айны бир вакъытта къуванч, теляш ве эйджанланув аляметлери пейда олды.

«ёкъса фронт аркъадашларымдан бири келип къалдымы? — деп ойланды.

— Я мен ич кимсенен тапышамадым да!

Кене лейтенант лакъырдысы...

Бу адам ким экен?.

— Багъышланъыз, достлар, — деди Сервер стол башындан, — мусафирлер кельген, къаршылап алмасам олмайджакъ.

Айше де турды.

— Юр, Нияр, Мавлян аканы къаршылайыкъ! — деп онынъ къолтугъына кирди.

— Бабалыгъыма не айтаджагъымны озюм де бильмейим.

Олар мени ишке кете беллеген эдилер...

Фарлары сёндюрильмеген «Капельнинъ» эвге догъуртылгъан кескин ышыгъы Сервернинъ козьлерини къамаштырса да, о, араба къапы янында башта Аметнен Зухраны чакълады.

— Я бу офицерни де къайдан мараздан такъыштырдынъ? — деп Амет Зухрагъа элем эте эди.

— къуйрукъсыз келемединъми?

Экевлешкенлер арасында учюнджиси арткъач ола тургъан, мешайт этмейим, кетейим...

— Токъта, Амет!—деп Зухра онынъ билегине япышты.

— Мени масхара этме.

Биз онынънен бир самолётта кельдик.

Олгъаны-оладжагъы бу.

Мында тувгъаны бар экен.

Ташкентке де ишнен кельген — судкъа чагъыргъанлар.

Тувгъаны мында яшагъаныны суд вакътында эшитип къалгъан.

Сервер «тувгъаны» сёзюни эшиткенинен, сескенген киби олды ве адымларыны тезлештирди.

— Ялан айтасынъ, айнеджи, — деди йымшап башлагъан Амет.

— Офицерлернинъ судда не иши ола билир?

Шимди олар буюк бир итибардалар, хусусан къызларда...

— Ант-емин этем, бу адамны ильк сефер самолётта корьдим.

Бутюн ёл тувгъанларыны икяе этип кельди.

Оларны насылдыр бир худжур лагъаплы адам немселерге чакъып аттыргъан.

Гъалиба Шишман.

— Шишман?!

— Зльбет, Шишман.

Аслы ады Мемиш Джантемиров экен.

Мына бу лейтенант оны къыдырта-къыдырта зорнен изине тюшкен.

— Я лейтенантнынъ мындаки тувгъаны ким экен?..

Зухра, Ниярнен кельмекте олгъан Айшени корип, аман онъа догъру чапты, оны бетинден, козьлеринден опти ве джан агърысынен опкеледи:

— Акъыз, бойле мерамынъ бар экен де, не ичюн менден гизлединъ?

Къачакъ?

Нишанлынъны тутып алыр деп къоркътынъмы?

Косьтер бакъайым, юрегинъни къайсы бир меджнунгъа саттынъ?

Айше:

— Юр, косьтерейим, — деди де, араба къапыдан чыкъты.

Онда, дивар янында токъталмагъа меджбур олгъан Сервер, козьлерини саниеде бир машинагъа тикерек, Мавлян аканен эш-бешлешмекте эди.

— Эйилигинъ хайырлы олсун, къызым, худай сизге узун ве муаббет омюрлер насип этсин.

Хош-бахт яшанъыз..

—— Мавлян ака яшлангъан козьлерини енъинен силип алды.

— Айды, юр, киев баланен таныш эт.

— Мына о, янымдадыр...

Мавлян аканынъ шашкъынлыкъ толу козьлери, Серверге, сонъ кене Айшеге чевирильди.

— Сервер?!

Я о сенинъ агъанъ ола да?..

Зухра да айретини гизлеп оламады:

— Тёвбе яраббим, меним эшиткеним недир?

Акъыз, сен мени де алдаттынъмы?

— Бу сёзлерни айтаракъ, Зухра Айшенинъ янбашындан чимчеп алды.

— «Агъанъны» менден къызгъангъанынъ шунынъ ичюн экен де...

Машина алдындаки арбий адам Ниярнен къонуша-къонуша Серверге догъру адымлады.

Бу арада онынъ козьлери Айшенинь назарынен чатышты.

Айше абдырады.

Та балалыкътан таныш киби корюльген бу адамнынъ ким олгъаныны хатырлайджакъ олып чекишти.

Онынъ ады тили уджунда айланса да, бирден эсине кельмеди.

Арбий адам исе назарыны де Айшеге, де Серверге ташлап, эп якъынлашмакъта эди.

О, эшитилир-эшитильмез бир давушнен:

— Айше апа, сенсинъми?— деди.

Айше оны ялынъыз шимди таныды, ляккн адден зияде эеджанлангъанындан, онынъ адыны тапыштырамады-

— Вай, койдешчигим кельген!!! — деп фигъан къонараракъ, онынъ бойнуна сарылды.

— Сервер тез ол, мында кель!

Сервер йылдырым тезлигинен къайырыларакъ, мусафирге бакъты.

Бунарлангъан козьлери алдында ер-кок аст-усть олды.

— Агъа!

Сервер агъачыгъым! — индаларынен арбий адам онынъ къучагъына атылды.

— Исмаил, къардашчыгъым...

Ай ярыкъ эди.

Мас-мавы кок къуббесине сенильген миллионларнен йылдызлар, мешакъатлы дженк йылларындан сонъ тапышкъан бу агъа-къардашнынъ къуванчларыны эйбетлер киби, парыл-парыл янмакъта эдилер.

Той эвининъ къапысы ачылды.

Чалынгъан хайтарманынъ шенъ-шад эзгиси авагъа котерилерек, Къайракъташнынъ устюнде далгъаланды.

Софагъа Махрамкул ака чыкъты.

Ап-акъ сакъалыны авучы ичине топлап, бир сюрю адамнен кельмекте олгъан огълуна ве къызына бакъты.

Бакъты да, бабаджасына къуванып кульди.

Хатиме

Къайракъташнынъ устюнде тыныкъ яз акъшамынынъ бунарлы къаранлыгъы къоюра башлагъан бир вакъытта, чапмакътан талагъы къаткъан яш бир адам эки къатлы хастахаНенинъ огюне келип токътады.

Зорнен нефес алып, майлы комбинезонынынъ енълеринен бетининъ ве манълайынынъ терини сильди, усть-башынынъ тозуны къакъты.

Нефес алувы бираз ятышкъан киби олды.

О, таш басамакъларны экишер-учер атлап, хастаханенинъ мермер колонналы софасына котерильди ве эки къанатлы къапынынъ джам пенджересини тасырдатты.

Ичериден сес-солукъ эшитильмеди.

Тек бир дивар саати озюнинъ тыныкъ ве сабырлы тонъкъулдысынен саат он бирни чалды.

Яш адам гъает эеджанлы эди.

Бир къач сание сюрген сюкюнет онъа асыр олып корюльди.

О, артыкъ сабыр этемеди ве авучыны тююмлеп, къапыны асабийликнен къакъты.

Къапынынъ артындан шыртнынъ алынгъаныны да, анахтарнынъ бурулгъаныны да эшитмеди, ялынъыз къапы ачылгъан сонъ озюне келип,

босагъада пейда олгъан акъ халатлы эмширеге шашкъын-шашкъын бакъып къалды.

— Не олды?

— деп сорады эмшире теляшнен.

— Аджеле ярдым керекми?..

Ёкъса озюнъизге бир шей олдымы?

— Яш адам яйгъара къопаргъанындан утанып, невбетчининъ суаллерине бирден джевап тапыштырамады.

Эмшире исе онъа адашып тюшкен бир адам ерине къабул этип, артыкъ ачувнен сёйленди.

— Бутюн хасталарны аякъкъа турсаткъанынъыздан хаберинъиз бармы?

Эрте-кеч демей эр бир ёлджу къапыны чокъмарлайджакъ олса бу хасталарнынъ алы не олур?

Бу акъта тюшюндинъизми?

Бу ер мусафирхане дегиль де, хастаханедир!

Бар, кельген ёлунъызнен кетинъиз...

— Багъышланъыз, бираз сабырсызландым,— деди яш адам.

— Мен иште эдим, эвден алып кеткенлер...

Озюнъиз билесинъиз, джиддий меселе...

Хаста не алдадыр?

Эмшире маальсиз кельген бу адамны ялынъыз шимди, давушындан таныса керек ки,

Юзюндеки сертликни тебессюмге алмаштырып, муляйим бир сеснен:

— Вай, сен экенсинъ, де!— деп созды.

— Геджелери шашмалап юрген ёлджулардан биридир белледим.

Бойле аллар да ола, чюнки мусафирхане де бу орталыкъта...

Локъса уйледен берли чекише.

Къадынларнынъ талийи ойле...

Раатсызланма, хайырлысынен кечер-кетер.

Бу геджеден къалмаз беллейим.

Эртеджерек чезильсе эвинъизге озюм барып хабер этерим.

Козьайдын бахшышы азырла.

Айды, къатайып турма, кет, юкъла...

Эмшире кери чекилип, къапыны ичериден килитледи.

Гъам ве кедери чезильмеген яш адам исе, тюшюне-тюшюне басамакълардан ашагъы энди.

«Кет, юкъла экен!

Юрегинънинъ ярысы хастаханеде чекишкенде, инсаннынъ козюне юкъу кирерми?

Чареси олса да, онынъ бу дакъикъаларда чеккен азабынынъ бир къысмыны озюме алсам...

Энди къайда бармалы, бу узун геджени насыл кечирмели?»

Янъы хастахане Къайракъташнынъ чет ве тена бир еринде эди.

Бунъа бакъмадан парктаки оркестрнинъ давушы авада далгъалана-далгъалана, тап мында келип ете.

Онда Шубертнинъ «Моментини» чалалар.

Тель-тель олып созулып кельген эзги, гедже сакинлигини айбетлеп, инсаннынъ юрегини нешэлендире, омюрнинъ улулыгъыны, дюльберлигини, ниаетсизлигини хатырлата.

Яш адам баягъы вакъыт динъленип-хаялланып турды.

Музыка эзгилери онынъ эджаныны ятыштырды, юрегини шенълик ве севинч сезгилеринен сюслендирди.

Онынъ айдын ве саф козьлеринде баарь кунеши парылдады.

О, кери бурулды ве хастаханенинъ артындаки чильтерли демир пармакълыкъларгъа янашып, оларнынъ устюнден багъча ичине секирип тюшти.

Ап-акъ олып гуллеген акацияларнынъ къою ве лятиф къокъусы бурунына урды.

О, кокюс толдурып нефес алгъан сонъ, ымпыс-тымпыс юрип, хастаханенинъ багъчагъа ачылгъан пенджерелери огюнден кетти.

Дакъикъада бир токъталып, пенджерелерден ичери козь ташлады, палаталардан эшитильген эр бир давуш онынъ дикъкъатыны джельп этти.

Яш адам бу худжур ишнен мешгъулъ олгъан арада, пармакълыкълардан агъыр бир шей домпулдап тюшти.

О, «къаравулдыр!» деп элесленди ве терек артына чекильди.

Энди аякъкъа котерильген къаралты исе, белини эгерек, яваш-яваш пенджерелер алдына келип токътады.

«Екъ, бу эриф къаравулгъа бенъземей,— деп хавфсырады яш адам.

— Хастаханеге даладжакъ гъалиба.

Хырсыз олмалы!

Токъта сен, пезевенк, мына шимди пайынъны алырсынъ».

О, къаралтыны огге кечирип, апансыздан терек артындан атылып чыкъты да, аркъадан онынъ энъсесине япышып:

— Сен кимсинъ? — деп къычырды.

— Мында не ишинъ бар?

Къаралты къарыкъ давушнен къакъылдап кульди:

— Не ишим олсун, менимки де сабырсызлыкъ белясы,— деп кери айланды.

— Андрей Палыч, сизсинъизми?

— Меним, меним, энъсемни боша...

Эвим тарлыкъ этти, чыдап оламадым, барайым, Галянынъ янында булунайым, дедим.

Ойле о, Сервер, дюньягъа келеджек эвлядынъ кунь эвельден юрегинъни тырмалай, догъмаздан эвель къайгъысы башлай...

Гизленмек керек, анавы къадемсиз къаравулнынъ козюне илишсек бизни сопалап айдаштырыр.

Олар бир къач адым кери чекилип, пуф ястыкъдайын къабаргъан отларнынъ устюне чёктилер.

— Бала дегенлери зевкълы бир шей экен,— деди Промкин.

— Бильмейим, оларсыз бу дюньянынъ алы не олур эди!

Мына, Галянен бирликте омюр сюргенимизге он алты йыл толаятыр..

Шунъа бакъмадан эвимиз манъа эр даим бош олып корюльди.

Недир, етмей эди.

Дженктен сонъ мен буны даа зияде ис эттим.

Кет-кете аягъым эвге тартмай башлады.

Недендир дейсинъ?

Сонъундан фаркъына бардым.

Инсаннынъ къанында озюнден кучьсюзлерни къайгъырмакъ, дюньяда озюнден эсер къалдырмакъ арзусы яшай экен.

Бу табиий бир ихтиядж олса керек.

Къанына-тенине синъген бу ихтияджны къанаатлендирмей тура, инсангъа омюри де, эви де бош олып корюле.

Дейик, мына бу дакъикъада дюньягъа янъы адам кельди — сабий догъды!

Барсын ады Коля олсун.

Николай Андреевич!

Догъгъан саатинден башлап, о бала сенинъ къайгъырувынъа мухтадж ола.

Иште, агъзыны ачып омрюнде бириндживкере «а» дегенинен, онынъ аскъысы башлай.

Эм ойле бир аскъы ки, эр бир сменасы суткада йигирми дёрт саат тенеффюссиз девам эте.

Бу уфачыкъ махлюкъ шу саат сенинь устюнъе шорбаджы кесилип, эмир эте: аш бер, бешигимни тебрет, айнени айт (э-эй, олар музыканы пек севелер!), эскимни денъиштир, эльге ал, авагъа чыкъар...

Бойсунма да кунюнъни корьчи!

Къыямет къопарыр, бунт чыкъарыр!

Лякин бу «шорбаджынынъ» эмирлерини зорнен дегиль, зевкънен, севине-севине ерине кетиресинъ!

Я бир кунь ола бу сабий тильге келип «баба» десе, къуванчынъ ерге-кокке сыгъармы?

Демеге келеми, пек аджайиплер!

Къайда олма, эвинъ магнит киби чеке, чюнки онда баланъ бар.

Къайгъынъ да, зевкъынъ да, къуванчынъ да, келеджегинъ де онда!

Дейик, ярын-бириси кунь Андрей Павлович сонъки кере аякъларыны узатты да, дюнья адыны ташыгъан бу аджайип мекяннен эбедий оларакъ сагълыкълашты.

Не япаджакъсынъ, догъмасы олгъаны киби, ольмеси де бар.

Лякин Андрей Павлович бундан сонъ да омюрнинъ къуйругъыны элинден къачырмаз, догъаяткъан Николай Андреевич шахсында янъы яшайыш башлар, янъы-яньы къуюлар буравлар, коммунизмде яшар.

Инсан омюрининъ эбедийлиги де мына бунда олса керек...

Промкиннинъ фельсефесини палаталардан биринде янъгъырагъан сабий сеси больди.

Индже ве лякин олдукъча кескин ве асабий сес бир къач кере текрарланды.

Промкин тантаналы бир давушнен:

— Дюньягъа янъы адам кельди! — деди.

Бираз динъленип тургъан сонъ, иляве этти:

— Бизим огъланнынъ давушына ошай...

Аферин огълум, къоркъма, къычыра бер, йигитлигинъни косьтер...

Сервер кулюмсиреди.

— Янъыласынъыз Андрей Палыч, бу давуш къыз сесине бенъзей.

Бизим Сюнбюльчик олса керек.

Промкин кедерленген киби олды.

— Масал окъуйсынъ, Сервер.

Яш баланынъ сесине бакъып, онынъ ким олгъаныны бильмек мумкюнми?

Къызы да, огъланы да айны бир музыканы чала...

Лякин бу сабийнинъки пек гурьдели, буюсе генерал оладжакътыр.

Белли я, генераллар эр кишиден олалар.

Сервер де теслим олмады.

— Гурьдели деген бу давушынъыз энъ муляйим эзгини анъдырмаймы?

Ана, эшитесинъизми, сеси къушлар киби котериле-котериле де, сонъ авада тайгъалап, яваш-яваш энмеге башлай.

Мен десем бойле сес генералгъа дегиль де, йырджыгъа мунасиптир.

Опера йирджысына!

Солисткагъа!..

Дикъкъат этинъиз, йыргъа экинджи бир давуш даа къошулды...

Промкиннинъ юзю джошкъунлыкъ тебессюминен айдынланды.

— Дуэт башлады!

Валлаи, концерт десенъ де ери бар.

Уфачыкъ сесинъизден айланайым, къозучыкъларым!

Машалла Галягъа, эгиз догъурды гъалиба...

Хастахане багъчасында олып кечкен бу адисени, китапта тасвирленген вакъиалардан беш йыл сонъ, 1952 сенеси Къайракъташкъа экинджи кере баргъанда, Серверден эшиттим.

О, куле-куле икяе этти.

Мен Къайракъташкъа ёлгъа чыкъкъанда, мемлекетимизнинъ эр бир кошесинде олгъаны киби, мында да буюк денъишмелерге, аджайип янъылыкъларгъа расткеледжегиме шек-шубе этмеген эдим.

Лякин нефтьчилер топрагъына аякъ баскъандан сонъ озь козьлеримнен керьгенлерим ве эшиткенлерим, беклегенимден къат-къат арткъач олып чыкъты.

Автобус Къайракъташкъа айлангъан ёлгъа бурулгъанынен, козюмиз алдында, ёлнынъ эр эки тарафындаки тюземликни, джап этеклерини ве къыр тёпелерини туташ суретте къаплагъан демир вышкаларнынъ мутешем манзарасы ачылды.

Дерсинъ дагъ!

Кенъ-къулан нефть районынынъ де бир еринде, де дигеринде компрессор станцияларынынъ биналары агъармакъта.

Автобустаки ёлджуларнынъ айткъанларына коре, былтыр Къайракъташлылар мемлекетимизге пландан устюн он бинълернен тонна нефть ве миллионларнен кубометр газ берип, республика нефть оджакълары ярышында бириннджиликни къазангъанлар.

Автобус, бир вакъытлары Борюкъышлакъ адынен белли олгъан нефтьчилер паркы янындан кечти.

Онларнен гектар ерни къаплагъан багъчаны энди бой аткъан ве гурьлешкен декоратив ве мейва тереклери (акъикъатен, яхшы топракъта ашлама аршынлап осе экен!), язлыкъ кино ве эстрада театрлерининъ биналары, къыраэтхане, оюн-эглендже павильонлары, къызыл къум тёшельген спорт мейданчалары, киосклар, тунч ве мермерден ясалгъан абиделер яраштыргъан.

Багъчанынъ ортасында «Къайракъташ денъизи» джайрагъан.

Ондан темиз ве серин ава эсе.

Ёлджуларнынъ айткъанына коре, бу багъча Сарвар Махрамкуловнынъ адыны ташый экен.

Автобус Къайракъташнынъ ичине кирди ве нефтьчилернинъ ифтихары олгъан медениет сарайынынъ огюнден кечерек, автостанциягъа догъру ёл алды.

Бундан алты йыл огюне Николай Васильевич «истикъбаль шеэрине» яшларнынъ зияретини иште бу ерден башлагъан эди.

Ёлнынъ эр эки кенарыны къаплап алгъан эки ве учь къатлы биналарнынъ балконларында нефтьчилернинъ аилелери акъшамлыкъ чайларыны ичелер, патефон чалдыралар, череплердеки ве чапчакълардаки чечеклерни суваралар, ёлдан келип-кечкенлерни сейир этелер.

Авлакъта, Къайракъташны экиге больген деренинъ артындаки тогъайларда...

Ёкъ, джаным, бир вакъытлардаки тогъайлардан онда эсер биле къалмагъан.

О ерлер багъ-багъчагъа чевирильген.

Онда, ешиллик кошесинде, нефтьчилер къургъан эвлернинъ акъ диварлары, сары кираметли я да къызыл ве ешиль тенекели дамлары сечиле.

Алда, тим-тикине котерильген къыр тюбюндеки чокъракъ башындан та Къайракъташ дживарларынадже джайылгъан яш арчалыкъта, нефтьчилернинъ истираат эвлери ве коттежлери ерлешкен.

Кунь къавушаяткъанда машинамыз зенаат-окъув юрты къаршысындаки автостанция огюне келип токътады.

Маршрут автобусларындан бирине минип, Махрамкул аканынъ эвине джёнедим.

Компрессор станциясынынъ резервуарлары яныдан кечеяткънда, лип этип бинълернен лампалар янды:

Къайракъташнынъ геджеси куньдюзге айланды, орталыкъ алтын шавлелер ичине богъулды.

Таныш ёл къапымны ачып, азбар багъчагъа кирдим.

Эвде ярыкъ ёкъ эди.

Лякин мен кери бурулып къапыдан чыкъаджакъ арада, аркъамдан индже бир сес эшитильди:

— Эмдже, токътанъыз, къартбабам мындадыр?

Къып-къызыл янакълы, томбул бстли, ойнакъ маим козьлю ве къувурчыкъ къара сачлы бир балачыкъ алдыма келип токъталды да, уфачыкъ элини узатып:

— Хош кельдинъиз! — деди.

— Биз, къартбабамнен, анама вишне, бабама да шефтали джыямыз, чюнки анам вишне севе, бабам да шефтали.

А шимди олар да келирлер.

Меним адым Меметтир, я сизнинъки?

Мен эки къарыш бойлу бу баланынъ дюльберлигине, лафчанлыгъына сукъланып тургъанда, тереклер арасындан мейва сепетинен Махрамкул ака чыкъты.

О, манъа яшаргъан киби корюльди.

Бели бираз даа букюльсе де, тыраш олгъан ве тазерген янакълары, тирилешкен айдын козьлери, бурюшиклери тегизленген манълайы, чалыкъ арекетлери къартнынъ рушенлигини, омюрден хошнутлыгъыны сездирип турмакъта эдилер.

— Буюр, буюр мехман! — деп къуванды о ве серги тюбюндеки сеттен ер косьтерип, бойле алларда адет олгъан ал-хатир суаллерини ягъдырды.

Сонъ, Меметке айланып:

— Бар, огълум, Гульджиан енъгенънинъ эвинден къартананъны чагъыр,— деди.

Къартана?!

Бу эвде къартана да пейда олдымы?

Махрамкул ака электрик столбасындаки включательни бурды.

Серги устюндеки лампаларнынъ ышыгъында юзюм япракълары мавымсы сары ренкке кирдилер, сачакъкъа илинген къафестеки боденелер ярыкъкъа къуванып, тез-тез пыт-пылдашмагъа башладылар.

Лакъырды, эльбет де, эски эш-достларгъа келип багъланды.

— Келин-киев сагъ-селяметлерми?

— Шукюр, сагъ-селяметлер,— деди Махрамкул ака.

— Айше къызым былтыр университетни битирип, мындаки он йыллыкъ мектепке директор олды.

Огълум Сервер бурав устасыдыр.

Ярын Москвагъа кете, геолог оладжакъ!

Яшларгъа коре не, бугунь ишчи, ярын исе техник, геолог, инженер, бильмем даа не.

Бориснен Адиль де окъуйлар.

Окъумай не япсынлар, шимди яшларнынъ деври.

Селим биле театр институтына барып кирди...

Керчек, бу йыл баарь Украинадан анасынен Володя кочип кельди.

Мухаббат себеп олды, дейлер.

Къыз деген шей йигитке не яптырмаз.

Аз къалды Борис де студенткасы пешинден кетеджек эди, лякин чаресини тапып оны поезддан тюшюрди де, Самаркъандкъа ишке ёллангъан къызны мында тартып кетирди.

Ой да той япты эй!

Лякин бу той Али акъайнынъ яраштыргъан сонъки тою олды.

Заваллы вефат этти.

Тойда, давул чокъмарлагъанда олип къалды.

Къызыкъ адам эди...

— Махрамкул ака бир къач сание сюкюнетте къалды.

Недир хатырлап, шенъликнен кулюмсиреди.

— Я Андрей Павловични айтмайсынъмы?

Бири-биринден уфакъ эки къызчыгъы бар.

Оларнынъ пешинден текмиль дели-диване олды.

Иштен сонъ догъру яслиге чапа.

Эгер акъшамлары паркта къызчыкъларынен къопая барип кезгенини корьсенъ, айретте къалырсынъ: дерсинъ дюнья устюнде аким кесильген!

Учюнджи бала беклейлер.

Джаным, айтмагъа келеми, орталыкъ яш балагъа толып къалды.

Бу, эльбет де, яшайышкъа багълы бир шейдир.

— Нияр не япа?

— Ниярмы?...

Азбаргъа Серврнен Айше кирдилер.

Кинода экенлер.

Экиси де толулашкъан ве гузеллешкенлер.

Чокъкъа бармадан къапыда къартанасыны чагъырмагъа кеткен Меметчикнен...

Ким кельгендир дейсинъиз?

Эльбет, Зарифе енге пейда олды!

«Бакъ сен бу къартанайгъа! — деп тааджиплендим мен.

— Демек Бориснинъ айткъаны догъру чыкъты!»

Зарифе енгенинъ азбаргъа кирмесинен, шорбаджылыкъ эте башламасы бир олды: огюмизге стол чекип кетирди, келиннен киевни янымызгъа отуртты, сонъ софадан тарелка-тарелка мейва, тыгъыз пителер, хамыр ашлар ве бир къач чешит татлы кетирип, столны донатты.

Онынъ чевиклигине, чеберлигине сукъланмамакъ мумкюн дегнль эди.

Айше ярдым этеджек олып бакъса да, о, разы олмады:

Отур, отур!

Кунь бою балаларнен чекишкенинъ етер.

Арасы ярым саат кечмеден столда йылым-йылым йылтырагъан къалын къурсакълы самовар пейда олды.

Зарифе енге ялынъыз бундан сонъ софрагъа отурып, умумий субетке къошулды.

— Январнынъ башында тойгъа кель,— деди о къулагъыма фысылдап.

— Исмаил эвленеджек.

— Я о къайдадыр?

— Шу Шишман деген хаиннинъ судындан сонъ Къайракъташта къалды.

Компрессор станциясында чиленгир олып чалыша.

Николай Васильевичнен шу дереджe достлаштылар ки, ахыры оларнынъ эвине кочьти.

— Я Нияр?

— Вай, джаным, Ташкентте корюшмединъизми? — деп тааджипленди Зарифе енге.

— Ондадыр.

Ойле бир къыз олды ки, сурет киби ас диваргъа, бакъ да тур!

Университетте окъуй.

Иште, Исмаильнинъ озю мында олса да, юрегининъ ярысы Ташкенттедир.

Ара таптымы, самолёткъа мине де, Нияргъа барып келе...

Унутма, тойгъа кель.

Айше ярынки дерслернни азырламагъа кетти.

Бираздан къартнен къартий де ерлеринден турдылар.

Биз Сервернен къалдыкъ.

О, буюк бир къызгъынлыкънен, нефть оджакьларындаки техника янъылыкъларыны икяе этти.

— Мен мында кельгенде къуюлар ротор ярдымынен буравлана эдилер.

Буравны арекетке кетирмек ичюн, къуюдаки бутюн трубаларны айландырып турмакъ керек ола эди.

Эсапкъа алынъыз, терен къуюларда бурав трубаларынынъ агъырлыгъы 100—150 тоннадан зияде ола.

Эсас кучь къуюны теренлештирмеге дегиль, трубаларны айландырмагъа кете.

Я бу трубаларнынъ тез-тез ипрангъанларыны, сонъундан ишке ярамагъанларыны айтмайсынъызмы!

Энди турбобургъа кече башладыкъ.

Аджайип бир янъылыкъ!

Къуюгъа тюшюрильген трубалар бутюн вакъыт арекетсизликте булуналар, тек бурав айлана.

Оны колонна трубаларынынъ уджуна ерлештирильген турбина айландыра.

Турбинанынъ озю исе буюк бир тазыйыкънен къую ичине айдалгъан балчыкъ шингенлигининъ кучюнен коче.

Бойледже, балчыкъ шингенлиги эм къуюнынъ диварларыны сылап пеките ве эм де буравны айландыра!

Мен сизге тек бир мисаль кетирдим.

Ильмий тедкъикъат институтларында, мемлекетимизнинъ нефть оджакъларында эп янъы-янъы машиналалар ве механизмлер сыналмакъта.

Бугунь олмаса ярын ойле бир машиналар ве механизмлер чыкъар ки, эски роторлар киби, бир кунь ола турбобурлар да кечильген девир нефть кедиклери оларакъ, ялынъыз музейлерде къалырлар...

Эртеси куню сабасы Серверни Москвагъа озгъарып, онынъ бутюн эш-достлары автостанцияда топландылар.

Эр кестен эвель къадынынен бирликте Борис Михайлович кельди.

Бираздан Адиль Атахановичнен Володя Скуратов, Андрей Павловичнен Галина Ивановна, Исмаилни орталарына алгъан Николай Васильевичнен Зинаида Федоровна ве башкъалары пейда олдылар.

Автопаркнынъ директоры Артём Михайлович озь имаесинде олгъан Сабир Мухаммедовични, Гульджианны ве къадыны Елизавета Карповнаны кетирди.

Топлангъанлар арасында китабымызнынъ къараманларындан ялынъыз Селим, Амет ве Нияр ёкъ эдилер.

Борис Михайловичнинъ айткъанына коре, бундан бир афта эвельси Аметнен Зухра оларгъа мусафирликке келип кеткенлер.

Амет аэроклубда окъувыны битирген сонъ, онда инструктор олып къалгъан.

Андижангъа кетеджек ёлджулар автобускъа толуштылар.

Сервер озгъармагъа кельгенлернен сагълыкълашып, къадынынынъ янына кельди.

Айше эля козьлерини онъа тикти.

Акъайына беслеген къуванчы ве гъуруры козьлеринден яш олып тёкюльди.

Машина кочеяткъанда Махрамкул ака Серверге бир топ хош къокъулы гулъ ве чечек узатты.

— Огълум, самолётнен кетеджексинъ, бу чечеклерни солдурма,— деди.

— Озь азбарымыздан узьдим.

Москвагъа тюшкенинънен мавзолейге бар да, бу чечеклерни Ленинниинъ табуты устюне къой.

Айды, акъ ёл санъа, азиз огълум!

— Акъ ёл! — деп багъырышты топлангъанлар.

— Огъурлы ёллар олсун!